

Hindistan'a Bir Geçit

e.m.
forster

ÇEVİREN FİLİZ ÖFLÜOĞLU

iletisim

HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT

E. M. Forster

(1924)

BİRİNCİ BÖLÜM

CAMİ

Marabar Mağaraları da olmasa — onlar da otuz kilometre ötededir — Çandapur kentinin olağanüstü bir yanı yoktur. Ganj Irmağı kentin içinden değil de, sanki yanından geçer. Kent, ırmak yatağı boyunca birkaç kilometre uzar gider, suyun bol bol biriktirdiği süprüntü ve pislikten farksız gibidir. Suya girmek için basamaklar yoktur, Ganj burada kutsal sayılmaz; ırmak önü denilebilecek bir yeri de yoktur; suyun sürüp giden görünümünü çarşı pazar kapatır. Sokaklar biçimsiz, sıkıntılı, tapınaklar gösterişsiz, siliktir. Gerçi birkaç güzel ev yok değildir ama, bunlar da bahçelerde, patikaların ardında gizlidir; çeri çöpü, çağrılı konuklar dışında, herkesi ürkütür, geri çevirir. Çandapur ne büyük, ne de güzel bir kent olmuştur, ama iki yüzyıl önce, o zamanlar başat olan yukarı Hindistan ile deniz arasındaki yol üzerindeydi, şimdiki güzel evler de o dönemden kalmadır. Süsleme özeni, on sekizinci yüzyılda sona ermiştir; gerçi bu özen hiçbir zaman demokratik bir yaygınlığa ulaşamamıştı. Pazarlarda resim yoktur, oyma işlerine de tek tük rastlanır. Tahtalar sanki çamurdan yapılmış gibidir; halk yürüyen çamurları andırır. Gözün görebildiği her şey öylesine alçalmış, öylesine tekdüzedir ki, Ganj akıp geçerken, bir kabuk gibi, pisliği, artıkları süpürüp toprağa sindirecek sanılır. Evler çöker, insanlar boğulur, çürür, ama kentin ana çizgileri hep yerli yerindedir, orada burada yükselir, alçalır. alçalmış, ama bir türlü yok edilmeyen bir yaşam biçimini andırır.

İçerilerde durum biraz değişiktir. Yumurta biçiminde bir alan, bir de uzun, soluk bir hastane vardır. Avrupalı ve Hintli karması melezlerin evleri tren istasyonu yakınındaki yüksekçe yerdedir. Irmağa koşut uzanan tren yolunun ötesinde toprak alçalır, sonra gene oldukça dik, yükselir. İkinci tepeye küçük yönetim merkezi kurulmuştur, buradan bakınca Çandapur'un bambaşka bir görünümü vardır. Bağlık, bahçelik bir kenttir. Kent de değildir, içine tek tük kulübe serpişmiş bir ormandır. Soylu bir ırmağın yıkayıp arındırdığı bir şenlik ve eğlence yeridir. Pazar yerinin ardında gizlenen palmyeler, margosa ağaçları, ekmek ağaçları ve pepul burada ortaya çıkmıştır; bu kez onlar çarşayı arkalarında gizlerler. Eski sarnıçlarla beslendiklerinden, bahçelerde serpilmişler, boğucu kenar mahallelerden ve gözden düşmüş tapınaklardan fırlayıvermişlerdir. Işık ve havaya kavuşmak için alt katmanlardan yükselir, dallarıyla, dost yapraklarıyla selamlaşır, kuşlara koskoca bir kent kurarlar. Özellikle yağmurlardan sonra, aşağılarda olup bitenlerin üstünü bir perde gibi örterler ama gene de her zaman, kupkuru ve yapraksız kalınca da. tepede oturan İngilizler için kente onur katarlar; yeni gelenler bu kentin söylendiği kadar cılız ve verimsiz olduğuna

bir türlü inanamazlar, aşağılara inip görmek isterler, o zaman da düş kırıldığına uğrarlar. Yönetim merkezine gelince, burası insanda hiçbir duygu uyandırmaz. Göze ne hoş görünür, ne de çirkin. Akıllıca planlanmıştır. Ucunda, kırmızı tuğladan bir kulüp binası vardır, daha gerilerde bir bakkal, bir de mezarlık. Ufacık evler, birbirini dikine kesen yollara dizilmiştir. Göze batan bir biçimsizliği yoktur, güzel olan tek şey de, doğanın görünümüdür. Bu yörenin kentle tek ortak yanı, tümünün üstünü örten koca gökyüzüdür.

Gökyüzünde de farklılık vardır, ama yeşillik ve ırmakta olduğu kadar göze batmaz. Kimi zaman göğü bulutlar biçimlendirir; bu daha çok, renk karışımından bir kubbedir; temel renk mavidir. Gündüzleri, mavi solar, solar, toprağın akına değdiği yerlerde ağarır, günbatımından sonra yepyeni bir çehre edinir, turuncudur, sonra erir, erir, morların en tatlısına karışır; ama asıl çekirdeği maviliktir, gece bile. Geceleri, yıldızlar uçsuz bucaksız bir kubbeden sallanan lambalar gibi asılıdırlar. Bu kubbeye aralarındaki uzaklık, ta gerilerdeki dünyayla aralarındaki uzaklığın yanında kalmıştır, artık mavilikten kurtulmuştur.

Her şeyi gök kararlaştırır —yalnız iklim ve mevsimleri değil, yeryüzünün ne zaman güzelleşeceğini kararlaştırır. Toprak tek başına pek bir şey yapamaz— çok çok, üç beş çiçek çıkarır. Oysa göğün canı diledi mi, Çandapur çarşılarına görkem yağar, ya da çevrenden çevrene bir ongunluk yayılır. Gök böylesine güçlü, böylesine görkemli olduğu için bunu yapabilir. Gücünü, Tanrının günü göğün içinde doğan güneşten, büyüklüğünü yerlere kapanmış topraktan alır. Bu kubbeyi çevreleyen, oyalayan dağlar yoktur. Toprak göz alabildiğine uzanır, biraz kabarır, sonra gene düzlenir. Yalnız güneyde, birkaç yumruk, birkaç parmağın topraktan fırladığı yerde, bu sonsuz uzanış bölünür. Bu yumrular, parmacıklar Marabar Tepeleri'dir, o eşsiz mağaralar da, işte buradadır.

Genç adam, uşağın yakalamasına vakit kalmadan, düşen bisikletini bırakıp, ön balkona fırladı. Kabına sığamıyordu. «Hamdullah. Hamdullah; geç mi kaldım?» diye seslendi.

Ev sahibi, «Özür dileme,» dedi. «Sen hep gecikirsin.»

«Ne olur, sorumu yanıtla. Geç mi kaldım? Mahmut Ali yemekleri yiyip bitirdi mi? öyleyse, başka yere giderim. Bay Mahmut Ali, nasılsınız?»

«İyiyim, teşekkür ederim Dr. Aziz, ölmek üzereyim.»

«Yemekten önce ölmek ha? Vah zavallı Mahmut Ali.»

«Hamdullah çoktan öldü. Sen bisikletinle gelirken, ruhunu teslim etti.»

Mahmut Ali, «Doğru,» dedi. «Düşün bak, ikimiz de sana, başka ve daha mutlu bir dünyadan sesleniyoruz.»

«Sizin o başka ve mutlu dünyanızda nargile var mı?»

«Aziz, gevezeliği bırak, biz çok hazin bir söyleşi sürdürüyoruz.»

Nargile bu dost evinde her zamanki gibi sımsıkı hazırlanmıştı, hırçın hırçın fokurduyordu. Aziz, tütünü biraz kurcaladı, sonunda tütün gevşeyince, dumanı ciğerlerine, burun deliklerine doldu, pazardan geçerken genzine sinen yanmış tezek dumanını temizledi. Nefisti. Sanki kendini kaybetmiş, esrimişti, duygu dünyasındaydı, ama sağlıklıydı, bu dünyada, iki adamın söyleşisi hiç hazin gelmiyordu. —Bir İngiliz'le dost olunup olunamayacağını konuşuyorlardı. Mahmut Ali olanaksızlığını savunuyordu. Hamdullah karşı görüşteydi, ama öylesine kesinlikten uzak, ve çekingenlikle tartışıyorlardı ki aralarında çekişme yoktu. Bir yanda uşaklar yemek hazırlarken, ay tam önünde doğarken, dertsiz, tasasız, koca balkonda uzanıp yatmak gerçekten güzeldi.

«Bu sabah benim başıma gelene bir bak.»

Hamdullah, «Hiç olmazsa İngiltere'de olası» ya demekle yetindi. Hamdullah dokuz yüz on iki akınından önce İngiltere'ye gitmiş ve Cambridge'de candan karşılanmıştı.

«Burada olanaksız. Aziz! Şu havuç burunlu oğlan mahkemede gene beni aşağıladı. Ayıplamam doğrusu. Beni aşağılaması için uyarılmıştır. Yakın zamana kadar çok efendi bir çocuktuk ama öbürleri ona da dış geçirdiler.»

«Evet, burada başka çıkar yol yok, bana sorarsan böyle. Efendice davranmak isteğiyle buraya geliyorlar, sonra bunun sökmeyeceği söyleniyor onlara Lesley'i al örneğin, Blakiston'u ele al, şimdi de sıra senin havuç burunlu çocukta. Çok geçmez Fielding'e de sıra gelir. Ya da, şu Turton'un ilk geldiği günleri anımsarım da... Eyaletin başka bir yanındaydı. Şimdi inanmayacaksınız bana ama ben Turtonla birlikte kendi arabasında gezmiştim... Turton'la!

Evet, pek dosttuk. Bana pul koleksiyonunu göstermişti.»

«Şimdi pul koleksiyonunu aşırırsın diye düşünür! Ama şu havuç burunlu çocuk Turton'a da taş çıkartacak!»

«Sanmam, tümü bir örnek olurlar, ne daha fena, ne de daha iyi. Ben her İngiliz'e iki yıl süre tanırım. İster Turton olsun, ister Burton, ancak bir harftir aradaki fark, kadınlarına da altı ay. Tümü bir örnektir. Sen aynı görüşte değil misin?»

Mahmut Ali, «Değilim,» dedi. Bu hazin alaya o da katılmıştı, ağızdan çıkan her sözcükle hem içi sızlıyor, hem de eğleniyordu. «Bana sorarsan efendilerimizin herbirinin arasında büyük farklar vardır. Havuç-burun kekeler, Turton çok açık seçik konuşur, Mrs. Turton rüşvet alır, Mts Havuç-burun diye biri yoktur.»

«Rüşvet mi?»

«Bilmiyor musunuz, bir Kanal Projesi için Orta Hindistan'a geçici olarak gittiklerinde, bir Raca ya da başka biri, su kendi toprağından geçsin diye Mrs. Turton'a som altından bir dikiş makinesi varmış»

«Peki geçmiş mi?»

«Hayır. İşte Tunon'un yeteneği de burada ya... Biz zavallı rüşvet aldık mı işi yerine getiririz, bu yüzden de yasa hemen yakamıza yapışır. İngilizler rüşvet alır ama işi yapmazlar. Bayılıyorum onlara.»

«Hepimiz bayılırız. Aziz, lütfen nargileyi bana ver.»

«A! Yok, daha değil., öyle keyifli oldu ki...»

«Çok bencil çocuksun.» Sesini yükseltti, yemek hazır edilsin diye seslendi. Uşaklar da bağıırıp hazır olduğunu haber verdiler. Yemek bir an önce hazır olsun demek istemişlerdi, yanıtları da o anlamda anlaşılıymıştı, çünkü kimse yerinden kıpırdamadı. Hamdullah sözüne devam etti, ama hali, tavrı değişmişti, heyecanlandığı belliydi.

«Benim durumumu ele alın... Genç Hugh Bannister'in durumunu. Bu çocuk benim çok aziz dostum Rahip ve Mrs. Bannister'in oğludur. Onların İngiltere'de bana ettikleri iyiliği anlatamam size. Bana analık babalık etmişlerdi Şimdi nasıl konuşuyorsam, onlarla da öyle konuşurdum. Tatillerde Rahibin evi bana baba evi gibiydi. Bütün çocuklarını bana emanet ederdi, çok zaman küçük Hugh'yu gezdirirdim. Kraliçe Victoria'nın cenazesine götürmüştüm de, kalabalığın arasında kucağımda taşımıştım.»

Mahmut Ali, «Kraliçe Victoria başkaydı,» diye mırıldandı.

«Şimdi öğrendiğime göre, bu çocuk Cawnpore'da deri tüccarıymış. Düşünün bir kez, ne kadar isterdim onu görmeyi, yol parasını gönderip evime çağırmayı, ona oğlummuş gibi davranmayı... Ama ne yararı var? Çünkü Hindistan İngilizleri hemen dişlerini geçirirlerdi, o da kendisinden bir şey isteyeceğimi sanırdı, eski dostlarıımın çocuklarından böyle bir davranışa dünyada katlanamazdım. Bu ülkenin başına gelenlerin nedeni nedir, Vekil Sahibi? Sorarım sana.»

Aziz söze karıştı. «Ne diye İngilizlerden söz edersiniz? Ufff! Ne diye bu heriflerle dost olmalı ya da olmamalı? Onlarla hiçbir alışverişimiz olmasın, keyfimize bakalım. Bunların dışında bir Kraliçe Victoria, bir de Mrs. Bannister vardı, onlar da öldüler.»

«Yok yok. bunu diyemem, onlar gibi daha başkalarını da tanıdım.»

Mahmut Ali, beklenmedik bir anda coşarak yanıt verdi «Ben de öyle. Bütün kadınların bir örnek olduğu asla söylenemez.» Değişik bir havaya girmişlerdi. Küçük nezaket ve ilgi anılarını deştiler. «Öyle doğal bir biçimde 'çok teşekkür ederim' demişti, ki...» «Boğazıma toz kaçtığı vakit bana ilaç vermişti.» Hamdullah kutsal konusunda daha önemli örnekler anımsıyordu ama öbürü sadece İngiliz Hindistanı'nı bildiğinden küçük anı kırıntıları bulabilmek için belleğini iyice kurcalaması gerekmişti. Sonunda çaresiz. «Ama kuşkusuz bütün bunlar istisna.» görüşüne döndü; «İstisnalar kuralı kanıtlamaz, sıradan bir kadın Mrs. Turton gibidir, onun da ne türlü olduğunu bilirsin Aziz.» Aziz bilmiyordu ama bilirim dedi. O da kendi düş kırıklıklarına dayanarak genel kurallar kuruyordu — başka bir devletin yönetiminde yaşayan halk için bundan başkası zaten güçtür. İstisnalar bir yana, bütün İngiliz

kadınlarının kibirli ve yapay olduğuna karar verildi. Söyleşinin aydınlığı yitmişti, boralı, fırtınalı yüzeyi alabildiğine genişledi.

Uşağın biri yemeğin hazır olduğunu haber verdi. Aldırmadılar. Daha yaşlı olan iki adam sonu gelmeyen politik tartışmalara girişmişti. Aziz sessizce bahçeye çıktı. Ağaçlar tatlı tatlı kokuyordu... Yeşil filizli 'çampak'lar... Aklına Farsça şiirler geldi. Yemek, yemek, yemek... Yemek için eve döndüğü vakit, Mahmut Ali, seyisiyle konuşmaya gitmişti. Hamdullah, «öyleyse gel de karımla görüş biraz,» dedi. Yirmi dakika haremdede kaldılar. Hamdullah Begüm, Aziz'in uzaktan teyzesi olurdu ve Çandapur da tek akrabasıydı. Kadın, ailenin yersiz biçimde kutladığı bir sünnet düğününü uzun uzun anlattı. Bir türlü yanından ayrılamadılar, çünkü ancak onlar yedikten sonra Begüm kendi yemeğini yiyecekti, sabırsızlandı demesinler diye iyice çekiştirdikten sonra en sevdiği konuya girdi ve Aziz'e artık ne zaman evleneceğini sordu.

Aziz sinirlenmişti ama saygıyla yanıtladı. «Bir evlilik yeter.»

Hamdullah, «Evet, görevini yaptı,» dedi. «Canını sıkma çocuğun. O da aile yetiştiriyor, iki oğlan, bir de kız.»

«Teyze, çocuklar karımın annesinin yanında, çok rahat yaşıyorlar. Anaları da orada ölmüştü. İstedğim vakit gidip görebiliyorum. Daha pek küçük onlar.»

«Bütün aylığını onlara gönderir, küçük bir memur gibi yaşar, nedenini kimseye söylemez. Daha ne yapsın istiyorsun?»

Ama Hamdullah Begüm'un tutturduğu konu bu değildi. Nezaketle sözü birkaç dakika için değiştirdikten sonra, gene aynı konuya döndü. «Erkekler evlenmezse kızlarımızın hali ne olacak?» dedi. «Ya denkleri olmayan kimselerle evlenecekler, ya da...» Ardından, sık sık durulan öyküyü yeniden anlatmaya koyuldu. Hükümdar soyundan bir kız, çevresi dar olduğu için kendine ve onuruna denk bir eş bulamamış, evde kalmış, şimdi de yaşı otuzu bulduğu için ölünceye dek evlenemeyecekmiş, çünkü artık bu yaştan sonra onu kimse almazmış, öykü anlatılırken, bu işe iki adamın da akli yatmıştı. Bu facianın bütün halkın başına çorap öreceği ve kadının Tanrı'nın sunduğu lütufları tatmadan öleceğine, birden çok kadın almanın yeğleneceği görüşünde birleştiler. Evlenme, analık, evde söz geçirme bunlar da olmasa, kadın ne diye dünyaya gelsin? Bütün bu nimetleri kadından esirgeyen bir erkek ölüm döşeğinde Tanrı'ya ve vicdanına nasıl hesap verirdi? Aziz bu tür direnişlere her zaman verdiği, «Belki... daha sonra...» yanıtını yineleyerek ayrıldı.

Hamdullah, «Doğru bulduğun bir şeyi ardına koymamalısın.» dedi. «Hindistan bu yüzden

böyle feci halde, işleri arda koyduğumuz için.» Ama gene akrabasının yüzünde kaygı sezince hemen yatıştırıcı birkaç söz söyledi, karısının sözlerinin bırakmış olabileceği etkiyi sildi.

Onlar yokken, Mahmut Ali arabasıyla gitmiş, beş dakika sonra geleceği ve kendisini beklememeleri yolunda haber bırakmıştı. Evsahiplerinin uzak bir akrabasıyla birlikte yemeğe oturdular. Mehmet Latif, Hamdullah'ın sırtından geçinirdi, kendisine ne uşak, ne de efendi gibi davranılırdı, Bir şey söylenmeyince konuşmazdı, kimse de bir şey söylemediğine göre, suya sabuna dokunmadan susardı. Ara sıra, yemeğin nefasetini övercesine geçiriyordu. Nazik, mutlu, namussuz bir adamdı; ömrü boyunca bir tek iş tutmamıştı. Soyu sopundan birinin evi olduğu sürece, barınak bulacağından kuşkusu yoktu, üstelik böyle koca bir ailenin meteliksiz kalması olanaksızdı. Karısı birkaç yüz kilometre uzakta aynı tür bir yaşam sürerdi. Tren bileti masrafından ötürü karısını görmeye gitmezdi. Çok geçmeden Aziz, arkasından da uşaklar kışkırttılar; Farsça, sonra Urdu diliyle biraz da Arapça şiir okumaya başladı. Belleği iyiydi, bu yaşta bir insan için de oldukça çok okurdu; gönlünce konular, İslamiyet'in çöküşü ve aşkın süresizliğiydi. Keyifle dinlediler, çünkü şiiri İngiltere'de olduğu gibi kişilikle değil de, çoğunluktan yana olduğu zaman severlerdi. Boyuna kelime kelime dinlemekten usanmazlardı; serin akşam rüzgârıyla birlikte kelimeleri içlerine sindiriyorlar, çözülemeye yanaşmıyorlardı; şairin adının Hafız, Hali, İkbâl oluşu yeterli güvenceydi. Hindistan —yüzlerce Hindistan— dışarıda kayıtsız ayın altında fısıldaşıyordu, ama birara Hindistan tek oluverdi; onlarındı, ama Hindistan'ın ayrılığının hüznünü şiirde yeniden dinlerken, kendi içine kapanık görkemlerini yeniden duydular. Gençliğin uçup gittiği anımsatıldığı için, gençliklerini hissettiler. Al giysili bir uşak söze karıştı. İngiliz hükümet doktorunun çuprası idi. Aziz'e bir mektup uzattı.

Aziz yerinden kalkmadan, «Koca Callendar evinde beni görmek istiyormuş,» dedi. «Hiç olmazsa nedenini bildirmek nezaketini gösterebilirdi.»

«Bir hastalık içindir bence.»

«Bence değil. Bence diye bir şey diyemem zaten. Yemek saatimizi öğrenmiş olacak. Sorun bu. Kendi gücünü göstermek için bizi rahatsız ediyor.»

Hamdullah, söz dinlemesi için uyarmaya çalışarak, «Belki de böyledir, belki de önemli bir olay çıkagelmiştir, bilemezsin ki.» dedi. «Pan çiğnedikten sonra dişlerini temizlesen iyi olmaz mı?»

«Dişlerimi temizleyeceğime gitsem daha iyi. Ben Hintliyim. Pan çiğnemek Hintli âdetidir. Hükümet doktoru da buna katlanmalı. Mehmet Latif, bisikletimi getirir misin?»

Yoksul akraba kalktı. Nesnel evrene az çok katılabilmişti. Bisikletin selesine elini koydu, asıl yürüten bir uşaktı. İkisi aralarında bisikleti bir nalın çivisinin üstünden geçirdiler. Aziz elini ibriğin altına tuttu, kuruladı, yeşil fötr şapkasını giydi ve beklenmedik bir çaba ve hışımla Hamdullah'ın avlusundan fırladı gitti.

«Aziz. Aziz çılgın çocuk...» Ama Aziz çoktan çarşığı aşmış, öfkeyle bisikletinin üstünde yol alıyordu. Ne feneri ne zili, ne de freni vardı; ama bisikletçinin tek umudu, bir surattan bir surata varıp, her biriyle çarpışmadan sıvışmak olduğu bir ülkede başka ne beklenir? Kent bu saatte oldukça ıssızdı. Lastiği patlayınca, hemen bisikletten atladı, bir araba çağırmak için seslendi.

Önce bulamadı, sonra bisikleti bir dostunun evine bırakması gerekiyordu. Daha sonra da dişlerini temizlemek için oyalandı. Sonunda devlet dairelerinin bulunduğu yere doğru, acele etmeye çabalayarak ilerledi. Bu binaların yavan düzenine ve temizliğine erişince, içini bir sıkıntı bürüdü. Yüce ve görkemli generallerin adlarını almış olan ve birbirini dikine kesen yollar, İngiltere İmparatorluğunun Hindistan üzerine ördüğü ağın güzel bir simgesiydi. Bu ağın tuzağına yakalanmış gibi hissetti kendini. Binbaşının avlusuna doğrulduğu vakit, arabadan inip eve yürüyerek gitme isteğini güçlkle bastırdı. Bu da kendini aşağı gördüğünden değildi; — duyguları vücudunun dokunaklı telleri — korkunç bir hakarete uğramaktan kaçınıyordu. Geçen yıl bir 'olay' duyulmuştu. Hintli bir soylu, bir İngiliz memurun evine arabayla gitmiş ve daha uygun bir biçimde eve yaklaşması için uyarılarak uşaklar tarafından geri çevrilmişti. Bu olay, resmi memurlara yapılan yüzlerce ziyaretten yalnızca birine aitti ama gene de ün salmıştı.

Genç adam böyle bir olayın yinelenmesinden korkuyordu. Sonunda işin bir ortalamasını buldu, arabacıya avlu ışıklarının tam dibinde durmasını söyledi.

Hükümet doktoru evde yoktu.

«Ama Sahib bana haber bırakmamış mı?»

Uşak kayıtsız bir «Hayır» ile yanıtladı. Aziz ne yapacağını şaşırılmıştı. Bu bir zamanlar bahşiş vermeyi unuttuğu bir uşaktı, şimdi de hiçbir şey yapamazdı. Bir haber bırakıldığından ve adamın öc almak için haberi iletmediğinden kuşkusu yoktu. Tartışırken birileri dışarıya çıktı. İkisi de kadındı. Aziz şapkasını çıkardı. Sirtında akşam giysisi olan ilk kadın Hintli'ye baktı, sonra içlerinden gelen bir hisle başlarını çevirdiler.

Biri, «Mrs. Lesley, bakın bir araba var,» diye bağırdı.

«Bizimki mi?» İkinci kadın da Aziz'i görmüş, aynı biçimde davranmıştı. «Tanrının verdiği bu armağana teşekkür edip kabullenelim.» diye cırlak cırlak bağırdı, ikisi birden bindiler. «O Tonga, vallah, kulüp, kulüp. Bu salak da ne diye gitmiyor?»

Aziz arabacıya, «Git, yarın veririm paranı,» dedi. Yol alırlarken de nezaketle, «Güle güle gidin bayanlar,» diye seslendi. Kadınlar, kendileriyle öylesine doluydular ki, yanıtlamadılar.

İşte, tıpkı Mahmut Ali'nin dediği gibi, her zamanki şey olmuştu. Hiç kaçınılamayacak aşağılama gene yinelenmişti — selamına aldırış edilmemiş, arabası elinden alınmıştı. Ama hiç olmazsa Callendar ve Lesley hanımlar şişmandı, Tonga'nın arkasını sarkıtacaklardı. Kadınlar güzel olsaydı, üzüntüsü daha da büyük olacaktı. Uşağa döndü, eline birkaç rupi sıkıştırdı, sonra gene haber olup olmadığını sordu. Bu kez hayli nazikleşen uşak aynı yanıtı verdi, Binbaşı Callendar bir saat önce gitmişti.

«Hiçbir şey demeden mi?»

Gerçi laf arasında, «Aman, Aziz'e de şimdi,» demişti ama yinelemeye uşağın içi varmadı. İnsan gereğinden az bahşiş verdiği gibi, gereğinden çok da verebilir, daha doğrusu gerçeği satın alabilecek para daha saptanmamıştır.

«Öyleyse bir mektup yazayım.»

Eve buyur edilmişti ama, girmeye gururu engel oldu. Avluya kâğıt ve mürekkep getirildi. «Sayın Albayım — ivedi emriniz gereğince, yanınızda çalışan bir memur olarak, acele ederek...» diye başladı, soma durdu. «Geldiğimi söyleyin, yeter,» dedi. Yakınma yazısını yırttı. «İşte kartım. Bana bir araba çağırın.»

«Hazret, hepsi kulüpteler.»

«Öyleyse istasyona telefon edip bir araba çağırın.» Adam emri yerine getirmek için giderken, «İstemez, istemez, yürürüm daha iyi,» dedi. Bir kibrit çıkardı, sigarasını yaktı. Parayla satın alınmış dahi olsa, gösterilen özen içini rahatlatmıştı. Cebinde rupi bulunduğu sürece bu özen sürdürülebilirdi, bu da bir şeydi. Ama İngiliz Hindistanı'nın tozunu ayağından temizlemek! Bu ağdan kurtulup alışkın olduğu hareket ve davranışları sürdürmek! Hiç de istemediği halde, yürümeye koyuldu.

Atletik, ufacık tefecik bir adamdı, ince yapılıydı ama gerçekten güçlüydü. Gene de yürüyüş yormuştu onu, zaten yeni gelenler dışında, Hindistan'da yürüyüş herkesi yorar. Toprakta düşmanca bir şey vardır. İnsan kendini koyup bırakır ve ayağı bir çukura gömülür,

ya da adım atarken ayağına sert taşlar ya da camlar batar. Bir dizi bu tür şaşırtmaca insanı yorar; üstelik de. hiçbir ülke için elverişli olmayan, ince tabanlı akşam pabuçları giymişti. Devlet dairelerini geçince dinlenmek için bir camiye girdi.

Bu camiye öteden beri severdi. Zarifti. Biçimi. yapısı hep hoşuna giderdi. Kırık dökük bir kapıdan girilen avluda aptes almak için temiz su dolu bir havuz vardı, havuz hep akardı, kent suyunu sağlayan bir su yolunun parçasıydı. Avlu kırık dökük taşlarla döşenmişti. Caminin kapalı bölümü, alışık olunan biçimden daha gömüktü; bu yüzden de yan tarafı, İngiliz taşra kiliselerini andırıyordu. Aziz oturduğu yerden üç kemere baktı, üçü de asılı ufacık bir lambayla ve ay ışığıyla aydınlanmıştı. Ay ışığının altında, ön bölüm mermermiş gibi duruyordu. Tanrının doksan dokuz adı saçaklarda kapkara görünüyor, saçaklar da göğe karşı bembeyaz göze çarpıyordu. Bu iki karşıt görünüş ve iç tarafta gölgelerin çekişmesi Aziz'in hoşuna gitmişti. Bütün bunları dine ya da aşka bir simgeye dönüştürmeye çalıştı. Hoşuna giden bir cami, düşlerini dolu dizgin koyuvermişti. İster Hindu, ister Hıristiyan, ister Rum olsun, başka bir inancın tapınağı canını sıkar, güzelliğe karşı duyduğu duyguları uyandırmazdı. İşte burada İslamiyet vardı, kendi ülkesi vardı, bu bir inançtan, bir savaş haykırışından daha başka, daha öteydi. İslamiyet, yaşama karşı, hem görkemli hem de sonsuza dek sürüp gidecek bir akımdı, bedeni ve düşünceleri bu inanç içinde rahattı.

Soldaki avluyu çeviren alçak duvarın üstünde oturmuştu. Aşağıda toprak, kente doğru alçalıyor, sadece hayal meyal bir ağaç kümesi halinde seçiliyordu; sessizliğin arasında ????? duyuluyordu.. Sağda, kulüpte, İngiliz topluluğunun amatör orkestrasının sesi yükseliyordu. Başka bir yerde Hindular davul çalıyordu —bunların Hindu olduğunu biliyordu, çünkü ahengi kendisine yabancı gelmişti — başkaları da bir ölüye ağlıyordu— kimin ölüsü olduğunu biliyordu, çünkü akşamüzeri tezkereyi yazmıştı. Baykuşlar vardı, Pencap postası vardı... Yerel Yönetici'nin bahçesinde çiçekler tatlı tatlı kokuyordu. Ama cami — tek caminin anlamı vardı. Aziz gecenin karmaşık duygularından kaçınarak camiye döndü ve mimarının asla amaçlamadığı nice anlamlar yükleyiverdi ona. Günlerden bir gün o da bir cami yapacaktı, bundan daha küçük ama çok güzel olacaktı ve yanbaşımdan geçenler onun şu anda duyduğu mutluluğu tadabilecekti. Caminin yanbaşımda alçak bir kulübenin altında kendi türbesi bulunacak; üstüne bir yazıt kazılacaktı:

Eyvah! Bensiz nice yıllar

Güller açacak, Bahar erecek;

Gizlice kalbimi tanıyanlar

Sokulup mezarıma gelecek.

Dekke'li bir kralın mezarında bir kıta görmüş ve bunu çok derin bir felsefe saymıştı — hüznü daima derin sayardı. Kalbin gizli gizli, derinden anlaşılması! Gözlerinde yaşlarla, bu cümleyi üst üste yineledi. Bu arada caminin sütunlarından biri sanki titremişti. Gölgelekte salındı, sonra süzülüp ortaya çıktı. Cinlere perilere olan inancı içini sarmıştı, ama kıpırdamadı. Başka bir sütun daha kıpırdadı, sonra bir başkası, derken ay ışığında bir İngiliz kadın ortaya çıktı. Aziz ansızın öfkelenmişti.

«Madam! Madam! Madam!» diye haykırdı.

Kadın, «A! A!» diye şaştı.

«Madam, burası bir cami, buraya girmeye hakkınız yok. Pabuçlarınızı çıkarmanız gerekirdi, burası Müslümanlar için kutsal bir yer.»

«Çıkarmıştım.»

«Ya.»

«Öyleyse özür dilerim.»

Kadın hâlâ şaşkındı, ilerledi, ama havuz aralarındaydı. Aziz kadının arkasından seslendi.
«Konuştuğum için özür dilerim.»

«Ama haklıyım değil mi? Yani, pabuçlarımı çıkarırsam buraya girebilirim?»

«Elbette, ama buna özen gösteren çok az bayan vardır özellikle kimse görmezse.»

«Ne fark eder? Tanrı burada ya.»

«Bayan!»

«Lütfen bırakın, gideyim.»

«Ne olur, herhangi bir zaman, size bir yardımda bulunabilir miyim?»

«Yok teşekkür ederim... bir şey olmadı ki... İyi geceler.»

«Adınızı öğrenebilir .miyim?»

Kadın kapının gölgeleğinde duruyordu. Aziz yüzünü göremiyordu, ama o Aziz'in yüzünü görebiliyordu. Değişik bir sesle, «Mrs. Moore.» dedi.

«Bayan...» Yanına yaklaşıncı kadının yaşlı olduğunu gördü. Camiden de büyük bir düş köşkü, sırça köşk gibi yıkılıvermişti. Sevindi mi, üzüldü mü, bir türlü kestiremedi. Kadın, Hamdullah Begum'dan da yaşlıydı; kırmızı bir yüzü, beyaz saçları vardı. Sesi aldatmıştı Aziz'i. «Mrs. Moore, korkarım ürküttüm sizi. Kendi çevreme, dostlarıma sizi anlatacağım. Tanrı burada demiş olmanız çok güzel, çok ama çok güzel gerçekten. Sanırım Hindistan'a yeni geldiniz.»

«Evet, nereden anladınız?»

«Benimle konuşmanızdan. Hayır, durun, size bir araba çağırabilir miyim?»

«Sadece şuradan, kulüpten geldim. Londra'da daha önce gördüğüm bir oyunu oynuyorlar, üstelik çok da sıcak.»

«Oyunun adı ne?»

«Kuzen Kate.»

«Geceleri yalnız dolaşmamalısınız Mrs. Moore. Çevrede kötü insanlar bulunur. Marabar Tepeleri'nden parslar inebilir. Yılanlar da.»

Kadın bağırdı. Yılanları unutmuştu.

Aziz «Örneğin, bir böcek alırsınız elinize, ısırır, ölürsünüz,» diye sürdürdü sözünü.

«Ama siz dolaşıyorsunuz.»

«Ben alışığım, ondan.»

«Yılanlara da mı alışıksınız?»

İkisi de güldüler. Aziz, «Ben doktorum,» dedi. «Yılanlar beni sokmaya cesaret edemezler.» Giriş yerinde, yan yana oturdular, pabuçlarını giydiler. «Ne olur, size bir soru sorabilir miyim? Soğuklar geçmek üzereyken, yılın bu vaktinde ne diye geldiniz Hindistan'a?»

«Daha önce yola çıkacaktım ama elimde olmayan bir nedenle geciktim.»

«Biraz sonra burası sizin için öyle sağlıksız olacak ki! Sonra, ne diye geldiniz Chandapur'a?»

«Oğlumu görmek için. Oğlum buranın yargıcısıdır.»

«Yok, yok, özür dilerim ama bu olanaksız, bizim yargıcın adı Mr. Heaslop. Çok iyi tanırım.»

Kadın gülerek «Gene de benim oğlum» dedi.

«Ama Mrs. Moore, nasıl olabilir?»

«İki kez evlenmişim.»

«Evet, şimdi anlıyorum, demek ilk kocanız öldü.»

«Evet, ikinci kocam da öyle.»

Aziz sır dökercesine, «Demek aynı durumdayız,» dedi. »Demek ailenizden bir tek yargıç kaldı?»

«Hayır, daha küçükleri var... İngiltere'de Ralph ve Stella var.»

«Buradaki oğlunuz demek ki Ralph ve Stella'nın üvey kardeşi.»

«Tamam.»

«Mrs. Moore, pek garip bu, çünkü sizin gibi benim de iki oğlum ve bir kızım var. İkimiz de aynı durumda değil miyiz?»

«Adları ne? Herhalde Ronny, Ralph ve Stella değil.»

Bu düşünce Aziz'in pek hoşuna gitmişti. «Hayır, değil tabii Ne garip geliyor insana! Adları değişik, size tuhaf gelecek. Dinleyin lütfen. Şimdi size çocuklarımla adlarını söyleyeceğim. Birincisi Ahmet, ortancası Kerim, üçüncüsü de —en büyükleri— Cemile. Üç çocuk yeter. Siz aynı görüşte değil misiniz?»

«Doğru.»

İkisi de kendi ailelerini düşünerek bir süre sessizce oturdular. Kadın içini çekti, gitmek için ayağa kalktı.

Aziz, «Bir sabah Minto Hastanesi'ne gelmek ister misiniz?» diye sordu. «Çandapur'da gösterecek başka bir şeyim yok.»

«Teşekkür ederim, gördüm orasını. Yoksa sizinle gelmek isterdim.»

«Sanırım Hükümet doktoru götürmüştür.»

«Evet. Mrs. Callendar da beraber.»

Aziz'in sesi değişmişti. «A! Çok zarif bir bayan.»

«Belki, insan tanıdıkça öyle gelebilir.»

«Ne? Ne? Hoşlanmıyor musunuz ondan?»

«Nazik davranmak istiyor tabii, ama özellikle zarif bulamadım doğrusu.»

Aziz birden patlayıverdi. «Benim iznim olmadan arabamı elimden aldı —buna zarafet denir mi? Binbaşı Callendar da ne zaman dostlarımla yemeğe gitsem, hemen engel olur, derhal kalkar giderim, çok eğlenceli bir topluluktan ayrılmışım, bakarım haber dahi bırakmadan çıkıp gitmiştir. Buna zarafet denir mi, Tanrı aşkına? Ama ne olacak ki? Elimden bir şey gelmez, o da farkında bunun. Ben sadece onun yanında çalışan biriyim, vaktimin değeri yoktur, avlu Hintli'nin nesine yetmez? Evet, bırak kalsın ayakta, Mrs. Callendar da arabamı alsın, beni ortada bıraksın...»

Kadın dinliyordu.

Aziz bir bakıma kendine yapılan haksızlıktan dolayı, ama daha çok bir başkasının onunla aynı görüşte olmasından, halinden anlamasından coşmuştu. Bu duygu yüzünden de tekrara, abartıya, başkaldırıya sığındı. Kadın, ondan yana olduğunu vatandaşı bir kadını eleştirerek kanıtlamıştı ama. Aziz bunun böyle olduğunu daha önce de anlamıştı. Güzelliğin dahi yaratamayacağı bir alev, içinde parlayıvermişti; sözleri acımasız olmakla birlikte, yüreği için için aydınlanmıştı. Sonunda bu duygu sözcüklere döküldü.

«Siz anlıyorsunuz halimden, başkalarının duygularını biliyorsunuz. Ah, ne olurdu o başkaları da sizin gibi olaydı.»

Kadın çok şaşırılmıştı. «İnsanların halinden pek iyi anlayabildiğimi sanmam,» diye yanıtladı. «Sadece insanları sevip sevmediğimi bilirim.»

«Öyleyse siz de Doğulu'sunuz.»

Kadın, Aziz'in kendisine kulübe kadar eşlik etmesini kabul etti; kapıda, «Keşke ben de üye olup sizi davet edebilseydim.» dedi.

Aziz sadece, «Çandapur'da Hintliler konuk olarak dahi kulübe kabul edilmezler,» diye yanıtladı. Artık mutluydu, yapılan haksızlıkların üstünde durmuyordu. Güzelim ayın altında ağır ağır yamacı indi, gene güzel camiyi gördü, sanki artık herkes kadar o da bu toprağa sahipti. Varsın kendinden önce bir avuç Hindu, kendinden sonra da birkaç soğuk İngiliz başat olsun, ne çıkardı?

III

Mrs. Moore kulübe girdiği vakit, Kuzen Kate'in üçüncü perdesinin sonuna yaklaşmıştı. Hizmetçiler 'mem-sahip'lerini tiyatro oynarken görmesinler diye pencereler örtülmüştü, bu yüzden sıcak dayanılır gibi değildi. Vantilatörlerden biri yaralı kuş gibi dönüp duruyordu, öbürü bozuktu. Seyircilerin arasına gitmeyi canı çekmediği için bilardo odasına gitti orada da «Gerçek Hindistan'ı görmek istiyorum.» sözüyle karşılaştı, ansızın gerçek yaşamı karşısına çıkıverdi! Konuşan, Adela Quested idi. Rooney'nin. İngiltere'den yanında getirmesini istediği garip, çekingen kızdı bu. Ronny oğluydu, o da çekingen ve kuşkuluydu. Kesin olmasa bile, oğlu herhalde bu kızla evlenecekti. Kendisi ise yaşlı bir kadındı.

«Ben de görmek isterim ama elimden gelen yalnızca bunu dilemek. Anlaşılan Turton'lar gelecek salı için bir şeyler hazırlayacaklar.»

«Kuşkusuz bu hazırlık, eninde sonunda, bir fil gezintisinden oluşacak, hep böyle oluyor. Şu akşama bir bakın hele. Kuzen Kate! Düşünün bir kez, Kuzen Kate! Peki, ama siz nereye gittiniz? Sonunda Ganj'da mehtabı yakalayabildiniz mi?»

İki kadın, bir gece önce, ırmağın uzak bir boğazında ayın yansımalarını görmüşlerdi. Su ayı yansıtmış, ay da gerçek aydan daha iri, daha parlak görünmüştü. Çok hoşlarına gitmişti.

«Camiye gittim ama ayı yakalayamadım.»

«Yeri değişmiş olmalı, daha geç doğuyor.»

Mrs. Moore, yürüyüşten sonra yorulmuştu, esneyerek. «Daha geç, daha geç,» diye söylendi. «Dur bakayım... buradan ayın öbür yanını göremiyoruz... Hayır.»

Şen, güzel bir ses, «Haydi canım, Hindistan bu kadar berbat değil.» diye söze karıştı: «Belki dünyanın ters yönü, ama gene aynı ay buradaki.» İkisi de konuşanın kim olduğunu anlayamadılar, bir daha da göremediler. Kırmızı tuğla sütunların arasından bu dostça sözü söyleyen, karanlığa karışmıştı.

Adela, «Dünyanın öbür yarısını bile göremiyoruz, sızlandığımız konu da bu ya.» dedi. Mrs. Moore aynı görüşteydi. Akdeniz'den. Mısır'ın kumlarının arasından, Bombay körfezine

çok duygusal bir yolculuk yapmışlardı, sonra gelip bu yolculuğun sonunda bula bula bir ufacık kulübe bulmuşlardı. Ama bu düş kırıklığını Adela Quested kadar ciddiye almamıştı, bir defa, ondan, kırk yaş daha büyüktü; sonra, yaşamın tam uygun saydığımız anda, dilediklerimizi bize vermediğini yaşı gereğince öğrenmişti. Serüvenler çıkagelir, ama zamanında gelmez. Gelecek salıya ilginç bir şeyler hazırlanacağını umduğunu yineledi.

Başka tatlı bir ses, «Bir şey içmez misiniz?» diye seslendi. «Mrs. Moore. Miss Quested, bir şey için, iki şey için.» Bu kez sesin kime ait olduğunu anlamışlardı. Evine yemeğe gittikleri yönetici Mr. Turton idi. O da, onlar gibi. Kuzen Kate'in havasını çok sıcak bulmuştu. Adamın dediğine göre. Binbaşı Callendar'ın yerine sahne amirliğini Ronny üstlenmiş, çok da başarılıymış. Anlaşılan Binbaşı'yı bu işte yerli bir memur ya da başka biri yaya bırakmış. Sonra, Ronny'nin öbür yeteneklerine sözü getirdi; sakın, kesin bir tavırla uzun uzun genç adamı övmeye koyuldu. Gerçi Ronny oyunculuk ya da dil konusunda çok başarılı değilmiş, gerçi yasalardan da çok anlamamış ama —bu 'ama' sözcüğü anlaşılan çok geniş kapsamlıydı— ama Ronny çok soylu, vakur ve güvenilir bir adammış.

Mrs. Moore bunu öğrenince şaşırılmıştı, çünkü «vakar» hiçbir annenin oğluna bir 'yetenek' olarak yakıştıracacağı bir nitelik değildi. Adela Quested de bu sözleri biraz kaygıyla dinliyordu çünkü «vakur» adamları sevip sevmediğini kestiremiyordu Bu konuyu Mr. Turton'la tartışmak istedi ama, adam nazik bir hareketiyle onu susturdu ve söylemek amacıyla geldiği sözleri sürdürdü. «Uzun lafın kısası, Ronny Heaslop bir 'sahip' tir, tam aradığımız adamdır, tam bizdendir.» Bilardo masasına eğilmiş bir başka memur da, «öyle, öyle,» diye söze karıştı. Artık konunun su götürür yanı kalmamıştı, bunun üzerine yönetici yoluna devam etti, çünkü yapması gereken başka görevleri vardı.

Bu arada tiyatro bitmişti. Amatör orkestra Ulusal Marşı çalmaya başladı. Söyleşi ve bilardo kesildi, yüzler sertleşti. Bu marş, İşgal Ordusu'nun Marşıydı, kulübün her bir üyesine İngiliz olduğunu ve sürgünde bulunduğunu anımsatıyordu. Az duygu. bol irade aşıliyordu. Bu cılız ezgi, Peygambere sunulan dizi dizi dileklere ve İngiltere'de duyulmamış bir duaya dönüşüyordu; gerçi, üyeler ne Kral'a ne de Tanrı'ya ulaşabiliyorlardı ama, bir başka aşamaya ulaşabilmişlerdi; o da yeni bir güne karşı dayanabilme gücüydü. Üyeler salondan çıktılar birbirlerine içki ikram etmeye koyuldular.

«Adela, iç bir şey: anne bir şey içsene.»

İstemediler — içkiden bıkmışlardı — daima aklından geçeni söylemek alışkanlığında olan Miss Quested de, gerçek Hindistan'ı görmek istediğini bildirdi.

Ronny pek keyifliydi. Bu istek ona gülünç gelmişti. Yanından geçen birine seslendi:

«Fielding! İnsan gerçek Hindistan'ı nasıl görebilir?»

Adam, «Hintlileri görmeyi deneyin,» diyerek gitti.

«Kimdi bu?»

«Öğretmenimiz — Hükümet Koleji.»

Mrs. Lesley, «İnsan istemese de nasıl olsa Hintliler'i görür,» dedi.

Miss Quested, «Ben görmedim» dedi. «Yaşlı hizmetçim dışında geleli hemen hemen hiçbir Hintli'yle konuşmadım.»

«Ne talihliymişsin!»

«Ama ben onları görmek istiyorum.»

Adela Quested birçok neşeli kadının dikkatini çekmişti. Biri, «Hindistan'ı görmek istiyormuş! Amma da yeni bir görüş!» dedi. Bir başkası. «Yerliler ha! Lafa da bakın!», bir üçüncüsü de, daha ciddi bir edayla, «Durun anlatayım,» dedi. «Yerliler insanla bir kez tanıştılar mı artık saymazlar,» dedi.

«Nice tanışmalardan sonra da böyle değil midir?»

Oldukça aptal ve iyi niyetli olan kadın, sözüne devam etti. «Yani, demek istediğim, evlenmeden önce ben hastabakıcıydım, ve pek çok yerliyle tanıştım, oradan biliyorum. Hintliler'in içyüzünü çok iyi tanırım. Bir İngiliz kadını için en biçimsiz durum... Ben yerli yönetim altında bir yerde hastabakıcıydım. İnsanın tek çıkar yolu, elinden geldiğince onlardan ayrı durup, aralarına karışmamaktır.»

«Hastalarına karşı bile mi?»

Mrs. Callendar, «Elbette, yerliye en uygun davranış, ölmesine izin vermektir,» diye yanıtladı.

Mrs. Moore nazik ama çapraşık bir gülüşle, «Ya cennete giderse?» diye sordu.

«Benim yanıma yaklaşmasın da nereye isterse gitsin. Sinirime dokunuyorlar.»

Önceleri hastabakıcı olan kadın, «Sizin cennetten söz ederken söylediğinizi ben de düşünmüştüm, onun için misyonerlere karşıyım,» dedi. «Öğütçülerden yanayım, ama

misyonerlere karşıyım. Bakın anlatayım.»

Anlatmasına olanak kalmadan. Genel Yönetici söze karıştı. «Gerçekten Ari papazı görmek istiyor musunuz Miss Quested? Bunu kolayca sağlayabiliriz. Hoşunuza gideceğini sanmamıştım.» Bir an düşündü. «İstediğiniz tipi görebilirsiniz. Kendiniz seçin. Kamu görevlerinde çalışanları ve toprak sahiplerini tanırım, eğitim konusunu incelemek istiyorsanız, Fielding'e başvururuz.»

Genç kız, «Saçak gibi önüm sıra geçip giden, resimleri andıran insanlardan bıktım,» dedi. «İlk geldiğimiz zaman pek güzeldi. ama bu yapay gösteriş çabuk kayboluyor.»

Adela Quested'in izlenimleri Yöneticiyi hiç ilgilendirmiyordu, sadece onu eğlendirmeyi düşünüyordu.

Briç partisi hoşuna gider miydi? Bunun da ne olduğunu açıkladı; gerçek oyun değil de. Doğu ile Batı arasında bir köprü kuracak bir davet; bu deyim kendi buluşuydu ve duyanların hoşuna giderdi.

«Ben sadece toplum içinde, dost olarak tanıdığınız Hintliler'i görmek istiyorum.»

Adam gülerken, «Yok, toplum içinde tanışmayız,» dedi. «Hepsi iyi insanlardır ama tanışmayız, zaten saat on bir buçuğu buldu, nedenini anlatmak için vakit çok geç.»

Eve dönerken Mrs. Turton kocasına, «Miss Quested, amma da garip bir ad!» dedi. Bu yeni genç kıza bir türlü alışamamış, kaba saba, huysuz bulmuştu. Öyle görünmesine karşın, umarım pek hoş bir genç olan Heaslop ile evlenmek için getirilmemiştir diye içinden diledi. Kocasını da aynı görüşteydi, ama elinden geldiğince bir İngiliz kadınının aleyhinde konuşmamaya çalışırdı, onun için doğal olarak Miss Quested'in yanıldığını söyledi. «Hindistan sıcak havalarda insanın yargı yeteneğini etkiler, Fielding'i bile etkiledi,» diye ekledi. Bu adı duyunca, Mrs. Turton gözlerini kapattı, Mrs. Fielding'in «pukka» olmadığını. Miss Quested ile evlenmesinin uygun olacağını, çünkü Miss Quested'in de «pukka» olmadığını söyledi. Artık eve gelmişlerdi, alçak, oldukça büyük bir evdi burası, ama Yönetim Merkezi'nin en eski ve en rahatsız eviydi. Çimenliği çorba çanağını andırırdı. Bir içki daha, bu kez arpa suyu içtiler, sonra yatmaya gittiler. Kulüpten ayrılmaları toplantıyı dağıtmıştı, bu toplantıda da, bütün öbürlerinde olduğu gibi hafif bir resmiyet havası vardı. Genel valiye diz çöken ve bir kralı çevreleyen kutsallığın gezginci olabileceğine inanan bir toplulukta, bu valinin yerini alabilecek herhangi bir kimseye saygı duymak çok doğaldır. Chandapur'da Turton'lar küçük birer tanrıydı; çok geçmeden kent dışı küçük bir yere çekilip bu zaferin çok uzağında yaşamlarını sona erdireceklerdi.

Ronny, «Bizim koca Yönetici gerçekten pek hoş davrandı,» diye mırıldandı. Konuklarına gösterilen inceliğe çok sevinmişti. «Bilir misiniz, daha önce hiç Briç partisi düzenlememişti. Üstelik tam da yemeğin arkasından! Ben de bir şeyler hazırlayabilseydim, ama yerlileri daha iyi tanıyınca böyle bir şeyin benden çok Burra Sahib için kolay olacağını siz de anlayacaksınız. Onu tanırlar, faka basmayacağını bilirler, ama ben ona oranla daha yeniyim burada. Burada yirmi yıl yaşamadıkça kimse ülkeyi tanıyım diyemez — Hey, çöpçatan! Al paltonu, burada! Neyse, düşünülen yanılığların bir örneğini anlatayım: Buraya geldikten az sonra, avukatlardan birine benimle bir sigara içmesini söyledim — bir tek sigara. Sonradan bir de baktım ki, adam tellal çıkarmış sanki, bütün çarşıya haberi yaymış... bütün avukatlara söylemiş. 'A, bizim Vekil Mahmut Ali'ye gelin, yargıçla pek sıkı_ fıkıdır.' Ondan beri elimden geldiğince mahkemede görmemeye çalıştım. Bana ders oldu bu, umarım ona da olmuştur.»

«Bu derse göre, bütün avukatları birlikte sigara içmeye çağırman gerekmiyor mu?»

«Belki, ama vakit az, insan zayıf. Kusura bakma ama sigaramı kulüpte kendi türümden insanlarla içmeyi yeğlerim.»

Miss Quested direndi. «Ne diye onları da kulübe çağırıyorsun?»

«İzin yok.» Çok nazik ve sabırlıydı. Bir zamanlar kendisinin de, uzun sürmese bile, onun gibi düşündüğü sonucuna vardı. Avluya çıktı, ay ışığına doğru seslendi. Seyisi cevap verdi, başını eğmeden arabasının getirilmesini emretti.

Kulüpte iyice aptala dönmüş olan Mrs. Moore, dışarıda kendine gelebildi. Ayı gözledi, pembeliği, çevresindeki göğün morlarını kızartıyordu. İngiltere'de ay ölü ve yabancı görünürdü, burada gecenin, toprağın ve tüm yıldızların örtüsüne bürünmüştü. Bir birlik duygusu, gökte kutsal gezegenlerle yakınlık, yaşlı kadının içine, sarnıca dolup boşalan su gibi, girdi ve çıktı, ardında garip bir tazelik bırakmıştı. Kuzen Kate ve Ulusal Marştan bunalmıştı, ama onların etkisi yitmiş, yepyeni bir duygu belirmişti tıpkı kokteyl ve puroların yok olup görünmeyen çiçeklere yerini bırakışı gibi. Yolun dönemecinde uzun, kubbesiz cami karşılarına çıkınca «A, evet, gittiğim yer burası, buraya gitmiştim.» diye bağırdı.

Oğlu, «Ne zaman gitmiştin?» diye sordu.

«Perde arasında»

«Ama anne, böyle bir şey yapılamaz.»

«Yapılmaz mı?»

«Hayır, bu ülkede olmaz. Yapılmaz. Bir defa, yılan tehlikesi var. Akşamları açıkta yatarlar.»

«A, evet genç adam da böyle demişti.»

Miss Quested, «Aman ne romantik,» dedi. «Mrs. Moore'u pek severdi, hiç olmazsa böyle küçük bir kaçamak yapabildiğine sevinmişti. «Camide bir gençle tanışıyorsunuz da bana hiç söylemiyorsunuz!»

«Söyleyecektim. Adela, ama bir şey oldu, laf değişti, ben de unuttum. Belleğim çok bozuldu.»

«Hoş muydu?»

Kadın sustu, sonra özenle kelimenin üstünde durarak, «Çok hoştu.» dedi.

Ronny. «Kimdi?» diye sordu.

«Bir doktor. Adını bilmiyorum.»

«Doktor mu? Chandapur'da hiç doktor tanımiyorum. Amma tuhaf! Ne biçim bir adamdı?»

«Oldukça ufak tefek, küçücük bir bıyığı, canlı gözleri vardı. Ben caminin karanlık bir köşesindeyken seslendi — pabuçlarım hakkında. Konuşmaya böyle başladık. Çıkarmamışım diye korkmuştu ama neyse ki hatırlamıştım. Bana çocuklarından söz etti, sonra kulübe kadar birlikte yürüdük. Seni iyi tanıyor.»

«Keşke bana gösterseydin. Kim olduğunu çıkaramadım.»

«Kulübe girmedi. İzin verilmez, dedi.»

Ronny o anda birden kendine geldi. «Aman, Tanrım! Müslüman mı yoksa? Ne diye bir yerliyle konuştuğunu söylemedin! Ben tümünden yanlış anlamışım.»

Miss Quested. «Bir Müslüman! Aman ne hoş!» diye bağırdı. «Ronny, tam annene göre bir iş değil mi bu? Biz gerçek Hindistan'ı görmekten konuşuyoruz, kendi gidip görmüş, üstelik gördüğünü de unutmuş.»

Ama Ronny'nin keyfi kaçmıştı. Annesinin tarifinden doktoru Ganj'dan gelen genç Muggins

zannetmiş ve bütün dostça duygularını açıklamıştı. Amma da karışık iş! Ne diye sesinin tonuyla bir Hintliyle konuştuğunu belli etmemişti? Sert ve emredercesine annesini sorguya çekmeye başladı. «Demek camide sana seslendi? Nasıl? Küstahça mı? Gecenin bu vaktinde orada ne arıyormuş? — Hayır, ibadet vakti değil.» Çok derin bir ilgi gösteren Miss Quested'in sorusuna yanıt olarak da, «Demek pabuçlarından dolayı seslenmiş. Öyleyse küstahlık. Eski bir numara bu. Keşke ayağında olaydı pabuçların,» dedi.

Mrs. Moore, «Bence de küstahlıktı ama ben eğri büğrü işten anlamam» dedi. «Sinirleri fena halde bozuktu, sesinden anladım. Ben cevap verir vermez değişti.»

«Cevap vermemeliydin.»

Adela, akıllıca, «Bana bak,» dedi. «Sen bir kilisede bir müslümana şapkasını çıkarmasını söylersen sana cevap vermesini beklemez misin?»

«O başka, o başka; anlamıyorsun.»

«Anlamadığımı biliyorum ve anlamak istiyorum. Nedir aradaki fark peki?»

Ronny içinden keşke karışmasa diye düşündü. Annesinin önemi yoktu — zaten dolaşıp duran bir kadındı, geçici bir ziyaret yapmaktaydı, dilediği duygu ve görüşle İngiltere'ye dönebilirdi. Ama Adela, hayatını bu ülkede geçirmeyi düşündüğüne göre, çok daha önemli bir durumdaydı; yerliler sorununa çapraşık bir yoldan girerse durum çok can sıkıcı olabilirdi. Atın dizginlerini çekerek, «İşte sizin Ganj,» dedi.

Dikkatleri başka yana çekilmişti. Tam altlarında ansızın bir aydınlık belirmişti. Bu ne suya ne ay ışığına aitti, ama karanlık tarlaların üstünde ışıklı bir zar gibi duruyordu. Ronny, yeni kumsalın burada başladığını ve tepedeki düzensiz bölümünün kum olduğunu, Benares'den cesetlerin yüzerek buraya aktığını, daha doğrusu timsahlar bıraksa, buraya akacağını anlattı. «Çandapur'a ceset de gelmez ya,» dedi.

nnesi «Timsah da var içinde demek, ne feci!» diye mırıldandı. Gençler birbirlerine bakıp gülümsediler; yaşlı kadın hafifçe ürperince hoşlarına gidiyordu, sonunda ikisinin arasında bir anlaşma kurulabildi. Annesi devamla, «Ne feci bir ırmak! Olağanüstü bir ırmak!» dedi içini çekti. Ya ayın, ya da kumun yer değiştirmesinden, aydınlık değişiyordu; çok geçmeden parlak, ışıklı zar kaybolacak ve sonunda kendi de değişecek, bir çevrecik bunun yerini alacak, bu koyup giden boşluğun üstünde parıldayacaktı. Kadınlar bu değişikliği bekleyip beklememeyi tartışıyorlardı, bu arada parça parça sesliliğin arasına bir sessizlik çöktü, at titredi. Atın hatırı için beklemediler, Yargıcın evine gittiler. Miss Quested yatmaya gitti, Mrs.

Moore da oğluyla kısa bir konuşma yaptı.

Oğlu, camide karşılaştığı Müslüman doktor hakkında bazı Şeyler sormak istiyordu. Kuşkulu kişileri ihbar etmek görevi gereğiydi, bu adam da anlaşılan çarşıdan çıkıp gelmiş münasebetsiz bir hekimdi. Kadın, doktorun Minto hastanesiyle ilgili biri olduğunu söyleyince içi rahat etti ve adamın adının Aziz olması gerektiğini, zararsız olduğunu, olumsuz bir yanı bulunmadığını söyledi.

«Aziz. Ne hoş bir ad.»

«Demek karşılıklı sohbet ettiniz? Niyetinin iyi olduğu kanısına vardı mı?»

Sorunun Őiddetinin farkında olmayarak cevap verdi: «Evet, ilk andan sonra.»

«Yani genel olarak demek istedim. Bize karşı anlayışlı mı?... Hain işgalciler, döküntü, kırtasiyeci memurları, filan gibi?»

«Evet sanırım, ama Callendar'lar dışında. Onlardan pek hoşlanmıyor.»

«Ya? Demek sana böyle söyledi, ha? Binbaşı pek ilgilenecek. Acaba ne demek istedi?»

«Ronny. Ronny! Bunu Binbaşı Callendar'a söyleyecek değilsin ya?»

«Evet herhalde. Hatta söylemeliyim.»

«Ama, yavrum...»

«Ben, yanımda çalışan bir yerlinin benden hoşlanmadığını duyacak olursam, bunun bana bildirilmesini isterim.»

«Ama yavrucuğum, özel bir konuşma bu.»

«Hindistan'da hiçbir Şey zel değildir. Aziz konuştuğu vakit bunun farkındaydı, merak etme. Söylediğinde bir amaç vardı. Bence söylediği doğru da değil.»

«Nasıl doğru değil?»

«Seni etkilemek için Binbaşı'yı ktledi.»

«Ne demek istediğini anlayamıyorum yavrum.»

«Bu kültürlü yerlilerin son dolabı, kaçamaklı kstahlığıdır. Eskiden yaltaklanırdı, ama

gençler erkekçe kafa tutmayı yeğliyor. Bunun yönetime karşı daha etkili olacağını sanıyorlar. Ama yerli ister kabadayılık etsin, ister yaltaklansın, her ettiği lafta hep bir şey gizlidir, hiçbir şey olmasa 'izzet'ini yükseltecek sanır — yani senin benim dilimle 'aşık atar'. Bunda hiçbir istisna yoktur.»

«Kendi ülkende insanlar hakkında böyle hükümler vermezdin.»

Biraz kabaca, «Hindistan bizim Ülkemiz değil.» dedi. Ama annesini susturmak için kendinden daha yaşlı hükümet memurlarının deyim ve görüşlerini kullanmıştı, kendine güven duyamıyordu. 'Bunda hiçbir istisna yoktur,' derken Mr. Turton'u, 'itibarını yükseltmek' derken de Binbaşı Callendar'ı taklit ediyordu. Bu deyimler işe yarıyordu ve kulüpte sık sık kullanılmaktaydı, fakat annesi ilk deyimden başkasından alınıp kabullenmiş olduğunu anlamakta gecikmemişti. Kesin örnekler vermesi için diretebilirdi.

Mrs. Moore sadece, «Söylediklerin doğru, ama Dr. Aziz hakkında anlattıklarımı Binbaşı Callendar'a söylememelisin.» dedi.

Ronny kendi sınıfına karşı sadakatsizlikte bulunduğunu hissetti ama söz verdi.

«Buna karşılık sen de lütfen Adetaya Aziz den söz etme.»

«Azizden söz etmeyeyim mi? Neden?»

«Gene başladın anne, her şeyi açıklayamam ki: Adela'nın kafasını karıştırmasını istemem, sorun bu, yoksa yerlilere iyi davranmadığımız düşüncesine kapılacak.»

«Ama buraya kafasını karıştırmak için geldi, gelmesinin gerçek nedeni de bu. Bütün bunları gemide tartıştık. Aden'de karaya çıktığımız vakit uzun uzun konuştuk. Seni kendi deyimlerle eğlence ve oyun başında tanırmış, iş başında değil ve karar vermeden, sen de karar vermeden önce, buraya gelip iyice görüp anlamak istemiş. Çok, çok açık görüşlü.»

Ronny cam sıkılarak, «Biliyorum,» dedi.

Mrs. Moore oğlunun sesindeki kaygıdan, hâlâ ufacık bir çocuk olduğunu ve dilediğini elde etmek istediğini anladı; istediği gibi hareket edebileceğini söyledi, yatmak üzere ayrıldılar. Oysa Aziz'i düşünmesini yasaklamış değildi, Mrs. Moore odasına çekilince Aziz'i düşündü. Oğlunun eleştirilerine dayanarak camide geçenleri gözünün önüne getirdi, kimin görüşünün doğru olduğunu kestirmeye çalıştı. Evet geçenler bir bakıma çok uygunsuz görünebilirdi. Doktor ilk önce onu terslemekle işe başlamıştı, ama sonra durumun güvenilir olduğunu sezince değişmişti, buna karşılık da kendi dertlerini döküp saymış, bir de kafa tutmuştu. Bir

tek cümlenin içinde kırk türlü görüşe sapsmıştı, güvensizlik ifade etmişti, meraklı, kibirli bir tavır takınmıştı. Evet hepsi doğrudu bunların ama bütün bunlar da adamın ne kadar yanlış bir özetini oluşturuyordu; bu yargılarda bulunulurken adamın can noktası yok edilmişti.

Paltosunu asmaya giderken baktı, askının ucunda bir böcek vardı. Bu böceği veya benzerlerini her gün görüyordu, ama bunlar aynı tür İngiliz böceklerinden başkaydı, uçtukları zaman arkalarından sallanan uzun sarı bacakları vardı. Belki de askıyı dal sanmıştı. Hiçbir Hint hayvanı ev içiyle dışını ayırt edemez. Yarasalar, kuşlar, böcekler dışarıda olduğu gibi ev içinde de yuva kurarlar. Onlara göre her yer sık ormanların doğal bir parçasıdır, ormanlardan evler, ağaçlar yetişir. Böcek oracıkta asılmış uyuyordu, ovada çakallar kendi isteklerini uluyorlar, davulların ahengiyle karışıp yoğruluyorlardı.

Mrs. Moore böceğe. «Güzel yavrucak,» dedi. Böcek uyanmadı, ama ses çıkardı, gecenin huzursuzluğunu dağladı.

IV

Yönetici sözünü tuttu. Ertesi gün çevresindeki birçok Hintliye davetiye gönderdi, bir hafta sonra salı günü saat beşle yedi arası kulübün bahçesinde davet vereceğini, Mrs. Turton'un da, haremden çıkabilen bayanların onur vermelerini dilediğini bildirdi. Bu hareketi bir hayli coşku yaratmış ve birçok çevrede görüşülmüştü.

Mahmut Ali'nin açıklaması, Vali'den emir gelmiş olsa gerek, yolundaydı. «Turton zorlanmadıkça bunu dünyada yapmaz. Yüksek düzeydeki memurlar başkadır, halden anlarlar, amaçları iyidir. Genel Vali de halden anlar, bize iyi davranmak ister. Ne yazık ki pek ender gelir ve pek uzakta oturur. Bu arada...»

Sakallı, yaşlı bir adam, «Uzaktayken halden anlamak kolaydır,» dedi. «Kulağımın dibinde söylenen tatlı bir sözcüğü yeğlerim. Ne nedenle olursa olsun, Mr. Turton bu sözcüğü söylemiş. O söyledi, biz de duyduk. Daha fazla konuşmaya ne gerek var?» Kurandan sureler okundu.

«Bizde senin huzur ve olgunluğun yok, Newbab Bahadır.»

«Vali benim çok değerli dostum olabilir, ama canını sıkmam... Nasılsınız Newbab Bahadır?... Çok iyiyim, teşekkür edelim, Sir Gilbert, siz nasılsınız?... Ve işte bu kadar. Ama istersen Mr. Turton'un can düşmanı olayım, beni çağırmışsa, giderim. Başka işlerimi ertelemem gerekse de... Dilküşa'dan özellikle geleceğim.»

Ufak tefek, kara bir adam ansızın, «Kendini küçük düşüreceksin,» dedi.

Ansızın bir karşıtlık belirdi. Çevrenin ileri gelen Müslüman toprak sahibini eleştiren bu görgüsüz kimdi? Mahmut Ali de aynı görüşte olmakla birlikte, karşı gelme zorunluluğunu duydu. Ellerini beline koyarak, öfkeyle ilerledi. Mr. Ram Çand!»

«Mr. Mahmut Ali!»

«Mr. Ram Çand, bizim görüşümüz olmadan da Newbab Bahadır neyin insanı küçük düşüreceğini bilebilir.»

Newbab Bahadır, Mr. Ram Çand'a, «Kendimi küçük düşüreceğimi sanmıyorum,» dedi.

Nazik konuşuyordu. Adamın kabalığını fark etmişti, bu kabalığın sonucundan kendini korumak istiyordu. Aklından, «Kendimi küçük düşüreceğimi sanmıyorum,» cevabını vermeyi geçiriyordu ama bunu daha nezaketsiz bir karşılık sayarak caydı. «Ne diye kendimizi küçük düşürecekmişiz, anlamıyorum? Ne diye küçük düşmeliymişiz? Çağrı pek nazik yazılmış.»

Artık kendisiyle dinleyicilerinin arasındaki toplumsal uçurumu daha fazla azaltamayacağı sezerek, yanında bulunan yakışıklı torununu otomobilini getirtmeye yolladı. Gelince, biraz önce söylediklerini daha ayrıntılı biçimde yineleyerek sözlerini bitirdi, «öyleyse baylar, salıya kulübün bahçesinde buluşmak üzere,» dedi.

Bu görüş çok önemliydi. Newvab Bahadır .büyük varlık .sahibiydi, iyilikçi adamdı. Olumlu ve kesin görüşlüydü. Eyaletin her bir köşesinde saygınlığı büyüktü. Mert bir düşman, güvenilir bir dosttu. Konukseverliği ün salmıştı. «Bağışla, ödünç verme; Ahrette şükran kimden gelecek?» en sevdiği sözdü. Varsıl ölmeyi ayıp sayardı. Böyle bir adam kırk kilometre yol aşır, Yöneticiye merhaba diyecek olunca, bu çağrının niteliği tümünden değişiyordu. Çünkü o geleceğine söz verip son dakikada cayarak küçük insanları yaya bırakan öbür büyükler gibi değildi. Gelirim derse gelirdi, kendine inananları yüzüstü bırakmazdı. Biraz önce öğüt verdiği efendiler de öğüdün yersiz olduğunu bildikleri halde birbirlerine davete gitmek gerektiğinden yana salık veriyorlardı.

Mahkeme yanındaki, dava vekillerinin müşteri bekledikleri küçük odada konuşmuştu, dava vekili bekleyen müşteriler dışarıda tozun toprağın içinde bekliyorlardı. Bunlar Mr. Turton'dan davet almamışlardı. Bunların da gerisinde insan yığınları vardı — sırtlarında giysi olarak topu topu bir peştemal bulunan insanlar, bunu bile bulamayıp yaşamını yutkunmakla geçiren insanlar — öğrenimli, kültürlü çevrenin erişilmez sıra aşamalarında yiten, hiçbir nesnel davetin ulaşamayacağı insanlık...

Tüm davetler gökten, cennetten gelmedir belki; belki de, insanların kendi birliklerinin temelini atmaları boştur; bu çabayla aralarındaki uçurumu daha da genişletirler. Mezbahaların, ötesinde oturan, trenin hep üçüncü mevkiinde yolculuk yapan, kulübe ayak basmayan özverili misyonerler Mr. Graysfor ve genç Mr. Sorley de, her ne pahasına olursa olsun, böyle düşünürdü. Bizim Ulu Tanrımızın, evinde nice konaklar , vardır, insanlığın birbiriyle bağdaşmayan sayısız konum ve sınıftan, ancak orada teselli bulabilir. Hiçbiri o konağın kapısındaki uşaklarca geri çevrilmeyecek, ister beyaz ister kara olsun, açık yürekle yaklaşan hiç kimseye yüz çevrilmeyecektir. Peki, ne diye bu kutsal hoşgörü burada sona ersin? Söz gelişi, maymunları saygıyla anın biraz? Maymunlar için de bir köşk olamaz, mı? Yaşlı olan misyoner Graysfor «Hayır,» derdi. Ama çok bilmiş Sorley, «Evet,» derdi. Maymunların da kendi paylarına düşeni almamaları için hiçbir neden görmediğini söylerdi.

Ya akallar? akallar, Sorley'in gözünde daha az saygındı, ama Tanrı'nın acıması sınırsız olduğuna göre, memeli hayvanları da içereceğini doğrulardı. Ya böcekler? İş böceklere gelince, huzuru kaar, konuyu değiştirmeye yeltenirdi. Ya portakallar, kaktüsler, tanecikler, ya amur? Ya içindeki bakteriler Mr. Sorley? Yok, yok fazla ileri gitmek bu. Bazı varlıkları, topluluğumuzun dışında tutmalıyız, yoksa elimizde hiçbir şey kalmaz.

V

Briç partisi başarılı olmadı — daha doğrusu Mrs. Moore ile Miss Quested'in başarılı sayacakları türden bir toplantı değildi. Toplantı onların onuruna yapıldığından erken gelmişlerdi, ama Hintli konukların çoğu da erken gelmişler tenis alanlarının ta öbür ucunda bir arada durmuşlar, aylak aylak bekliyorlardı.

Mrs. Turton, «Saat henüz beş,» dedi. «Kocam neredeyse işinden gelir de şu işe başlar. Ne yapmak gerektiği hakkında benim hiçbir fikrim yok. İlk kez kulüpte böyle bir davet yapıyoruz. Mr. Heaslop, çok rica ederim ben bu dünyadan elimi ayağımı çektikten sonra, siz de bu tür davetler yapar mısınız? Burra Sahib'i bile mezarında döndürür bu.»

Ronny saygıyla güldü. Miss Quested'e döndü, «Gösterişli ve yapay olmayan bir şey istemiştin,» dedi. «Topi'li getrli sevgili Ari kardeşimize ne buyrulur?»

Ne Miss Quested, ne de Mrs. Moore cevap verdi. Üzgün, üzgün tenis sahasına bakıyorlardı. Hayır hiç de gösterişli değildi, yüzyıllarca süren görkemini bırakan Doğu, ağır ağır bir vadiye çöküyordu, öyle bir vadi ki karşı yamacını hiçbir insan gözü göremezdi.

«Asıl hatırlanacak önemli nokta şu, buradaki insanların hiçbirinin önemi yok, önemi olanların hiçbiri de gelmez, öyle değil mi, Mrs. Turton?»

Hanımfendi arkasına, dayanarak, «Tamamıyla.» dedi. Kendini fazla yormamaya çalışıyordu; o gün ya da o hafta, önemli bir şey çıkabileceği için değil de, belki günün birinde yüksek rütbeli bir memur gelir evsahipliği ve konukseverlik gücünü sömürür diye. Kalabalıkta hep bu çekingen ve kayıtsız tavrı takınırdı.

Hanımfendinin onayından emin olduktan sonra, Ronny devam etti: «Bir kargaşalık çıkarsa, eğitilmiş Hintli'nin bize yararı olamaz, onun için onlarla uzlaşmaya gerek yok, bundan ötürü onlara önem vermeyiz. Gördüğünüz insanların çoğu fesattır, gerisi de ilk fırsatta tabanları kaldırır. Çiftçi — bu tamamıyla başka bir konu. Putperest isterseniz, onu adam yerine koyabilirsiniz. Ama bu insanlar — bunların Hindistan'ı temsil ettiğini sanmayın.» Avlunun ötesindeki hayal meyal seçilen diziyi gösterdi. Yer yer burundan sıkma bir gözlük ya da bir pabuç, sanki Ronny'nin bütün bunlardan nefret ettiğinin farkındaymış gibi parıldıyordu. Avrupa kılığı, cüzam gibi yayılmıştı. Çok az kişi tümünden bu kılığa bürünmüştü ama birazcık

olsun kabullenmeyen de hiç yoktu. Konuşmasını bitirdiği zaman, avlunun her iki yanına birden bir sessizlik çökmüştü, hiç olmazsa topluluğa birkaç İngiliz kadın daha katılmıştı ama lafları, daha ağızlarından çıkar çıkmaz, sanki sönüveriyordu. Tepelerinde birkaç uçurtma dolanıyordu, uçurtmaların üstünde de akbaba sürüsü ve tümünü geride bırakan bir kayıtsızlıkla, gök, açık, belirli rengiyle değil de, hayal meyal haliyle, boydan boya ışık boşaltıyordu. Ama bu dizi de burada bitmese gerekti. Bu göğün de ardında, bütün gökleri kaplayan, onlardan daha da kayıtsız ve yansız bir şey olması gerekmez miydi? Ve bunun da ardında...

Kuzen Kate'ten söz ettiler.

Sahne, kendi yaşam anlamlarına biçim vermeye çalışmışlar ve kendilerinin ait oldukları orta halli İngiliz halkına uygun şekilde giyinmişlerdi. Ertesi yıl Vasıf Sokağı'nı ya da Muhafız Bölüğünün Gönüllü Süvarisi'ni oynarlardı. Edebiyatla pek ilgilenmezlerdi. Bu yıl bu kadarı yeterdi. Erkeklerin bu işe ayıracak vakitleri yoktu, kadınlar da erkeklerle birlikte yapamayacakları hiçbir işle uğraşmazlardı. Sanat hakkındaki bilgisizlikleri görülecek şeydi, bunu da birbirlerine ilan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmazlardı, tam bir özel Okul davranışıydı bu, hatta İngiltere'de olduğundan daha çok burada gelişmişti bu davranış. Hintliler can sıkıcı bir iş ya da uğraşsa, sanat da münasebetsizlikti. Ronny, annesi 'viyolan nasıl' diye sorduğu vakit kadıncağızı hemen susturmuştu, viyola çalmak bir insan için kusurdu ve kalabalıkta sözü edilecek bir müzik aleti değildi. Mrs. Moore oğlunun görüş ve yargılarının ne kadar yüzeysel ve basmakalıp olduğuna dikkat etti. Londra'da Kuzen Kate'i gördükleri zaman Ronny küçümsemiş, alay etmişti, şimdi de, kimse incinmesin diye bunun iyi bir yapıt olduğunu söylüyordu. Orada çıkan gazetelerin biri 'haksız ve acımasız bir yazı' basmış, Mrs. Lesley bu yapıtı 'beyaz ırktan hiçbir kimsenin yazmış olamayacağını' söylemişti. Kuşkusuz oyun övülmüş ve oyunun yönetimi de göklere çıkarılmıştı ama, arada şu cümle de vardı: 'Rolüne çok yakışan zarif Miss Derek gerekli deneyime sahip değildi ve arasına kelimeleri unuttuyordu.' Bu ufacık, minicik, gerçek eleştiri, aslında çivi gibi sert ve vurdumduymaz olan Miss Derek'i değilse, onun dostlarını çok incitmişti. Miss Derek Çandapur'lu değildi. Polis Müdürü McBryde'larla birlikte iki hafta için Çandapur'a uğramış ve sahipsiz olan bu rolü son dakikada kabul etme nezaketinde bulunmuştu. Giderken de içinde tatlı ve sevimli bir konukseverlik anısı götürecekti.

Genel yönetici, incecik bir çubukla karısının omuzuna dokunarak, «Haydi işe, Mary, iş başına,» dedi.

Mrs. Turton şaşkın şaşkın ayağa kalktı, «Ne yapmamı istiyorsun? Aman, şu Harem kadınları! Ben de hiçbiri gelmez sanmıştım. Hay Tanrım!»

Bahçenin üçüncü bir köşesinde, bir küme Hintli kadın, kalender kılıklı bir yaz evinin yanibaşında toplanmış, daha sıkılğan olanları da evin içine, sığınmışlardı. Diğerleri sırtlarını öbür insanlara, yüzlerini ısrarla çalı dizisine dikmiş duruyorlardı. Biraz ötede bu olayı izleyen erkekler toplanmıştı. Bu görünüm bir bakıma anlamlıydı: Gelgitle ayrılmış, er geç büyüüp kabaracak bir ada.

«Bence, onların bana gelmeleri gerek.»

«Haydi, Mary, olsun bitsin şu iş.»

«Ama kesinlikle erkeklerin hiçbirinin elini sıkmam, Newah Bahadır dışında, tabii.»

«Kimler gelmiş bakalım?» Erkek dizisine baktı. .Hmnn hmm! Beklenilenden de fazla. Acaba o ne diye gelmiş, bence şu kontrat konusu. Muharrem için beni yola getirmek istiyor şu da belediye düzenini çekip çevirmek isteyen astrolog, şu da Parsi ve şu — Aman, aman! İşte şuna bak — hatmilerimizi ezdi. Sağ yerine sol dizgini çekti. Her zaman yaptıkları şey.»

«Zaten atla içeri girmelerine izin verilmemeli; hep aksilik çıkıyor.» Mrs. Turton sonunda, yanında Mrs. Moore, Miss Quested ve bir köpekle birlikte yaz evine doğru ilerliyordu. «Ne diye gelirler bilmem. Onlar da bizim kadar bu işten nefret ederler. Mrs. McBryde'a sorun. Kocası, kadıncağız çileden çıkıncaya kadar böyle Harem davetleri yaptırdı ona»

Miss Quested, «Bu harem partisi değil.» diye düzeltti.

Tepelerden bakan kadın cevap verdi: «Ya, öyle mi?»

Mrs. Moore, «Lütfen bize bu bayanların kim olduklarını söyler misiniz?» dedi.

«Ne olursa olsun, siz onlardan üstünsünüz. Bunu unutmayın. Hindistan'da herkesten üstünsünüz, birkaç Raca hanımı hariç, onlar da sizinle eşittir.»

İlerleyerek kadının elini sıktı, Urdu diliyle birkaç hoş geldin kelimesi söyledi. Bu dili, ancak hizmetçileriyle konuşmak için öğrenmişti, nazik konuşma türlerinin hiçbirini bilmezdi, fiillerden de ancak emir çekimini bilirdi. Konuşması bitince, dostlarına sordu: «İstediğiniz bu muydu?»

«Lütfen bu bayanlara söyleyin, onların dilini bilmeyi çok isterdim ama ülkelerine daha yeni geldik.»

Bayanlardan biri, «Belki biz sizin dilinizi biraz biliriz,» dedi.

Bir başkası. «Eastbourne, Piccadilly, Hyde Park Köşesi,» dedi.

«Tamam, İngilizce biliyorlar.»

Adela'nın yüzü gülmüştü. «Artık konuşabiliriz, aman ne güzel!» diye bağırdı.

İzleyicilerden biri, «Paris'i de bilir,» dedi.

Mrs. Turton, göçebe kuşların yolculuğunu anlatırcasına, «Tabii, yolda Paris'ten geçerler,» dedi. Topluluktakilerin bazılarının Batılılaşmış olduğunu ve belki de kendi yöntemlerini kendilerine uygulayabileceklerini anladığından beri davranışları daha da soğuk ve çekingen olmuştu.

İzleyici, «Kısa boylu bayan benim eşimdir, adı Mrs. Battaçarya'dır,» diye açıkladı. «Uzun boylu bayan benim kızkardeşimdir, adı Mrs. Das.»

Boy boy kadınlar sarilerini düzelttiler, gülümsediler. Hareketlerinde garip bir güvensizlik vardı, sanki ne Doğunun, ne de Batı'nın veremeyeceği bir çözüm arıyorlardı. Kocasını konuştuğu zaman, Mrs. Battaçarya öteye dönmüş, bu kez de öbür erkeklerle yüz yüze gelmişti. Gerçekten de kadınların kararsız, çekingen, içlerine kapanık, atılgan bir halleri vardı; kesik kesik, çocuk gibi gülüşüyorlar, her söylenene karşı özür dilercesine sıkılgan hareketler yapıyorlar; bir köpeği seviyorlar; bir köpekten kaçıyorlardı. Artık dilediği olanak Adela Quested'in eline geçmişti; dost Hintliler'le karşı karşıyaydı, onları konuşturmak istiyor ama beceremiyordu, uygarlıklarının yankılı duvarlarına karşı boş yere çabalıyordu. Her sözü umursamaz bir fısıltıyla karşılaşıyor, bu fısıltı, sözgelişi, mendilini yere düşürdüğü vakit, derhal derin bir ilgiye dönüşüyordu: Bu kez ne yaparlar diye merak edip hiçbir şey yapmamayı denedi. Kadınlar da hiçbir şey yapmadılar. Mrs. Moore da aynı başarısızlığa uğramıştı. Turton, belli bir ilgisizlikle bekliyordu; ta başından beri bunun ne kadar saçma olduğunu biliyordu.

Veda ettikleri vakit, Mrs. Moore içinden gelen bir sesle, yüzünü hâla sevip beğendiği Mrs. Battaçarya'ya, «Acaba izin verir misini? bir gün sizi ziyaret etsek?» diye sordu.

Kadın sevimli bir tavırla yaklaşarak, «Ne zaman?» dedi.

«Ne zaman size uygunsa.»

«Her zaman uygundur.»

«Perşembe.»

«Tabii.»

«Çok memnun olacağız, büyük bir zevk bizim için. Kaçta gelelim?»

«Kaçta isterseniz.»

Miss Quested, «Siz hangi saati tercih ederseniz söyleyin, biz ülkenize çok yabancıyız, ne zaman ziyaretçi kabul ettiğinizi bilmiyoruz.» dedi.

Mrs. Battaçarya da bunu pek bilemiyordu. Halinden, sanki perşembe günleri olageleli beri bir perşembe İngiliz kadınlarının evine konuk geleceğini bilirmiş de oturup beklemiş gibi bir ifade seziliyordu. Her şey hoşuna gidiyor, hiçbir şey şaşırtmıyordu onu. «Bugün Kalkütaya gidiyoruz,» dedi.

Bunun anlamını ilk önce birden kavrayamayan Adela, «Ya, öyle mi?» dedi «A, o zaman biz geleceğimiz vakit siz gitmiş olacaksınız.»

Mrs. Battaçarya tartışmadı, ama, uzaktan kocası seslendi. «Evet, evet, perşembe günü geliniz bize.»

«Ama Kalküta da olacaksınız.»

«Hayır, hayır, olmayacağız» Karısına Bengal diliyle çarçabuk bîr şeyler söyledi. «Perşembe günü bekleriz.»

Kadın yankı gibi tekrarladı. «Perşembe.»

Mrs. Moore, «Bizim yüzümüzden yolculuğu ertelemek gibi feci bir şey yapmanızı istemeyiz.»

«Yok, hayır, tabii değil öyle insanlar değiliz ki biz.» Adam gülüyordu artık.

«Galiba yaptınız bile. Ne oluyorsunuz, — ne kadar üzüldüm bilemezsiniz.»

Artık herkes gülüyordu, ama pot kırdıklarının farkında değillerdi. Şekilsiz bir tartışma başladı, tartışmaya Mrs. Turton hiç katılmamış, kendi kendine hafifçe gülümsüyordu. Sonunda varılan karara göre perşembe günü, ama Battaçaryalar'ın planlarına elden geldiğince az zarar vermek için, sabah erken gidecekler. Battaçarya da onları getirtmek için arabasını ve yolu gösterecekti. Nerede oturduklarını biliyor muydu Mr. Battaçarya? Evet, kuşkusuz biliyordu, her şeyi bilirdi; gene güldü. Bir dizi övgü ve gülücük arasında oradan ayrıldılar ve o ana kadar karşılama törenine katılmamış olan üç kadın, renk renk kırlangıçlar gibi ansızın yaz evinden fırlayıp onları uğurladılar.

Bu arada Yönetici, her zamanki gibi dolaşıyordu. Nazik cümleler serpiştirdi, şakalar yaptı, hepsi de yürekten şakşaklandı, ama Yönetici konuklarının hemen hemen tümünün kirli çamaşırlarını bilirdi, bu yüzden oldukça baştan savma laf ediyordu. «Hileye sapsadıkları vakit, çevirdikleri dolap kafa çekip uyuşmaktır, ya da kadındır.» Briç toplantısının yararlı olduğuna inanırdı, yoksa yapmazdı, ama boş hayallere de kapılmazdı; vaktin tam kıvamında hemen çimenli bahçenin İngiliz bölümüne katıldı. Ardında bıraktığı etki çeşitliydi. Konukların çoğu, özellikle daha alçakgönüllü ve daha az İngilizleşmiş olanlar gerçekten çok mutluydu. Bu kadar yüksek bir memurun onlarla konuşması ömür boyu sürecek bir onurdu. Ne kadar süre ayaküstü dikilip, ne kadar azıcık şeyin olageldiğinden, saat yediye vurunca kapı dışarı edilmişlerinden yüksünmediler. Ne kendini, ne de büyük saygıyla karşılanışını umursayan Nevvab Bahadır daha çok bu çağrıya neden olan nezaketten dolayı duygulanmıştı. Bu işin güçlüklerini bilirdi. Hamdullah da Yönetici'nin bu işi becerip uygun davrandığı kararına varmıştı. Oysa başkaları, örneğin Mahmut Ali, bu konuda karamsardı. Turton'un bu çağrıyı üstlerinin emriyle yaptığı ve için için, dışarıya vurmadığı bir öfke duyduğu kanısındaydı. Daha iyimser olan bir başkasına hemen bu karamsarlığı aşıladılar. Gene de, Mahmut Ali bile geldiğine sevinmişti. Gizli kapaklı yerler insan düşü için çekicidir, özellikle çok ender dışa açılırsa. İngiliz kulübünün içyüzünü ve yöntemlerini görmek, sonradan alay yollu eşe dosta anlatma olanağını bulmak hoşuna gitmişti.

Mr. Turton'dan sonra görevini en iyi yapan resmi memur Devlet Koleji Müdürü Mr. Fielding idi. Bu bölge hakkında oldukça az, içinde oturanlar hakkında ise daha da az bilgiye sahipti. Bu yüzden, düşünceleri daha az karanlık ve kötümserdi. Atletik ve şen bir adamdı. Orada burada dolaşır, sayısız hatalar işlerdi, öğrenci velileri de kendisini çok sevdiklerinden, bu hataları örtbas etmeye çalışırlardı. Yiyecek ikram edildiği vakit, bahçenin İngiliz bölümüne katılmadı, biberli nohut yiyerek ağzını yaktı. Herkesle konuşur, ne bulursa yedi. Tanımadığı birçok kimsenin arasında, İngiltere'den gelen iki yeni bayanın pek sevildiğini, hatta, Mrs. Battaçarya'ya ziyarete gitme isteklerinin yalnız ev sahibesini değil bu ziyareti duyan bütün Hintliler'! çok sevindirmiş olduğunu anladı. Bu, Mr. Fielding'i de sevindirdi. Kadını tanımıyordu ama ne kadar mutluluk yaratmış olduklarını söylemek istedi.

Genç kadını yalnız başına buldu. Kaktüslerin artısındaki ufacık bir delikten ta uzaklardaki Marabar Tepeleri'ni gözlüyordu. Tepeler, her gün batışında olduğu gibi yakınlaşmış, sokulmuşlardı, gün batışı daha uzun sürseydi belki de kasabaya varırlardı, ama kısaydı, burası tropik ülkeydi. Mr. Fielding diyeceğini dedi, genç kadın öylesine sevindi, öylesine candan teşekkür etti ki, Mr. Fielding her ikisini de çaya davet etti.

«Gelmeyi çok isterim, Mrs. Moore'un da isteyeceğinden kuşum yok.»

«Ben az çok köşesine çekilmiş bir adamım.»

«Bu yerde en iyisi de bu sanırım.»

«İşimden dolayı, kulübe gelmeye vakit bulamıyorum.» «Anlıyorum, anlıyorum, biz de kulüpten ayrılmaya pek vakit bulamıyoruz. Hintlilerle olduğunuzdan dolayı sizi kıskanıyorum.»

«Bir ikisiyle tanışmak ister miydiniz?»

«Çok. pek çok isterdim, asıl isteğim bu. Bugünkü toplantı beni öyle sinirlendirdi, öyle üzdü ki... Bizim vatandaşlar, burada tümünden akıllarını kaybetmişler. Düşünün bir kez, konuk çağırıp, onlara gereken biçimde davranmamak. Siz ve Mrs. Turton, belki bir de McBryde az çok nezaket gösterdiniz, öbürleri beni resmen utandırdı, gittikçe de daha fena oluyor.»

Olmuştu da. İngiliz erkekleri daha iyi davranmaya niyet etmişlerdi ama kadınlar buna engel olmuştu, bütün bu bayanlara ilgi göstermeleri, çay vermeleri, örneğin köpekler ve başka konularda bilgi sağlamaları gerekiyordu. Tenis başladığı vakit, aradaki sınır, büsbütün aşılmaz bir dunun almıştı. Doğu ile Batı arasında birkaç set yapmak düşünülmüş, ama unutulmuş, bu suretle kortlar kulüp çiftlerinin tekeline alınmıştı. Buna Fielding de sinirlenmişti ama, kıza bir şey söylemedi, çünkü kızın yakınmalarının kuramsal olduğunu sezmişti. Hint müziğinden hoşlanır mısınız, diye sordu. Kolejde şarkı söyleyen yaşlı bir profesör vardı.

«Ah, işte tam duymak istediğimiz şey. Dr. Aziz'i de tanır mışınız? »

«Hakkında çok şey duydum. Ama kendini tanımam. Onun da davet edilmesini ister misiniz?»

«Mrs. Moore onu çok övmüştü.»

«Tabii, çok iyi, zaten o sabah Hintli hanıma gideceğiz.»

«Pekâlâ Miss Quested, Perşembe Hintli hanıma gideceğiz.» Bütün güzel şeyler Perşembe günü oluyor.»

«Yargıca sizi getirmesini söylemeyeceğim o sırada çok işi olacağından kuşku yok.»

Miss Quested, dağlara bakıp düşünceye dalarak, «Evet Ronny. çok çalışır,» dedi. Birden ne kadar güzelleşmişti tepeler. Ama onlara dokunamıyordu. Önüne bir kepenk gibi, evlilik

yaşamının gölgesi indi. Ronny ile birlikte bu akşam olduğu gibi, kulübe uğrayacaklar, sonra eve gidip giyinecekler, Lesley'leri, Callendar'ları, Turton'ları ve Burton'ları görecekler, onları davet edecek ya da onlar tarafından davet edilecekler — bütün bu arada da gerçek Hindistan kimsenin gözüne ilişmeden sürüp gidecekti. Sadece renk kalacaktı — sabah erken vakit kuşların tantanası, toprak rengi vücutlar, ak sarıklar, al ya da mavi putlar — ve hareket kalacaktı — çarşılarda kalabalık, sulara yıkananlar olduğu sürece bunlar kalacaktı. Bir binek arabasının tepesinden bunları görecekti. Ama rengin ve hareketin iç yüzündeki güç, bugün olduğundan daha da büyük bir güçle — ondan kaçacaktı. Hindistan'ı hep bir süs olarak görecek, asla bir ruh olarak göremeyecekti. Moore'un Hindistan'ın benliğine ve ruhuna hiç olmazsa şöyle bir göz atmış olduğunu sanıyordu.

Ve kuşkusuz birkaç dakika sonra kulüpten ayrıldılar, eve gidip giyindiler akşam yemeğine de Miss Derek ve McBryde'lar geldiler, listede kurşun gibi konserve bezelye dolu Julienne çorbası, yalancı -ev ekmeği, dallı budaklı kılçıklarıyla sözde pisi olan bir balık ve gene konserve bezelye, pirzola meze sardalya ve kızarmış ekmeğe vardı, yani tam Hindistan İngilizleri'ne göre bir yemektir. İnsanın resmi konumuna göre bir yemek eklenir ya da eksiltir, ya da bezelyeler biraz daha takur tukur, sardalya ve vermut başka bir marka olabilirdi, ama gelenek daima aynı kalırdı; bu işin yabancısı olan uşaklar tarafından pişirilmiş, yabancı kimselerin yiyecekleriydi bunlar. Adela kendinden önce gelmiş erkek ve kadınları düşündü.

Yıllar yılı, dizi dizi gelmişler, aynı sofraya ve aynı fikirlerin başına gelip kurulmuş, aynı niyetle tartaklanmış, sonunda aynı basmakalıp fikirleri edinip başkalarını tartaklamaya başlamış kimseler. 'Ben dünyada böyle olmam,' diye düşündü, çünkü gençti daha; gene de sinsi ve güç bir durumla karşılaştığını, bu duruma karşı kendine dost ve yardımcı gerektiğini biliyordu. Chandapur'da çevresine kendi kafasında birkaç kişi toplaması gerekiyordu. Bunun için de Mr. Fielding ve adına bir türlü dili yatmayan "Hintli kadınla tanıştığına sevinmişti. İşte işin can noktası kuşkusuz buradaydı; iki gün içinde kendi durumunu daha iyi anlayabilecekti.

Miss Derek, yerli hükümet yönetimindeki bir bölgeden bir Maharani'ye eşlik ediyordu. Sıcak kanlı, neşeliydi, iznini de Maharani kabul ettiği için değil de kendi hakettiği için aldığını anlatmış, herkes hayli eğlendirmişti. Şimdi Mihrace'nin otomobilini de almak istiyordu. Araba Delhi'de Başkanlar toplantısına gitmişti. Miss Derek bir kulpunu bulup trenle gelirken tren hatlarının birleştiği noktada işgüzarlıkla arabayı elde etmek için tasarılar yapıyordu. Briç toplantısı için hayli alaylı, bir tavır takınmıştı — işin doğrusu bu toplantıyı 'komik opera' sayıyordu. «Bu insanların gülünç yanını göremezseniz hapi yuttunuz demektir,» diyordu. Mrs. McBryde — hemşire olan kadın buydu — hiç durmadan, «Ah, Nancy, ne yamansın! O, Nancy, ömürsün yani! Keşke ben de her şeyi senin gibi görebilseydim,» diye söyleniyordu. Mr. McBryde pek konuşmuyordu; efendiden bir adam hali vardı.

Konuklar gittikten sonra, Adela yatmaya çıktı. Ana oğul arasında bir konuşma daha oldu. İşine karıştırmaktan pek hoşlanmıyorsa da annesinin öğüt ve desteğine gereksinimi vardı. «Adela seninle fazla konuşuyor mu?» diye başladı, «Ben işe o kadar gömülmüştüm ki, onu dilediğimce göremiyorum, ama umarım işlerin gidişinden memnundur.»

«Adela ile en çok Hindistan hakkında konuşuyoruz. Yavrum, madem ki sözettin bundan, bence haklısın, onunla biraz daha fazla baş başa kalmalısın.»

«Evet, belki ama bu defa da dedikodu olur.»

«Ne yapalım, çaresiz bir ara dedikodu edecekler. Bırak etsinler.»

«Burada insanlar öyle tuhaftır ki, İngiltere’de olduğu gibi değildir — Burra Sahib’in — dediğine göre, insanlar burada hep birbirlerinin iç yüzünü öğrenmeye meraklı. Bak şu saçma örneğe, söz gelişi: Adela kulüp bahçesinin dışına çıktığı vakit Mr. Fielding arkasından gitmişti, Mrs. Callendar’ın da buna dikkat ettiğini gördüm. Daima her şeye dikkat ederler, görürler, bilirler, ta ki senin de onlardan olduğunu anlayıncaya kadar.»

«Adela’nın hiçbir vakit onlardan olabileceğini sanmam. Kişiliği oldukça güçlüdür.»

Ronny düşünceli bir tavırla, «Biliyorum, çok belli ve iyi bir nitelik bu,» dedi. Mrs. Moore oğlunu anlamsız buldu. Londra’ nın bağımsız ve kişisel yaşamına alışık olduğundan, görünüşte böylesine giz dolu olan Hindistan’ın aslında hiç de böyle olmadığını düşünüyor, basmakalıp geleneklerin burada bu kadar geçerli oluşunu bir türlü aklı almıyordu. Ronny, «Herhalde kesin bir kararı yoktur, diye devam etti.»

«Sorsana, kendin sor ona bunu, yavrum.»

«Herhalde sıcaklara dair bir alay laf duymuştur, oysa her Nisan ayında derhal dağa gönderirim — karımı burada kebab edecek değilim ya.»

«Yok canım, Sorun hava değil.»

«Hindistan’da havadan daha önemli bir şey yoktur, anacığım. Her işin Alfa’sı Omega’sı budur.»

«Evet, Mrs. McBryde da öyle demişti, ama bence Adela’nın sinirine dokunacak olan asıl Hindistan İngilizleri’dir. Onların Hintlilere pek iyi davranmadıkları kanısında.»

Ronny nazik tavrını kaybederek, «Ben dememiş miydin sana?» diye bağırdı.

«Farkındaydım bunun geçen hafta. Böyle ıvır zıvır şeylerle dertlenmek da kadınlara vergi.»

Mrs. Moore şaşkınlığının arasında Adela'yı unuttu. «ıvır zıvır mı, ıvır zıvır mı?» diye tekrarladı. «Nasıl böyle dersin?»

«Biz buraya nazik tavırlar takınmaya gelmedik.»

«Ne demek istiyorsun?»

«Dediğim şu: Burada adalete uymak, barış ve düzen kurmak için bulunuyorum. İşte benim duygularım böyle. Hindistan salon değil.»

Mrs. Moore sükûnetle, «Senin duyguların, Tanrı duyguları.» dedi, ama asıl öfkelenildiği, Ronny'nin duygularından çok, davranışiydı.

Ronny, kendini tutmaya çabalayarak, «Hindistan Tanrıları'dan hoşlanır,» dedi.

«Ve Tanrı görünümüne bürünen İngilizler'den.»

«Bütün bunlarda hiçbir anlam yok. Biz buradayız işte, kalacağız da, ülke bize ayak uydurmalı, ister Tanrı olalım, ister olmayalım.» Birden hazin bir halde, «Dur hele, dinle,» diye bağırdı. «Sen de, Adela da ne yapmamı istiyorsunuz? Kendi düzeyinde olan, saygı ve beğeni beslediğim bütün insanlara karşı mı geleyim? Davranışlarım övgülü değil diye, bu ülkede işe yaramak için edindiğim etkinliğimi kayıp mı edeyim? Hiçbiriniz iş ne demektir bilmiyorsunuz, yoksa böyle deli saçması sözler söylemezsiniz. Böyle konuştuğum için üzgünüm, ama insan arasına bunları anlatmalı. Adela ve senin gibi davranmak, düpedüz yufka yüreklilik ve aşırı duygusallık — üstelik Burra Sahib sizi eğlendirmek için bunca yüke katlandıktan sonra. Unutmayın, ben burada çalışmak için, bu zavallı ülkeyi zorla elde tutmak için bulunuyorum. Ben ne misyoner, ne sendika üyesi, ne de kafası bulanık duygusal yufka yürekli bir edebiyatçıyım. Ben sadece bir kamu görevlisiyim; bu seçmemi istediğin uğraştır, işte bu kadar! Biz Hindistan'da hoş ve nazik davranmıyoruz, davranmaya da niyetimiz yok. Yapacak daha önemli işlerimiz var.»

İçtenlikle konuşuyordu. Her gün mahkemede dört bir yanını yalan ve poh poh bürümüşken, iki yanlış ve asılsız demecin hangisinin daha yanlış ve asılsız olduğuna karar vermek, adaleti korkusuzca uygulamak, zayıfı daha az zayıf olana az çok kaçamak yapanı, sahtekâra karşı korumak için canla başla çalışırdı. O sabah hacılardan fazla bilet parası alan bir demiryolu memurunu ve kadına saldırı suçundan bir Putperesti mahkûm etmişti. Bu yargıdan dolayı ne teşekkür, ne beğeni bekliyordu, üstelik hem memur, hem de Putperest yeniden baş vurabilir, bu arada tanıklan daha etken rüşvetle elde edip, yargıyı

değiştirtebilirdi. İşte, görevi buydu.

Ama hiç olmazsa kendi vatandaşlarından anlayış beklerdi ve yeni gelenler dışında, bu anlayışı görürdü. Kendince, günlük işi bittikten sonra artık 'Briç' toplantılarının sıkıntısına katlanmaması, kendi ayarında insanlarla tenis oynayabilmesi ya da ayaklarını uzatıp oturabilmesi gerektiği kanısındaydı.

İçtenlikle konuşuyordu, ama annesine kalsa bu kadar gönülden konuşmamasını yeğlerdi. Durumunun bu tür engel ve güçlüklerinden nasıl da keyifleniyordu. Hindistan'a salt nazik davranmak için gelmediğinde diretirken, bu savından ne kadar da zevk alıyordu. Bu hali annesine, daha dünyayı anlayamadığı öğrencilik günlerini anımsattı. Gençlik hümanistliği uçup gitmişti, şimdi de zeki ama içi buruk bir delikanlı gibi konuşuyordu. Sesini duymasa. belki sözcükleri hoşuna gidebilirdi, ama sözcüklere katılan kendine güvenli ve yeterli hali, ufacık, kırmızı burnunun altında kıpırdayan, halinden memnun, çok bilmiş tavırlı ağzı, kadıncağıza pek mantıklı olmasa da, bütün bu sözlerin yerinde ve gerçek olmadığını hissettirdi. Hafif bir üzüntü belirtisi —zoraki takınılmış sözde bir üzgünlük değil de, yürekte gelen bir duygu— olsaydı, Ronny bambaşka bir adam, Britanya İmparatorluğu da bambaşka bir yönetim oluverirdi .

Yüzüklerini tıkırdatarak, «Tartışacağım» dedi. «Hem de vicdanımın emrine göre direteceğim, İngilizler elbette buraya halka hoş davranmak için geldiler.»

«Neden böyle düşünüyorsun, anne?» Gene nezaket ve incelikte konuşmaya başlamıştı, sinirlendiği için utanmıştı.

«Çünkü Hindistan da dünyanın bir parçası. Tanrı bizi, birbirimize iyi davranalım diye yeryüzüne yerleştirdi. Tanrı... sevgidir.» Durdu, oğlunun bu tartışmayı ne kadar yadırgadığını sezmişti, ama her nedense içinden gelen bir şey zorla devam ettirdi. «Tanrı komşularımızı sevelim diye bu dünyaya saldı bizi. O her yerde vardır, hatta Hindistan'da bile ve bu işi nasıl başaracağımızı gözler.»

Ronny sıkıntılı ve kaygılı görünüyordu. Anasının dindarlığını bilirdi, sağlıksızlık belirtisiydi bu, hatta üvey babası öldüğü vakit bu duygu, oldukça fazlaydı. «Gerçekten yaşılanıyor artık, sözüne kulak asıp canımı sıkmamalıyım.»

«Hoş davranma isteği Tanrı'yı sevindirir. Bir yere varmasa bile, içten geldi mi, bu istek Tanrı'nın gözünde kutsaldır. Bence hiç kimse bir yere varamıyor, ama bu varamayışın da türlü vardır. İyi niyet, iyi niyet ve gene iyi niyet. Gerçi ben konuşurken...»

Ronny, annesi sözünü bitirsin diye bekledi, sonra sevecenlikle «Anlıyorum,» dedi.

«Şimdi sanırım ben dosyalarımıza, sen de yatağına yollansak iyi olur..»

«Evet, sanırım, sanırım...» Birkaç dakika daha ayrılmadılar, ama içine din karışınca konuşma gerçekten bölünüvermişti. Ronny. Ulusal Marşa ve düşünlerine uygun olduğu sürece, dini hoş karşılardı, ama yaşamını etkilemeye başlayınca da başkaldırırdı. O zaman, saygılı ama kesin bir davranışla. «Bence bu tür şeyleri konuşmamak gerek,» derdi. «Herkes kendi dinini kendi kurmalı.» Dinleyenler de, «Duydun mu lafı!» derlerdi.

Mrs. Moore Tanrı'nın adını anarak hata işlediğini farkettiler. ama yaşlandıkça Tanrı'yı bir türlü aklından çıkaramadığını anlıyordu. Hindistan'a ayak bastığı andan beri akli hep O'ndaydı. Oysa, işin garip yanı, Tanrı düşüncesi ona her zamankinden daha az doyum veriyordu. En büyük dayanak olarak sık sık Tanrı'nın adını anıyordu, oysa bu ana dek, bu anışı çok yetersiz bulurdu. Her bir eğrinin altında bir eğri ve en ırak yankının ardında suskunluk vardı. Hindistan'a gelişinin gerçek amacına, Ronny ile Adela arasındaki ilişkiye kendini vermediği için sonradan pişman oldu. Acaba nişanlanacaklar mıydı, yoksa başaramayacaklar mıydı bu işi?

VI

Aziz briç toplantısına gitmemiştir. Mrs. Moore ile tanıştıktan hemen sonra, başka işlere gömülmüştü. Birkaç ameliyat yapmak gerekmiş, bu da çok vaktini almıştı. Artık ne toplum sürgünü, ne de şairdi, artık tam bir tıp öğrencisiydi, şendi, dostlarının kulaklarını ameliyat ayrıntılarıyla dolduruyordu. Mesleğine arasıra büyük hayranlık duyardı ama bu mesleğin heyecan dolu olmasını isterdi, üstelik de bilime yatkın olan kafası değil, elleriydi. Bıçağı severdi, ustalıkla kullanırdı, son çıkan serumları vücuda akıtmayı da severdi. Ama perhiz ve sağlık bilgisi yöntemlerinden tiksiniyordu. Adamın birine bağırsak hummasına karşı aşı yaptıktan sonra, kendisi arıtılmamış su içerdi. Binbaşı Callendar, «Ne beklersin bu heriften?» derdi. «Ne yiğitlik, ne direnç var.» Ama içinden, geçen yıl Mrs. Graysford'un apandisit ameliyatım kendi değil de, Aziz yapmış olsaydı, kadıncağızın hâlâ hayatta olacağını da biliyordu. Bu olay bile yanında çalışan Hintli doktora karşı duygularını değiştirememişti.

Cami olayının ertesi sabahı gene bir tartışma geçmişti aralarında — zaten hep tartışırlardı. Yarı geceyi uyanık geçiren Binbaşı, Aziz'in çağrıldığı vakit ne edip de gelmediğini anlamak istiyordu.

«Özür dilerim, efendim, geldim. Bisikletime bindim, Cow hastanesinin önünde lastiği patladı. Tonga* aramak zorunda kaldım.»

* Araba.

«Cow Hastanesi'nin önünde mi patladı? Oraya ne diye gittin?»

«Efendim?»

«Hey Tanrım, hey Tanrım! Ben şurada,» —kuma bir tekme savurdu— «sen de şuracıkta, on dakikalık yolda otururken, Cow Hastanesi de cehennem dibinde —nah şurada— iken, nasıl oluyor da senin evinden benim evime Cow Hastanesi'nin önünden geçiyorsun? Haydi biraz iş gör bakalım şimdi.»

Öfke içinde uzaklaştı. Özrü dinlemedi bile, oysa dinleyecek olsaydı bu özür inandırıcıydı; Cow Hastanesi, Hamdullah'ın eviyle kendi evi arasındaki en kısa yolun üstündeydi. Aziz de doğal olarak önünden geçmişti. Hiç farkında değildi ki okumuş, eğitilmiş Hintliler sık sık

birbirlerini ziyaret ediyorlar ve üzücü dahi olsa, yepyeni bir sosyal düzen dokuyorlardı. Sınıf farkı ya da 'buna benzer bir nesne' bu tür ziyaretlere engel olur sanırdı. Bildiği tek şey, yirmi yıldır bu ülkede olmasına karşın hiç kimsenin ona gerçeği söylemediğiydi.

Aziz adamın gidişini keyifle izledi. Neşeli olduğu anlarda, İngilizler'in tümünü gülünç sayar, onlar tarafından anlaşılammak hoşuna giderdi. Ama bu ancak duygu, coşku ve sinirlerin verdiği bir keyifti, herhangi bir olay veya vaktin geçişi silip süpürebilirdi bu keyfi; güvendiği insanlarla birlikte olduğu vakitler eriştiği köklü neşeden çok farklıydı. Mrs. Callendar'ı da içeren, biraz küstahça bir tebessümle, 'Bunu Mahmut Ali'ye anlatmalıyım, güler bu işe,' diye düşündü. Sonra işinin başına döndü. İşinde ustaydı, gerekiyordu, bilirdi bunu. Uğraşının ustalığına dalınca, tebessüm belleğinden uçup gitti.

Bu keyifli ve dopdolu günlerde, Genel Yöneticinin bir davet yaptığı, Newwab Bahadır'ın da herkesin gitmesi gerektiği yolundaki sözleri kulağına çalındı. Meslektaşı Dr. Panna Lal davet fikrinden dolayı uçuyordu, yeni arabamda beraber gidelim diye tutturmuştu. Araba sorunu her ikisinin de işine geliyordu. Aziz bisikletle gitmenin ciddiyetsizliğinden ve araba tutmanın masrafından kurtulmuştu. Panna Lal ise, sıkılgan ve yaşlı bir adam olduğundan, atını idare edecek birini bulmuş oluyordu. Atı kendi de idare edebilirdi ama ancak üstünkörü yapabilirdi bu işi, sonra otomobillerden ve kulübe varan dönemeçlerden ürküyordu. Nezaketle, «Aksilik çıkarabilir,» dedi, «ama dönmesek bile, oraya sağ salim varabiliriz.» Sonra daha mantıklı olarak devam etti, «Bence iki doktor aynı anda oraya varırsak, daha iyi etki yapar.»

Ama vakit gelince, Aziz'in keyfi kaçtı, gitmemeye karar verdi. Bir defa, işi gücü henüz bitmişti, çalışma gücü ona sağlık ve bağımsızlık vermişti. Sonra, o davet karısının ölüm yıl dönümüne rastlamıştı. Karısını, âşık olduktan az bir zaman sonra kaybetmişti; ilk önceleri sevmemişti. Batı fikirlerini edinmiş bir adam olduğundan, hiç görmediği bir kadınla evlenmek hoşuna gitmemişti; üstelik, gördüğü zaman da düş kırıklığına uğramıştı, ilk çocuğunu salt hayvansal bir duygu sonunda edinmişti. Değişme, doğumdan sonra olmuştu. Karısının kendine olan sevgisi, kendini veriş ve boyun eğmeden çok uzak olan saf bir bağlılık duygusu ve kendi kuşaklarında olmasa da, gelecekteki kuşaklarda erişilecek kaç göçün kaldırılması yolunda kendi kendini yetiştirmek, ilerletmek konusundaki çabalan, Aziz'e karısını sevdirmişti. Zekiydi, ama eski dönemlerin zarafetine sahipti. Yavaş yavaş, akrabalarının ona yanlış eş seçtikleri görüşünü yitirdi. Bulmuş olsaydı bile, hayvansal duygulara dayanan bir zevk ve hoşlanma bir yıla kalmaz geçebilirdi, oysa onun yerine çok daha başka bir şey bulmuş, kazanmıştı, bu bulduğu duygu birlikte yaşadıkları süre giderek daha da güçleniyordu. Karısı bir oğlan doğurdu... başka bir erkek evlat dünyaya getirirken de öldü. Aziz ancak o, zaman, kaybının derecesini anlamış, başka hiçbir kadının karısının yerini tutamayacağını hissetmişti. O gitmişti artık, ona benzer hiç kimse yoktu. Bu tek'lik aşk değil

de nedir? Kendini oyalyordu, arasira karısını unuttuğu anlar da oluyordu, ama çok zaman karısının yeryüzündeki bütün güzellik ve neşeyi birlikte Cennete götürdüğünü hissediyor, intihar etmeyi düşünüyordu. Acaba öldükten sonra karısını görebilecek miydi? Böyle bir buluşma yeri var mıydı? Dindar olmasına rağmen, bilmiyordu. Tanrı'nın birliği kuşku götürmezdi, kesindi, kesin bir şekilde de vazedilmişti, ama diğer noktalarda da herhangi bir Hıristiyan kadar bocalıyordu; öbür dünyadaki yaşama ait inançları kaybolup, solup, bir umut oluyor, gene siliniyor, sonra yeniden bir tek cümlede ya da bir dizi kalp çarpışında ortaya çıkıyordu, öyle ki kendinden çok kanının gözeleri hangi görüşe ve ne kadar süreyle sarılması gerektiğinde karar kılıyordu. Bütün fikirleri böylelikle biçimleniyordu. Hiçbir şey kalmıyordu, hiçbir şey de dönmek üzere geçip gitmiyordu; bu döngü sonsuzdu, bu sonsuzluk ona sürekli gençlik veriyordu. Karısına içten, candan ağlardı, çünkü çok ender, ancak binde bir ağlayabilirdi.

Davete gitmek hakkında fikrini değiştirdiğini doğrudan doğruya Dr. Lal'a söylemek daha elverişli olacaktı, ama son dakikaya kadar fikrini değiştirdiğini bilmiyordu, gerçekten de değiştirmemişti, fikri kendi kendine değişmişti, önüne geçilmez bir nefret hissi birden kabarıverdi. Mrs. Callendar, Mrs. Lesley — hayır hayır, bu kederli anında onlara katlanamazdı. Sezerlerdi hislerini — çünkü İngiliz kadınlarında sezgi Tanrı vergisidir sanırdı — sezerler ve ona işkence etmekten zevk duyarlardı, kocalarına anlatıp alay ederlerdi. Gitmeye hazır olması gereken anda postanede durmuş çocuklarına telgraf çekiyordu, dönüşte Dr. Lal'in kendisini aradığını ve gittiğini öğrendi. Varsın, kaba yaratılışına uyan bir hareketle, böylece çekip gitsin. Kendi ise ölen eşiyile görüşecekti.

Bir çekmece açtı, kansının resmini çıkardı. Baktı, gözlerinden yaş boşandı. 'Ne kadar mutsuzum' diye düşündü. Ama gerçekten mutsuz olduğundan, bu kendine acıma duygusunun yanısıra, başka bir duygu da belirdi: Karısını anımsamaya çalıştı, anımsayamadı. Sevmediği insanları ne için anımsayabiliyordu? Onlar hep anılarında canlıydı, oysa bu fotoğrafa baktıkça daha az görüyordu. Onu mezarına taşıdıklarından beri, karısı işte böyle kendisinden kaçıvermişti. Dokunabilme duygusundan ancak, görebilme duygusuna geçebileceğini biliyordu, ama hiç olmazsa kafasının içinde, düşüncelerinde yaşayacağını sanmıştı, oysa farkında değildi, ölmüşlerimizi sevmemiz onları gerçekten uzaklaştırır, onlara ne kadar candan sarılmak istersek, onlar da o kadar uzaklaşırlar. Kahverengi bir kâğıt parçası ve üç çocuk — Karısından kala kala bunlar kalmıştı. Dayanılmaz bir histi bu, gene 'Ne kadar mutsuzum,' diye düşündü, daha da arttı mutsuzluğu. Bir an için bütün Doğulular'ı, bütün insanları çevreleyen beşer havasını solumuş ve birden irkilerek bu havadan kaçınmıştı, çünkü henüz gençti. Kendi kendine, «Asla bu duygudan kurtulamam,» diye söylendi. «Mesleğimde başarılı olmadığım, su götürmez bir gerçek, herhalde çocuklarım da fena yetiştirilecek.» Görüşü bu kadar kesin olduğu için,

değiştirmeye yeltendi, hastanede bir vaka hakkında aldığı notları gözden geçirdi. Belki günün birinde zengin bir adam, aynı ameliyatı olmak ister, o da biraz para yapardı. Notlar ancak, kendi açısından ilgisini çekiyordu.

Fotoğrafı gene yerine koydu. O an geçmişti, artık karısını düşünmüyordu.

Çay içtikten sonra keyfi biraz düzeldi, Hamdullah'ı görmeye gitti. Hamdullah davete gitmişti, ama tayı gitmemişti. Aziz de dostunun tayını, binek elbisesini, polo sopasını ödünç aldı. Alana yollandı. Alan boştu, ancak bir kenarında çarşı çocukları eğitim görüyordu. Ne hakkında eğitim görüyorlardı? Yanıt vermekle güçlük çekerlerdi, ama kelime havaya dahi sinmişti. Koşuşup duruyorlardı, cılız, çikik kemikli çocuklardı —bu çevrede hareket ve sağlık pek zayıftı— yüzlerindeki ifade azimden çok azmetmeye azmetmiş olmanın verdiği ifadeydi. «Mihraceye selam.» diye seslenerek takıldı. Çocuklar durup güldüler. Aziz de kendilerini fazla yormamalarını salık verdi. Söz verdiler, kaçmaya devam ettiler.

Meydanın orta yerine atını sürdü, topu oraya buraya yuvarlamaya başladı. Polo oynamasını bilmezdi, ama atı biliyordu, o da öğrenmeye karar verdi, artık bütün beşeri gerginlik ve sinirden uzaktı. Yaşamak denilen o güç, külfetli Tanrının cezası işi unutmıştu, çünkü alanın kahverengi düzlüğünün üstünde oradan oraya seğirtiyordu, bir yandan da akşam rüzgârı alnına değiyor, dört bir yönünü çevreleyen ağaçlar gözlerini dinlendiriyordu. Top, aynı oyunu oynayan bir astsubaya doğru yollandı, adam topa vurup geri gönderdi. Aziz seslendi. «Bir daha gönder.»

«Pekâlâ!»

Yeni gelen ne yapacağını az çok biliyordu, atı oyundan anlamıyordu, bu yüzden aralarındaki güç denk gelmişti. Bütün dikkatleri top üzerinde toplanmıştı, birbirlerinden sanki hoşlanır olmuşlardı, dinlenmek için dizginleri çektikleri vakit bakışıp gülümsediler. Aziz askerlerden hoşlanırdı — ya adamı kabullenirler yahut da söverlerdi, sivillerin kendini beğenmişliklerinden çok daha iyiydi bu. Subay da ata binmesini bilen herkesten hoşlanırdı.

«Sık sık oynar mısınız?» diye sordu.

«Yok, hiç oynamam.»

«Haydi bir sefer daha yapalım.»

Tam vururken atı sıçradı, yere düştü, «Ay Tanrım!» diye bağırip tekrar bindi. «Siz hiç düşmez misiniz?»

«Çook»

«Hiç sanmam.»

Gene dizginleri çektiler, gözleri dostluğun ateşini taşıyordu. Ama vücutları gibi gözlerinin ateşi de soğudu, çünkü atletler ancak geçici bir ısı bulurlar. Ulusallık duygusu baş göstermek üzereydi, ama daha zehrini salmadan, selâmlaşıp uzaklaştılar. Her biri. «Keşke hepsi böyle olabilseydi.» diye düşündü.

Artık güneş batışı vaktiydi. Dindaşlarından birkaçı alana gelmiş, yüzleri Mekke'ye dönük, dua ediyorlardı. Bir Brahman boğası dua edenlere doğru ilerledi. Aziz de. pek dua etmeye hevesli olmadığı halde, adamların, Putperestlerin bu kaba saba hayvan tarafından rahatsız edilmesini hoş görmedi. Polo sopasıyla hayvana dokundu. Tam o anda yoldan bir ses yükseldi: Bu ses, davetten hayli canı sıkkın dönen Dr. Panna Lal'ın sesiydi.

«Dr. Aziz, Dr. Aziz, nerelerdeydin? Evinde on dakika bekledim, sonra gittim.»

«Çok üzgünüm, bağışla postaneye gitmek zorundaydım.»

Kendi çevresinden biri olsa, bu laftan, fikrini değiştirdiğini anlardı, fikir değiştirmek de öylesine alışılmış bir şeydi ki, eleştirmek bile gerekmezdi. Ama Dr. Lal, oldukça ağır kanlı ve ağır anlayışlı bir adamdı, işin içinde bir küçük görmenin söz konusu olup olmadığını bir türlü çıkaramamıştı, üstelik Aziz'in Brahman boğasını hırpalamasından daha da sinirlenmişti. «Postane mi? Uşağını göndermez misin oraya?»

«Pek az hizmetçim var — konumum önemsiz benim.»

«Uşağın benimle konuştu. Ben gördüm uşağını.»

«Ama, Dr. Lal, düşün bir kere. Sen gelirken uşağımı nasıl gönderirdim: Sen geliyorsun, biz gidiyoruz, evim boş kalıyor, belki uşağım bir de bakar ki, bu arada birtakım soysuz evimin eşyalarını yüklemiş gitmiş. Buna gönlün razı olur muydu? Aşçı sağır —zaten aşçıma güvenemem— çocuk da... Ufacık bir çocuk daha. Ben ve Hasan asla evden aynı zamanda ayrılmayız. Bu kural kesindir.» Bütün bunlar Dr. Lal'ın durumunu kurtarmak için nezaketen söylenmişti. Gerçek ortaya çıksın diye söylenmemiştir, gerçek olup olmadığı da araştırılmamalıydı. Ama öbür adam bütün bu nezaketi yıkıp geçirdi — kolay bir iş! «Böyle olsa dahi, nereye gittiğini bildiren bir habercik de mi bırakamazdın?» Aziz anlayışsızlık ve kabalıktan nefret ederdi, atını mahmuzladı. «Biraz uzaklaş, yoksa benimki sevgisi yüzünden azacak,» diye sızlandı, sinirliliğinin asıl nedenini açıklamış oluyordu. «Bugün öyle sert ve yabandı ki. Kulüp bahçesindeki en eşsiz goncaları harap etti, dört kişinin tutup çıkarması

gerekti. İngiliz hanım ve beyleri seyrediyordu. Yönetici de gözünü dikmiş izliyordu. Ama, Dr. Aziz, değerli vaktini almayayım. Bu sizi ilgilendirmez çok işiniz ve telgraflarınız var. Ben sadece, istendiği zaman ve yerde, saygılarımı sunmayı uygun gören, kendi halinde bir doktorum. Şunu da söyleyeyim, sizin orada bulunmayışınız bazı yorumlara yol açtı.»

«Canlan cehenneme, istediklerini söylesinler.»

«Genç olmak güzel şey. Canları cehenneme! Oh, pek güzel. Kimin canı cehenneme?»

«Ben ister giderim ister gitmem, keyfim bilir.»

«Ama gene de bana söz veriyorsunuz, sonra bu telgraf öyküsünü uyduruyorsunuz.

Haydi yürü, Dapple.»

İlerlediler. Aziz'in içine, ömrü boyunca bir düşman edinebilecek, delice bir duygu geldi.

Bu işi de, yanbaşılarında atını dört nala kaldırarak kolayca yapabilirdi. Yaptı da. Dapple yıldırım gibi yerinden fırladı. Gök gürültüsüne denk bir hışımla Meydana yöneldi. Subayla oynadığı oyunun zaferi bir an için devam etti, şahlandı, koştu, ta ki terden sıırılsıklam oluncaya kadar.

Tayı Hamdullah'ın ahırına ulaştırıncaya kadar yeryüzünde herhangi bir adamla kendini eşit tutabilmişti, ama ayağı yere değince, içini korku bürüdü. Acaba efendilerin ağırına mı gitmişti? Gitmeyerek Genel Yöneticiyi gücendirmiş miydi? Dr. Panna Lal önemsiz bir insandı, ama onunla bile kavga etmiş olmak doğru bir hareket miydi? Dimağının karışıklığı, insani düşünceyi siyasal düşünceye dönüştürdü. Artık, «İnsanlarla geçinebiliyor muyum?» yerine, «Benden daha mı güçlü onlar?» diye düşünüyor, her zamanki mikroplu havayı ciğerlerine doldurmuş oluyordu.

Evde bir mektup buldu, üstünde hükümet mührü vardı. Tehlikeli bir patlayıcı maddeymiş ve en ufak bir dokunuşta ufacık evi havaya uçurabilirmiş gibi masanın üstünde duruyordu. Davete gitmediği için bir güzel haşlanacaktı herhalde. Zarfı açınca, içinden bambaşka bir şey çıktı: Bir davetiye : Hükümet Koleji Müdürü Mr. Fielding, iki gün sonra evine çaya davet ediyordu. Birden heyecanla keyfi yerine geldi. Nasıl olsa gelecekti, çünkü acı çekebilen fakat hiçbir vakit tümden sönüp yılmayan bir ruhu vardı ve bu kararsızlığının altında düzgün, pürüzsüz bir hayat sürerdi. Ama bu davetiye ona özellikle büyük bir sevinç vermişti, çünkü Fielding bir ay önce de onu çaya çağırılmış, o da unutmuştu — ne cevap vermiş, ne de gitmiş, sadece unutuvermişti. İşte şimdi ikinci bir davetiye geliyordu, hem de sitemsiz, hatta

unutkanlığını dahi anımsatmayan davetiye. İŖte incelik diye buna derlerdi — iyi kalplilik gösteren nezaket— derhal kalemine sarıldı ve sevgi dolu bir cevap yazdı, sonra koŖa koŖa haberi Hamdullah'a iletmeye gitti. Ŗimdiye kadar M¼d¼r'le hiç tanışmamıŖtı, artık hayatının büyük bir boşluğunun doldurulacağını hissediyordu. Bu yüce kiŖi hakkında öğrenebileceği her Ŗeyi öğrenip bilmek istiyordu — maaŖını, zevklerini, geçmiŖini, nasıl sevindirilebileceğini... Ama Hamdullah daha eve gelmemiŖti, evde Mahmut Ali vardı, o da sadece davet hakkında kaba saba Ŗakalar yaptı.

VII

Bu Mr. Fielding denilen adam. Hindistan iletine geç tutulmuştu. Kapıların en garibinden, yani Bombay'daki Victoria istasyonundan geçtiği vakit kırkını aşmıştı ve —Avrupalı bir bilet kontrolcüsünü rüşvetle elde ettiği için — bu tropikal bölgede ilk bindiği trenin birinci mevki kompartmanına bavullarını sokabilmişti. Bu yolculuk kafasında hayli yer etti. Kompartmandaki iki yol arkadaşından biri bir gençti, kendi gibi Doğu'ya ilk kez geliyordu, öbürü de az çok çeşnili ve kendi yaşında bir Hindistan İngilizidi. Her ikisiyle de arasında bir uçurum vardı; öyle çok kent, öyle çok insan görüp tanımıştı ki, ne birincisi ne de ikincisi gibi olamazdı. Yeni yeni sayısız görüşler ediniyordu, ama bu görüşler körü körüne saplanacağı türden değildi; geçmiş bu görüşleri kendi kalıbına sokuyordu, yanılıklarına gelince onlar da öyleydi. Sözgelisi, bir Hintli'yi bir İtalyan'la bir tutmak pek de korkunç bir yanlışlık değildir, Fielding de, böylece Akdeniz'in klasik sularına uzanan, o zamana kadar gördüklerinden daha küçük daha güzel biçimli yarımadalar arasında bu tür benzetişler yapmaya sık sık yelteniyordu.

Mesleği, bilgi ve eğitimden yana olmakla beraber, çok yanlıydı ve bu mesleğe, yanlış yola sapıp sonradan edinilen pişmanlıklar da dahildi. Artık, metin, iyi huylu, zeki, orta yaşa merdiven dayamış, bilgi ve eğitime inanmış bir adam oluvermişti. Kime öğretirse öğretsin, fark gözetmezdi; devlet okullarının öğrencileri, sakatlar, polisler, her türlü elinden geçmişti, bu diziye Hintliler i eklemeyi hiç de yadırgamıyordu. Dostlarının yerinde etki ve kollamalarıyla Çandapur'daki küçük koleje Müdür atanmış ve hoşlanmış, bunu bir başarı olarak kabullenmişti. Öğrencileriyle iyi geçindi, işini iyi başardı, ama trende de anladığı gibi, kendi ve vatandaşları arasındaki uçurum da hazin bir şekilde genişledi durdu. İlk önce, işin pürüzünün nerede olduğunu kestiremedi. Vatanını sevmez değildi, İngiltere'de İngilizler le daima iyi geçinirdi, sonra, en iyi dostları da İngiliz'di, peki ama ne diye burada durum aynı değildi? Dış görünüşü kalenderdi, kocaman kolları, bacakları, mavi gözleri vardı ve ilk bakışta güven aşıları, ta ki konuşana dek. Kendi halinde insanların aklını karıştırıp şaşkırtan ve uğraşı nedeniyle, esinlendiği güvensizlik duygusunu yatıştıramazdı. Hindistan'da bu tür olumsuz kafalar kesinlikle bulunmalı, ama bu kafaların artmasına neden olana da lanet olsun! Mr. Fielding'in yıkıcı bir etken olduğundan yana görüş ve duygular gittikçe çoğaldı, yersiz de değildi, çünkü çeşitli sınıflar arasındaki düşün varlığı tehlikeli bir iştir, üstelik Fielding düşünleri en güçlü yöntemle kullanıyordu: alışveriş yöntemiyle. Ne misyonerdi, nede öğrenci. En mutlu anları, söyleşi sırasındaki bu verip almadaydı. Onun

inancına göre, dünya bir yuvarlaktı ve bu yuvarlığın üstünde insanlar birbirine erişmeye çabalıyorlardı, bunu da ancak iyi niyet ve buna ek olarak kültür ve zekâ yoluyla yapabilirlerdi — Çandapur'a hiç uymayan bir inançtı bu; buraya yaşamının öyle bir aşamasında gelmişti ki, artık inancını yitiremezdi. Irk ayırt eden hiçbir inancı yoktu, arasında yaşadığı insanlardan ırk bakımından üstün olduğuna değil bambaşka bir anlayış içinde, sürü duygusunun gelişmediği bir çevrede yetişip olgunlaştığı için, farklı olduğuna inanırdı. Kulüpte aleyhine en büyük notu oluşturan sözü, beyaz ırkın pembe-gri renge çaldığı yolundaki şakasıydı. Bunu şaka olsun diye söylemişti. 'Tanrı Kralı Korusun' sözünün Tanrı'yla ne kadar ilişkisi varsa, burada 'beyaz' sözcüğünün de renkle o kadar ilişkisi vardı ve bunun gerçek anlamını kavrayamamak, densizliğin son sınırıydı. Bu sözü söylediği pembe-gri adam çok şaşırılmış, kendine güvensizliği artmış, sonunda kendi sürüsünün her bireyine bu sözü ulaştırmıştı.

Buna karşın, erkekler, iyi yürekli, güçlü, şen haliyle onu hoş gördüler. Fielding'in 'sahib' olmadığına karar verenler, bu 'efendi'lerin eşleriydi. Hoşlanmadılar ondan. O da onlara hiç aldırış etmedi. İngiltere'de olsa, kadınlar bunun pek üstünde durmazlardı, ama erkeklerin sürekli canlı ve yararlı olmasının beklendiği bir toplumda, bu davranış fena karşılandı. Mr. Fielding hiçbir zaman köpekler ve atlar hakkında önerilerde bulunmadı, akşam yemeklerine gitmedi, öğle ziyaretlerini yapmadı. üstelik eşin dostun çocukları için Noel ağacı donatmadı, kulübe gitse bile, tenis ya da bilardo oynamak için uğrar, sonra kalkar giderdi. Bu gerçektir. Sonunda anladı ki, Hintliler ve İngiliz erkekler de dost yeğlerlerdi, ama İngiliz kadınlarla da dost olmak isteyen, Hintliler'i elden çıkarmak zorundaydı. Durum böyleydi, beğendiğini seçerdin. İngiliz erkeklerin çoğu kendi ırkından kadınları yeğlerlerdi, onlar da, her yıl biraz daha fazla sayıda gelerek, evcil yaşamı daha dayanılır bir hale sokarlardı. Mr. Fielding Hintliler'le görüşmeyi daha uygun ve daha zevkli bulmuştu. bunun bedelini de ödemesi gerekiyordu. İngiliz kadınları Koleje ancak resmi işleri için ayak basarlardı, Mrs. Moore ile Miss Quested'i çaya çağırması da, onların buraya yeni gelmiş olmalarından, yüzeysel olsa da her şeye hiç olmazsa eşit bir gözle bakabilecekleri ve öbür konuklarıyla konuşurken seslerini değiştirmeyeceklerine inandığı içindi.

Kolejin kendi bile Kamu Hizmetleri Şubesi tarafından yere çalınmıştı, kolej alanındaki eski, yıllanmış bir bahçe ve kulübemsi baraka da bu durumdaydı. Mr. Fielding yılın büyük bir bölümünü bu barakada geçirirdi. Yıkanmıştı, tam giyineceği sırada Dr. Aziz sükün etti. Sesini yükselterek banyodan seslendi, «Lütfen rahatınıza bakınız.» Bu sözü, bütün öbür hareketleri gibi, önceden düşünüp taşınıp, hazırlanmamıştı, sadece içinden böyle demek gelmişti.

Aziz için bunun bambaşka bir anlamı vardı. «Öyle mi gerçekten Mr. Fielding? Çok

naziksınız,» diye seslendi. «Basmakalıp olmayan hareketlere bayılırım.» Pek keyiflenmişti oturma odasını gözden geçirdi. Burada bir parçacık lüks vardı — ama düzen yoktu —yoksul Hintlilerin gözünü korkutacak bir şey de yoktu. Aynı zamanda çok güzel bir odaydı, üç tahta kemerin ardından bahçeye bakıyordu. «Daha doğrusu sizinle çoktandır tanışmak isterdim,» diye sürdürdü sözünü. «Newvab Bahadır'dan sizin iyi kalpliliğiniz hakkında o kadar çok şey duydum ki! Ama insan Çandapur gibi ufacık bir delikte nasıl birbiriyle tanışabilir?» Kapıya daha da yaklaştı. «Bakın size söyleyeyim, burada daha da yeniyen, siz hasta olabilirsiniz diye dua ederdim, tanışabilelim diye.» Güldüler, kendi başarısından cesaret alarak abartmaya başladı. «Kendi kendime derdim, Mr. Fielding sabahları nasıldır acaba? Biraz solgundur, belki. Hükümet doktoru da solgundur, nöbet gelince ona yardım edemez. Onun yerine benim çağırılmam gerekirdi. O zaman tatlı tatlı sohbet ederdik, çünkü siz Farisi şiir bilginizle ün salmışsınızdır.»

«Öyleyse beni görmüşlüğünüz var?»

«Elbette, elbette. Siz beni tanır mıydınız?»

«Adınızı çok duymuştum.»

«Ben burada pek az zamandan beri bulunuyorum, sonra, hep de çarşı yöresindeyim. Bu yüzden beni hiç görmemişsinizdir. Adımı duymuş olmanıza şaştım. Şey, Mr. Fielding...»

«Efendim?»

«Dışarı çıkmadan, bilin bakalım benim görünüşüm nasıl? Bir çeşit oyun olacak bu.»

«Boyunuz bir yetmiş beş kadar,» Bunu da, yatak odasının kapısındaki buzlu cama yansımasından çıkarmıştı.

«Çok iyi. Peki başka? Saygın ak bir sakalım yok mu?»

«Tuh!»

«Ne var, bir şey mi oldu?»

«Son yaka düğmemi ezdim.»

«Benimkini alın, benimkini alın.»

«Fazla var mı?»

«Evet, evet, bir dakika.»

«Yok, eğer siz kullanıyorsanız olmaz.»

«Hayır, hayır, bir tane cebimde var.» Gölgesi vurmasın diye kenara çekildi, yakasını çekti, gömleğinden yaka düğmesini çıkardı, bu düğme, kayınbiraderinin Avrupa'dan getirdiği bir takımın düğmesiydi, altındı. «İşte alın.» diye seslendi.

«Kusura bakmazsanız, siz buraya getirin.»

«Bir dakika.» Yakasını yerine yerleştirdi, çay içilirken yakam fırlamaz diye dua etti. Fielding'in giyinmesine yardım eden uşağı kapıyı açtı.

«Çok teşekkür ederim.» Gülümseyerek el sıkıştılar. Sanki Fielding kırk yıllık dostuymuş gibi, çevreyi gözden geçirmeye başladı. Bu kadar çabuk samimi oluşlarına Fielding hiç de şaşmamıştı. Bu kadar heyecanlı bir ulus ya hemen dost olur ya da hiçbir vakit olmaz. Kendisi ve Aziz ise, birbirleri hakkında hep iyi lâflar duyduklarından resmiyeti bir yana bırakabilirlerdi.

«İngilizler'in odalarını düzenli tuttuklarını duyardım. Bakıyorum, doğru değilmiş. Artık o kadar utanmama gerek yok.» Neşeyle yatağa oturdu, sonra, dalgınlıkla, bacaklarını topladı, yatakta bağdaş kurdu. «Her şey soğuk bir biçimde düzenli raflara dizilir sanırdım ben — şey, Mr. Fielding. düğme iyi geldi mi?»

«Ne bileyim?»

«Son cümleleriniz neydi? Bana birkaç yeni sözcük öğretir misiniz, İngilizcemi ilerleteyim?»

Fielding, «Her şey soğuk bir biçimde raflara dizilmiş» cümlesinin düzeltilip geliştirilebileceğinden kuşkuluydu. Çok zaman, genç kuşak yabancı bir dili ne kadar canlı kullanır diye şaşardı. Bazı deyimleri değiştirirler, fakat söylemek istediklerini de çabucak anlatabilirlerdi, kulüpte söylendiği gibi bozuk İngilizce konuşan Hintliler'den değillerdi. Ama tabii kulüp yavaş ilerliyordu; onlara sorarsanız ancak üç beş Müslüman bir İngiliz sofrasına oturabilir, Hindular ise asla oturamazlar, üstelik bütün Hintli kadınlar tümünden erkekten kaçarlardı ve erkek yüzü görmezler. Tek tek insanları alırsanız, işin böyle olmadığını bilirler, ama kulüp bir bütün olarak asla hiçbir fikir değişikliğine yanaşmaz.

«Durun düğmeyi ben takayım. Ha, anladım, gömleğin arkadaki iliği biraz küçük; yırtıp büyütme de yazık olur.»

Fielding, boynunu eğerken homurdandı, «Ne diye insanlar yaka kullanırlar bilmem ki?»

«Biz polisin gözünden kaçmak için kullanırız.»

«O ne demek?»

«Üstümde bir İngiliz elbisesi ile —yani kolalı yaka, şapka ve tozlukla bisiklete binersem aldırılmazlar. Fes giyersem, «Lamban sönük!» diye seslenirler. Lord Curzon, Hintliler'e hoş bir görünümü olan yerel giysilerini giymelerini önerirken, bu noktayı düşünmemiş. Neyse, oldu, düğme yerine girdi... Bazen gözlerimi yumar, düş kurarım, üstümde görkemli giysilerle, Alemgir'in ardı sıra savaşa yollarım. Mr. Fielding, Hindistan kimbilir o zaman ne kadar güzeldi? Moğol İmparatorluğu doruğa çıkmıştı, Alemgir de. Delhi'de som altın tahtında ülkeyi yönetiyordu.»

«İki bayan, çay vakti, sizinle tanışmaya gelecekler... sanırım onları tanıyorsunuz.»

«Benimle tanışmaya mı? Ben hiçbir bayan tanımam.»

«Mrs. Moore ile Miss Quested'i de mi tanımazsınız?»

«A, evet, hatırladım.» Camide geçen tatlı öykü, biter bitmez aklından çıkmıştı. «Yaşlıca bir bayan... lütfen öbür arkadaşının adını tekrarlar mısınız?»

«Miss Quested.»

«Siz bilirsiniz.» Başka konukların geleceğini duyunca keyfi kaçmıştı, yeni dostuyla yalnız kalmak daha hoşuna gidecekti.

«Miss Quested'e Som Altın Taht'tan söz edebilirsiniz; sanattan anlarmış.»

«Empresyonizm sonrası dönemden anlarmış demek!»

«Empresyonizm sonrası dönem ha! Haydi çaya buyurun. Dünya şu haliyle bile fazla geliyor bana.»

Aziz gücenmişti. Demek ki, basit bir Hintli olarak Aziz'in Empresyonizm sonrası dönem diye bir şey bilmeye hakkı yoktu; bu hak sadece Hâkim İrk'a özgüydü. Soğuk bir tavırla, «Mrs. Moore dostumdur diyemem, bir camide tamamen rastlantısal olarak tanıştık onunla,» dedi. Tam, «tek bir tanışmayla dost olunmaz,» diyecekti, cümlenin sonuna varmadan içindeki soğukluk uçtu gitti, çünkü Fielding in içten gelen iyi yürekliliğini sezmişti. Coşku dalgalarının altında didinerek ilerledi —ancak bu duygu ve coşku dalgalan yolcuya sağlam

bir yere demir attırır, attırır ama bazen de varacağı yere ancak kayalıklar aşırarak götürür. Gerçekten güvendedi Aziz— tıpkı sadece dengeden anlayan, her geminin batacağını sanan bir kara adamının duyduğu türden bir güvendi bu, oysa o kara adamının ömründe tadamayacağı duygular vardı içinde. Duygulara içi açıktı, ama bunlar olayları yanıtlayacak tür duygular değildi. Söylenen her sözde bir anlam bulurdu ama, bulduğu bu anlamlar her zaman gerçek anlamlar olmazdı: Yaşamı, canlı olmakla birlikte, daha çok düşten örülmüştü. Sözgelimi Fielding, Hintliler'in değil de. Empresyonizm sonrası dönemin anlaşılmaz olduğunu söylemek istemişti. Onun bu sözüyle, Mrs. Turton'un, «A, İngilizce biliyorlar!» demesi arasında dağlar kadar fark vardı, oysa Aziz'e sorarsanız, ikisi de aynı kapıya çıkardı. Fielding bir ara bir hoşnutsuzluk çıkageldiğini, geldiği gibi de gittiğini fark etmişti ama kişisel ilişkilerden yana iyimser olduğundan, telaşlanmadı ve konuşmaları eskisi gibi sürüp gitti.

«Hanımlardan başka, asistanlarımdan biri de gelecek: Narayan Godbole.»

«Vay, vay.. Dekkah Brahman!»

«O da geçmişin yeniden elde edilmesini istiyor, ama herhalde Alemgir'i değil.»

«Herhalde. Dekkali Brahmanlar ne derler biliyor musunuz? Sözde İngilizler Hindistan'ı onlardan almış —bakın hele, onlardan almış, Moğollar'dan değil.— Tam da onlara yaraşır bir sav değil mi? Rüşvet verip, bunu okul kitaplarına bile yazdırmışlar. Gevşek ve varsıl insanlardır. Duyduklarıma göre. Profesör Godbole öbür Dekkali Brahmanlar gibi değilmiş, ciddi bir adammış.»

«Neden sizler de Çandapur'da bir kulüp açmıyorsunuz Aziz?»

«Belki bir gün... A, işte Mrs. Moore ile —neydi adı— onlar geliyorlar.»

Bu davetin 'Samimi bir davet' olması, tüm resmiyet gereklerinin bir yana bırakılması büyük bir mutluluktur. Aziz buna güvenerek İngiliz kadınlarla rahat rahat konuştu, onlara, erkekmiş gibi davrandı. Güzel olsalardı gene huzuru kaçacakta, çünkü güzelliğin kendine göre kuralları vardır, ama Mrs. Moore öylesine yaşlı. Miss Quested de öylesine gösterişsizdi ki, Aziz bu kaygılardan kurtulmuştu. Adela'nın kemikli vücudu ve yüzündeki çiller Azizin gözünde büyük kusurlardı. Tanrının nasıl olup da bu kadına bu kadar acımasız davranmış olduğuna şaşıtı. Adela'ya karşı dürüst ve açık davrandı.

Adela, «Size bir şey sormak istiyorum. Dr. Aziz,» diye söze başladı. «Mrs. Moore'den. camide kendisine ne kadar dostça davrandığınızı ye ilgilendiğinizi duydum. Sizinle konuştuğu

üç beş dakika içinde, geldik geleli üç haftadır öğrendiğimizden çok Hindistan'ı tanımış.»

«Rica ederim, böyle küçük bir şeyin sözünü bile etmeyin. Ülkem hakkında size söyleyebileceğim başka bir şey var mı?»

«Bu sabah duyduğumuz üzüntüyü size anlatmak isterim. Sanırım Hindistan'ın görgü kuralları gereğidir.»

Aziz, «Doğrusunu isterseniz, burada böyle bir şey yoktur,» dedi. «Biz doğuştan son derece rahat insanlarız.»

Mrs. Moore, «Sanırım, bir yanlışlık yapıp, gücendirmiş olmalıyız.» dedi.

«Bu daha da olanaksız. Ne olduğunu sorabilir miyim?»

«Hintli bir hanımla bir bey bu sabah dokuzda bize arabalarını göndereceklerdi. Araba bir türlü gelemedi. Bekledik, durduk. Ne oldu anlayamadık.»

Fielding, anlatılanın değinilmemesi gereken bir olay olduğunu sezerek, «Bir anlaşmazlık olmuştur,» dedi.

Adela Quested, -Yok, yok, öyle değil,» diye söze karıştı. «Bizi davet etmek için Kalküta'ya gitmekten vazgeçtiler. Birden çok kötü bir şey yapmış olmalıyız.»

«Sizin yerinizde olsam, hiç aldırılmazdım.»

Adela Quested biraz kızarak cevap verdi. «Mr. Heaslop da öyle diyor. Peki ama, insan aldırış etmezse durumu nasıl anlar?»

Ev sahibi konuyu değiştirmek amacındaydı ama, Aziz içtenlikle konuyu tazeledi; suçluların adı kulağına çalınca, hemen Hindu olduklarını açıkladı.

«Ciddi değildir Hindular.. toplum yaşamından hiç anlamazlar, onları iyi tanırım çünkü bizim hastanede Hindu bir doktor vardı. Ne gevşek, ne vakitten anlamaz adamdı! İyi ki evlerine gitmediniz. Hindistan hakkında yanlış görüş edinirdiniz. Sağlık bilgisi nedir bilmezler. Bence kendi evlerinden utandılar da sizi onun için çağırmadılar.»

Fielding. «Bu da bir görüş,» dedi.

Adela, «Esrarengiz şeylerden öyle nefret ederim ki,» diye söze girdi.

«Biz İngilizler öyleyizdir.»

Adela hemen düzeltti. «İngiliz olduğum için değil de, kendi kişisel görüşüm nedeniyle sevmem.»

Mrs. Moore, «Ben, esrarengiz şeyleri değil de. çapraşık deli saçması şeyleri sevmem,» dedi.

«Esrarengizlik çapraşık bir deli saçmasıdır.»

«Öyle mi dersiniz Mr. Fielding?»

«Esrarengizlik deli saçmasının kibar adıdır. Her ikisini de kurcalamaktan bir yarar çıkmaz. Aziz de, ben de Hindistan'ın çapraşık bir deli saçması olduğunu biliyoruz.»

«Hindistan bir... Aman, ne korkunç fikir!»

Aziz içine gömülü bir yerden seslenircesine, «Beni görmeye geldiğiniz vakit işin hiçbir çapraşıklığı kalmayacak» dedi. Mrs. Moore ve hepiniz —hepinizi davet ediyorum— ne olursunuz?»

Yaşlı kadın kabul etti; -genç doktoru pek beğeniyordu, üstelik belirsiz bir gevşeklik, yarı heyecan dolu bir duyguyla önüne çıkan her yeni yola sapıyordu. Miss Quested yeni bir serüven diye kabul etti. O da Aziz'i beğenmişti ve ona öyle geliyordu ki Aziz i daha iyi tanırsa, genç doktor ona ülkesinin kapısını açıverecekti. Davetine pek sevinmişti, hemen Aziz'e adresini sordu.

Aziz dehşet içinde kendi evini düşündü. Alçak bir pazar yerine yakın berbat bir kulübeydi. Topu topu bir odacığı vardı, onun da içinde kara sinekler cirit oynardı. -Haydi, şimdi başka bir şeyden konuşalım,» dedi. «Keşke ben burada otursaydım. Bakın şu güzelim odaya? Haydi birazcık hep beraber şu odaya zevkle bakalım. Kavislerin altındaki şu bükümlere bakın. Ne zarafet! İşte bu soru ve yanıtın mimarisi, Mrs. Moore, işte Hindistan'dasınız. Ciddi söylüyorum.» O da esinlemişti onu. Burası, on sekizinci yüzyılda yüksek bir memur için kabul odası olarak yapılmıştı, tahtadandı ama nedense Fielding'e Floransa'daki Loggia de Lanzi'yi anımsatmıştı. Şimdi Avrupalılaştırılmış ufacık odalar her iki yönden bu büyük odaya yapışırçasına sokulmuşlardı, ama ortadaki avluda ne duvar kâğıdı, ne de cam vardı, bahçenin havası rahatça avluya doluyordu. İnsan burada, tam anlamıyla göz önünde —hatta sergiye çıkmışçasına— otururdu, avlu, kuşlara bağıırıp çağırın bahçıvanlar ve su kestanesi yetiştirmek için sarnıcı kiralayan adamın tam gözünün önündeydi. Fielding mango

agaçlarına kapısını açık tutmuştu, kapının kime açık olmadığını bir Tanrı bilirdi— uşakları, hırsızları ürkütmek için gece gündüz merdivenlerde otururlardı. Burası gerçekten güzeldi. Aziz de bu güzelliği hiç bozmamıştı, oysa Aziz onun yerinde olsaydı Batılılaşma hevesine kapılıp duvarlara Maude Goodman'lar asardı. Ama gene de bu odanın kime daha yakın olduğu belliydi...

«Ben hakkı yerine getiririm burada. Dolandırılmış yoksul bir dul geçer, ben de avucuna elli rupi sıkıştırırım, bir başkasına da yüz ve böylece sürer gider. Ne hoşuma giderdi bu.»

Mrs. Moore, oğlunun örnek olduğu çağdaş yöntemi düşünerek gülümsedi «Yazık ki, rupiler bitmemecesine sürmez.»

«Benimkiler sürerdi. Verdiğimi görünce Tanrı bana daha fazlasını verirdi. Newvab Bahadır gibi daima eliniz açık olsun. Babam da öyleydi, onun için yoksul öldü.» Odanın dört bir yönünü eliyle göstererek, onu, düşsel insanlarla, eskiden yaşadıkları için hepsi de iyi olan büyüklü küçüklü memurlarla doldurdu. «Oturduğumuz yerde hiç durmamacasına, hiç bitmemecesine verirdik. İskemlede değil de, kilim üstünde otururduk, geçmişle bugün arasında tek fark da bu. Bence kimseyi de cezalandırmazdık.»

Kadınlar aynı görüşteydiler.

«Zavallı suçlu, verin ona bir olanak daha. İnsan hapse girip manen çürürse, daha da kötü bir adam olur.» Yüzünü yumuşak sevecen bir ifade kaplamıştı, bırakılan suçlunun, yoksul dulu gene dolandıracağını bir türlü anlayamayan bir beceriksizin, insan yönetmeyi bilmeyen bir beceriksizin sevecenliği idi bu. Birkaç kan düşmanı dışında herkese karşı sevecen ve yumuşaktı, onları da zaten insandan saymazdı: oç almak isterdi bunlardan. Hatta İngilizler'e karşı bile sevgi vardı içinde; onların bu kadar soğuk, bu kadar garip olmalarından, soğuk bir akıntı gibi ortalıkta dolaşmalarından kendilerinin sorumlu olmadıklarına, başka türüsünün ellerinden gelmediğine inanırdı. «Kimseyi, hiç kimseyi cezalandırmazdık,» diye yineledi. «Akşam oldu mu koca bir şölen veririz, sofralar kurulur, güzel kızlar, ellerinde fişeklerle sarnıcın iki yanına pırlıl pırlıl dizilirler, herkes yer içer, her şey mutluluk doludur, ta ertesi güne kadar, derken gene her zamanki hak, adalet devam eder —elli rupi, yüz rupi, bin rupi — ta ki barış sağlanana kadar. Ah, ne diye o çağlarda yaşamadık? —Ama Mr. Fielding'in evinin güzelliğini beğeniyor musunuz? Sütunlar ve avludaki bölmeler nasıl da maviye boyanmış görüyor musunuz —ne denir onlara— ta üstümüzdedir, içimizdedir ve mavidir. Bölmelerdeki oymalara bakın. Düşünün, kaç saatte yapılmış; ufacık damları bambuyu andırırçasına eğimlenmiş. Ne de güzel —bambular dışarıda— sarnıcın iki yanında salınıyorlar. Mrs. Moore! Mrs. Moore!»

Kadın gülerek, «Efendim?» dedi.

«Bizim caminin yanı sıra akan suyu anımsıyor musunuz? Akar akar da şu sarnıcı doldurur — Hakanların becerikli bir düzenlemesi. Bengal'e giderken buraya uğramışlardı. Suya bayılırlardı. Nereye gitseler çeşmeler, bahçeler, hamamlar yaptırırlardı. Mr. Fielding'e de dediğim gibi, onlara hizmet edebilmek için ne vermezdim!»

Sudan yana yanılıyordu. Ne kadar becerikli olsa da, hiçbir hakan suyu yokuş yukarı çıkartamazdı; derin bir çukur ve koskoca Çandapur, cami ile Fielding'in evinin arasını kaplıyordu. Ronny olsa hemen Aziz'i hizaya getirirdi. Turton da aynı şeyi yapmak isterdi ama kendini tutardı. Fielding yeltenmedi bile; tam anlamıyla gerçeği arama dileğini bastırmıştı, ancak bir an ve duygunun gerçeğini arardı. Miss Quested'e gelince; Aziz'in her dediğini tam gerçek olarak kabulleniyordu. Bilgisizce davranıyor, Azizi 'Hindistan' yerine koyuyordu. Aziz'in görüşünün sınırlı, düşünce kuruluşunun sakat olabileceği, hiç kimsenin 'Hindistan' olmadığı aklına gelmiyordu.

Artık Aziz heyecanlanmıştı, çenesi açıldı; cümleleri birbirine karıştırdıkça, uf Tanrım, diyordu. Onlara işini anlattı, gördüğü ve kendi yaptığı ameliyatları anlattı, hatta Mrs. Moore'u ürküten ince noktalara girişti, ama Miss Quested bu açıklamaları Aziz'in açık görüşlülüğüne veriyordu; bu biçim konuşmayı pek ileri akademik çevrelerde serbestçe söylenirken dinlemişti. Aziz, kuşkusuz, bir an için, doruğa çıkmasa da, yükselmişti. Kanatlarla havalanmıştı, en ufak bir tartaklamada inecekti.

Profesör Godbole'un gelişi onu biraz yatıştırmıştı, ama gün, onun günüydü. Brahman, nazik ve oldukça esrarlı tavrıyla, Aziz'in tumturaklı konuşmasını bozmadı, tam tersine, beğenisini belli etti, öbürlerinden biraz uzakta çayını içiyordu; arkasına yerleştirilmiş bir masaya uzanarak, sanki kazara karşılaşmış gibi, kendine yiyecek alıyordu; hepsi Profesör Godbole'un çay içişine ilgisiz göründüler. Yaşlıca, kupkuru bir adamdı, kır bıyıkları, gri-mavi gözleri vardı, teni Avrupalı gibi beyazdı. Açık eflatun, makarnayı anımsatan bir sarığı vardı; ceket, yelek, Hindu sarığı ve işlemeli çoraplar giymişti. Çorabın işlemeleri sarığına uyuyordu, hareketlerinde bir uyum vardı — sanki Doğu ile Batı'nın yapıtlarını gerek dimağa gerek bedene ait olsun, bir araya toplayıp kaynaştırmış, bir daha ayrılmaz hale getirmişti. Hanımlar profesörle çok ilgilenmişlerdi, din hakkında bir şeyler söyleyip Dr. Aziz'in sözlerini tamamlasa diye ümitleniyorlardı. Ama Profesör Godbole, sadece yedi, yedi, yedi; bir yandan da hafifçe gülümsüyordu; gözleri asla ellerine ilişmiyordu.

Aziz, Moğol hakanlarını bir yana bırakarak, kimsenin canını sıkıp incitmeyecek bir konuya girdi. Mangoların oluşunu, çocukken yağmur mevsiminde amcasının mango bahçesine dalıp

tika basa yiyişini anlattı. «Sonra su içinde sırlsıklam, belki de karnımda hafif bir sancıyla dönerdim. Ama aldırmazdım. Bütün arkadaşlarım da benimle birlikte sancılanırdı. Urdu dilinde bizim bir atasözümüz vardır: Elle gelen düğün bayram, deriz, mango yedikten sonra tam uygun düşen bir söz. Miss Quested ne olur mango mevsimini bekleyin. Ne diye Hindistan'da yerleşmiyorsunuz?»

Adela, «Ne yazık ki, bu olamaz,» dedi. Bu sözü ne kastettiğini iyice düşünmeden syleyivermişti. Öbür  adama da olduğu gibi, bu laf ona, bütün öbür konuşulanlar türünden bir söz gibi gelmişti ve aradan bir hayli zaman, aşağı yukarı yarım saat geçene kadar bunun çok önemli bir söz olduğunu, her şeyden önce Ronny'ye söylenmesi gerektiğini farkettti.

«Sizin gibi ziyaretçiler pek enderdir.»

Profesör Godbole, «Gerçekten de öyle,» dedi. «Böyle nezaket zerafet pek az görülür. Ama yollarından alakoymak için onlara cazip gelecek ne verebiliriz ki?»

«Mango meyvesi, mango meyvesi.»

Hepsi güldüler. Fielding, «Mangolar bile artık İngiltere'de bulunuyor,» dedi, «Soğuk, buz gibi kutularda sevk ediyorlar. Açıkçası, İngiltere'de Hindistan kurabiliyorsunuz, tıpkı Hindistan'da İngiltere kurabildiğiniz gibi.»

Genç kız, «Her ikisi de hayli pahalıya oturur,» dedi.

«Herhalde.»

«Ve tatsız.»

Ama ov sahibi, konuşmanın ağır bir havaya bürünmesine izin vermedi. Fielding, bir türlü nedenini bulamadığı bir şekilde telaşlı ve zgn olan yaşlı kadına döndü, kendi planlarının ne olduğunu sordu. Mrs. Moore koleji gezmek istediğini söyledi. Elindeki muzuyu yemekle meşgul olan Profesör Godbole dışında herkes hep birden ayağa kalktı.

«Sen geleyim deme, Adela; rgt ve kurumlardan hoşlanmazsın.»

Miss Quested, «Evet doğru.» diyerek oturdu.

Aziz duraksadı. Dinleyicileri bölünmüştü. Daha iyi tanıdığı kişiler gitmişti, ama daha ilgiyle dinleyeni kalmıştı. Bu günün 'resmiyetle ilişiği olmayan' bir gün olduğunu anımsayarak o da

kaldı.

Konuşma eskisi gibi devam etti. İnsan konuklarına ham mango ikram edebilir miydi? «Şimdi bir doktor olarak cevap veriyorum: Hayır.» Yaşlı adam. «Ben size dokunmayacak birkaç tatlı gönderirim. Bu zevki de kendime bahşetmek isterim,» dedi.

Aziz üzüntülü, «Miss Quested, Profesör Godbole'un tatlıları nefistir,» dedi, çünkü kendi de tatlı göndermek istiyordu, ama tatlı yapacak karısı yoktu. «Size tam Hindistan ikramı olacak. Ne yazık ki ben alçakgönüllü halimle size bir şey ikram edemiyorum.»

«Ne diye böyle diyorsunuz bizi evinize davet ettiniz ya!»

Aziz gene dehşet içinde kendi kulübesini düşündü. Aptal kız lafını hemen ciddiye almıştı. Şimdi ne yapacaktı? «Evet, evet, bunu kararlaştırdık,» diye bağırdı. Hepinizi, Marabar Mağaraları'nı görmeye davet ediyorum »

«Aman çok sevinirim.»

«Benim basit tatlılarımın yanında, bu çok büyük bir ikram. Ama Miss Quested bizim mağaraları zaten görmüş değil mi?»

«Yok. Adını bile duymamıştım.»

İkisi birden, «Duymadınız mı?» diye bağırdılar; «Marabar dağlarındaki Marabar Mağaraları'nı duymadınız mı?»

«Kulüpte ilginç hiçbir şey duymuyoruz. Tenis ve saçma sapan dedikodudan başka bir şey yok.»

Yaşlı adam sesini çıkarmadı, belki kendi ırkdaşlarını çekiştirmesini Adela'ya yakıştırmamıştı, belki de aynı görüşte olduğunu gösterirse, kızın sadakatsiz diye kendini şikâyet edeceğinden korkmuştu. Ama genç adam, hemen «Biliyorum,» diye yetiştirdi.

«Öyleyse bana hepsini anlatın, yoksa Hindistan'ı bir türlü anlayamayacağım. Bunlar araş ıra, akşamları gördüğüm dağlar mı? Nedir bu mağaralar?»

Aziz anlatma işini üstüne aldı, ama çok geçmeden mağaraları onun da görmemiş olduğu ortaya çıktı. Hep gitmek 'niyetinde' idi, ama ya görevi ya da özel işi engel olmuştu, üstelik mağaralar çok uzaktaydı. Profesör Godbole tatlı tatlı takıldı, «Aziz, genç dostum, ibrikle demlik öyküsü. Hiç bu atasözünü duymuş muydun?»

Adela, «Mağaralar büyük müdür?» diye sordu.

«Hayır büyük değildir.»

«Ne olur anlatıverin. Profesör Godbole.»

«Onur duyarım.» İskemlesini çekti, yüzünü bir gerginlik, bir sakınma ifadesi kapladı. Sigara kutusunu aldı, Adela'ya, Aziz'e ikram etti, bir tane de kendi yaktı. Etkili bir suskunluktan sonra, «Kayanın içinde bir giriş yeri vardır, bu giriş yerinden mağaraya geçilir,» dedi.

«Elephanta'daki mağaralar gibi mi?»

«Yok, yok canım; Elephanta'da Siva ile Parvati'nin heykelleri vardır. Marabar'da heykel yok!»

Aziz öyküye yardım etmek amacıyla, «Çok kutsaldır kuşkusuz,» dedi.

«Yok, yok, yok.»

«Ama, hiç olmazsa kendine özgü bir süsü vardır.»

«Hayır, yoktur.»

«Peki, öyleyse ne diye bu kadar ünlü bunlar? Ne diye hep ünlü Marabar Mağaralarından dem vururuz? Yoksa kendi boş övünmemiz mi?»

«Hayır, böyle de denemez.»

«Öyleyse anlatın hanıma lütfen.»

«Sevinçle.» Bu sevinci duymaya yeltenmedi ve Aziz, adamın mağaralar hakkında bir şeyi gizlediğini, gizli tutmak istediğini sezdi. Bunu sezebildi, çünkü çok zaman kendine de böyle bir hal olurdu. Bazen, belli bir durumda önemli bir noktadan ayrılır, yüzlerce önemsiz noktanın çevresinde dolanırdı; Binbaşı Callendar'ı da fena halde öfkeliendirirdi. Binbaşı ona sinsî, saman altından su yürüten derdi, bir bakıma da haklıydı, ama sadece bir bakıma. Böyle olmasının asıl nedeni elinde olmayan bir gücün dimağını tümünden susturmasındandı. Şimdi de Godbole susturulmuştu; isteyerek değil, ama bir şeyler saklıyordu. Üstüne fazla varılmazsa, belki gene kendine hâkim olur. Marabar Mağaraları'nın sözgelimi sarkıtlarla dolu olduğunu söylerdi; Aziz sözü bu konuya çekti, ama Profesörün diyeceği bu da değildi.

Konuşma hafif ve dostça bir havada sürdü gitti, Adela kelimelerin, söylenenlerin altında yatanların farkında bile değildi. Bir Müslümanın saf, basit kafasının bir düşünce evrenine daldığını nereden bilecekti? Aziz keyifli, heyecanlı bir oyuna dalmıştı. Elindeki oyuncak, bir türlü işlemeye yanaşmayan bir insan-oyuncaktı, Aziz bu kadarının farkındaydı. Oyuncak işleyecek olsa, bu ne kendinin, ne de Profesör Godbole'un işine gelmeyecekti, ama bu oyuna girişmek çok zevklendirmişti, bu girişim daha çok soyut düşünceden yanaydı. Çene çaldı durdu, ama her hamlesinde, bir hamle yapıldığını bile kabullenmeye yanaşmayan rakibince mat ediliyordu. Marabar Mağaraları'nın meraka değer nesi olduğu konusunda da bir şeyler öğrenmekten yana bir arpa boyu ileri gitmiş değildi.

Tam bu sırada içeri Ronny girdi.

Saklamaya bile gerek görmediği bir hırçınlıkla bahçeden seslendi: «Fielding'e ne oldu Annem nerede?»

Adela soğuk bir sesle, «Merhaba!» diye cevap verdi.

«Derhal annemi ve seni istiyorum. Polo oynanacak?»

«Ben de polo oynanmayacak sanıyordum.»

«Her şey değişti. Birkaç asker gelmiş. Gel de anlatayım hepsini.»

Saygıyla ayağa kalkan Profesör Godbole, «Anneniz neredeyse döner, efendim,» dedi. «Bizim küçük kolejimizde görecektir fazla bir şey yok.»

Ronny aldırış etmedi, Adela ile konuşmasını sürdürdü. İşinden alelacele ayrılmış, hoşuna gider diye Adela'yı polo seyretmeye götürmek için gelmişti. İki adama da kaba davranmak istememişti ama, bir Hintli ile kendi arasında bilip tanıdığı tek ilişki iş ilişkisiydi, bu iki adamdan hiçbiri onun ilişki ekibinde değildi, kişi, olarak her iki adamı da unutuvermişti.

Yazık ki Aziz o an unutulmaya katlanacak halde değildi. Son saat içinde duyduğu güven ve içtenlik duygusunu koyup salıvermeye yanaşmıyordu. Godbole ile beraber ayağa kalkmamıştı, şimdi de sakıncalı bir dostluk edasıyla oturduğu yerden sesleniyordu: «Haydi gelin bize katılın, Mr. Heaslop, anneniz gelene kadar buyurun oturun.»

Ronny, Fielding'in uşaklarından birine annesini getirmesini emrederek cevabını verdi.

«Belki anlamaz dediğinizi. İzin verin de... » Aziz verilen emri kendi diliyle tekrarlardı.

Ronny'nin içinden hemen karşılık vermek geldi; bu takımı iyi tanırdı, her takımdan olanları tanırdı ya, bu da şımarık, Batılılaşmış takımdandı. Ama o bir Devlet memuruydu, görevi bu gibi 'olayları' önlemektir, onun için hiçbir şey demedi. Aziz'in kızıştırıcı yeltenişini anlamamazlıktan geldi. Aziz ortalığı kızıştırmak amacındaydı. Her dediğinde küstah ve kavgacı bir hal vardı. Kanatlarının gücü yetmiyordu artık, ama çabalamadan düşmeyeceğim diye de diretiyordu. Mr. Heaslop'a kabalık etmek niyetinde değildi. Heaslop ona hiçbir kötülük etmemişti, ama karşısındaki bir Hindistan-İngiliz'iydi- Aziz'in rahatlayabilmesi için bu adamın sıradan bir insan durumuna düşmesi gerekti. Miss Quested'le de öyle sıkı fıkı samimiyet kurmak niyetinde değildi, sadece onun desteğini kazanmak istiyordu; ne de Profesör Godbole'a karşı küstah ve laubali olmak amacındaydı. Garip bir dörtlemeydi bu — Aziz kanadı kırık, yerlerde debeleniyordu, Adela birden bastıran çirkinlikten şaşakalmıştı. Ronny hırısından adeta tütüyordu, Brahman da her üçünü gözlüyordu, ama ortada kayda değer bir şey yokmuş gibi, gözleri inik, elleri kavuştu. Fielding, bir oyundan sahne, diye düşündü. Avlusunun güzelim sütunları arasındaki bu dörtlemeyi, bahçenin ötesinde, uzaktan görmüştü.

Ronny, «Buraya kadar boşuna gelme anne,» diye seslendi. «Gitmek üzereyiz.» Sonra hemen Fielding'e döndü, onu bir yana çekip, yapay bir içtenlikle, «Şey dostum, kusuru bakma ama. Miss Quested'i yalnız bırakmamalıydın,» dedi.

Fielding dostça ve samimi davranmaya çabalayarak «özür dilerim. Ne oldu?» diye yanıtladı.

«Ne bileyim... ben beylik bir memurum kuşkusuz, ne yapayım ki bir İngiliz kızım iki Hintli'yle sigara içerken görmek hoşuma gitmiyor.»

«Sigara içişi de, burada kalışı gibi, kendi isteğiyle oldu dostum.»

«Tabii. İngiltere'de olsa bunda bir sakınca yok.»

«Gerçekten bir sakınca görmüyorum bunda.»

«Göremiyorsan göremiyorsun demektir. Görmüyor musun ki adam tam bir küstah.»

Fielding, «Küstah filan değil,» diye diretti. «Sadece biraz sinirli.»

«Nazik sinirlerini ne bozmuş acaba?»

«Bilmem. Ben yanlarından ayrıldığım vakit bir şeyi yoktu.»

Ronny, inandırmak istercesine, «Benim ettiğim bir laftan değil herhalde,» dedi, «konuşmadım bile kendisiyle.»

«Eh, peki, haydi bayanları al götür bakalım. Felaket bitti artık.»

«Fielding... gücendim, kızdım sanma... Bizimle birlikte polo oynamaya gelir misin? Hepimiz çok sevinirdik?»

«Ne yazık ki, gelemem. Ama teşekkür ederim. Kayıtsız davrandığımı sandığın için üzüldüm. İsteyerek olmadı.»

Vedalaşma böylece başladı. Herkes küskün ya da sinirliydi. Sanki sinir gerginliği topraktan fıskırıyordu. Acaba insan İskoçya'nın kırlarında, ya da İtalya'nın Alpleri'nde böyle saçma sapan haller takınır mıydı? Fielding daha sonra bu konuyu merak etti. Hindistan'da sessizlik ve kayıtsızlığa sığınmak sanki olanaksızdı. Ya sessizlikten iz yoktu, ya da Profesör Godbole'da olduğu gibi, bu sessizlik her şeyi kaplayıp yutuyordu.

İşte buyurun. Aziz küçük düşmüş, aşağılanmıştı. Mrs. Moore ile Miss Quested, ikisi de saçmalamışlardı, kendisine ve Heaslop'a gelince, ikisi de görünüşte terbiyeli, nazik ama gerçekte iğrençtiler ve birbirlerinden tiksiniyorlardı.

«Hoşçakalın, Mr. Fielding. Çok teşekkür ederiz. Ne güzel okul binaları...»

«Güle güle Mrs. Moore.»

«Hoşçakalın, Mr. Fielding, iyi bir gün geçirdik.»

«Güle güle Miss Quested.»

«İyi günler Dr. Aziz.»

«Güle güle, Mrs. Moore.»

«İyi günler, Dr. Aziz.»

«Güle güle Miss Quested.» İçinin rahat olduğunu göstermek için, genç kadının elini aşağı yukarı sallayarak sıktı. «Bu mağaraları asla unutamazsınız değil mi? Hemen, çok çabuk hazırlık yaparım.»

«Teşekkür ederim.»

Şeytanın dürtüklemesiyle son bir girişimde bulundu. «Ne yazık, bu kadar çabuk ayrılacaksınız. Ne olur, kararınızı bir daha gözden geçirin de kalın.»

Adela Quested birden telaşlanarak, «İyi günler. Profesör Godbole.» dedi, «yazık ki, türkünüzü dinleyemedik.»

Profesör Godbole, «Şimdi söyleyebilirim,» diye cevap verdi ve söyledi.

İncecik sesi yükseldi, birbiri ardına sesler verdi. Kimi zaman bir uyum, kimi zaman hayal meyal bir batı havası seçiliyordu. Ama insan kulağı sık sık şaşırarak ipin ucunu kaçırdı, bir ses karmaşasına daldı, bu ses karmaşası ne sert, ne de tatsızdı, ne de anlaşılır, ayırt edilir türdendi. Bilinmez bir kuşun türküsüydü bu. Yalnız uşaklar anladılar. Aralarında mırıldanmaya başladılar. Su kestanesi toplayan adam sarnıcın ardından çırılçıplak çıkageldi, zevkten dudakları aralanmıştı. Kırmızı dili görünüyordu. Sesler devam etti, sonra başladığı gibi birden belli belirsiz bitti, belki bir ölçünün tam ortasında, asıl sesi tamamlayan bir notanın üstünde bitivermişti.

Fielding, «Teşekkür ederiz. Neydi bu?» dedi.

«Size iyice anlatayım. Dinsel bir kavgaydı bu. Kendimi süt sağan bir kızın yerine koydum. Şri Krişna'ya 'Gel! Sadece bana gel!' diyorum. Tanrı kabul etmiyor gelmeyi. Hemen alçakgönüllü oluyorum. 'Sade bana gelme. Yüz tane Krişna ol, her birin yüz dostuma gitsin, ama Dünyalar Efendisi, gel bana.' Gene gelmeyi kabul etmez. Bu birçok kez yinelenir. Türkü şimdiki vakte, akşam vaktine uygun bir makamda yazılmıştır.»

Mrs. Moore tatlı bir sesle, «Ama başka bir türküde geliyordur umarım,» dedi.

Profesör Godbole, belki de Mrs. Moore'un sorusunu anlamadan, «Yok, hayır, bir türlü kabul etmez gelmeyi,» diye cevap verdi. «Hep 'gel, gel, gel, gel, gel, gel,' derim. Bir türlü gelmez.»

Ronny'nin ayak sesleri uzakta kaybolmuştu. Tam bir suskunluk vardı ortada. Suyu tek kırışik kırıştırmadı, tek yaprak kıpırdamadı.

VIII

Adela Quested. Ronny'yi İngiltere'de çok yakından tanırdı, ama evlenmeye karar vermeden önce gelip Ronny'yi görmeyi uygun bulmuştu. Hindistan, onda hiç beğenmediği bazı nitelikler geliştirmişti. Kendini beğenmişliği, eleştiri tutkusu, beceriksizliği, bütün bunlar tropik bir göğün altında ortaya çıkıvermişti. Eşinin dostunun aklından geçenlere karşı daha ilgisiz, onları anladığından yana güvenli, yanılsa da aldırmamakta daha kesin olmuştu. Yanıldığı kanıtlanınca, çileden çıkıyordu. Bir yolunu bulup, bunu anımsatması gerekmediğini çitlatıyordu. Adela'nın ileri sürdüğü görüşler, hiçbir zaman hesaba katılmıyordu; tartışmaları benimseniyor ama önemsenmiyordu. Kendi kesin ve kusursuz bilgisine karşılık, Adela'nın hiçbir şey bilmediği anımsatılıyor, deneyimi olsa bile bu deneyimi yerine göre yorumlayamayacağı öne sürülüyordu. Bir özel okul, Londra Üniversitesi, üç beş sınav hazırlığı, belli bir eyalette memuriyet, bir attan düşme kazası bir de ateşli hastalık, Adela'ya, tüm Hintliler'i ve o bölgede yaşayan insanları anlamak için gerekli tek eğitim yolu olarak gösteriliyordu. Bu, Adela'nın anlayabileceği tek eğitim yolu ve bilgi sayılıyordu, çünkü Ronny'nin de üstünde, daha yüksek nice bilgi evrenleri vardı; bu evrenin insanları Callender'lar ve Turton'lardı. Onlar bu ülkede bir değil, yirmi yıl kalmışlardı. İçgüdüleri insanüstüydü. Kendisine gelince, Ronny büyük savlarda bulunmazdı. Oysa Adela bulunmasını isterdi. Adela'nın asıl sinirine dokunan şey, onun «Ben kusursuz sayılmam, ama,» yollu beylik toy memur övüncüydü.

Mr. Fielding'in evinde Ronny ne kadar sinirlenmişti. Söyleşiyi bozmuş, güzelim türkünün ortasında çekip gitmişti. Arabada giderlerken Adeta'nın öfkesi dayanılmaz bir hale gelmişti, bu öfkenin daha çok kendine karşı olduğunu farkedememişti. Bir fırsat bulsam da Ronny'ye çatsam diye aranıyordu. Ronny de kızgın olduğundan ve her ikisi de Hindistan'da bulduklarından, bu fırsat çok geçmeden ortaya çıktı. Daha kolej bahçesinden yeni çıkmışlardı, baktı, Ronny ön tarafta; yanında oturan annesine soruyordu; «Neydi o mağara sorunu?» Hemen saldırıya geçti.

«Mrs. Moore sizin o çok sevimli doktorunuz evinde davet yerine piknik yapmaya karar verdi; hep birlikte orada buluşacağız — siz, ben, Mr. Fielding, Profesör Godbole — gene aynı kişiler.»

Ronny. «Orada mı. nerede?» diye sordu.

«Marabar Mağaralarında.»

Kısa bir sessizlikten sonra Ronny, «Vay canına!» diye söylendi «Peki hiç olmazsa ayrıntıları saptadı mı?»

«Hayır. Kendisiyle konuşsaydın, kesin olarak kararlaştırırdık.»

Ronny gülerek başını salladı.

«Garip bir şey mi dedim?»

«Sadece, değerli doktorunun yakasının boynundan nasıl fırladığını düşünüyordum.»

«Ben de Mağaralar'dan konuşuyorsun sanmıştım.»

«Öyle yapıyorum. Aziz özenle giyinmişti, kravat iğnesinden topuğuna kadar; ama arka yaka düğmesini unutmuş, işte tepeden tırnağa tam Hintli. Ayrıntıya dikkatsiz, ırkını hemen belli eden kökleşmiş kayıtsızlık. Sanki Londra istasyonuymuş gibi. Mağaralar'da 'buluşmak!' Üstelik Mağaralar hem istasyondan hem de birbirlerinden kilometrelerce uzak.»

«Sen gittin mi Mağaralar'a?»

«Hayır ama kesinlikle ne olduğunu biliyorum.»

«Ya, kesinlikle demek?»

«Sen de bu gezintiye katılmaya zorunlu musun anne?» Mrs. Moore beklenmedik bir yanıt verdi. «Annen hiçbir şeye katılmak zorunda değil. Hele şu poloya, hiç değil. Lütfen önce eve uğra da beni bırak, dinlenmek istiyorum.»

Adela, «Beni de bırak.» dedi. «Ben de polo izlemek istemiyorum.»

Ronny, «En iyisi, poloyu bırakmak,» dedi. Yorulmuştu, keyfi kaçmıştı. Birden, kendini tutamayarak, yüksek sesle, tepeden atarcasına, «Artık Hintliler'le ahbaplık etmenize izin veremem,» dedi. «Marabar Mağaraları'na gidecekseniz, İngiliz korumasında gidersiniz.»

Bayan Moore, «Bu mağaraları hiç duymadım, ne de nerede olduklarını bilirim.» dedi. «Ama şu kesin, —yanındaki yastığa hafifçe vurdu— bunca tartışma ve saçmalığa dayanmam.»

Gençler utanmıştı. Bayan Moore'u eve bıraktılar, birlikte polo maçına gittiler, yapacak

başka bir şey akıllarına gelmemişti. Hırçınıkları geçmişti, can sıkıntısının verdiği ağırlık kalkmıştı; fırtına pek ender havayı temizler. Adela Quested kendi davranışlarını düşünüyor, hiç beğenmiyordu. Ronny ile kendisini iyice tartıp, evlenme konusunda karara varacağı yerde, mangolardan söz ederken, yabancıların yanında, laf olsun diye, Hindistan'da kalmayacağını söylemişti. Bu da Ronny ile evlenmeyeceği anlamına geliyordu, ama bunu ne biçim açıklamıştı! Uygar bir kıza uymayan bir davranıştı bu! Ronny'ye açıklamada bulunması gerekiyordu ama ne yazık ki, açıklanacak bir şey yoktu. Kendi ilkelerine ve kişiliğine uyan 'açık ve kesin konuşma' için artık çok geçti. Ronny'ye olumsuz davranmak, kişiliği konusundaki düş kırıklığını açıklamak, akşam vakti doğru olmayacaktı. Polo, Çandapur kentinin giriş yerinde, Meydan'ın yanında oynanırdı. Güneş batmak üzereydi, her bir ağaçta bir gece sezgisi vardı. Oyuna yakın olan kişilerden uzaklaşıp, geride bir yere gittiler, orada her ikisinin de buna hakkı olduğuna inandığından, ağzından istemeyerek bir söz çıktı: «Ronny, beni bağışla ama, oturup uzun uzun konuşmalıyız.»

Ronny'nin yanıtı, «Sinirim çok bozuktu, özür dilerim,» oldu. «Sana ve anneme hükmetmek istemiyordum ama bu sabah Bengalliler'in sizi atlatması beni sinirlendirdi, böyle bir şey yinelensin istemem.»

«Benim söyleyeceğim bununla ilgili değil... »

«Hayır, ama Aziz de Mağaralar için böyle bir saçmalıkta bulunabilir. Bu daveti içinden gelerek yapmadı, sesinden anladım. onların nezaketi bu.»

«Seninle konuşmak istediğim şey başka. Mağaralarla ilgili değil.» Adela renksiz otlara gözlerini dikti. «Sonunda karar verdim, biz evlenmeyeceğiz dostum.»

Bu haber Ronny'yi çok incitti. Azizin, Adela'nın bu ülkeye dönmeyeceğini söylediğini duymuştu ama bu söze kulak asamamıştı, çünkü Hintli'nin iki İngiliz arasında bir iletişim aracı olacağı asla aklına gelmezdi. Kendini tuttu, tatlı bir sesle, «Evleneceğimizi söylememiştin ki, kızım; ne kendini, ne de beni yükümlülüğe sokmuş değildin, kendini üzme bu yüzden.» dedi.

Adela utandı. Ne dürüst bir davranıştı bu! Kendi görüşlerini Adela'ya zorla kabul ettirmek isteyebilirdi ama 'nişanlanma'ya zorlamıyordu, çünkü kendisi gibi o da kişisel ilişkinin kutsallığına inanıyordu. İngiltere göllerinin nefis, yemyeşil görünümü içinde ilk karşılaştıkları vakit, bu duygu ikisini birbirine yaklaştırmıştı. Sınav sona ermişti; gerçi daha acı, daha uzun olmasını isterdi. Adela, Ronny, ile evlenmeyecek. Bu duygu bir düş gibi kayıp gidiyordu. «Ama bunu tartışıp görüşmeliyiz, öyle önemli bir şey ki, yanlış bir adım atmamalıyız.» dedi. «Senin de, benim hakkımda görüşlerini bilmek isterdim, ikimize de bunun çok yardımı olur.»

Ronny üzgün ve çekingendi. «Ben bu görüşmeye ve tartışmaya bel bağlamıyorum... Üstelik Muharrem başlangıcında işler çok arttı, öyle yorgunum ki, kusura bakma.»

«Ben iadece ikimiz arasındaki her şeyin açık ve pürüzsüz olmasını ve davranışlarım hakkında soracağın her soruyu yanıtlamak istiyorum.»

«Ama benim soracağım bir soru yok ki... Sen hakkın olan biçimde hareket ettin, buraya gelip, beni iş başında görmek istemekte haklıydın. Çok güzel bir plandı bu. Hem daha fazla konuşmak yersiz, havayı daha da gerginleştirir.» Ronny öfkeliydi, genç kızı kararından caydırmaya uğraşmayacak kadar gururluydu. Adela'yı suçlamıyordu çünkü vatandaşlarından yana yüreği çok cömertti.

Adela Quested üzümlere, güçlkle. «Bence geriye bir şey kalmıyor, sana ve annene bunca sıkıntı vermem başışlanır gibi değil.» dedi. Gözlerini, altında oturdukları ağaca dikti. Küçük yeşil bir kuş onu gözlüyordu; öyle pırıl pırıl, öyle biçimli bir kuştı ki, sanki dükkândan yeni çıkmıştı. Gözü Adela'ya takılınca kuş kendi gözünü yumdu, hafifçe sıçradı ve yuvasına yollanmaya hazırlandı. Yaban bir Hindistan kuşuydu. Ronny, «Evet, başka bir şey kalmadı.» diye yineledi. İkisinden birinin coşkulu bir söylev vermesi gerektiğini seziyordu. «Tam bir İngiliz gibi davrandık, sanırım iyi ettik,» dedi.

«İngiliz olduğumuza göre, öyledir.»

«Hiç olmazsa, kavga etmedik, Ronny.»

«Yok canım, çok saçma olurdu. Ne diye kavga edecekmişiz?»

«Bence dost kalırız.»

«Tabii dost kalırız.»

«Tabii.»

Bu açıklamadan sonra, bir rahatlık dalgası ikisinin de içinden geçti, sonra sevecenliğe dönüştü, döndü geldi. Kendi dürüstlükleriyle yumuşamışlardı, kendilerini yalnız, garip, akılsız buldular. Onları ayıran kişilikleri değil, deneyimleriydi. İnsan oldukları göz önünde tutulursa, birbirlerinden hiç de farklı değillerdi; çevrelerindeki insanlara karşın, benzer oldukları bile söylenebilirdi. Bir subayın polo tayını tutan Phil, Nevvab Bahadır'ın otomobilini kullanan melez, Nevvab Bahadır'ın serseri oğlu... Bunların hiçbiri sorunlarını böylesine dürüstlük ve soğuk kanlılıkla inceleyemezdi. Sorunların incelenmesi, azalmasına neden oldu. Kuşkusuz dosttular, hem de sonsuza dek... Adela, omuzunu Ronny'ye yaklaştırarak sordu:

«Tepemizdeki Şu kuşun adını biliyor musun?»

«ArıkuŐu.»

«Yok canım, Ronny. Kanatlarında kırmızı çizgiler var.»

Ronny, «PapaŐan,» diye denedi.

«Yok canım, daha neler!»

Söz konusu kuş, aŐacın kubbesine dalıp gitti. Kuşun hiÇ önemi yoktu, ama ne tür olduğunu kestirmek istiyorlardı, işleri rahatlayacaktı. Oysa Hindistan'da hiÇbir Şeyin iÇyüzü anlaşılmaz, bir soru sorulmaya görsün, hemen soruyu ilgilendiren Şey yiter, ya da başka bir kılığa girer.

Adela, «McBryde'ın resimli bir kuş kitabı var,» dedi. «Ben kuşlardan hiÇ anlamam, daha doğrusu kendi işim dışında hiÇbir Şeyden anlamam.»

«Ben de öyle, hiÇbir Şeye yaramam.»

Nevab Bahadır avazı őrıktıĐı kadar, «Nedir o duyduğum?» diye seslendi, her ikisini de yerinden sıŐrattı. «Nedir o duyduğum olmayacak sav? İŞe yaramaz bir İngiliz hanım mı? Yok, yok, yok, yok.» Kendi selamına uygun biçimde iÇtenlikle gülüyordu.

Ronny dostÇa, «Merhaba, Nevab Bahadır! Gene polo mu izliyorsunuz?» diye sordu.

«Evet Sahib. İzliyorum.»

Adela kendine gelmeye őrıŐarak, «Nasılsınız?» dedi. Elini uzattı. Yaşlı adam, bu kalender davranıŐtan genç kızın ülkeye yeni gelmiş olduğunu anladı, umursamadı. Yüzleri açık dolaşan kadınlar onun gözünde öyle esrarlı yaratıklardı ki, onları kendi değerlerine göre değil de, erkeklerine göre ölçüp biçirdi. Belki ahlaksız değillerdi, her neyse onu ilgilendiren bir Şey değildi bu! Yargıcı alaca karanlıkta genç bir kızla görüncel, konukseverlik duygusuyla yanlarına yaklaşmıştı. Yepyeni ufacık bir otomobili vardı, onların emrine vermek istiyordu. YargıÇ bu önerinin kabul edilir türden olup olmadığına kendi karar verebilirdi.

Ronny, Aziz ve Godbole'a ettiği kabalıktan utanmıştı, işte hak ettikleri vakit Hintlilere de iyi davranabileceğini gösterme fırsatı őrıkmıŐtı. Adela'ya döndü, kuşu tartıŐırlarken takındığı mahzun dost edasıyla sordu: «Yarım saatlik bir gezinti hoşuna gider mi?»

«Eve dönmemiz gerekmez mi?»

«Neden?» Merakla kıza baktı.

«Bence, gidip annenle ilerisi için ne yapacağımızı konuşmam gerek.»

«Tabii nasıl istersen, ama ne acelesi var?»

Yaşlı adam, «Sizi evinize götüreyim, ama önce şöyle bir dolaşırız,» dedi. Alelacele arabasına doğru ilerledi.

«Belki sana bu ülkenin benim göstermediğim bir yanını gösterir, tam anlamıyla vatanseverdir. Belki biraz değişiklik istersin diye düşündüm.»

Adela artık daha fazla Ronny'nin canını sıkmamaya karar verdiği için, kabul etti, ama Hindistan'ı görme isteği birden kaybolmuştu. Bir yapaylık katılmıştı bu isteğine.

rabada, nasıl oturacaklardı? İki dirhem bir çekirdek torun gezintiye katılamayacaktı. Nevvab Bahadır öne oturdu, bir İngiliz kadının yanbaşıda bulunmaya hiç niyeti yoktu, «Yaşımın geçkinliğine karşın, otomobil kullanmasını öğreniyorum,» dedi. «İnsanoğlu, çalışırsa, her şeyi öğrenebilir.» Başka bir güçlük de sezerek, «Direksiyonu asıl kullanan ben değilim. Sadece oturup şoförüme soru sorarım, böylece kendim yapmadan önce her yapının nedenini öğrenmiş oluyorum. Bu yöntemle, İngiliz Kulübü'ndeki o güzelim davetten sonra vatandaşlarımdan birinin başına gelen o tehlikeli ve hatta, deyimi hoş görürseniz, gülünç olaylar önlenmiş olur. Bizim koca Panna Lâl! Umarım sahib, çiçeklerinize fazla bir zarar gelmemiştir. Haydi bizim küçük gezinti Gangavati yolunda olsun. Haydi yarım mil ileri!»* Uyuya kaldı.

*Tennyson'un bir şiirinden (Çev.)

Ronny şoföre Gangavati değil de Marabalar yolunu tutmasını söyledi, çünkü birincisi halen onarılmaktaydı. Yitirdiği kadının yanına yerleşti. Araba bir hırıltıyla, hüzün dolu tarlaların üstünde bir set boyunca şosede kaymaya koyuldu. Cılız birtakım ağaçlar yolu çevreliyordu, gerçekten de görüntüde alçakgönüllü bir hal vardı, sanki açıklık yerlerin, kusursuzluğu sığdıramayacak kadar geniş olmasındandı bu. Boşu boşuna yol boyunca her şey, «Gel, gel» diye sesleniyordu. Her yana yetecek kadar tanrı yoktu ki... İki genç çekinerek ıvır zıvır şeylerden konuştular, kendilerini pek önemsiz hissettiler. Karanlık sanki cılız yeşilliklerden sıyrılıp çıkıyordu, yolu kaplamadan önce iki yöndeki tarlaları kaplıyormuş gibiydi.

Ronny'nin,yüzü hayal meyal göründü — bu belirsizliğe bürününce de Adela'nın saygısı arttı. Arabanın bir sarsıntısıyla eli Rooney'nin eline değdi, hayvanlar dünyasında sık sık

duyulan bir duygu araklından geçip bütün güçlüklerinin sadece bir Aşık kavgası okluğunu açıkladı. İkisi de ellerinin baskısını artıramayacak kadar gururluydu Ama, hiçbiri elini çekmedi ve ateşböceğinin içinde yanan ateş gibi, geçici, içten, candanlık bir birleşme isteğine büründüler. Bu duygu belki de bir an sonra, tekrar geri gelmek üzere kaybolacaktı, ama karanlık tek başına çekilir dert değildi. Çevrelerinde gece kesindi, ama içten, candan bir birlikti, ara sıra dünyanın köşesinden bucağından sarkan gün pırıltılarıyla ve yıldızlarla bezenen bir birlik...

Hemen tutundular... Bir vuruş, bir sıçrama, bir kayma, iki tekerlek havaya kalktı, frenler sıkıştı, setin kenarında bir ağaca toslama ve sonra durgunluk... Bir kaza. Hafif bir kaza; Yaralanan yok. Newwab Bahadır uyandı. Arapça haykırdı, hışımla sakalını çekiştirdi.

Ronny, duruma hemen hâkim olmadan önce kısa bir süre bekledikten sonra sordu, «Hasar nedir?» Az çok şaşkına dönmüş olan Melez kendi sesinden adeta güç bularak ve şaşmaz bir İngiliz edasıyla cevap verdi: «Bana beş dakika izin verin, sonra canınızın çektiği yere götürürüm sizi.»

«Korktun mu. Adela?» Elini bıraktı.

«Hayır, asla.»

Newwab Bahadır kaba bir tavırla, «Bence korkmamak deliliğin son sınırındır,» dedi.

Ronny arabadan inerek, «Eh, oldu bitti artık, ağlayıp dövünmekte bir yarar yok,» dedi. «İyi ki şansımız varmış da ağaca toslamadık.»

«Oldu bitti.. A, evet, tehlike geçti, haydi sigara içelim, canımız ne isterse onu yapalım, a evet... eğlenelim. Hey Ulu Tanrım...» Söz gene Arapça'ya çevrildi.

«Köprüden değil. Kaydık.»

Adela kazanın nedenini görmüştü, herkesin de gördüğünü sanıyordu. «Kaymadık,» dedi. «Bir hayvana çarptık.»

Yaşlı adamdan bir çığlık koptu: Korkusu ölçsüz ve gülünçtü.

«Bir hayvan mı?»

«Kocaman bir hayvan karanlıktan fırladı, sağımızdan bize tosladı.»

Ronny. «Haklı, boya sıyrılmış,» dedi.

Melez yankı gibi tekrarladı: «Sizin bayan haklı.»

Kapının menteşelerinin hemen yanında bir sıyrık vardı, kapı güçlükle açılıyordu.

«Elbette haklıyım. Tüylü sırtını çok iyi gördüm.»

«Hayvanlardan da kuşlardan anlattığımdan fazla anlamam ki; keçi olamaz, çok büyüktü.»

Yaşlı adam, «Evet, tamam, keçi olamaz çok büyüktü,» dedi.

Ronny, «Araştıralım bunu, izini arayalım,» dedi.

«Evet, tamam, elektrik fenerimi almak ister misiniz?»

İki İngiliz, birkaç adım geriye, karanlığa yöneldiler; birleşmişlerdi, mutluydular. Gençlikleri, yetişme tarzları sağ olsun, kazadan pek fazla sarsılmamışlardı. Kayan otomobilin izlerini, kazanın başlangıcı olan noktaya kadar izlediler. Tam köprü çıkış yerinde olmuştu kaza, büyük bir olasılıkla, hayvan dere yatağından fırlamıştı. Otomobilin izleri düzenli ilerliyordu; baklava şekilleriyle süslenmiş kurdeleleri andırıyordu bu izler; sonra her şey karmakarışık oluyordu. Bir dış güç arabaya çarpmıştı; ama yoldan o kadar çok vasıta geçmişti ki, izler açık değildi; fener de öyle parlak ışıklar, öyle gölgeler oluşturuyordu ki, ortaya çıkardığı izlerin ne olduğunu kestiremediler. Ayrıca, Adela, heyecandan yere eğilip eteklerini sürüdüğü için, arabaya saldıran sanki oymuş izlenimini ediniyordu insan. Bu olay her ikisi için de çok rahatlatıcı olmuştu. Kendi boş, kişisel dertlerini unutmuşlar, tozun toprağın içinde aranırken, büyük bir serüven ve coşku duygusuna kapılmışlardı.

Adela, yanlarına katılan Newab Bahadıra seslendi; «Galiba yaban sığırıydı,» dedi.

«Eğer sırtlan değilse.»

Ronny bu yorumda bulunmuştu. Sırtlanlar dere yataklarında dolaşır, otomobil ışıklarından  rkerlerdi.

Hintli dokunaklı bir hışımla, gecenin karanlığında eliyle bir işaret yaparak «Buldunuz, evet bir sırtlan,» dedi. «Mr. Harris!»

«Bir dakika. Bana on dakika izin verin.»

«Sahibi sırtlan diyor.»

«Mr. Harris'e ilişmeyin. Bizi feci bir kazadan kurtardı. Aferin, Mr. Harris!»

«Sahib, benim sözümü dinleyip de Marabalar yolu yerine bizi Gangavati yolundan götürseydi, bu kaza önlenirdi.»

«Bu da benim suçum. Bu yol daha iyi olduğundan, buradan gelmesini söylemiştim. Mr. Lesley yamaca kadar pukka çok iyi sürdü arabayı.»

«A, şimdi anlamaya başlıyorum.» Kendine biraz çeki düzen vermeye çabalayarak, ağır ağır ve abartılı bir biçimde kazadan dolayı özür dilemeye başladı. Ronny, «Estağfurullah,» diye mırıldandı, ama özür dilemesi yerindeydi, hatta daha önce söylenmiş olması gerekirdi. İngilizler'in böyle bir kargaşa anında sakin olmaları, önemsiz olmaları anlamına gelmez. Nevvab Bahadır pek iyi davranmamıştı.

Tam o anda ters yönden kocaman bir otomobil çıktı. Ronny el hareketiyle otomobili durdurttu. Körüğünde «Mudkul Eyaleti» yazılıydı. Miss Derek neşeli ve candan tavrıyla otomobilin içinde oturuyordu.

«Mr. Heaslop, Miss Quested, masum bir kadının ne diye yolunu kesersiniz?»

«Bir kaza geçirdik.»

«Aman ne feci!»

«Bir sırtlana çarptık!»

«Aman ne korkunç!»

«Bizi götürür müsünüz?»

Nevvab Bahadır, «Beni de götürün,» dedi.

Mr. Harris, «Ya ben ne olacağım?» diye bağırdı.

Miss Derek kesin bir ifadeyle, «E, ne oluyor otobüs müyüm ben?» dedi. İçeride benden başka bir armonika, iki de köpek var. Eğer biriniz önde oturur köpek yavrusuna göz kulak olursanız üç kişi alırım. O kadar.»

Nevvab Bahadır, «Ben önde otururum,» dedi.

«Öyleyse atla bakalım; kim olduğunuzu da bilmiyorum ya!»

Şoför, «Hey, ya benim yemek vaktim? Bütün gece beni burada bir başıma

bırakmayacaksınız ya,» dedi. Avrupalı gibi görünüp düşünmeye çalışarak öfkeyle lafa karışıyordu. Gene de Hint giysisi giyyordu; Hâkim Irkın yüzündeki tek izi dişleriydi. Karanlığa karşın yüzü seçilebiliyor ve sanki hazin hazin, «Nedir bu kuzum, böyle üzmeğin beni, siz karalar ve aklar, görüyorsunuz, ben de şu kahrolası Hindistan'a tıkalıp kalmışım, bana daha uygun bir yer göstermeniz gerekmez miydi?» diyordu.

Her zamanki vakarını tekrar takman Newab Bahadır, «Nussu bisikletle sana yiyecek getirir,» dedi. «Bir an önce yola çıkarırım onu, sen bu arada benim arabamı onar.»

Yola koyuldular. Harris gücenik bakışıyla yere bağdaş kurdu. Yanında hem İngilizler, hem Hintliler olunca canı sıkılırdı. Çünkü hangi ırka ait olduğunu bir türlü kestiremezdi. Bir an için, kanındaki zıt akımların etkisiyle biraz huzuru kaçtı, ancak, sonuç olarak bunları, başkalarına değil de sadece kendine ait şeyler gibi gördü.

Oysa Miss Derek oldukça coşkuluydu. Makdul otomobilini aşırmayı başarmıştı.

Mihracesi fena halde öfkelenmişti ama, aldırılmıyordu; isterse adamı kafese koyabilirdi. «Bu insanların adam atlatmasına dayanamıyorum,» dedi. «Şeytanı kafese koyarcasına elime geçeni kapmasam, bilmem halim nice olur. Zaten bunağın otomobile ihtiyacı yok ki. İznim sırasında, bu otomobille Çandapur'da görünürsem, onun eyaletinin itibarını yükseltirim. Bu açıdan görmeli meseleyi, ister istemez bu açıdan görecek. Maharanim başka ama. Benim Maharani pek şeker şeydir. Bu da köpeği; zavallı maskaracık. İkisini de şoförle birlikte bulup çıkardım. Düşünün, başkanların toplantısına köpekle gitmek! Balkanlarla gitmek kadar akla uygun bence!» Bir dizi kahkaha attı. «Armonika, armonika benim küçük bir hatam. Armonika yüzünden neredeyse başımı derde sokuyorlardı. Oysa niyetim onu trende bırakmaktı. Tövbeler olsun!»

Ronny kaçamak bir tavırla güldü, İngilizler'in, yerli bir devlette hizmete girmesi hoş karşılanmazdı, orada biraz nüfuz sahibi olabilirlerdi belki ama genel olarak onuru tehlikeye girebilirdi. Resmi sıfatı olmayan bir kimsenin, şaka yollu da olsa, yerlilere taş çıkarması yararsız sayılmazdı, ama daha devam ederse Hintliler'in damarına basabileceğini genç kadına hatırlattı.

«Buna olanak kalmadan beni sepetlerler, ama hemen başka bir iş bulurum. Hindistan boydan boya, benim gibi birini bayıla bayıla arayan Maharani, Haniler ve Begümlerle dolu.»

«Ya, hiç bilmezdim.»

«Nasıl bilebilirsiniz Bay Heaslop? Mahariniler hakkında ne bilebilir. Miss Quested? Hiçbir şey. Yani umarım bilmez.»

Adela hafifçe, «Sanırım bu yüksek kişiler pek ilginç değildiler,» dedi. Genç kadının tavrından hoşlanmamıştı. Eli gene karanlıkta Ronny'ninkine dokundu, bu kez bedensel duygulanıma bir de görüş birliği katılmıştı.

«Bak, burada yanıldınız. Bulunmaz kimselerdir?»

Newab Bahadır, arabanın ön tarafında sürgüne gönderildiği yerdeki yalnızlığı içinde, lafa karıştı; «Pek de yanıldığı söylenemez. Yerli bir devlet, bir Hindu devleti, bir Hindu Devleti Hükümdarının eşi, kuşkusuz kusursuz bir hanımefendi olabilir, sakın aklınıza Mudkul Maharani Hazretleri aleyhinde bulunduğum gelmesin. Ama korkarım cahildir, korkarım boşınanlara inanır. Zaten başka türlü nasıl olabilir? Böyle bir hanımefendinin eğitim görmek için ne gibi olanakları vardır? Ah, boşınanlar feci şeydir, feci. Bizim Hint karakterinin en büyük kusurudur.. Bu eleştirisini desteklercesine, İngiliz Hükümeti sağ tarafta bir tümsekte göründü. Newab Babadır'ın çenesi gitgide açıldı, «Ya, her vatandaşın görevi, boşınanlar kökünden söküp atmaktır, gerçi benim Hindu Devletleri hakkında pek az bilgim var, hatta şu bahsettiğiniz Mungul devleti (kanımca Hükümdarı ancak on bir pare topla selamlanmış) hakkında hiçbir şey bilmem, ama gene de onların İngiliz Hindistanı kadar başarılı olduklarını sanmam. İngiliz Hindistanı'nda sağlık saçan bir sel gibi akıl, mantık ve düzen her yöne yayılmaktadır.»

Miss Derek, «Vay canına!» dedi.

Yaşlı adam bu alaylı lafı umursamayarak devam etti. Çenesi açılmıştı, öne süreceği başka görüşler vardı. Adela Quested'in, önemli insanların ilginç olmadıkları yolundaki sözünü desteklemek istiyordu, çünkü kendisi, birçok bağımsız hükümdara oranla, daha yüksek düzeydeydi; üstelik bu genç kıza nüfuzlu olduğunu ne hatırlatmalı, ne de bildirmeliydi, yoksa kızcağz kabalık ettiğini anlardı. İşte söylevinin can noktası buydu Buna bir de, kendilerini arabasına aldığı için Derek'e karşı duyduğu minnet, iğrenç bir köpeği kucağında tutmaya karşı gösterdiği yapmacık istek ve o akşam insan ırkına verdiği sıkıntıdan duyduğu kaygılar katılmıştı. Daha, kente yakın bir yerde inip temizleyicisini bulması, torununun ne gibi dertlere burnunu soktuğunu anlaması gerekiyordu. Bütün bu kaygılan bir araya katıp, basmakalıp bir dizi söz ortaya çıkarınca, dinleyicilerin ilgilenmediğini, Yargıcın da armonikanın örtüsü altında, iki kadından biriyle oynaştığını tahmin etti ama, terbiye gereği sözünü kesmedi. Canları sıkıldıysa da umurunda değildi, çünkü kendi can sıkıntısı nedir bilmezdi, eğer biraz uygunsuz davranıyorlarsa, gene aldırış

etmezdi. Tanrı her ırkı birbirinden ayrı yaratmıştı. Kaza atlatılmış, yararlı, vakur, mutlu yaşamı eskisi gibi devam ediyor, özenle seçilmiş sözcüklerle kendisini dile getiriyordu.

Tombul yaşlı adam yanlarından ayrılınca, Ronny hiçbir yorumda bulunmadı, sadece havadan sudan, polodan konuştu. Turton ona, bir kimse hakkında derhal fikir yürütmenin yerinde olmayacağını öğretmişti, o da Newvab'ın kişiliği hakkında ancak akşam geç vakit açıklamada bulundu. Veda etmek için çekmiş olduğu eli, tekrar Adela'nın eline dokundu. Adela elini belli ve açık biçimde okşadı, o da karşılıksız bırakmadı, kesin ve karşılıklı el kavrayışın ansızın bir anlamı oluştu. Eve varınca bakiştılar, çünkü Mrs. Moore içerideydi. İlk önce konuşan Adela oldu, sinirli bir sesle, «Ronny, Meydan'da söylediklerimi geri almak isterim,» dedi. Ronny hemen kabul etti. Böylece nişanlanmış oldular.

İkisi de böyle bir sonuç beklemiyordu. Adela önceki bilgiç çekingenliğine sığınmak istiyordu, oysa tam zamanında bu duygu içinden uçup gitmişti. Yeşil kuşun ve tüylü hayvanın tersine, duygulan açık seçik belli olmuştu, adı konmuştu. Gene de kendini küçümsedi, çünkü bu tür kesinlikten nefret ederdi, üstelik sevgilisiyle kendisi arasında bir tartışma, ya da daha hazin, daha gösterişli ve uzun bir olay geçmesi gerektiğini düşünüyordu. Ronny üzülecek yerde sevinmişti, şaşırılmıştı, ama diyecek bir şeyi yoktu. Diyecek ne olabilirdi? Evlenmek, ya da evlenmemek, işte sorun buydu, onlar da olumlu karara varmışlardı.

«Haydi gel de, çöpçatana anlatalım bunu.» Evi böceklerden koruyan delikli çinko kapıyı açtı. Gürültü annesini uyandırdı. Ender sözü edilen, uzaktaki çocukları Ralph ile Stella'yı düşünde görüyordu. Kendisinden ne istendiğini önce kestiremedi. önemli görevinin sürekli ertelendiğine alıştığından, karar verildiğini öğrenince telaşlandı.

Açıklama yapıldıktan sonra, Ronny ince ve dürüst bir söz söyledi. «Bana bakın, ikiniz de, Hindistan'ı, canınız çekerse, dilediğiniz gibi görün... Fielding'in evinde çok saçmaladım, biliyorum, ama şimdi başka. Kendime güvenim yoktu.»

Mrs. Moore, «Benim görevimin burada bittiği anlaşılıyor, artık Hindistan'ı görmek istemiyorum, şimdi dönüş yolculuğuma gelelim,» diye düşündü. Mutlu evliliğin anlamını, birinden Ronny'nin dünyaya geldiği kendi mutlu evliliklerini anımsadı. Adela'nın annesiyle babası da mutlu evlilik yapmışlardı, aynı şeyi genç kuşağın yinelemesini görmek güzel şeydi. Devam, devam! Eğitim yaygınlaştıkça, ilkeler yüceldikçe, kişilikler güçlendikçe, bu çeşit birleşmelerin de sayısı artacaktı. Okul gezisinden yorulmuştu, ayakları ağrıyordu; Fielding onu çok hızlı yürütmüştü, gençler arabada canını sıkmış, ayrılacaklarmış izlenimi vermişlerdi, şimdi her şeyin yoluna girmiş olmasına karşın, eskiden olduğu gibi artık evlilikten yana, ne de başka konuda, candan konuşacak gücü kalmamıştı. Ronny'nin başı

bağlanmıştı, kendi de artık eve dönmeliydi, gönülleri dilerse öbür çocuklarına yardım etmeliydi. Kendisinin artık mutsuz bir evlilik için bile yaşı geçmişti; görevi başkalarına yardım etmekti; ödülüyse, sevimli olduğunu duymaktı. Yaşlı kadınlar bundan fazlasını beklememeliydi.

Baş başa yemek yediler. Gelecek hakkında neşeli, candan konuştular. Daha sonra, olup bitenlerden söz açtılar. Ronny gün boyunca olanları kendi görüşüyle anlattı. Onun günü başka türlü geçmişti. Onlar eğlenir ya da düşünürken, kendisi çalışmıştı. Muharrem yaklaşıyordu, gene Müslümanlar kâğıttan kuleler yapacaklardı, kuleler bir ekmek ağacının dalları altından geçemeyecek boyda yapılacaktı. Daha sonra ne olacağı belliydi, kule çökecek Müslümanlar bir ağaca tırmanıp dalı kesecek, Hindular isyan edecek, dinsel bir ayaklanma, ondan sonra da Tanrı bilir neler olacaktı; belki askeri birlikler yardıma çağrılacaktı. Turton'un başkanlığında arabulma ve uzlaştırma kurulları oluşturulmuş, Çandapur'un günlük işleri bir yana bırakılmıştı. Tören başka bir yoldan mı geçmeliydi, yoksa kuleler daha mı kısa hazırlanmalıydı? Müslümanlar ilk şekli öneriyorlar. Hindular ise, İkincisi diye tutturuyorlardı. Muhasebeci, önce Hindular'ın yanını tuttu, sonra birde baktı ki, ağacın dallarını zorla yere doğru eğmişler. Kendiliğinden sarkıyor diye direttiler. Ölçüler alındı, planlar düzeldi, söz konusu yere resmi bir ziyaret yapıldı. Ama Ronny bugünden gerçekten hoşnutsuz değildi, İngilizler'in Hindistan için gerekli olduğu kanıtlanmıştı, onlar olmasa kan dökülürdü. Sesi gene o kendini beğenmiş edasına büründü, buraya sevimli ve nazik davranmaya değil, barış ve düzeni korumaya gelmişti, artık Adela karısı olmaya karar verdiği göre, anlaması gerekirdi.

Adela, «Otomobildeki yaşlı adam ne diyor bu işe?» diye sordu. Sesindeki kayıtsızlık tam Ronny'nin istediği tavidir.

«Bizim yaşlı adam yararlı ve güvenilir bir adamdır, kamu görevlerinde hep böyledir. Hintlileri davet ettiğimiz zaman görmüştün onu.»

«Sahi mi, gördüm mü?»

«Evet, gördün. Ne acayip şeyler değil mi, en iyileri bile. Hepsi de —hepsi de eninde sonunda yaka düğmelerini unuturlar. Bugün üç tür Hintli'yle ilişkin oldu, Bataçaryalar, Aziz ve şimdi de bu adam. Üçünün de seni yüzüstü bırakması bir rastlantı olmasa gerek.»

Mrs. Moore söze karıştı: «Aziz hoşuma gidiyor, Aziz gerçek dostum benim.»

«Hayvan bize çarpınca, Newwab iyice şaşırıldı, zavallı şoförü savdı. Bayan Derek'e yük oldu... Büyük suç değil, büyük suç değil bu, ama bir beyaz bunu yapmazdı işte.»

«Ne hayvanı?»

«Şey, canım, Marabar yolunda küçük bir kaza atlattık. Adela sırtlan diyor.»

«Kaza mı?» diye bağırdı.

«Bir şey değil, kimsenin burnu kanamadı.»

«Bizi gezdiren çok nazik dostumuz, sinirli sinirli uykusundan uyandı, anlaşılabilir olanları bizim suçumuz sandı ve 'evet tamam, evet tamam' tekerlemesini diline doladı.»

Mrs. Moore ürperdi. «Bir hayalet!» Hayalet sözcüğü ağzından belli belirsiz çıkmıştı, gençlerin kulağına takılmadı, onlar kendi görüşlerine öylesine gömülmüşlerdi ki, bu sözcük ya da düşünce desteklenmediği için, silindi gitti, ya da gene geldiği yere, içindekileri ender açıklayan usa döndü, yitti.

Ronny düşünlerini bir sonuca bağlayarak kısaca, «Evet, suç sayılacak bir şey değil,» dedi. «İşte yerliler böyledir, işte yerlileri kulüplerimize sokmamamızın nedenlerinden biri, üstelik Miss Derek gibi akıllı başında bir kız nasıl olur da yerlilerin hizmetine girer, şaşarım... Ama işime devam etmeliyim Krişna!» Krişna, dosyaları bürosundan getirecek adamdı. Gelmemişti! Müthiş bir patırtı koşturdu. Ronny fırtına gibi gürlendi, haykırdı, söylendi, ancak görmüş geçirmiş bir izleyici bu olanları görseydi, Ronny'nin gerçekten kızmadığını anlardı, dosyaları gerçekten istemiyordu, patırtıyı da alıştığı için çıkarmıştı. Uşaklar, anlayışlı bir tavırla, ellerinde lambalar, çevresinde dönüp dolandılar. Krişna yeryüzü, Krişna gökyüzü, dileklerini yanıtladı, seslerinin yankısı Ronny'yi yatıştırdı, gelmeyen uşağa sekiz ana para cezası verdi, bitişik odaya geçip, yan geldi oturdu.

«Gelecekteki kaynananla pasyans açar mısın Adela, yoksa pek mi beylik gelir bu iş sana?»

«İsterim... ama hiç heyecanlı değilim... bu iş kararlaştırıldığı için sevinçliyim, ama çok önemli bir değişiklik olacağını sanmıyorum. Üçümüz de önce neyse, gene oyuz.»

«Çok iyi. İnsan böyle hissetmeli.» İlk sırayı açtı.

Genç kız düşünerek, «Herhalde,» dedi.

«Mr. Fielding'in evindeyken tersine karar vereceksin diye korkmuştum... Kırmızı kızın üstüne siyah oğlan... »

Biraz faldan söz ettiler.

Daha sonra, «Aziz ve Godbole'a, Hindistan'da kalmayacağımı söylediğimi duydunuz. Amacım bu değildi, ne diye söyledim? Sanırım yeterince açıksözlü ya da ciddi değildim. Sanki her şey çığırından çıkmıştı. Bana karşı öyle iyi davrandınız ki, yola çıkarken ben de aynı şekilde hareket etmeye karar vermiştim, ama yapamadım... Mrs. Moore, insan tam anlamıyla dürüst olamazsa, ne diye yaşamalı?»

Mrs. Moore kâğıtları açmaya devam etti. Kelimeler açık değildi, ama bunları söyleten huzursuzluğu anlamıştı. Kendi de, iki nişanlılık döneminde, bu duyguyu, — bu pişmanlık ve kuşkuyu duymuştu. Sonra her şey düzelmişti, bu kez de kesinlikle öyle olacaktı — evlilik birçok şeyi yola koyar, düzeltir.

«Ben senin yerinde olsam hiç üzülmem buna,» dedi. «Biraz da bu değişik ve garip çevrenin etkisi, seninle ikimiz önemli olanlardan çok ıvır zıvır şeylere takılıyoruz; biz, buradakilerin deyimi ile 'yeniyiz'.»

«Yani kaygılarım Hindistan'dan yana mı demek istiyorsunuz?»

«Hindistan bir...» Sustu.

«Ne diye hayalet dediniz ona!»

«Neye?»

«Bize çarpan hayvana. Lafın arasında 'A, bir hayalet' demediniz mi?»

«Düşünmeden söylemiş olmalıyım.»

«Oysa, olsa olsa sırtlandı.»

«Herhalde.»

Fal açmaya devam ettiler. Çandapur'da Newbab Bahadır otomobilini bekliyordu. Kış evinin (pek ender ayak bastığı, küçük, döşenmemiş bir yapı) arkasında, yüksek konumdaki Hintlilerin hemen yanibaşında bulunan ufacık avlunun ortasında oturmuştu. Sanki sarık karanlığın doğal bir parçasıymış gibi, ikide bir, önüne bir sarık çıkıyor, hafifçe yana eğilip ondan uzaklaşıyordu. Sesinin ahengi tam dinsel bir konuya uygundu. Dokuz yıl önce, ilk defa araba sahibi olduğu vakit, sarhoş bir adam ezmiş, öldürmüştü. Adam hâlâ bekliyordu, onu. Newbab Bahadır Tanrı'nın gözünde, yasadan yana masumdu, gereken tazminatın iki mislini

ödemişti, ama yararsızdı, adam sözsüz, tarifsiz bir kalıp halinde, kendi öldüğü yerin yakınlarında bir yerde onu bekliyordu. İngilizler'in hiçbiri, hatta şoför bile bunu bilmezdi, bu, ırkının giziydi, konuşmayla değil, kan yakınlığıyla anlatılırdı. Olanları inceden inceye, dehşet içinde anlatıyordu; öbürlerini tehlikeye sokmuştu, iki masum ve saygın konuğun canıyla oynamıştı. «Ben ölseydim, ne çıkardı?» diye tekrarlardı. «Bir gün nasıl olsa olacak bu; ama bana güvenenler..» Yanındakiler ürperdiler. Tanrı'dan merhamet dilediler. Bir tek, Aziz kayıtsız duruyordu, çünkü kişisel deneyimi onu yatıştırıyordu: Hayaletlerden nefret ettiği için tanımış değil miydi Mrs. Moore'u? Toruna, «Bilir misin Nurettin,» diye fısıldadı —pek ender rastladığı, her zaman hoşlandığı ve her sefer de unutuverdiği, kız kılıklı bir çocuktan bu— «bilir misin, aziz dostum, biz Müslümanlar bu boşinanlardan kurtulmalıyız, yoksa Hindistan dünyada ilerleyemez. Daha ne kadar Marabalar yolundaki yaban domuzunun öyküsünü dinleyeceğiz?» Nurettin önüne baktı. Aziz sözünü sürdürdü. «Büyükbaban başka kuşağa ait. Kendisini sayarım ve severim, bilirsin. Aleyhinde bulunuyor değilim, ama bizim için doğru değil bu. Bana söz ver

— Nurettin dinliyor musun beni? — Kötü Ruhlara inanmayacağına ve ben ölürsem (çünkü sağlığım gitgide bozuluyor) üç evladımın da bunlara inanmasına engel olacağına söz ver.» Nurettin hafifçe güldü. Uygun bir yanıt tam güzel dudaklarının arasından çıkacağı anda, daha ağzını açmadan, otomobil geldi, büyükbabası da onu aldı götürdü.

Devlet memurları yönünde Pasyans faslı bundan daha uzun sürdü. Mrs. Moore, «Siyah oğlan kırmızı onlunun üstüne,» diye mırıldanmaya devam etti. Adela Quested ona yardım ediyor, oyunun ufak tefek noktalarının arasına, sırtlan, nişanlanmaları, Mudkul Maharanesi, Bataçaryalar ve aydan bakılırcasına Hindistan nasıl kesin bir kalıp halinde görülebilirse, pürüzleri, takıntıları kaybolur, yumuşarsa, öylesine yumuşamış olan günün olaylarından parçalar sokuşturuyordu. Çok geçmeden pasyans oynayanlar da yattılar, ama başka yerlerde duygularım, coşkularını paylaşamadıkları, varlıklarından habersiz oldukları nice kişiler daha uyumamıştı. Hiçbir zaman sükûn içine giremeyen. hiçbir zaman tam kapkaranlık olamayan gece sürüklendi gitti, bütün öbür gecelerden belki üç beş rüzgâr çarpışıyla farklıydı; o da sanki gökten dikine iniyor, inişinin hızıyla gerisin geriye geldiği yere sert, sımsıkı bir fırlayışıyla dönüyor, ardında hiçbir tazelik bırakmıyordu: Sıcak havalar yaklaşıyordu.

IX

Aziz, tahmin ettiği gibi hastalandı —hafif bir hastalık. Üç gün sonra, kulübesinde ağır hasta tavrı takınarak yatıyordu. Hastanede aldırmayacağı türden hafif bir ateşti. Arasına iniyor, sanki ölecekmiş gibi geliyordu, ama uzun zaman böyle düşünmedi, aklı başka taraflara göçtü. Günlerden Pazardı. Doğuda kaçamak ve belirsiz bir gün ve tembellik için de iyi bir özür... Miskin miskin yatarken kilise çanlarını duyuyordu. Devlet memurları mahallesinden geleni ve mezbahanın ötesinden misyoner kilisesinden gelen çanı, ikisini de duyuyordu. — Değişik çanlar, ayrı ayrı amaçlar için çalan çanlar; çünkü biri kesin bir biçimde İngiliz Hindistanı'nı çağırıyor, öbürü hafif hafif bütün insanlığa sesleniyordu. İlk çan sesi dizisine aldırđı yoktu, yüksünmezdi, ikincisine ise kulak bile asmazdı, bir yere varamayacaklarını bilirdi. Yaşlı Mr. Grayford ile genç Mr. Sorley kıtlık zamanında bazı kişilere din değiştirtmişlerdi, çünkü yemek dağıtıyorlardı, ama durum düzelince gene bir başlarına bırakılmışlardı; bu durumun her yinelenişinde ne kadar şaşırıp, ne kadar üzülse de bir türlü akıllanamıyorlardı. «Bizi Mr. Fielding'den başka hiçbir İngiliz anlayamıyor» diye düşündü. «Ama nasıl ederim de bir daha görebilirim onu? Bu odaya girecek olsa utancımдан ölürüm.» Ortalığı toplansın diye Hasan'a seslendi, ama basamaklarda ücretini kalp mı değil mi diye deneyen Hasan, bir yolunu bulup duymazlıktan geldi; duydu ve duymadı, tıpkı Aziz'in seslenip de seslenmezlikten gelişi gibi. «Tam Hindistan'a göre iş... biz bize benzeriz... İşte buyurun..» Gene uyuklamaya daldı, düşünceleri yaşamın değişik düzeylerinde dolaştı durdu.

Yavaş yavaş bir noktada yavaşladı — misyonerlere göre dipsiz kuyu, ama Aziz'e göre bir gamzeden ileri gitmeyen bir çukur. Evet bu akşam üç beş kızla vakit geçirmek istiyordu, şarkı filan, bu açlığını doyuracak hafif tertip bir zevk. Evet, buydu istediği. Nasıl yapılırdı bu? Binbaşı Callendar Hintli olsaydı, gençlerin halinden anlar, soru sormadan Kalküta'ya gitmeleri için iki üç günlük izin verirdi. Ama Binbaşı'ya göre adamları buzdan yapılmıştı, ya da Çandapur pazarına başvurduklarını sanıyordu — iki fikir de iğrençti.

«Hasan!»

Uşak koşa koşa geldi.

«Şu sineklere bir bak be kardeşim.» Tavanda sallanan çirkin kümeyi gösterdi. Bu kümenin çekirdeği, elektriğe saygı nişanı gibi sallandırılmış bir teldi. Elektrik kulak

asmamıştı, onun yerine bir ordu kara sinek telin kıvrımlarını kendi gövdeleriyle karartmıştı.

«Hazret, sinek onlar.»

«İyi iyi, öyle, aferin, ama seni ne diye çağırdım?»

Hasan dişini sıkıp düşündükten sonra cevap verdi. «Başka yere kovayım diye.»

«Kovulsa bile daima geri gelirler.»

«Evet hazret.»

Aziz tatlı bir sesle, «Bu sinekler için bir şey yapmalısın, seni niçin tuttum ben?» dedi.

Hasan çocuğu çağırıp Mahmut Ali'nin evinden merdiveni aldirtacak, aşçıya gaz ocağını yaktırıp su ısıttırarak, elinde kovayla merdiveni çıkacak, telin ucunu kovaya batıracaktı.

«İyi, çok iyi, Şimdi söyle, ne yapacaksın?»

«Sinek öldüreceğim.»

«İyi, öldür öyleyse.»

Haşan gitti, plan kafasına hemen hemen yerleşmişti. Çocuğu aramaya koyuldu. Bulamayınca adımları ağırlaştı, usul usul avludaki yerine döndü, efendisi şıkırtıyı duyar korkusuyla rupyeleri denemedi. Pazar çanları çaladursun, Doğu, İngiltere'nin kenar mahalleleri yoluyla gene Doğu'ya dönmüş, bu yolculukta gülünç, çaresiz bir duruma girmişti.

Aziz güzel kadınlar düşünmeye devam etti.

Bu konuda düşünceleri sert ve kesindi ama kaba değildi. Doğuştan ait bulunduğu sosyal sınıf sayesinde, önce kendi vücudu ve yapısı hakkında gerekeni öğrenmişti, tıp okumaya başlayınca da Avrupa'nın seks sorunlarındaki çokbilmişliğinden ve telaşından tiksindi. Anlaşılan her şeyi ters yanından inceliyordu. Seks sorunlarıyla bir Alman kitabında karşılaşınca, kitapta duygularının ifadesini bulamamıştı, çünkü bu sorunlar yazıya dökülünce, kendi deneyimleri olmaktan çıkmıştı. Anasının babasının söylediği, ya da kendisinin uşaklardan duyduğu şeyler... asıl yararlı olan bilgi bu türdendi; bunu da, bir yolunu buldukça, başkalarına iletirdi.

Ama saçma bir kaçamak yüzünden çocuklarına yüz karası olmamalıydı. Ya ahlaksız olduğu söylentisi yayılırsa? Binbaşı Callender ne düşünürse düşünsün, meslek durumunu da

göz önünde tutmalıydı. Aziz, kutsal bir ahlak kavramı nedeniyle olmasa da, geleneklere çok değer verirdi, işte bu yüzden İngilizler'den farklıydı. Töreleri insancıldı. Toplumunu aldatmanın sakıncası yoktu, ta ki sizin ihanetinizi sezinceye dek, çünkü ihanetinizi anladığı vakit topluma zarar vermiş olursunuz; toplum, sadakatsizliğin varlığından bile incinen bir dosta ya da Tanrı'ya benzemezdi. Buna akli iyice yatınca, Kalküta'ya gidebilmek için ne türlü yalan söylemesi gerektiğini düşündü; güvенеbileceği, Binbaşı Callender'a gösterilmek üzere bir telgraf ya da mektup gönderebilecek biri aklına geldi. Tam o sırada avlusunda tekerlek sesleri duydu. Biri hatırını sormaya gelmişti. Böyle bir ilgiyle karşılaşınca ateşi yükseldi, gerçekten içten gelen bir inleyişle yorganına sarıldı.

Hamdullah'ın sesi duyuldu: «Aziz, aziz dostum, pek merak ettik.»

Gelenler yatağına otururken, bir, iki, üç, dört gümbürtü koptu.

Yardımcı Mühendis, Seyid Muhammed'in sesi duyuldu. «Doktor hastalanınca, durum önemli demektir.»

Komiser Mr. Hak'ın sesi duyuldu. «Bir mühendis hastalanınca durum aynı derecede önemlidir,»

«Doğru doğru, önemimiz büyüktür, aylıklarımızdan belli!»

Mühendis'in yeğeni Rafi incecik sesiyle söze karıştı. «Dr. Aziz geçen Perşembe öğleden sonra bizim Müdür'ün evinde çaya davetliydi, Profesör Godbole da oradaydı, sonradan o da hastalandı, çok garip değil mi?»

Her adamın göğsüne bir kuşku ateşi düştü. Hamdullah babacan bir tavırla onları yatıştırdı: «Saçma!»

Öbürleri de kendi kendilerinden utanarak, «Elbette saçma!» diyerek tekrarladılar.

Rezalet çıkarmayı başaramayan öğrenci, kendine güvenini yitirmiş, sırtını duvara dayamış, ayakta duruyordu.

Haberden çok etkilenen Aziz sordu. «Profesör Godbole hasta mı çok üzüldüm.» Zeki ve heyecanlı yüzü, yorganın ateş kırmızısı katları arasından çıktı. «Nasılısınız Mr. Seyid Muhammed, Mr. Hak? Eksik olmayın, beni yokladınız. Nasılısın Hamdullah. Kötü haber getirdiniz bana. Nesi varmış saygın dostumuzun?»

Amcası, «Neden cevap vermiyorsun Rafi?» dedi. «Bu işte güvenilir kaynak sensin.»

Hamdullah ortalığı kızıştırarak, «Evet, Rafi, büyük adam.» dedi. «Rafi, Çandapur'un Şarlok Holmes'i. Haydi konuşsana Rafi!»

Çocuk duyulur duyulmaz bir sesle «Diyare,» dedi, ama bu sözü eder etmez cesaretini topladı, çünkü durumu derhal düzelmişti. Gene büyüklerinin göğsünde kuşku alevleri parladı, yalnız bu kez yönü başkaydı. Acaba diyare denilen bu hastalık koleranın başlangıcı olabilir miydi?

«Eğer öyleyse, bu çok önemli bir şey. Daha martın sonu bile değil. Ne diye bana haber verilmedi,» diye haykırdı Aziz.

«Kendisine Dr. Panna Lal bakıyor, efendim.»

«A, evet, ikisi de Hindu; işte buyurun; sinekler gibi birbirlerine sokulur ayrılmazlar, her şeyi gizli tutarlar. Rafi gel buraya, Otur. Anlat bana iyice. Kusma da var mı işin içinde?»

«A, elbette efendim, oldukça ciddi bir sancı da var.»

«Tamam anlaşıldı. Yirmi dört saatte ölecek.»

Herkes derin bir şaşkınlık duydu ve belli etti. Profesör Godbole, kendi dininden biriyle işbirliği yaparak, gözlerinden düşmüştü. Sadece acı çeken bir insan olarak ona daha çok üzülmüyorlardı. Çok geçmeden onu hastalık bulaştırmakla suçladılar. Mr. Hak, «Bütün hastalıklar Hindulardan çıkar.» dedi. Mr. Seyit Muhammed, Allahabad ve Uccan'da din fuarlarını gezmişti, acı bir edayla anlatıyordu. Allahabad'da akarsu vardı, pislikleri alıp götürüyordu ama Uccan'da küçük Sipra Irmağı tıkanmıştı, binlerce kişi içinde yıkanıp, havuza mikroplarını bırakıyordu. Sıcak güneşten, gübreden kadife çiçeklerinden, sokaklarda çırılçıplak dolaşan Sahhu'ların kamplarından nefretle bahsetti. Uccan'daki baş Tanrı'nın adı sorulunca bilmediğini söyledi. Sormak zahmetine bile katlanmamıştı, böyle saçma sapan şeylerle uğraşacak vakti yoktu. İcini boşaltma faslı uzun sürdü, heyecanı arasında işi Pencabi diline döktü (o taraflıydı) ne dediği anlaşılamadı.

Kendi dininin övgüsünü dinlemek Aziz'in hoşuna gidiyordu. Düşün düzeyini yatıştırıyor, altında güzel şekiller yaratıyordu. Mühendisin gürültülü tiradı bitince, «Tam benim fikrim bu,» dedi. Avucu açık, elini uzattı, gözleri parlamaya kalbi yumuşak bir tatlılıkla dolmaya başladı. Yorganından biraz daha çıkararak Galib'den bir şiir okudu. Daha önce söylenenlerle bir ilgisi yoktu bu şiirin, ama kalbinden çıkıyor, öbürlerinin yüreğine sesleniyordu. Şiirin hüznüyle kendilerinden geçmişlerdi, hüznün, sanatın doruğu olduğunda karar kıldılar. Bir şiir, dinleyene kendi zayıflığını duyurmalı, beşerle çiçekler arasında bir karşılaştırma yapmalı.

Dağınık oda, sükunet buldu. Saçma sapan sinsilikler, dedikodu, için için yakınmalar duruldu. Ölmezliği kabul edilen sözcükler, kayıtsız havayı doldurmuştu. Hindistan'ın tek ve bütün olduğu duygusu bir dövüş çağrısı olarak değil, bir inanç olarak havaya sindi; Hindistan Müslümandı; hep böyle olagelmişti; öyle bir inanç ve güven ki, başlarını çevirip kapıdan dışarıya bakana kadar sürdü. Galib ne hissetmişse etmişti, ama Hindistan yaşamıştı işte, bu düşünce onları birleştiriyordu. Galib kendi laleleri, gülleri içinde ömür sürüp gitmişti ama laleler ve güller gitmezdi ki...

Kuzeyde kardeş ülkeler —Arabistan, İran, Fergana, Türkistan— o şiirlerini söylerken ellerini uzatıyorlardı, hazin hazin ellerini uzatıyorlardı, çünkü güzel olan şeyler hazindir ve zavallı gülünç Çandapur'u selamlıyorlardı, o Çandapur ki içinde her bir sokak, her bir ev onun bütünlüğüne karşı bölünmüş, ayrılmıştı; selamlıyorlar ve bu çaresiz, zavallı yöreye bir kıta, bir bütün olduğunu sesleniyorlardı.

Bulunanların içinde bir tek Hamdullah şiirden anlardı. Öbürlerinin kafası basit ve kabaydı. Gene de zevkle dinlediler, çünkü yazın onların uygarlığından söküp koparılmamıştı. Sözgeleşti, komiser şiir okuduğu için Aziz'i küçümsememişti, ne de güzelliğin etkisinden kaçınmak için hemen işi delidolu bir gülüşe döken İngilizler gibi davranmıştı. Kafasının içi bomboş, öylece oturmuştu. sonra da pek saygın ve temiz olmayan düşünceleri kafasının içine dönünce, boş bir duygu kaplamıştı içini. Şiirin hiç kimseye bir 'yararı' olmamıştı, ama geçici bir anımsaması, güzelliğin kutsal dudaklarının arasından çıkan bir soluk, tozdan iki dünya arasında bir bülbüldü. Krişana'yı çağırıştan daha da belirsizdi, gene de kimsesizliğimizi, yalnızlığımızı sesleniyordu, bir türlü gelmeyen, gene de yokluğu kanıtlanamayan Dost'u bekleyişimizi sesleniyordu. Şiir, bittikten sonra, Aziz'e gene kadınları düşündürdü, ama daha az kesin, daha istekli bir düşünüşle. Bazen şiir onu böyle etkilerdi, bazen de sadece o andaki isteklerini güçlendirirdi; ne türlü etkileyeceğini önceden kestiremezdi; ne bunun için, ne de yaşamın başka bir yönü, ya da biçimi için bir kural bulamamıştı.

Hamdullah bir toplantıya giderken uğramıştı, gerçek eğilimi milliyetçi olan kaygılı bir topluluk, aralarında Hindular, Müslümanlar, iki Sikh, iki Parsi, Hindu mezhebinden bir başkası ve yerli bir Hıristiyan, içten gelen doğal duygudan daha güçlü bir bağlılık duygusuyla birbirlerini sevmeye çalışıyorlardı. İçlerinden biri İngilizleri hor gördüğu sürece, her şey yolunda gidiyordu, ama yapıcı bir başarı elde edilememişti ve İngilizler Hindistan'ı terk edecek olsalar, bu komite de kendiliğinden yok olacaktı. Sevdiği, hatta akrabası olan Aziz'in politikayla ilgilenmediğine seviniyordu, çünkü politika, hem kişiliği hem de mesleği yıkan bir şeydi, gene de onsuz başarı sağlanamazdı. Hazin hazin Cambridge'i, bitmiş bir şiir gibi düşündü. Yirmi yıl önce, orada ne kadar mutluymuştu. Papaz Bannister'in evinde politikanın

hiçbir önemi yoktu. Orada oyun, iş, neşeli bir toplum yaşamı birbiriyle kaynaşmış, ulusal yaşantı için yeterli bir kalıp oluşturmuştu. Burada her şey karmaşıktı, korkuluydu. Ya Seyid Muhammed ve Hak? Onlara güvenemiyordu. Oysa kendi arabasında gelmişlerdi, öğrenci çocuk da bir yıldı. Eğildi, «Aziz, Aziz, sevgili oğlum benim, artık gitmeliyiz, geç bile kaldık. Çabuk iyileş, çünkü küçük dost çevremiz sensiz ne yapar!» dedi.

Aziz, «Dost sözlerini hiç unutmayacağım,» diye yanıtladı.

Mühendis, «Benimkileri de ekle,» dedi.

«Benimkileri de,»... «Efendim, benimkini de kabul edin,» diye öbürleri seslendi, hepsi kendi çapında, iyi niyetliliğe yönelme çabasıındaydı. Şu ufacık, boş ama sönmez alevler! Konuklar yatağın üstünde oturmaya devam ediyorlardı. Hasan'ın çarşıya koşup aldığı şeker kamışını çiğniyorlar, Aziz de bir fincan baharatlı süt içiyordu. Derken, başka bir araba sesi duyuldu. Dr. Panna Lal boy gösterdi, arabayı o pis_Mr. Ram Çand sürüyordu. Derhâl bir hasta odası görünümü yaratıldı. Aziz yorganın altına çekildi.

Hindu, «Baylar, özür dilerim, Binbaşı Callender'in emirleriyle yoklamaya geldim.» dedi. Salt merakla girdiği bu yobazlık yuvasına adımını atar atmaz sinirlenmişti.

Hamdullah, yatan adamı göstererek, «İşte burada yatıyor,» dedi.

«Dr. Aziz. Dr. Aziz, sizi yoklamaya geldim.»

Aziz, termometreden yana, ifadesiz bir bakışla yüzünü döndü.

«Elinizi de lütfen.» Elini tuttu, tavandaki sineklere gözünü dikti. «Ateşi var.»

Bir münasebetsizlik çıkarmak isteğiyle Kam Çand. «Bence çok değil.» dedi.

Dr. Panna Lal, «Biraz var; yataktan kalkmamalı.» dedi, termometreyi silkti, derecesi artık sonsuza dek gizli kalacaktı. Bu genç meslektaşından nefret ederdi, ta Dapple olayından beri, ona bir kötülük etmek, yalandan hasta olduğunu Binbaşı Callendar'a haber vermek isterdi. Ama belki bir gün kendi de evde, yatmak isterdi — üstelik Binbaşı Callendar yerlilerden hep kuşkulanırdı, birbirleri hakkında laf yetiştirdikleri vakit dünyada inanmazdı. Ondan yana çıkmak en güvenceli yoldu. «Miden nasıl?» diye sordu, «başın nasıl?» Boş fincanı görünce, süt perhizi önerdi.

Hamdullah, doktoru biraz pohpohlayarak, «Aman pek sevindik, ne iyi ettiniz de geldiniz Doktor,» dedi.

«Sadece görevim.»

«Ne kadar meşgul olduğunuzu biliyoruz.»

«Evet, doğru.»

«Kentte ne kadar çok hastalık olduğunu da biliyoruz.»

Doktor bu sözde bir tuzak sezdi; ister hastalık var desin, ister yok desin, sözleri aleyhinde kullanılabilirdi. «Daima hastalık vardır,» diye cevap verdi, «ben de daima meşgulüm; doktorluk böyle işte.»

Ram Çand, «Hiç vakti yok, şimdi de hemen Kolej'e gitmesi gerek» dedi.

«Profesör Godbole'a bakıyorsunuz sanırım?»

Doktor hemen meslek tavırlarını takındı ve ses çıkarmadı.

«Umarım diyaresi geçiyordur.»

«Geçiyor, ama hastalığı diyare değil.»

«Biz pek üzüldük hastalığına — kendisi Dr. Aziz'in iyi dostudur. Bize rahatsızlığının ne olduğunu söylerseniz çok seviniriz.»

Dikkatli bir susuştan sonra doktor yanıtladı, «Basur.»

Aziz kendini tutamayarak, «İşte senin kolera da buymuş,» diye söylendi.

Doktor çok telaşlanmıştı. «Kolera, kolera, bundan sonra da ne çıkacak? Hastalarım hakkında bu uydurma lafları kim atar ortaya böyle?»

Hamdullah sanığı gösterdi.

«Kolera lafı duyarım, hıyarcıklı veba lafı duyarım, her türlü yalan duyarım. Acaba ne zaman bunların sonu gelecek diye de bazen kendi kendime sorarım. Kent, yalan dolanla dolu, bunları çıkaranlar da yakalanıp gereğince cezalandırılmalı.»

Rafi, bunu başka bir çocuğun kendine söylediğini, üstelik de kolejde Öğretilen kötü İngilizce'den ötürü kelimeleri bazen yanlış kullandıklarını, bu yüzden de büyüklerin yanılığa düştüğünü söyledi.

Ram Çand, «Bu, doktora karşı yanlış savda bulunmanı gerektirmez,» dedi.

Hamdullah, bir münasebetsizliğe yer vermemek kaygısıyla «Doğru, doğru,» dedi, kavgalar öyle çabuk çıkar öyle çabuk yayılırdı ki. Seyid Muhammed ve Hak öfkeli bir tavır takınmışlardı. Sanki patlamak üzereydiler, «özür dilemelisin Rafi, görüyorum ki amcan da böyle istiyor,» dedi. «Dikkatsizliğin yüzünden yaptığın bu münasebetsizlikten dolayı özür dilemelisin.»

Dr. Lal memnun olmuştu. «Çocuk daha,» dedi.

Ram Çand, «Çocuklar da öğrenmeli,» dedi.

Seyid Muhammed birden, «Sizin oğlunuz sanırım geçmek için en düşük notu bile alamıyor,» diye lafa karıştı.

«Ya, öyle mi? Evet, belki de. Ne yapsın, onun Prosperity Printing Press'te dayısı yok.»

«Siz de, ne yazık ki, mahkemede onların davalarına bakamıyorsunuz artık.»

Sesleri yükseldi. Saçma sapan fikirlerle birbirlerine saldırdılar, saçma bir tartışma başladı. Hamdullah'la doktor aralarını bulmaya çalışıyorlardı. Bu kargaşalığın ortasında bir ses duyuldu, «Kuzum, hasta mı değil mi?» Farkına varılmadan Mr. Fielding odaya girmişti. Hepsi ayağa kalktılar. Hasan da, bir İngiliz'e saygı göstermek için, teldeki sineklere bir şeker kamışı fırlattı.

Aziz buz gibi bir sesle, «Oturun,» dedi. Ne oda! Ne toplantı! Bağırıp çağırma, bir alay çirkin konuşma, yerde şeker kamışı ve fıstık parçaları, yer yer mürekkep lekeleri, pis duvarlarda resimler çarpıktı, yelpaze bile yoktu! Bu üçüncü sınıf halk arasında yaşamak değildi amacı. Bu karmakarışık fikirler arasında, güldüğü alay ettirdiği, hiç de önemi olmayan Rafi'yi düşündü; çocuk keyfi yerine getirilip öyle gitmeliydi evinden, yoksa konukseverlik denen şey boşa çıkmış olurdu.

Komiser, «Dostumuzu ziyaret etmek gibi alçakgönüllü davranışınız büyük bir nezaket Mr. Fielding» dedi. «Bu büyük nezaketten dolayı çok duygulandık.»

Aziz, «Böyle konuşma onunla, istemez böyle şeyleri, üstelik üç iskemle de istemez üç İngiliz değil ya kendisi,» diye parladı. «Rafi gel buraya Otur gene. Hamdullah'la buraya gelebildiğine pek sevindim yavrum, seni görmek beni iyi edecek.»

Rafi durumunu sağlamlaştırmak için, «Hayatımı bağışlayın,» dedi.

Fielding, «E, hasta mısın Aziz, yoksa değil misin?» diye yineledi.

«Binbaşı Callendar size yalandan hasta olduğumu söylemiştir.»

«Peki öyle mi?» Herkes dostça, keyifle güldü. «İngilizler'in en iyisi bu,» diye düşündüler, «ne kadar, candan.»

«Dr. Panna Lal'a sorun.»

«Uğrayarak sizi rahatsız etmedim ya?»

«Hayır ne demek? Zaten ufacık odamda altı kişi var. Oturun lütfen, resmi davranmayışımın kusuruna bakmayın.» Döndü Rafi'yle konuşmaya devam etti, çocuk Müdür gelince fena halde korkmuş, hakkında söylediği bir alay uydurma söz aklına gelmişti, gitmek için can atıyordu.

Hamdullah bir sigara ikram ederek, «Hem hasta, hem de değil,» dedi. «Galiba çoğumuz da bu durumdayız.»

Fielding doğruladı, bu aşın duygusal avukatla iyi geçinirdi. Hayli dost olmuşlar birbirlerine güvenmeye başlamışlardı. «Bütün dünya sanki ölmek üzere, ama gene de ölmez, böylece iyilikçi bir Kutsal Yargı'nın varlığına inanıyoruz.»

Polis, din övüldü sanarak, «Ah, ne doğru, ne doğru» dedi.

«Mr. Fielding de bunun doğruluğuna inanıyor mu?»

«Neyin doğruluğuna? Dünya ölmüyor. Bundan kuşkum yok.»

«Yok, yok, Kutsal Yargı'nın varlığına.»

«Yok, ben Kutsal Yargı'ya inanmam.»

Seyit Muhammed, «Peki, Tanrı'ya nasıl inanırsınız öyleyse?» diye sordu.

«Tanrı'ya da inanmam,»

Odadakilerin arasında, «Ben sana dememiş miydim,» yollu bir kıpırdanış belirdi, Aziz bir an için, dehşet içinde döndü baktı. Hamdullah sordu: «Dinsizlerin çoğunun İngiltere'de bulunduğu doğru mu?»

«Okumuş, düşünebilir kimseler mi demek istiyorsunuz?»

«Herhalde, ama bu addan hoşlanmazlar onlar. İşin doğrusu. Batının artık iman ve imansızlıkla pek uğraştığı yok. Elli yıl önce, hatta bizler daha gençken, bu konunun epeyce üstünde durulur, telaş edilirdi.»

«Peki, ahlak da düşmüyor mu?»

«Neye ahlak dediğinize bağlı —evet, evet galiba ahlak da düşüyor.»

«Peki, soruyu bağışlayın ama, durum böyleyse, İngiltere Hindistan'ı tutmakta kendine nasıl hak görebiliyor?»

«İşte buyurun, gene politika. Bu benim aklıma giremeyen bir soru. Ben buradayım, çünkü bir iş bulmam gerekiyordu. Size İngiltere'nin ne diye burada olduğunu, ya da olması mı, olmaması mı gerektiğini söyleyemem. Benim çok üstümde bir soru bu.»

«Yetenekli Hintliler de öğretim dalında iş arıyorlar.»

Fielding, gülümseyerek, «Herhalde, ama ben önce davrandım.» dedi.

«Gene bağışlayın ama —Hintliler aynı işi görebilecekse, o işi bir İngiliz'in almış olması doğru mu? Kuşkusuz belirli kişileri kastetmiyorum. Sizin burada olmanızdan çok memnunuz, bu dürüst ve açık konuşmadan çok yararlanmaktayız.»

Bu çeşit konuşmalara verilecek tek yanıt vardır: «İngiltere kendi çıkarı için Hindistan'ı elinde tutuyor.» Ama Fielding bu yanıtı vermek istemedi. Dürüstlük isteği onu bezdirmişti. «Ben burada olduğum için mutluyum. İşte yanıtım, özürüm de bu. Doğruluk ve hak hakkında size bir şey söyleyemem. Belki benim doğmuş olmam da haksızlıktı. Her soluk alışımında, başka bir insanın havasını soluyorum öyle değil mi? Gene de doğduğuma memnunum, burada bulunduğuma da memnunum. İnsan ne kadar münasebetsiz olursa olsun— sonunda kendi mutluyorsa bu da bir özürdür.»

Hintliler şaşırılmışlardı. Bu düşünce tarzı onlara yabancıydı, ama sözcükler çok kesin ve çok soğuktu. Bir söz, Adalet ve Ahlak'ı övmese, sözcük dizisi kulaklarını incitir, düşüncelerini sakatları. Ne dedikleri ve ne duydukları (sevgiden yana olanlar dışında) hiçbir zaman aynı olmazdı. Düşüncelerinin arasında geleneklere bağlı bir yığın düşün vardı, ama bunlar ortaya döküldü mü, onlara uygun davranmak güçleşirdi. En iyi Hamdullah kaldırdı, bu lafları. «Ya Hindistan'da bulunmaktan mutlu olmayan İngilizler — onların da özrü var mı?» dedi.

«Yok, siz de kovun onları.»

Güldü. «Onları öbürlerinden ayırmak güç olabilir.»

Mr. Ram Çand, «Güçten de beter, yanlış olur.» dedi. «Aklı başında hiçbir Hintli sepetlemeyi yerinde saymaz. İşte bu noktada diğer uluslardan ayrılırız. İnce ruhlu insanlarız biz.»

Komiser, «Ah, doğru, ne kadar doğru» dedi.

«Doğru mu, Bay Hak? Ben buna ince ruh demem. İşbirliği yapamıyoruz, işbirliği yapamıyoruz hep buna varıyor iş. Randevularımıza sadık kalamıyoruz, trene yetişemeyiz. Hindistan'ın sözde ince ruhu bundan başka nedir? Sen de, ben de önemliler komitesinde bulunmalıydık, oysa değiliz. Dostumuz Dr. Lal hastalarının yanında bulunmalı, oysa değil. İşte böylece sürüp gidiyoruz, gideceğiz de, ta vaktin sonuna dek, bence.»

Dr. Panna Lal, gene kendine güvenli halini takınmıştı. «Hiç de vaktin sonu değil, daha saat on buçuk bile olmadı, ha ha,» dedi. «Baylar, izin verirsiniz birkaç kelime söyleyeyim. Ne ilginç bir konuşma! Sonra Mr. Fielding'e teşekkür ve minnet duygularımızı belirtelim, her şeyden önce çocuklarımızı okutuyor ve onlara kendi deneyim ve yargılarından büyük yarar...»

«Dr. Lal.»

«Dr. Aziz.»

«Bacağımın üstünde oturuyorsunuz.»

«Affedersiniz ama, sizin bacağınız da yerinde rahat durmuyor ki!»

Fielding, «Her iki halde de hastayı rahatsız ediyoruz, haydi gelin,» dedi, dizildiler: Dört Müslüman, iki Hindu ve bir İngiliz... Her birinin arabası farklı gölgeli yerlerden çağrılırken avluda beklediler.

«Aziz'in size çok büyük bir saygısı vardır, yalnız hasta olduğu için konuşamadı.»

Fielding, «Tabii anlıyorum,» dedi. Bu ziyaretinde düş kırıklığına uğramıştı. Aklından Kulüp'ün kendi hakkında söyledikleri geçti: «Her zamanki gibi kendini küçük düşürüyor.» Atını bile getirtemiyordu. Aziz'i ilk karşılaşmalarında o kadar sevmişti ki. bunun daha da gelişeceğini ummuştu.

X

Son saat içinde sıcaklık büyük bir hızla ilerlemişti. Bir sonuca varmayan bu söyleşi sırasında, sanki bir felaket çıkagelmiş ve insan kuşağını silip süpürmüştü. Aziz'in kulübesinin karşısında yapımı yarım kalmış kocaman bir ev vardı, astrolog iki kardeşe aitti, tepesinde bir sincap baş aşağı sallanıyordu; karnını iskeleye yapıştırmış, cılız kuyruğunu sallıyordu. Evin tek oturanı sanki sincaptı, çığlıkları sonsuzlukla uyumda gibiydi, ama sesi, öbür sincaplar dışında hiç kimsenin hoşuna gitmiyordu. Toz toprak içinde bir ağaçtan, başka sesler yükseliyordu, burada da kahverengi kuşlar ötüşüyor, dolanıyor, böcek arıyorlardı. Bir başka kuş, görünmeyen bir bakırcıyı andırırcasına bir gürültü tutturmuştu. Canlı varlıklar, çoğunluğu kendine insan adı takan azınlığın ne istediğini ne düşündüğünü hiç önemsemmez. Hindistan'da yaşayanların çoğu da, Hindistan'ın ne türlü yönetildiğini önemsemmez. Ne de İngiltere'deki daha aşağı hayvanlar İngiltere'yi umursarlar, ama tropik bölgelerde bu fark daha belirli, daha önemlidir; dilsizler dünyası daha yakındır, insanlar bezer bezmez yönetimi ellerine almaya daha da hazırdırlar. Değişik fikirlere sahip bu yedi adam kulübeden çıkar çıkmaz ortak bir yük yüklendiler. «Kötü havalar yaklaşıyor» diye adlandırdıkları bir tehditle karşılaştılar, işlerini göremeyeceklerini, ya da gördükleri iş için yeteri kadar para alamayacaklarını hissettiler. Arabaların arasındaki boşluk, boş değildi, etlerini sıkıştıran katı nesneyle doluydu; arabanın yastıkları pantolonlarını yakıyordu, gözleri yanıyordu, başlıkların altında sıcak sudan kubbeler belirmişti, yanaklarına dökülüyorlardı. Cılız cılız selam vererek, onurlarına ve farklı niteliklerine bürünmek üzere, başka başka kulübelere doğru yollandılar.

Tüm kentte, hatta Hindistan'ın birçok yerinde, insanlar, dağ tepelerine, mahzenlere, ağaç altlarına doğru çekilmeye başlamışlardı. Dehşet ve felaket habercisi Nisan gelip çatmıştı. Güneş, güçlü güzellikten yoksun bir halde ülkesine dönüyordu. Onun korkunç özelliği buydu işte... Ne olurdu biraz da güzel olsaydı. O zaman zalimliğine katlanabilirdi insan. İşte, göz kamaştırıcı ışık yüzünden, o bile zafere ulaşamamıştı. Onun sarı beyaz renklerinin taşkınlığında, yalnız nesnelere değil, parlaklık bile silinmişti. Ne insan, ne kuş, ne de başka güneşler için erişilmez bir dost değildi o. Ne sonsuz bir vaat, ne de bilincimizi kurcalayan, dayanılmaz, sonsuz bir düşün çabasıydı. Bütün öbür varlıklar gibi o da bir varlıktı, o kadar; hem de zaferden yoksun bir varlık.

XI

Hintliler gitmişti. Fielding bahçenin bir köşesinde, ufacık bir "barınakta duran atına baktı; kimse ona atını getirmeye zahmet etmedi. Tam kendi getirmek için hazırlanırken, evden gelen bir ses onu durdurdu. Aziz yatağında doğrulmuştu. Dağınık, üzgün bir hal vardı. Alaylı bir tavırla, «İşte buyurun, eviniz,» dedi «işte Doğu'nun ünlü konukseverliği. Bakın şu sineklere. Duvarlardaki şu dökülmüş sıvalara bakın. Ne şirin değil mi? Bir Doğu evinin iç yüzünü gördükten sonra artık gitmek istersiniz sanırım.»

«Nasıl olsa, dinlenmeniz gerek.»

«Bütün gün dinlenebilirim. Dr. Lal sağ olsun. Binbaşı Callendar'ın casusu, herhalde bilirsiniz, ama bu kez yürümedi iş. Hafif bir ateşim olduğu kabul edildi.»

«Callendar, ister İngiliz, ister Hintli olsun, kimseye güvenmez, onun karakteri böyle, keşke onun yanında çalışmasaydınız, ama çalışıyorsunuz, ne yapalım, elden bir şey gelmez.»

«Gitmeden, çünkü görüyorum aceleniz var, gitmeden lütfen şu çekmeceyi açar mısınız? En üstte kahverengi bir kâğıt parçası görüyor musunuz?»

«Evet.»

«Açın.»

«Kim bu?»

«Karımdı. Karşısına çıktığı ilk İngiliz sizsiniz. Şimdi kaldırın fotoğrafı.»

Şaşırmıştı, çöl taşlarının arasında ansızın çiçek gören bir yolcu gibi şaşırmıştı. Çiçekler hep oradadır, ama o an. ansızın görmüştür yolcu. Resme bakmaya çalıştı, sarı giymiş, dünyaya göz gezdiren bir kadın gördü. «Bana ne diye bu onuru verdin bilmiyorum doğrusu Aziz ama, çok memnun oldum.»

«Yok canım, bir şey değil, pek okumuş bir kadın değildi, güzel de değildi, ama kaldırın şimdi resmi. Olsaydı, kendini görecektiniz, onun için fotoğrafını görmüşsünüz ne çıkar?»

«Onu görmeme izin verir miydin?»

«Neden vermeyeyim? Ben de peçeden yanayım, ama ona sizin kardeşim olduğunuzu söyledim, o da size gösterirdi kendini. Hamdullah görmüştü onu. daha başka çok kişiler görmüştü.»

«Onların sizin kardeşiniz olduğuna inanır mıydı?»

«Elbette inanmazdı, ama bu sözcük vardır dilde, çok da elverişlidir. İnsanlar, karımı gösterebileceğim şekilde hareket ediyorlarsa. benim kardeşimdir.»

«Ve bütün dünya böyle hareket edince, kaç göçe gerek kalmayacak değil mi?»

Aziz ciddiyet ve içtenlikle, «İşte böyle bir şey söyleyebildiğiniz, hissedebildiğiniz için resmi size gösterdim.» dedi. «Bu, çok kişinin gücü dışındadır. Ben kötü davrandığım zaman siz iyi davranabildiğiniz için, resmi size gösterdim. Size seslendiğim vakit geleceğinizi tahmin etmemiştim. 'Artık benimle alışverişi bitti, hakaret ettim ona' demiştim. Mr. Fielding, Hintlilerin ne kadar iyi kalpli olduğunu kimse bilmez, hatta kendimiz bile bunun farkında değilizdir. Ama iyilikle karşılaşıncı hemen fark ederiz. Belki, unuttur gibi görünürüz ama, unutmuyoruz. İyilik, gene iyilik, sonra gene iyilik! İnanın tek umut budur.» Sesi sanki bir düşün içinden yükseliyordu. Sesini biraz değiştirdi, ama gene her zamanki sesinden biraz daha derinden geliyordu. «Hindistan'ı ancak duygularımızın üzerine kurabiliriz. Ne yararı var bütün bu gelişimin. Muharrem için Arabulma Komitelerinin, ağacı kısaltmalı mıyız, yoksa geçidi başka bir yoldan mı geçirmeliyiz laflarının, ne yararı var? İleri gelenler Konseyi ile İngilizler'in bizimle düpedüz alay ettikleri resmi davetlerin ne yararı var?»

«İşi ters tarafından tutmak bu değil mi? Ben biliyorum bunu. ama kurumlar ve hükümetler bilmezler kil» Gene resme baktı. Kadın, eşinin ve kendisinin isteğiyle dünyaya yüzünü açmış dünyayı gözlüyordu. Ama bu yankılı, bu kendi kendini veren, bu çelişkili dünyayı pek garip buluyor olmalıydı...

Aziz hafif bir sesle, «Resmi yerine koyun, artık önemli değil, öldü,» dedi. «Size bunu gösterdim, çünkü başka gösterecek şeyim yok. Artık kulübemin dört bir yanına bakıp her yeri boşaltabilirsiniz. Başka gizim yok, üç çocuğum da büyükannelerinin yanındalar, hepsi bu kadar işte.»

Fielding yatağa oturdu; kendine gösterilen güvenden gurur duymuştu ama, gene de kederliydi. Yaşlı hissetti kendini. «Keşke ben de böyle coşku dalgalarına kapılabilsyeydim.» diye düşündü. Bir daha ki karşılaşmalarında Aziz belki de çekingen ve uzak davranırdı. Fielding bunu fark etmişti ve fark edebilmiş olması onu üzmüştü. İyi kalplilik, iyi kalplilik ve

yine iyi kalplilik: Peki, belki bunu verebilirdi ama, bu tuhaf ulusun asıl istediği neydi? Bundan başka, bir de kanının arada sırada da olsa daha hızlı akmasını istemiyor muydu? Bu ansızın bastıran güvenin sebebi neydi; bu güvene karşılık kendisi ne verebilirdi? Döndü, kendi hayatına baktı. Ne de cılız bir giz ürünü vermişti hayat ona. Kimseye göstermediği şeyler saklıydı hayatında; bunlar öyle yavan şeylerdi ki, peçeyi kaldırmaya bile değmezdi. Bir ara sevmiştir, evlenecekti, ama kız caymıştı. Onun anıları, onunla ilgili düşünceler, bir süre başka kadınlarla ilişki kurmasına engel olmuştu. Sonra iş tersine dönmüştü: Aşırılık, pişmanlık, duyguların dengelenmesi... Bu dengenin dışında her şey, yavan, cılızdı. Aziz, kendisine bu tür itiraflarda bulunulmasını pek istemezdi herhalde. O bunları dile getirecek olsa, 'ruhsuzca raflara dizilmiş bir sürü öteberi' derdi.

Fielding düşündü: «Bu adamla hiçbir koşulda içli dışlı olmamalıyım, ne de başka biriyle.» İşte düşüncelerinin vardığı nokta buydu. Bir de, buna aldırmadığını kendi kendine itiraf etmesi gerekiyordu. İnsanları sevmek, onlara yardım etmek istiyordu. yeter ki onlar onun yardım ve sevgisine karşı koymasınlar. ya da karşı koysalar bile, vakar ve dinginlikle karşı koysunlar. Deneyim, insanın çok işine yarar. Fielding'in İngiltere ve Avrupa'da edinmiş olduğu deneyimlerin yardımı dokunmuyor değildi; bunlar açıklık ve saydamlığa yöneltiyorlardı onu; ama bu saydamlık başka deneyimler yaşamasına engel oluyordu.

«Geçen Perşembe tanıştığın hanımları nasıl buldun?» diye sordu.

Aziz tatsız bir tavırla başını salladı. Bu soru ona Marabar Mağaraları üzerine söylediği sözü hatırlatmıştı.

«Genellikle İngiliz kadınlarını nasıl buluyorsun?»

«Hamdullah İngiltere'deyken onları severdi. Burada biz onlara bakmayız bile. Yok yok, çok dikkat ederiz. Başka şeyler konuşalım.»

«Hamdullah haklı. İngiltere'de çok daha iyidirler. Burada bir şey var. bir türlü uymuyor onlara.»

Genel bir sessizlikten sonra Aziz sordu: «Ne diye evlenmediniz?»

Fielding, Azizin bu soruyu sorduğuna sevinmişti. «Çünkü az çok bunu geçirdim gibi bir şey de ondan,» dedi. «Ben de bir gün size kendimden söz edeyim diye düşünüyordum, tabii anlatacaklarımı yeterince ilginç bir hale getirebilirim... Beğendiğim kadın benimle evlenmek istemedi, önemli olan bu, ama bu da on beş yıl önce oldu, artık hiçbir şey ifade etmiyor.»

«Ama çocuğunuz yok.»

«Yok.»

«Sorumu bağışlayın, gayri meşru çocuğunuz var mı?»

«Hayır, olsaydı söylerdim.»

«Öyleyse adınız unutulacak.»

«Kesinlikle.»

«Ya!» Başını salladı. «Bu kayıtsızlık. Doğulular'ın asla anlayamayacağı bir şey.»

«Çocuğa düşkün değilimdir.»

Aziz sinirli bir tavırla, «Düşkün olmanın bir ilgisi yok bununla.» dedi.

«Ben çocuğun yokluğunu hissetmiyorum. Çocukların ölüm döşeğinde gözyaşı döküp sonra da arkandan saygı göstermelerini istemiyorum, genel olarak kavram bu değil mi? Bence, arkandan çocuk yerine bir fikir, bir düşünce bırakmak çok daha iyi. Bir zorunluluk da değil bu; İngiltere, baksanıza, git gide dört bir yana kol salıp Hindistan'da durmadan iş başına geçiyor.»

«Neden Bayan Quested'le evlenmiyorsunuz?»

«Tövbeler olsun. Kız bilgiç biri.»

«Bilgiç mi.. Lütfen açıklayın. Kötü bir kelime mi bu?»

«Yok tanımıyorum ki kendisini, ama bana öyle geldi ki, kızcağız Batı kültürünün hazin ürünlerinden biri. Sinirime dokunuyor.»

«Ama 'bilgiç' Mr. Fielding? Ne demek oluyor bu?»

«Sanki konferans veriyormuş gibi tutturup duruyor. Büyük içtenlikle Hindistan'ı anlamaya çalışıyor, durmadan sanki not tutuyor bir yerinde.»

«Ben de onu pek hoş ve içten bulmuştum.»

Fielding, «Herhalde öyledir de,» dedi, kendi kabalığında utanmıştı, evlenmesi yollu bir fikir yürütüldü mü, her bekâr hemen abartıya kaçır, kafasının içinden hafiften bir rüzgâr eser. «Ama istesem de evlenemezdim onunla çünkü yargıyla nişanlandı.»

Aziz, rahat bir soluk alırcasına, «Ya öyle mi? Çok sevindim.» dedi, çünkü Marabar gezintisinden kurtulmuştu, Hindistan-İngilizleri'ni gezmeye götürmesi beklenemezdi ya...

«Anasının işi. Sevgili oğlu kendi başına bir kız seçer diye korktu, kızını alıp buraya getirdi, birbirlerine itekledi durdu onları, ta ki bu iş olana kadar.»

«Mrs. Moore diğer planları arasında bana bundan söz etmemiştii.»

«Belki de yanlış anlamışımıdır. Kulüp'teki dedikoduların dışındayım. Her neyse evlenmeye karar verdiler, nişanlandılar.»

Aziz gülümsedi, «Evet, dışındasınız aziz dostum. Fielding'e bir Miss Quested yakışmaz. Zaten güzel de değildi. Dikkat etmişsen, göğsü bile yoktu.»

Fielding de güldü, ama bir kadının göğsünden söz edilmesi ona yersiz gelmişti.

«Yargıç'a göre o, yargıç da Bayan Quested e göre. Sizin için mango göğüslü bir kadın bulurum.»

«Yok canım.»

«Yok bulmam tabii, sonra sizin durumunuzda tehlikeli olur.» Akli everilmekten Kalküta'ya gitti. Yüzü ciddileşti. Düşünün bir kez, ya Müdürü kandırıp oraya götürürse ve orada başını bir derde soktursaydı adamın... Derhal arkadaşına karşı yeni bir tavır takındı, Hindistan'ın tehlikelerini iyi bilen ve açıklayan bir koruyucu tavrı... «İnsan her bakımdan fazla dikkatli olamıyor Mr. Fielding; bu berbat ülkede ne yaparsanız yapın, ne dersiniz deyin, sağda solda bir yerde, sizde gözü olan biri vardır. Belki söylersem şaşarsınız, siz geldiğiniz vakit burada oturanların arasında üç casus vardı en azından. Tanrı hakkında o türlü konuştuğunuz vakit bayağı telaşlanmıştım. Kesinlikle gidip haber verirler.»

Kime?

«Hadi bu da neyse, ama ahlaka karşı da konuştunuz. Başka kimselerin işini yapmaya geldiğinizi söylediniz. Bütün bunlar hiç akıllıca laflar değildi Burası tam rezalet çıkarılabilecek bir yer. Hatta sizin öğrencilerinizden biri de dinliyordu.»

«Bunları söylediğiniz için teşekkür ederim, evet daha dikkatli olmaya çalışmalıyım. İlgilendiğim vakit, daima kendimi kaybederim. Gene de büyük bir zararı dokunmaz.»

«Ama fazla açık konuşmak başınızı derde sokabilir.»

«Geçmişte de çok olmuştur bu.»

«Bakın, gördünüz mü! Sonunda işinizden bile olursunuz belki.»

«Olursam olurum, ölmem ya, hiçbir yere fazla bağlı değilim.»

«Bağlı değilsiniz ha? Ne tuhaf bir ırksınız siz!» Aziz sanki uyuyacakmış gibi arkasını döndü. «İkliminizden mi nedir?» dedi.

«Bir yere fazla bağlı olmayan nice Hintli de var —Sadhu'lar filan. Ülkenizde hayran olduğum bir şey de bu. Her adam bir karısı ve çocukları olmadığı sürece bir yere bağlı olmayabilir. İşte evliliğe yanaşmamamın bir nedeni de bu. Ben kutsallığı olmayan kutsal bir adamım. Şimdi bunu üç casusunuza söyleyin evirip çevirsinler.»

Aziz bayılmıştı bu sözlere, son derece ilgilenmişti, bu yeni fikri kafasının içinde evirip çevirdi. Demek Mr. Fielding ve daha üç beş kişi bu yüzden pervasızdı. Kaybedecek bir şeyleri yoktu ki! Ama kendi hem topluma hem İslamiyet'e kök salmıştı. Kendini sımsıkı kısıvrak bağlayan bir geleneğe bağlıydı, dünyaya çocuk da getirmişti, geleceğin toplumunun bir parçası... Bu entipüften kulübesinde sıradan bir yaşam sürüyordu ama köklüydü, bağlıydı.

«İşimden sepetlenemem, çünkü benim mesleğim okutmak. Ben insanlara tek tek insan, birey olmayı başka bireyleri anlamayı, öğretmeyi inanç edinmişimdir. İnanmışım tek şey budur. Kolejde, bunu trigonometri gibi şeylere karıştırıp birleştiriyorum. Sadhu olsaydım, bu kez başka bir şeyle karıştırırdım.»

Demeci bitmişti, ikisi de sustular. Sinekler eskisinden de beter olmuştu, gözbebeklerinin yanı başında doluyor ya da kulaklarına doluyorlardı. Fielding, kolunu hırsla sağa sola sallıyordu. Bu çabalama sonunda fazla ısındığından olacak, gitmek üzere ayağa kalktı.

«Uşağınıza söyleyin de atımı getirsin. Benim dilimden pek hoşlanmıyor.»

«Biliyorum. Ben ona tembih etmişim. Zavallı Mr. Fielding, bunlar bizim talihsiz İngilizler'e oynadığımız küçük oyunlar işte. Ama sizi daha fazla tutmayayım. Tanrım, siz ve Hamdullah dışında burada konuşabileceğim kimse yok. Hamdullah'ı seversiniz değil mi?»

«Çok.»

«Bir sıkıntınız olunca hemen bize koşacağınıza söz verin.»

«Benim hiçbir zaman sıkıntım olmaz ki!»

Aziz yalnız kalınca, 'Amma da garip adam, herhalde üzüntü bile duymaz bu,' diye geçirdi aklından. Artık hayran kalma dönemi sona ermişti. Bundan böyle üstünlüğe karşı tepki göstermeye gelmişti sıra. Olduğu gibi görünen, gizlisi saklısı olmayan kişilere karşı uzun süre hayranlık ve saygı duyabilmekte güçlük çekmişti. Daha yakından tanıyınca, Fielding'in içten ve cana yakın olduğuna, ancak akıllı bir adam sayılamayacağına karar verdi. Ram Çand, Rafi ve başkalarının yanında bu derece açık konuşmak, hem tehlikeli, hem de yersiz kaçardı. Hiç de faydası olmazdı.

Ama dosttular, kardeşiler. İşin bu yanı artık iyice biliniyordu. Bu yakınlık fotoğrafla da saptanmıştı... Birbirlerine güveniyorlardı. Bir kezlik de olsa karşılıklı sevgi galip gelmiş gibiydi. Son iki saatin güzel anılarıyla uykuya daldı. Galip'in şiiri, kadın zarafeti, iyi dost Hamdullah, iyi Fielding, onurlu karısıyla çocukları... Zevklere düşmanlık beslenmeyen, tatlı bir uyum içinde yaşanan zevklerin uçsuz bucaksız bir bahçe içinde geliştikleri, mermer çağlayanlardan aşağı yuvarlandıktan ya da doksandokuz Tanrı adının beyaz üzerine siyah yazılmış olduğu bir kubbeye doğru yükseldikleri bir ülkeye doğru yola çıktı.

İKİNCİ BÖLÜM

MAĞARALAR

XII

Ganj, gerçi Vişnu'nun ayağından, Şiva'nın saçından akar gelir ama, pek eski bir ırmak değildir. Jeoloji daha açık görüşlü olduğundan, ne bu ırmağın, ne de onu besleyen Himalayalar'ın bulunmadığı, kocaman bir denizin Hindistan'ı boydan boya kapladığı bir çağ tanır. Dağlar yükselmiş, döküntüleri denizi doldurmuş, Tanrılar da dağların üstüne kurulmuş, ırmakların yönetimini ellerine almış, ezelden gelme Hindistan da böyle oluşmuştur. Ama Hindistan aslında bundan çok eskidir. Koca denizin tarihöncesi çağında, yarımadanın alt ucu vardı; Dravidya'nın yüksek yerleriyse toprağın var olduğu günlerden beri topraktı. Buraları Hindistan'ı Afrika'ya birleştiren kıtanın çöküşü yanı sıra, Himalayalar'ın denizden yükselişini de görmüştü. Bu topraklar dünyadaki bütün öbür topraklardan daha eskidir. Hiç su kaplamamıştır bu toprakları ve güneş, çağlar boyu buraları gözlemiş olan güneş, dünyamız yıldızların bağından kopmadan önce, bu toprakların sonradan alacakları biçimi ta tepelerden görmüş, sezmiştir. Eğer güneşin canına, etine kemiğine dokunmak istenirse, dokunulacak yer burası, bu dağların inanılmayacak kadar eski olan eskiliğidir.

Ama bunlar bile değişmektedir. Himalayalar yükselirken, bu ilk Hindistan sarsılmıştır, şimdi de ağır ağır dünyanın eğrisine uymaktadır; kim bilir, belki de gelecek çağlarda burada da bir açık deniz oluşacak, bu deniz güneş yüklü kayaları çamura bulayacaktır. Bu arada Ganj ovaları, deniz etkisindeki ellerini gizliden gizliye bu topraklara uzatmakta, yeni topraklarla birlikte giderek aşağılara çökmektedir. Esas kütle hasar görmemiştir ama, uç noktalar kümeden ayrılarak diz boyu, giderek boğazlarına kadar toprağa gömülmektedir. Bu uç noktalarda anlatılamayacak şeyler vardır. Bunlar dünyadaki başka şeylerin hiçbirine benzemezler. İnsanın gözü bunlara ilişmeye görsün, soluk keserler bunlar. Başka yerlerdeki en heybetli dağların bile boyun eğdikleri oranlama yöntemine kulak asmadan, birdenbire hışımla yükselirler; ne görülene, ne de düşlenene uyarlar. Bunlara 'korkunç' demek, insana birtakım hayaletlerin var olduğu fikrini verir. Oysa bu dağlar ruhun varlığından da eskidir. Hindu dini birkaç kayayı yontup şekillendirmiştir ama, bu tapınaklara kimse uğramaz. Çoğu olağanüstü şeyler arayan hacılar, burada gereğinden fazlasını bulmuşlardır. Birkaç Sadhu bir zamanlar, burada bir mağaraya yerleşmişlerdi ama onlar da unutulmanın sisine karışıp gitmişlerdi. Hatta Gya'nın Bo ağacına giderken buradan geçmiş olması gereken Buda bile, kendi özverisinden daha yüce bir özveri ortaya seren Marabar'dan kaçınmış, Marabar Dağları na dair ardında ne savaşım ne de zafer efsaneleri bırakmıştır.

Mağaralar kolayca anlatılabilir. İki buçuk metre uzunlukta, bir buçuk metre yükseklikte, bir metre genişlikte bir tünel, altı metre çapında yuvarlak bir odaya açılır. Bu biçim, dağ kümeleri boyunca yinelenip durur, işte hepsi bu, Marabar Mağarası budur. Bu mağaraların birini, ikisini, üçünü, dördünü, on dördünü, yirmi dördünü gördükten sonra, ziyaretçi Çandapur'a döner. İlginç ya da sıkıcı bir deneyim geçirip geçirmediğini bir türlü kestiremez. Mağaralardan söz etmekte, hatta birini öbüründen ayırt etmekte güçlük çeker. Çünkü biçimi asla değişmez; ne bir oyma, ne bir kovan, ne de bir yarasa bu mağaraların birini öbüründen ayırt ettirebilir. Bu mağaraların ünü —elbet bir ünleri vardır— sözcüklere sığan türden değildir. Sanki, çevredeki ovalar ya da kuşlar tutup bu mağaralara 'olağanüstü' demişler, bu sözcük de havada yer ederek insanlarca bir solukta yutulmuştur.

Karanlık mağaralardır bunlar. Güneşe açıldıkları vakit bile, çok az bir ışık giriş tünelinden karanlık odaya dökülür. Görülecek çok az şey vardır, olsa da bunu göreceğ göz yoktur insanda, taki beş dakika için bir konuk gelsin, bir kibrit çaksın, kayalıkların derinliklerinden bir başka alev belirir, tutsak bir ruh gibi yukarı doğru yükselir: Yuvarlak odanın duvarları görülmemiş biçimde cilalıdır. İki alev yaklaşır, birleşmek için çabalar, ama birleşemez çünkü biri hava solur, öbürü taş.

Sadece yuvarlak odanın duvarları böyle cilalıdır. Tünelin kenarları kaba saba kalmıştır, iç bölümdeki pürüzsüzlüğe, sonradan akla gelen düşünceler gibi meydan okurlar. Bir giriş gerekliydi; insanoğlu da yapmış bir giriş. Ama başka yerlerde, granitin derinliklerinde, girişi olmayan odalar var mıdır? Oralarda söylenenlere göre bu çeşit mağaralar, görülebilenlerden daha da çokmuş, tıpkı ölmüşlerin yaşayanlardan çok olduğu gibi, —belki dört yüz, belki dört bin, belki milyon.— İçlerinde bir şey yoktur, salgın ya da define ortaya çıkmadan çok önce kapanıp kitlenmiştir bu mağaralar. İnsan merak edip bunların içini arayacak olsa, iyilik ya da kötülük birikimine eklenecek hiçbir şey, hiçbir şey çıkmaz içlerinden. Bunlardan birinin, dağın en yüksek noktasında, kocaman bir kaya parçasının içinde olduğu söylenir; kabarcık biçimli bir mağaradır; ne dibi ne tavanı vardır, hiç bitmemecesine, durmamacasına kendi karanlığını dört bir yöne yansıtır. Kaya düşüp parçalanacak olsa, mağara da parçalanacaktır. İçi Paskalaya yumurtası gibi bomboştur. İçi boş olduğundan, kaya rüzgârda sallanır, üstüne bir karga konacak olsa hemen kıpırdamaya başlar. Adı, görkemli dayanağının adı, işte buradan gelir: Kava Dol.

XIII

Bu dağlar, bazı ışıklarda, uygun bir uzaklıktan bakılınca, insanı duygulandırır. Bir akşam vakti, Kulüp'ün balkonundan bakarken Adela Quested, Miss Derek'e bu dağlara gitmek istediğini, Fielding'in evinde Dr. Aziz'in onu oraya götürmeye söz verdiğini, ama ne yazık ki Hintliler'in unutkan olduğunu söyledi. Vermut getiren uşak bu sözleri duydu. Uşak İngilizce anlardı. Casus denemezdi ona ama her şeye kulak kabartırdı. Mahmut Ali de ona rüşvet vermezdi ama gelip kendi uşaklarıyla çene çalmasına ses çıkarmaz, hatta onu özendirirdi. Bu sözler söylendiği sırada, uşak oralardaydı. Söylenti kulaktan kulağa dolaşırken heyecan yarattı. Aziz dehşet içinde İngiliz hanımları gücendirdiğini, her gün davet beklediklerini duydu. Laf arasında verdiği sözün unutulmuş olduğunu sanıyordu. Biri geçici, biri kalıcı iki anı kafasına yerleşince, mağara konusunu geçici anıların arasına katmıştı. Hemen bu konuyu iyice kafasına yerleştirip işe koyuldu. Mağara daveti, çay davetini gölgede bırakacaktı. Fielding'le yaşlı Godbole'u aradı. Fielding'e, bir yolunu bulup Adela Quested ile Mrs. Moore'a yanaşmasını söyledi; böylece sürekli peşlerinden gelen Ronny'den kurtulabilirdi. Fielding bu işten hoşlanmadı çok işi vardı, üstelik bu mağara gezintisi akıllı bir iş değildi, bir sürü sıkıcı ayrıntıyla uğraşmak ve çok masraf etmek gerekiyordu. Dostunu kırmak istemedi, dediğini yaptı. İki kadın da kabul ettiler. Nişanlılık döneminin hemen başında böyle bir gezinti yersizdi ama Adela, Heaslop ile görüştüğünden sonra bir yolunu bulacağına inanıyordu. Görüşüklerinde Ronny karşı gelmedi; Fielding eşlik etmeyi üstlendikten sonra, sorun yoktu. Bu gezintiyi çok önemsemedi, kadınlar da önemsemiyorlardı; gerçekten kimse önemsemedi ama gezinti gene de yapıldı.

Aziz çok telaşlıydı. Pek uzun bir yolculuk değildi —tam gün doğarken bir tren Çandapur'dan kalkıyordu; çay vaktinde de başka bir tren onları geri getirecekti, — kendi ufacık bir memurdu, yüzü kara çıkar diye ödü kopuyordu. Binbaşı Callendar'a yanaşıp yarım gün izin istemesi gerekti. Callendar, Aziz'in son günlerdeki devamsızlığından dolayı izin vermedi.

Fielding aracılığıyla Callendar'a bir kez daha başvuruldu. Bir alay gürültü patırtı arasında izin çıktı. Mahmut Ali'yi davet etmedi ama, ondan çatal bıçak takımını ödünç aldı. Tabii içkinin lafı bile edilemezdi. Mr. Fielding, hatta hanımlar bile içki içerdi, onun için acaba viskiyle soda bulundurmalı mıydı? Sonra, Marabar İstasyonu'ndan dağlara çıkma konusunda bir ulaşım sorunu da vardı. Bir de. Profesör Godbole'un yemeği sorunu, öbür

insanların yemeği sorunu vardı: Dert, bir değil ikiydi. Profesör Hindu adetlerine pek öyle dört elle sarılmazdı. Çay, meyve, soda ve kim pişirirse pişirsin tatlı severdi. Bir Brahman tarafından pişirilmişse, pilav ve sebze de yerd; ama et yemezdi. Yumurtalıdır diye, pasta da yemezdi, kimseye de sığır eti yedirmezdi: Uzaktan da olsa, bir tabağın içinde bir dilim biftek görse, bütün keyfi kaçırdı. Öbürleri, koyun ya da domuz eti yiyebilirdi. Ama domuz eti konusunda Aziz'in dini ödün vermezdi. Başkalarının domuz eti yemesi boşuna gitmezdi. Birbiri ardına bir alay dert çıkıyordu karşısına. Çünkü insanları ayrı bölümlerde tutmaya çalışan Hintli ruhuna karşı çıkmıştı bir kez.

Sonunda vakit geldi

Dostları İngiliz hanımlarla ahbaplık ettiği için ona akılsız dediler, sözünde durması, dediklerini vaktinde yapması gerektiğini hatırlattılar. Bu yüzden bir önceki geceyi istasyonda geçirdi. Uşaklar peronda bir araya toplanmışlardı, dolaşmamaları için uyarılmışlardı. Kendisi, kâhyalık görevini üstlenmiş olan Muhammed Latifle peronda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Aziz, kendisini güvensiz hissediyordu; olaylar sanki gerçek değilmiş gibi geliyordu ona. Bir otomobil durdu; içinden Fielding çıksa diye dua etti. Ama arabada Mrs. Moore, Miss Quested ve uşakları vardı. Ansızın keyiflenerek onları karşılamaya koştu: «Ah, geldiniz demek! Aman ne iyi ettiniz!» diye bağırdı. «Bu, hayatımın en mutlu anı!»

Kadınlar sakin ve nazikti. Hayatlarının en mutlu anı değildi bu ama, erkenden yola çıkmış olmanın verdiği rahatsızlık geçer geçmez eğleneceklerini sanıyorlardı. Bu gezinin düzenlendiği günden sonra görmemişlerdi Aziz'i. Gereğince teşekkür ettiler.

«Bilet almanıza gerek yok, lütfen uşağı durdurunuz. Marabar hayatında bilet yoktur, buranın bir özelliği de bu... Sizler lütfen vagona geliniz. Mr. Fielding bize katılana kadar dinleniniz. Hanımlar vagonunda yolculuk yapacağınızı biliyor musunuz? Hoşunuza gider mi bu?»

Gideceğini söylediler. Tren gelmişti. Yığınla insan, trenin koltuklarına, kanepelerine maymunlar gibi yayılıyorlardı. Aziz, kendi üç uşağını getirmekten başka, dostlarından da ödünç uşak almıştı. İçlerinden kimin seçileceği konusunda kavga çıkmak üzereydi. Hanımların uşağı yüzünde alaycı bir ifadeyle bir kenara çekilmişti. Bu uşağı, Bombay'da dolaşırken tutmuşlardı. Otelde, önemli saydığı kişilerin yanında eşi bulunmaz bir uşaktı, ama ikinci sınıf saydığı kişilerin yanından, ne haliniz varsa görün gibilerden bir tavırla uzaklaşıverirdi.

Gece hâlâ karanlıktı ama, sonunun geldiğini gösteren geçici bir görünüme bürünmüştü. İstasyon Müdürü'nün barakanın damına tırmanmış olan tavuklara, baykuşlara değil de

uçurtmalara dair düşler kurmaya başladılar. Daha sonra söndürme zahmetine girmemek için lambalar söndürülmüştü, karanlık köşelerdeki üçüncü mevki yolcularından tütün kokusuyla tükürme sesleri geliyordu, başlar açılıyor, dişler dal parçalarıyla temizleniyordu. Bir küçük memur, başka bir güneşin doğacağından o kadar emindi ki, coşku ve keyifle kampana çalmaya başladı. Bu, uşakları ürküttü. Trenin kalkacağını haykırdılar, treni kaçırmamak için iki ucuna doğru koşuştular. Hanımlar kompartımanına konulacak çok şey vardı daha. Maden bir sandık, başında fes bulunan bir kavun, içi meyve dolu bir havlu, bir ip merdiven ve bir tüfek. Konuklar iyi uyudular. Irk ayrılıklarını hissetmiyor, belli etmiyorlardı. Mrs. Moore çok yaşlıydı, Miss Quested de daha pek yeniydi— kendilerine nezaket gösterecek bir gence nasıl davranmaları gerekiyorsa, Aziz'e öyle davranıyorlardı. Bu Aziz'in hoşuna gitti. Hanımların Mr. Fielding'le birlikte geleceklerini sanmıştı ama; onlar kendisine, kendisiyle sadece birkaç dakika yalnız kalacak kadar bir güven göstermişlerdi.

Aziz, «Uşağınızı gönderin,» dedi. «Hiç gerek yok. Sonra hep birlikte Müslüman oluruz.»

Kız, sabırsızlıkla,

«Zaten pek ürkütücü bir uşak. Antony, gidebilirsin; istemiyoruz seni,» dedi.

«Efendi gelmemi söyledi.»

«Hanım gitmeni söylüyor.»

«Efendi, sabahlan hanımlardan ayrılma, dedi.»

«Pekâlâ, hanımlar istemiyorlar seni.» Aziz'e döndü. «Lütfen şunu savın Dr. Aziz.»

Aziz, «Muhammed Latif!» diye seslendi.

Yoksul akraba, kavunla kendi fesini değiş tokuş etti, karmaşasına göz kulak olduğu trenin penceresinden dışarı bakıyordu.

«O benim kuzenim, Mr. Muhammed Latiftir. Yok yok, el sıkmayın. Kendisi eski kafalı bir Hintli'dir, uzaktan selam vermeyi tercih eder. İşte bakın, demedim mi size! Muhammed Latif ne güzel selam verdin. Gördünüz mü anlamadı; İngilizce bilmez.»

Yaşlı adam hafif bir sesle, «Seni dubaracı» dedi.

«Ben, dubaracı! Şakacı adam. Ne şirin bir ihtiyar değil mi? Daha sonra bol bol şakalaşırız onunla. Bir sürü ufak tefek becerileri vardır. Aslında görüldüğü kadar aptal değildir, ama

çok yoksuldu. İyi ki büyük bir aileyiz.» Kolunu, adamın kırışık yaşlı boynuna doladı. «Ama girin siz içeri, rahatınıza bakın, evet, yatın.» Sonunda, ünlü Doğulu telaşı geçti, «Şimdi izninizle gidip öbür iki konuğumuzu karşılayayım.»

Henüz telaşlanmamıştı, çünkü hareket vaktine on dakika vardı. Ama Fielding İngilizdi. İngilizler dünyada tren kaçırmazlardı. Godbole da Hindu'ydu, bu yüzden hiç önemi yoktu. Böyle bir mantık yürüterek huzur buldu, hareket vakti yaklaştıkça içi rahatladı. Muhammed Latif gelmemesi için Antony'ye rüşvet vermişti. İstasyonda bir aşağı bir yukarı dolaşır önemli şeyler konuştular. Uşak sorununu abarttıklarını farkettiler, iki üç tanesini Marabar istasyonunda bırakmaya karar verdiler. Aziz de, ona mağaralarda, nezaketsizlik değil de konukları güldürmek için bir iki şaka yapabileceğini söyledi. Adam başını hafifçe iki yana sallayarak kabul ettiğini belirtti: alaya alınmaya hazırdı Aziz'e de bunu unutmamasını hatırlattı. Kendi öneminden kabarak, açık saçık bir hikâye anlatmaya koyuldu.

«Bir başka zaman anlat kardeşim, vaktim olduğu bir zaman, çünkü şimdi daha önce söylediğim gibi gayrimüslimleri eğlendirmemiz gerekiyor. Üçü Avrupalı olacak biri de Hindu bunu unutmamalıyız. Profesör Godbole'a elimizden gelen ilgiyi göstermeliyiz, yoksa kendini öbür konuklardan aşağı görür.»

«Onunla felsefe konuşurum.»

«Eksik olma; ama uşaklar daha önemli. İyi hazırlanmadığımız izlenimini bırakmamalıyız. Pekâlâ becerilebilir bu iş, bunu da senin yapmanı beklerim...»

Hanımlar vagonundan bir çığlık.. Tren kalkmıştı.

Muhammed Latif, «Aman Tanrım,» diye bağırdı. Kendini trene attı, bir vagonun basamağına sıçradı. Aziz de öyle yaptı. Kolay bir işti, çünkü böyle ufak hat trenleri öyle şatafatlı bir hızla kalkmaz, yavaş yavaş hızlanırlar. Bir parmaklığa asılarak «Maymunuz zaten aldırma,» diye seslendi. Sonra bağırdı. «Mr. Fielding! Mr. Fielding!»

Fielding ve Godbole rayı kapatan demirde takılıp kalmışlardı. Korkunç bir felaket!

Kapılar her zamankinden daha erken kapanmıştı. Arabadan atladılar, elleriyle kollarıyla işaret ettiler ama boşuna. Ne kadar yakın, fakat aynı zamanda ne kadar uzak! Tren ağır aksak istasyonun yanı sıra geçerken, karşılıklı hazin bir kaç cümle sarfedildi.

«Kötü, kötü mahvettin, beni.»

İngiliz, «Godbole'un ibadeti yüzünden oldu,» diye haykırdı.

Brahman gözlerini önüne indirdi, din hesabına utanmıştı, çünkü durum şuydu: Duanın uzunluğunu yanlış hesaplamıştı.

Aziz, kendini tutamayarak. «Atlayın, sizin bulunmanız şart benim için,» diye haykırdı.

«Doğru, hadi uzat elini.»

Mrs. Moore karşı çıktı. «Yapmamalı. Öldürecek kendini.» Atladı, beceremedi, arkadaşının elini de tutamadı, rayların üstüne düştü. Tren geçti gitti. Güçlkle ayağa kalktı, arkalarından seslendi, «İyiyim bir şeyim yok, siz de iyisiniz, üzülmevin.» Sonra sesinin eremeyeceği uzaklığa vardılar.

«Mrs. Moore, Miss Quested, gezintimiz mahvoldu.» Eşikten kendini içeriye attı, neredeyse ağlayacaktı.

«Girin içeri, girin içeri; Mr. Fielding gibi siz de öldüreceksiniz kendinizi, ben ortada mahvolmuş bir şey görmüyorum.»

«Nasıl olur? Ah, ne olur anlatın bana!» diye çocuk gibi sızlandı.

«Daha önceden söylediğimiz gibi artık hepten Müslümanız burada.»

İşte, sevgili Mrs. Moore her zamanki gibi kusursuzdu. Camide, ona karşı duymuş olduğu sevgi yeniden içinde kabardı, hatta unutulduğu için daha da taze ve canlıydı. Mrs. Moore için yapmayacağı yoktu. Onu mutlu etmek için canını bile verebilirdi.

Adela seslendi: «Girin içeri Dr. Aziz, sizi öyle görünce fena oluyoruz. Treni kaçırmaları büyük akılsızlık kendileri kaybettiler, biz değil.»

«Suç benim. Ben yaptım bu çağrıyla.»

«Hiç de değil, haydi gidin kendi vagonunuza. Onlar yokken daha çok eğleneceğiz.»

Mrs. Moore kadar kusursuz değilse de, çok içten ve nazik. Ender kadınlardan ikisi de, üstelik böyle güzelim bir sabah vakti onun konuklarıydı bu kadınlar. Kendini önemli ve becerikli buldu. Fielding, bir dost olduğu için, gerçekten kayıptı, son derece azizdi, ama şayet Fielding gelseydi, önemli konumda o olacaktı. Resmi memurlar 'Hintlilerde sorumluluk duygusu yoktur,' derlerdi, Hamdullah da bazen böyle söylerdi. Bu kötümserlere yanıldıklarını gösterecekti. Gururla gülümseyerek dışarıya, açıklara baktı, dışarıyı hâlâ, görünmez bir haldeydi, ancak bir karanlığın içinde hareket eden başka bir karanlık daha vardı, sonra

yukarıya, göğe baktı, Akrep burcunun dağınıkyıldızları solmaya başlamışlardı. Sonra, bir pencereden, ikinci mevki bir vagona daldı.

«Muhammed Latif, kuzum bu mağaralarda ne vardır be kardeşim? Ne diye hepimiz onları görmeye gidiyoruz?»

Böyle bir soru zavallı yoksul akrabanın içinden çıkacağı türden değildi. Bunu bir Tanrı, bir de yerli köylülerin bileceğini, İkincilerin de seve seve rehberlik yapacaklarını söyledi.

XIV

Yaşamın büyük bölümü öylesine yavandır ki hakkında söylenecek hiçbir şey bulunamaz. Yaşamı ilginç bir şey olarak görmek isteyen kitap ve sözler, kendi varlıklarını kabul ettirmek amacıyla abartmak zorundadırlar. İş ya da toplumsal zorunluklar adı verilen kozasının içinde, insan ruhu vaktin büyük bölümünde uyuklar, zevk ve acı arasındaki ayrımı sezer, ama bizim öne sürdüğümüz ölçüde sezmez. En coşkulu günün içinde bile, hiçbir şeyin değişmediği dakikalar vardır ve biz 'Eğleniyorum,' ya da 'Dehşet içindeyim' diye direktmeyi sürdürürüz ama, açık değildir. 'Bir şey hissettiğim vakit, bu ya zevktir ya da dehşet' düşüncesi, gerçekte bundan farklı bir kavram değildir, kalıbı ve çevresiyle uyum sağlamış bir organizma ses çıkarmaz.

Önemli olan da, Mrs. Moore ile Miss Quested'in yaklaşık on beş gündür hiçbir şey hissetmemiş olmalarıydı. Profesör Godbole'un Paris şarkısından bu yana az çok kendi kozalarına çekilmişlerdi, aralarındaki tek fark da, yaşlı kadının kendi gevşekliğini kabullenmiş olması, gencinin ise dert edinmesiydi. Adela'nın inancına göre olayların akışı çok önemli ve ilginçti, olaylar yavan ya da sıkıcı olursa, kendini suçlardı, zorla, istek ve coşkudan söz ederdi. Oysa temelde içtenlik dolu olan genç kızın içtenlikten yoksun olduğu tek yanı buydu. Gerçekte bu davranış aydın bir gencin başkaldırısıydı. Şu anda özellikle kaygılıydı, çünkü hem Hindistan'da bulunuyordu, hem de nişanlıydı, bu iki olay yaşadığı her anı eşsiz kılmaya yeterli olmalıydı.

Hindistan gerçi Hintliler'in yönetiminde izleniyordu ama bu sabah gerçekten pek belli belirsizdi. İsteği yerine getirilmişti ama, çok geç. Artık Aziz ve hazırlıklarından yana heyecanlanmıyordu. Kederli, dertli değildi ve çevresindeki garip şeyler — komik 'kaç-göç' vagonu, kilim ve yastık yığınları, yuvarlanan kavunlar, hacıyağı kokuları, merdiven, maden kaplı sandık, heladan elinde bir tepsi içinde çay ve suya kırılmış yumurta ile sökün eden Mahmut Ali'nin uşağı — bunların hepsi yeni ve eğlenceli şeylerdi, bütün bunların iyice yorumlanmaları gerekiyordu ama, bir türlü kafasının içine işleyemiyor, yer edemiyorlardı. Bu yüzden bundan böyle en büyük uğraşının Ronny olacağını düşünerek huzur bulmaya çalıştı.

«Aman ne iyi, neşeli bir uşak! Antony'den sonra ne büyük nimet!»

Mrs. Moore, «İnsanı biraz şaşırtıyorlar doğrusu. Çay yapmak için ne garip yer,» dedi; biraz kestirmek istiyordu.

«Antony'yi savmak istiyorum ben. İstasyondaki hareketinden sonra karar yerdim.»

Mrs. Moore, Antony'nin Simla'da işe yarayacağını düşündü. Miss Quested Simla'da evlenecekti; kuzenlerinin Tibet'e bakan bir evleri vardı, kendisini çağırmışlardı.

«Nasıl olsa ikinci bir uşak tutmalıyız, çünkü Simla'da otelde kalacağız, sonra sanmam ki Ronny'nin Baldeo'su...» Plan yapmaya bayılırdı.

«İyi ya, siz başka bir uşak tutun, ben de Antony'yi yanımda tutarım. Bu can sıkıcı hallerine alışığım ben. Sıcak mevsimde işime yarar.»

«Ben bu Sıcak Mevsime bir türlü inanmıyorum. Binbaşı Callendar gibi insanlar durmadan bunu konuşuyorlar — sanki insana kendini deneyimsiz ve ufacık hissettirmek istermiş gibi, bu tıpkı onların 'Yirmi yıldır bu ülkedeyim' demelerine benziyor.»

«Ben inanıyorum Sıcak Mevsime, ama hiçbir zaman da şimdiki gibi beni sıkıya sokacağına inanmıyorum.» Çünkü Ronny ile Adela'nın soğukkanlılığı, telaşsızlığı yüzünden düğün Mayıs'tan önce yapılamayacaktı, bu yüzden de Mrs. Moore umduğu gibi düğünden hemen sonra İngiltere'ye dönemeyecekti. Mayıs'ta artık Hindistan'la yanibaşındaki denize ateşten bir set çekilmiş olacaktı, o da Himalayalar'ın tepesine tüneyip havanın serinlemesini bekleyecekti.

Kız, «Ben dağa filan çıkacak, değilim,» dedi. «Kocalarını ovada cehennem sıcağında bir başına bırakan kadınlar bir türlü anlayamam. Mrs. McBryde evlendiğinden beri hiç aşağıda kalmamış: Zeki, akli başında bir adam olan kocasını yılın yarısı bir başına bırakıyor, ondan sonra da ne diye anlaşılmadıklarını kestiremiyor.»

«Çocukları var da ondan.»

Miss Quested, biraz sinirlenerek, «Evet, doğru,» dedi.

«İlkönce düşünülecek olan çocuklardır, ta ki büyüüp evleninceye kadar. Bu da olup bittikten sonra, insan gene kendi dilediği gibi yaşayabilir — ister ovada, ister dağlarda, canı nasıl isterse.»

«Doğru, çok haklısınız — bu hiç aklıma gelmemişti.»

«Yeter ki insan çok aptallaşmış ya da çok yaşlanmış olmaya.» Boş fincanını uşağa uzattı.

«Bana öyle geliyor ki, kuzenlerim bana Simla'da bir uşak bulurlar, düğünün sonuna kadar işlerimi nasıl olsa halleder; ondan sonra da Ronny uşaklarını gözden geçirip yenilemek istiyor. Bekâr bir adam için şimdilik çok iyi; ama evlendikten sonra birçok değişiklik yapmak gerekecek — eski uşakları benden emir almak istemeyeceklerdir, hiç de ayıplamam doğrusu.»

Mrs. Moore kepenkleri kaldırdı, dışarıya baktı. Kendi istekleri üzerine Ronny ile Adela'yı bir araya getirmişti, ama doğrusu artık bundan fazla akıl öğretemezdi onlara. Gitgide, (ister düş, ister karabasan olsun) insanlar önemli olmakla birlikte aralarındaki ilişkinin hiç de önemli olmadığı fikri içinde yer ediyordu, hatta evlilik konusunda gereğinden çok telaş ediliyordu; yüzyıllar boyunca insanlar birleşmişlerdi, gene de insan insana pek yaklaşmamıştı. Bugün de bunu aynı kuvvette hissetmişti. Bu kuvvet bir ilişki haline gelmişti sanki, sıkı sıkı elini yakalamak, onu ele geçirmek istiyordu.

«Dağlarda görünür bir şey var mı?»

«Sadece kat kat karanlık.»

«Benim sırtlanın çıktığı yerden pek uzakta değiliz sanırım.» Zamansız bastıran alacakaranlığa göz gezdirdi. Tren bir dere yatağından geçiyordu; ağır ağır köprüünün üstünden geçerken tekerlek 'Tom-turak, Tom-turak, Tom-turak,' diye ses çıkarıyordu. Yüz metre geçmeden ikinci bir dere yatağı baş gösterdi; sonra bir üçüncüsü daha yüksek yerlere yaklaştıklarım haber veriyordu. «Belki burasıdır benim yer; zaten yol, tren yoluna koşut gidiyor,» Geçirdiği kaza, hoş bir anıydı; kendi tekdüze, dürüst kafasınca, bu kaza onun aklını başına getirmiş, Ronny'nin değerini öğretmişti. Sonra gene planlarına döndü; çocukluğundan beri plan yapmaya bayılırdı. Arasına şimdiki zamanın da gönlünü hoş ediyor, Aziz'in ne kadar candan ve zeki olduğunu söylüyor, bir meyve yiyordu, kızartma tatlı yiyemiyordu; bildiği Urdu dilini uşaklarda deniyordu; ama düşünceleri durmadan kolay yönetilen bir geleceğe, katlanmaya karar verdiği İngiliz- Hindistanı hayatına yöneliyordu. Bu Turton'lar, Burton'lar gibi pürüzleri de hesaba katarak değer biçmeye çalışırken, trenin sesi kendi cümlelerini tamamlıyordu. 'Tom-turak tom-turak, tom-turak'; tren yarı uykudaydı, başıboş, almış gidiyordu, içinde kayda değer hiç kimse yoktu, bir banliyö treni, kasvetli tarlalar arasında alçacık bir set üstünde yitmiş bir tren. Bunun ilettiği haber —çünkü onun da bir diyeceği vardı— Adela'nın sağlam kafasına giremedi. Ta aşağıda posta vagonu haykırıyordu, Kalküta ve Lahor gibi önemli olaylar ve kişilerle yoğun kentleri birbirine bağlıyordu. Adela bunu anlıyordu. Yazık ki, Hindistan'da pek az önemli kent vardı. Hindistan açıklıktı; tarlalar, tarlalar, sonra dağlar, sık ormanlar, dağlar ve gene tarlalar.. Tren yolu biter, yol bir noktaya kadar otomobile elverişlidir, ondan sonra öküz arabaları dar yollardan

aşağı yollanırlar, patikalar tarlalara dalar, sonra bir tutam kırmızı boyanın yanı sıra kaybolurlar. Böyle bir ülkeye insan kafası nasıl başat olur? Kuşaklar boyunca kuşatma için akıncılar gelmiş, denemiş ama onlar da bunun dışında kalmışlardı. Kurdukları büyük kentler sadece bir gerileme, kavgaları ise, dönüş yolunu bulamayan insanların can sıkıntısıdır. Hindistan onların derdinden anlar. Bütün dünyanın derdini can noktasına dek anlar. Yüzlerce ağzı, gülünç ve kutsal binlerce varlığıyla «Gel» diye seslenir. Ama neye, nereye gelsin? Bunu hiçbir zaman açıklamamıştır. Hindistan bir vaat değil sadece bir çağrıdır.

Genç kız, «Havalar serinleyince gelir sizi Simla'dan alırım, kapandan kurtarmış olurum,» diye devam etti. «Sonra biraz Moğol şeyleri görürüz —Tac'ı göremezsek sizin hesabınıza ne yazık, feci olur— sonra sizi Bombay'da yola koyarız. Ülkede gider ayak göreceğiniz şeyler gerçekten ilginç olacak.» Ama Mrs. Moore uyuya kalmıştı, erken yola çıkmak iyice yormuştu onu. Sağlığı bozuktu, bu gezintiye hiç girişmemeliydi, ama belki, başkalarının keyfi kaçır diye kendini zorlamıştı. Onun düşleri de aynı tarzdı, ama bir yanda öbür çocukları Stella ile Ralph vardı, onlar da bir şeyler istiyorlardı, o da kendi kendine iki ailenin yerini aynı zamanda tutamayacağını anlatıyordu. Uyandığı zaman Adela plan kurmaktan caymış, pencerenin birinden sarkmış, «güzelmış bunlar,» diyordu. Hükümet binalarının bulunduğu tepeden bakarken bile bu mağaraların insanı şaşırtan bir hali vardı. Burada Marabar Mağaraları birer Tanrı, onların yanında dünya bir hayaletti. En yakındaki Kava Dol idi. Tek bir küme halinde yükseliyordu, tepesine bir tek kaya parçası tünemişti —sanki bu kadar kocaman bir yığma bir kaya parçası denebilirmiş gibi! Onun ardında, boylu boyunca uzanmış tepeler vardı, bunların içinde de mağaralar gizliydi, her bir mağara ova parçalarıyla yanıbaşındaki mağaradan ayrılmıştı. Bu tepe ve mağara topluluğu, tren yanlarından geçerken, hafifçe kırırdıyor, sanki trenin varışını gözlüyordu.

Genç kız, coşkuyu abartarak, «Bunları görmeyi hiçbir şeye değişmezdim,» dedi. «Bakın, güneş doğuyor —olağanüstü bir şey olacak bu— çabuk gelin, bakın. Dünyada hiçbir şeye değişmezdim bunu. Turton'lara ve bitmek tükenmek bilmeyen fil öykülerine takılıp kalsaydık, dünyada bunları göremezdik.»

O konuşurken, solda gökyüzü hırçın bir turuncuya bulandı. Ağaçların ardında renk zonklarcasına sıklaştı, yükseldi, yoğunluğu arttı, daha parlak, inanılmayacak kadar parlak oldu, hava küresinde nereden geldiği bilinmeyen bir itişle sıkışıp ezildi. Durup, mucizeyi beklediler. Ama gecenin ölmesi, günün yaşaması gereken o görkemli anda hiçbir şey olmadı. Doğudaki renk dizisi kayboldu, dağlar sanki daha alacakaranlık ama daha açıktı ve sabah meltemiyle derin, iliğe kadar işleyen bir düş kırıklığı koptu geldi. Gelin odası hazırlanınca, insanoğlunun umduğu gibi, güvey, davul dümbelekle girmez miydi içeriye? Ama güneş hiç debdebesiz doğmuştu. Çok geçmeden ağaçların ardında, ya da yavan göğe karşı

sarı sarı yol aldığı, çoktan tarlada çalışmakta olan insanlara değdiği görüldü.

«A, bu sahte gün doğuşu olsa gerek — gece, atmosferin üst tabakalarında sıkışıp yere inemeyen tozlar değil mi bunlar? Sanırım Bay McBryde anlatmıştı bunu. Doğrusu İngiltere’de doğru dürüst gün doğuşu vardır. Grasmere’i anımsar mısınız?»

«Ah, canım Grasmere!» Bu yerin göllerini, dağlarını, tümünü severdi. Grasmere gerçi romantikti ama yumuşakbaşlıydı. Sanki daha nazik, daha zarif bir evrenden kopup gelmiş gibiydi. Burada ise, derbeder bir ova, Marabar dağlarına doğru yükseliyordu.

Aziz trenin öbür ucundan seslendi. «Günaydın, günaydın, başörtülerinizi hemen örtün. Hemen örtün başınızı, sabah güneşi baş için tehlikelidir, doktor olarak söylüyorum.»

«Günaydın, günaydın, siz de başınızı örtün.»

Aziz. «Benim kalın kafama bir şey olmaz,» diye gülererek yanıtladı. Eliyle kafasını karıştırıyor, gür saçlarını çekiyordu.

Adela, «Sevimli bir yaratık bu,» diye mırıldandı.

«Dinleyin, şimdi de Muhammed Latif ‘Günaydın’ diyecek.» Adam, bir sürü anlamsız el hareketi yaptı.

«Dr. Aziz, ne oldu sizin dağlara? Tren durmayı unuttu.»

«Belki de gidiş dönüş trenidir, durmadan, dosdoğru Chandapur’a döner, kim bilir!»

Tren ovada bir iki kilometre dolaştıktan sonra, bir filin önünde ağır ağır yavaşlayarak durdu. Bir de peron vardı, ama sanki yok gibiydi. Sabah erkenden boyalı kafasını sallayarak bekleyen bir fil de vardı. Kadınlar nezaketle, «A, ne güzel bir sürpriz!» diye bağırdılar. Aziz bir şey demedi ama gurur ve keyiften ne yapacağını şaşırılmıştı. Fil, bu gezintinin en önemli bölümüydü, onu tutmak için neler çektiğini bir Tanrı bilirdi. Fili Newvab Bahadır aracılığıyla elde etmişti. Newvab Bahadır’a da Nurettin aracılığıyla yanaşmıştı. Nurettin bir türlü mektuplara cevap vermezdi ama annesinin Nurettin üzerinde büyük etkisi vardı, annesi Hamdullah’ın eşinin yakın dostuydu. Hamdullah’ın eşi söz vermişti, yeter ki camı kırılmış olan arabaları o güne kadar Kalküta’dan gelmiş olsun. Bir tek filin böyle uzun ve dolambaçlı bir yolla sağlanması Aziz’in içini rahatlatmış yarı keyifle Doğu’yu takdir etmişti, o Doğu ki içinde dostların, dostlarının önemi büyüktür, o Doğu ki içinde her şey eninde sonunda yapılır ve eninde sonunda herkes kendi mutluluk payını tadar. Muhammed Latif’in de içi rahattı, çünkü konukların ikisi treni kaçırmıştı, bu yüzden file binebilecek ve arabayla arkadan

gelmeyecekti; uşakların da içi rahattı, çünkü işin içinde bir fil olunca, onların da kendilerine olan saygısı artmıştı, haykıra haykıra, ite kaka eşyaları vagondan çıkardılar, birbirlerine emirler veriyor, iyi niyet duygusuyla coşuyorlardı.

Aziz, sevimli bir gülüşle «Gidiş bir saat, dönüş de iki saat sürer, mağaralarda iki saat geçer, hatta üç diyelim,» dedi. Birden görkemli bir tavra büründü «Tren on bir buçukta döner, siz de Çandapur'da Mr. Heaslop'la tam vaktinde yemeğe oturursunuz, yani saat bir buçukta. Sizin hakkınızda her şeyi biliyorum. Dört saat — oldukça kısa bir gezinti — aksilikler için de bir saat bırakıyorum, böyle şeyler benim ülkemde çok sık görülür Benim fikrim, size danışmadan her şeyi düzenlemektir, ama siz Mrs. Moore, ya da siz Miss Quested, istediğiniz değişikliği yapabilirsiniz, hatta mağaralara gitmekten cayma pahasına da olsa. Kabul mü? Haydi bakalım şimdi şu vahşi yaratığa bininiz.»

Fil, boz rengiyle, her şeyden ayrı yapayalnız haliyle, sanki başlıbaşına bir dağmış gibi diz çökmüştü. Merdiveni çıktılar, kendi de avcılara özgü bir çalımla file binmişti. İlk önce topuğun sert kenarına basmış, sonra kıvrık kuyruğa çıkmıştı. Muhammed Latif arkasından gelince, önceden aldığı emir üzerine, kuyruğu tutan zavallı yoksul akraba geriye kayarak butlarının üstündeki ağdan yeniden tırmanmak zorunda kaldı. Ufacık bir soytarılıktı aslında bu. Konukları eğlendirmek için düzenlenmişti, ama konukların fena halde canı sıkıldı bu işe. İki de bu türlü kaba saba şakalardan hoşlanmazlardı Derken hayvan, iki sarsıntı ile kalktı, üstündeki insanları yerden üç metre kadar yükseklikteki yerlerine yerleştirdi. Tam altlarında ise, fillerin ayağının dibine her zaman toplanan bir kalabalık vardı: köylüler, çıplak çocuklar. Uşaklar arabaların içine çanak çömlek fırlattılar. Haşan, Aziz için getirilen atı bağladı, kendi tepeden, Muhmut Ali'nin adamına meydan okuyordu. Profesör Godbole'un yemeğini pişirmek üzere tutulan Brahman ise, bir akasya ağacının altına demir atmış, dönüşü, bekliyordu. Tren de, dönüş umuduyla tarlaların arasında salınıyor, kırkağaç gibi, kafasını bir sağa, bir sola çeviriyordu. Gözle görülen tek hareket, incecik ve cılızdı. Çamurlu yatağının üstünde ova boyunca alçalan, yükselen çelimsiz bir yolda su birikintileri inip çıkıyordu. Tatlı sabah havasında bu görünüm hiç yoktan iyiydi ama renksizdi, cansızdı.

Fil dağlara doğru yol alırken (artık solgun güneş dağların eteğini aydınlatıyor, yarıklarının arasına gölgeler çiziyordu) yepyeni bir hava bürüdü etrafı. Yaşam her zamanki gibi sürüp gidiyordu, ama hiçbir sonuç yoktu, yani sesler yankı vermiyor, düşünceler biçimleniyordu. Her şey sanki kökünden kesilmiş, bu yüzden daha çok düşse bulanmıştı. Sözgelisi, yolun kenarında, alçacık, pürüzlü, kireç lekeli toprak yığınları vardı. Neydi bu toprak kümeleri — mezar mı, Parvati İlahesi'nin hayvanları mı? Aşağıdaki köylüler her iki yanıtı birden verirlerdi. Sonra, yılan hakkında bir türlü kesinleşmeyen karmakarışık fikirler oluştu. Adela Quested, su yolunun öbür ucunda, geriye çekilmiş, ince, karanlık bir şey görmüş, «Yılan!»

diye bağırmıştı. Köylüler onaylamışlar, Aziz de açıklamıştı: Evet, siyah bir kobraydı, çok büyüktü, filin geçişini izlemek için gerilemişti. Adela, Ronny'nin dürbünüyle bakınca, bunun yılan değil, kıvrımlı, çürümüş bir palmiye olduğunu anlamıştı. «Yılan değil!» demişti. Köylüler aksini iddia etmişlerdi. Bu fikri kafalarına sokmuşlardı bir kez, artık değiştirmek istemiyorlardı. Kobradır diye tutturuyor, sözde yilandan koruyucu birtakım hareketler yapıyorlardı. Olay ne kesin ne de duygusaldı. Kava Dol kayalığından yükselen ısı tabakaları ortalığı büsbütün karıştırmıştı. Bu tabakalar, ara sıra birleşiyor, daha etkin bir güçle öteye beriye saldırıyorlardı. Bir tarla kuşu, sanki kızartılıyormuş gibi yerinden fırlıyor, sonra hareketsizleşip eski yerini alıyordu. Kava Dol'a yaklaştıkça, sıcak tabakalarının ardı kesildi.

Fil, sanki içeri girmek istiyormuş da izin almak için kafasıyla kapısına vuracaktı gibi, Kava Dol'a doğru ilerliyordu. Kayalığın dibinden dolana dolana çıkan bir yola saptı. Taşlar, tıpkı kıyı kayalarının denize gömüldüğü gibi toprağa dikine gömülmüştü. Adela bunu gösterip ne kadar garip olduğunu söylerken ova sessizce kayboldu, sanki silinip gitti ve her iki yönde cansız, dingin granitten başka görülecek bir şey kalmadı. Gök, her zamanki gibi başattı, ama huzur kaçırarak kadar da yakındı, bir tavan gibi kayalıkların tepesine değişiyordu. Sanki kayalıkların içindeki koridorlarda ne varsa, hiçbir zaman değişmemişti. Kendi konukseverliğine dalmış olan Aziz hiçbir şeyin farkına varmıyordu. Konukları da pek az şey fark ettiler. Burasını görmeye değer, çekici bir yer saymamışlardı, bir Müslüman anıtı filan olsaydı da Aziz özene bezene anlatsaydı, dediler içlerinden. Aziz'in hiçbir şey bilmediği artık iyice anlaşıldığından, biraz keyifleri kaçmıştı. Neşeli ve içten konuşmasına karşın, Hindistan'ın bu yönünde nasıl hareket edeceğini hiç bilemiyordu. O da, konukları gibi, Profesör Godbole'suz ne edeceğini şaşırılmıştı.

Koridor daraldı, sonra bir tepsi gibi açıldı. İşte varmak istedikleri nokta aşağı yukarı burasıydı. Yıkık dökük bir havuzda biraz su vardı, bu da hayvanlara yetti. Çamurun hemen yukarısında kara bir delik göründü, bu, mağaraların ilkiydi. Tepsiyi üç tepe çevreliyordu. İki durmamacasına sıcaklık fışkırtıyordu, ama üçüncü tepe gölgedeydi, burada mola verdiler.

Mrs. Moore kendi kendine, «Sevimsiz, havasız bir yer doğrusu,» diye mırıldandı.

Miss Quested, «Uşaklarınızın eli ne kadar çabuk,» dedi. Çünkü ortaya hemen bir örtü yayılmış, orta yerine içinde yapma çiçeklerle bir vazo konulmuştur. Mahmut Ali ikinci kez suya kırılmış yumurta ile çay ikram ediyordu.

«Mağaralara gitmeden önce bunu yer sonra kahvaltı ederiz diye düşündüm.»

«Bu kahvaltı değil mi?»

«Bu kahvaltı mı? Size böyle garip bir ikramda mı bulunacağımı sandınız?» İngilizler'in hiç durmadan bir şeyler yediği söylenmişti ona, o da doğru dürüst bir yemek hazırlanana kadar konuklarını her iki saatte bir beslemeye karar vermişti.

«Her şey ne kadar iyi hazırlanmış.»

«Bunu Kana Çanpadur'a döndüğümüz vakit söylersiniz. Kendim ne olursam olayım, siz gene benim konuklarımsınız.» Artık ciddi, ağırbaşlı ve içten konuşuyordu. Birkaç saat için konukları ona bağlıydı, onun korumasındaydılar, o da bu durumdan dolayı konuklarına çok şey borçluymuştu. Buraya kadar her şey yolundaydı; fil ağzına taze bir dal parçası götürüyordu. arabanın kolları havaya dikilmişti, yamak patates soyuyordu, Hasan haykırıyordu, Muhammed Latif de gereken biçimde, yani elinde soyulmuş bir ağaç dalıyla, olduğu yerde duruyordu. Gezinti tam bir başarıydı, hem de bir Hintli'nin gezintisiydi bu. Hiç de önemi olmayan kendi halinde bir Hintli ye, başka bir ülkeden gelen kişilere ilgi ve nezaket gösterme olanağı verilmişti

— Mahmut Ali gibi kötümser kişilerin dahi can attığı bir şeydi bu — ama bir türlü bir yolunu bulamazlardı. Konukseverlik sağlanabilmişti, bu kişiler artık 'onun' konuşuyordu; onuru onların mutluluğuna bağlıydı, onların katlanmak durumunda kalacakları herhangi bir terslik, kalbini parça parça edecekti.

Doğuluların çoğunda olduğu gibi, Aziz konukseverliği abartıyor, laubalilikle karıştırıyor, bu duygunun içine bir tutam da bencillik katıyor, onların işine karıştığını fark etmiyordu. Ancak Mrs. Moore ya da Fielding yanında olduğu vakit biraz daha derine inebiliyor, vermekten çok almanın güzel olduğunu hissediyordu. Bu ikisinin, onun üstünde garip ama çok güzel bir etkisi vardı — dostlarıydı onlar, sonsuza dek dostlarıydı, o da sonsuza dek onların dostuydu; onları öylesine seviyordu ki, vermekle almak aynı şey oluyordu. Hatta onları Hamdullah'lardan da çok seviyordu, çünkü onlara erişmek için birçok engeller aşmıştı, bu da aslında cömert olan kalbini daha da coşturmuştu. O kişilerin hayali ta ölünceye dek insanın benliğinin içinde gizli kalır; benliği saran değişmez, köklü eklerdir bunlar. Şezlonga oturmuş, yudum yudum çayını içen Mrs. Moore'a baktı ve ansızın kendi sonunu kendisi taşıyan bir mutluluk duygusu sardı içini. Çünkü bu mutlulukla, 'Onun için başka ne yapabilirim?' düşüncesine kapılacak, böylece de konukseverliğin kısır döngüsüne dönecekti gene. Kurşun gibi ağır, karanlık gözbebekleri yumuşak bir ışıkla doldu. «Hiç bizim camiye anımsadığınız olur mu, Mrs. Moore?» diye sordu.

Mrs. Moore ansızın canlı ve genç bir tavırla; «Olur, olur,» dedi.

«Ben ne kadar kaba ve haşındım, siz de ne kadar iyiydiniz!»

«Ama ikimiz de ne kadar mutluyduk.»

«Böyle başlayan dostluklar daha uzun sürer, bence. Acaba bir gün öbür çocuklarınızı da ağırlayabilecek miyim?»

Miss Quested, farkına varmadan güzel bir anı yıkarak. «Sizin öbür çocuklarından haberiniz var mıydı?» dedi. «Bana hiç sözünü etmez.»

«Ralph ve Stella, evet, iyi tanıyorum onları. Ama mağaralara gitmeyi unutmamalıyız. İkinizin benim konuğum olarak burada bulunmanız en büyük düşlerimden birini gerçekleştirmiş oluyor. Bana nasıl onur verdiğinizi bilemezsiniz. Kendimi Babür imparatoru gibi hissediyorum.»

Miss Quested ayağa kalkarak, «Ne diye illa onun gibi?» diye sordu.

«Çünkü benim soyum onunla birlikte Afganistan'dan gelmiştir. Herat'ta ona katıldılar.

Çok zaman da birden fazla fili olmazdı, bazen hiç olmazdı, ama gene de konukseverliği elden bırakmazdı. Dövüştüğü, ava çıktığı ya da kaçtığı zamanlar, hep bir süre için dağların arasında dururdu, tıpkı bizim gibi; hiçbir zaman konukseverliği, keyfi elden bırakmazdı, iki lokma yiyeceği kalmış olsa bile, derhal onu güzelce süsler, bir tek saz kalsa bile, ona güzel türküler çaldırtırdı. Ben onu ülküm olarak görürüm. Yoksul, ama efendi bir adamdı, büyük bir hükümdar oldu.»

«Ben de en çok sevdiğiniz hükümdarın bir başkası olduğunu sanıyordum - adını unuttum, Mr. Fielding'in evinde söz etmişsiniz bana ondan, bizim kitaplarda Aurangzebe diye adı geçer.»

«Alemgir mi? A, evet, o daha dini bütün bir adamdı. Ama Babür — hayatında bir tek kez olsun dostunu aldatmamıştır, onun için bu sabah sadece onu düşünebiliyorum. Nasıl öldü, bilir misiniz? Oğlu için kendi hayatını verdi. Savaşta da güç bir ölüm. Sıcakta kalakalmışlardı. Kötü havaları geçirmek için Kabil'e dönmüş olmaları gerekiyordu, ama devlet sorunları yüzünden gidememişlerdi, Agra Humayın da hastalanmıştı. Babür, yatağın çevresini üç kez dolaştı, «Ben aldım götürdüm hastalığı,» dedi, gerçekten de aldı götürdü. Ateş oğlunu bıraktı, onu sardı, o da öldü. İşte bu yüzden Babür'ü Alemgir'e yeğleriz, gerçi böyle düşünmemeliyim ama, neyse, şimdi sizi geciktirmeyeyim. Görüyorum ki hazırlanmışsınız bile.»

Adela Quested, Mrs. Moore'un yanına oturarak, «Yok, canım,» dedi. «Böyle sohbetler çok hoşumuza gidiyor.» Çünkü artık Aziz bildiği, hissettiği şeylerden konuşuyordu, tıpkı Fielding'in avlusunda konuştuğu gibi; gene pek beğendikleri Doğulu rehber olmuştu.

«Moğollara dair sohbetler hep hoşuma gider. En büyük zevkimdir. Bakın, bu ilk altı hükümdar olağanüstü insanlardı, içlerinden birinin sözü edildi mi, artık her şeyi unuturum, sadece öbür beşini düşünebilirim. Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle altı hükümdar çıkmamıştır — yani, birbiri ardına demek istiyorum; baba, sonra oğul.»

«Bize Ekber'den söz edin.»

«A! Ekber'in adını duymuşsunuz! İyi. Hamdullah — onunla tanışacaksınız — büyüklerinin Ekber olduğunu size söyleyecektir. Bana sorarsanız, derim ki, 'Evet, Ekber olağanüstüdür, ama yarı Hindu'dur; tam bir Müslüman değildir.' Hamdullah bunu duyunca, 'Babür de ondan fazla Müslüman değildir, şarap içer,' diye feryadı basacaktır. Gelgelelim Babür, sonradan hep pişman olmuştur, aradaki fark da budur zaten. Ekber, yüce Kuran yerine ortaya attığı yeni dinden hiçbir zaman pişmanlık duymamıştır.»

«Ama Ekber'in yeni dini çok güzel değil miydi? Bütün Hindistan'a yayılacak, herkesi bir araya getirecekti.»

«Güzeldi Miss Quested, ama ahmakçaydı. Siz kendi dininizi sürdürün, ben kendi dinimi. En iyisi bu. Bütün Hindistan'ı kapsayacak, birleştirecek hiçbir şey yoktur, hiçbir şey, Ekber'in yanlıgısı buydu işte.»

Adela Quested düşünceli bir tavırla, «Ya, gerçekten böyle mi düşünüyorsunuz, Dr. Aziz?» dedi. «Umarım yanılıyorsunuzdur. Bu ülkede her şeyi içerecek bir şey olmalı; yalnızca din demiyorum, çünkü kendim dindar değilim, ama bir şey olmalı, yoksa aradaki setler nasıl yıkılabilir?»

Hep düşlemiş olduğu dünya kardeşliğinden söz ediyordu ama bu düşün sözcüklere dökülünce, gerçekliği birden yitivermişti sanki.

«Benim durumumu ele alın,» diye devam etti — onu coşturan da kendi durumuydu zaten, — «Bilmiyorum duydunuz mu, ben Mr. Heaslop ile evleneceğim.»

«Sizi içten kutlarım.»

«Mrs. Moore, kendi sorunumuzu Dr. Aziz'e anlatabilir miyim? İngiliz Hindistan'ı sorununu?»

«Bu senin sorunun yavrum, benim değil.»

«Aa, evet, doğru. Her neyse, Mr. Heaslop ile eğlenince, ben de Hindistan - İngiliz'i denen insanlardan olacağım.»

Aziz derhal direterek elini kaldırdı. «Olamaz! Bu korkunç sözü hemen, şimdi geri alınız.»

«Ama doğru! Kaçınılmaz bir şey bu! Bu yakıştırmadan ne yapsam kaçamam. Ama kaçtığım asıl şey bu yakıştırmamanın ifade ettiği tavır ve düşünce tarzıdır, kadınca olanı...» Durdu, ad vermek hoşuna gitmemişti, yoksa on beş gün önce çok büyük bir rahatlıkla, «Turton ve Callendar» diyebilirdi. «Bazı kadınlar o kadar — yani Hintliler'e karşı — o kadar anlayışsız ve züppece davranıyorlar ki... Ben de onlar gibi oluverirsem utancımдан yerin dibine geçerim, ama işte benim sorunun burada — hiçbir özelliğim yok benim; yani çok iyi ya da çok güçlü olan hiçbir niteliğim yok ki, çevreme karşı koyabilmeme ve onlar gibi olmamama yardım etsin. Benim çok hazin özürlerim var. Ekber'in 'tüm insanların' dinini, ya da buna denk bir şeyi işte bu yüzden özlüyorum. Benim dürüst ve bilinçli kalmamı desteklesin diye. Anlıyor musunuz ne demek istediğimi?»

Adela Quested'in sözleri Aziz'i sevindirmişti ama, düşünceleri kafasının içine kitlenip kaldı, çünkü genç kız evliliğinden söz etmişti. İşin bu yanıyla hiç ilgilenmezdi. Saygıyla eğilerek, «Mrs. Moore'un bir yakınıyla kuşkusuz mutlu olursunuz,» dedi.

«Benim mutluluğum mu? Bu apayrı bir konu... Ben size şu İngiltere - Hindistan'ı sorunu için danışmak istiyordum. Bana öğüt verebilir misiniz?»

«Siz öbürlerinden ayrısınız, inanın. Benim ulusuma hiçbir kaba davranmazsınız siz.»

«Bana söylediklerine göre, bir yıl geçer geçmez hepimiz kaba olurmuşuz.»

Aziz ansızın parladı, «öyleyse size yalan söylenmiş.» Çünkü, Adela Quested gerçeği söylemişti, gerçek olduğu için de Aziz'in can damarına dokunmuştu, özellikle içinde buldukları durumdan dolayı bu söz, bir hakaret sayılırdı. Hemen kendini topladı ve güldü, ama yanlıgısı, sohbeti yarıda kesmişti— bu yoldan az çok uygarlığa erişmişlerdi, oysa, bir çöl çiçeğinin yaprakları gibi, bu yol kopup dağılmış, onları dağın ortasında öylece bırakıvermişti. Birine bir elini, öbürüne öbür elini uzatarak, «Haydi gelin,» dedi. Biraz isteksizce kalktılar, görmedikleri yerleri görmeye hazırlandılar.

İlk mağara katlanılabilir türdendi. Su birikintisinden eteklerini sürüyerek geçtiler, sonra birkaç can sıkıcı taşı aşarak tırmandılar, bir yandan da güneş sırtlarını dövüyordu.

Başlarını eğip birer birer dağların içine yollandılar. Bedenlerinin renk ve şekli belirir belirmez, mağaraların ufacık kara delikleri sanki hayretle açılmış birer ağız oluveriyordu. Yalak mağaraların içine çekiliyorlardı. Kayalar, yumuşak, dümdüz, pürüzsüz yükseliyordu; kayalıkları birbirine bağlayan gök çıplak ve yapış yapıştı; kayaların arasında kanat çırpın sanki bile bile kaba saba ve çirkin bir biçim almış olan Brahman çaylağı kaskatı, bembeyazdı. Güzellik meraklısı insanoğlu doğmadan önce, gezegenimiz herhalde bu biçimdeydi. Çaylak kanat vurup uzaklaştı... Kuşlar da doğmadan önce, belki. Derken, delik püskürttü ve insanlık ortaya çıktı.

Mrs. Moore'a göre, Marabar Mağarası iğrenç, korkunç bir şeydi, çünkü içinde az kaldı bayılacaktı, tekrar havaya çıktığı zaman bu fikrini söylememek için kendini zor tuttu. Doğaldı bu: sık sık böyle hafif baygınlıklar geçirirdi, üstelik mağara kalabalıktı, bütün adamlar da arkalarından gelmişlerdi. İçi köylü ve uşak dolunca yuvarlak oda kokmaya başlamıştı.

Karanlıkta Aziz ile Adela'yı kaybetti, kendine, kim dokundu onu da bilmiyordu, soluk alamıyordu, iğrenç, çıplak bir nesne yüzüne vurmuş, bir tıkaç gibi ağızına girmişti. Giriş tüneline dönmeye çalışmıştı ama bir alay köylü akını geri itmişti onu. Başını vurmuştu bir yere. Bir an aklını kaybetmiş, deliler gibi oraya buraya vurmaya, soluk alabilmek için çabalamaya başlamıştı. Onu korkutan sadece kalabalık ve koku değildi; bir de korkunç bir yankı vardı.

Profesör Godbole yankıdan hiç söz etmemişti; herhalde onu pek etkilememiş olacaktı bu. Hindistan'da çok garip yankılar vardır; Bijapur kubbesindeki fısıltı; Mandu'da ise havada dolaşıp sonra hiç eksilmeden çıktığı yere dönen uzun ve kaba tümceler... Marabar Mağaraları'ndaki yankı bunların hiçbirine benzemez; anlaşılmaz, kişiliği olmayan bir yankıdır bu. Ne söylenirse söylensin, hep aynı tekdüze bir ses yanıtlar söylenenleri; bu ses duvarlar boyunca titreşir durur. Ta ki kubbeye sinip yitene kadar. İnsanoğlunun kullandığı harfler, bunu ancak «Buum» ya da «Bouuum, ya da «Uubouum» şeklinde, son derece donuk ve kasvetli bir sesle anlatabilirler. Umut, nezaket, sümkürme, çizme gıcirtısı, hepsi, «Buum» sesini çıkartır. Bir kibrit çakış bile, kıvrılmış bir solucanın kıvrılmalarını andıran garip bir ses verir. Bu kıvrılma tam bir yuvarlak oluşturmak için fazla küçüktür ama, gene de sanki bitmemecesine tetiktedir. Birkaç kişi aynı anda konuşmaya başlarsa, birbiriyle örtüşen homurtularla gürültüler duyulur; yankılar yankıları doğurur. O zaman mağara, ayrı ayrı kıvranan, birbiri içine sokulmuş küçük yılanlardan oluşan koca bir yılanla ağızına kadar dolar.

Mrs. Moore'un ardından öbürleri de dışarıya döküldüler. Çıkış işaretini o vermişti. Aziz ve Adela gülümseyerek çıkmışlardı. Aziz sıkıldıklarını sanmasın diye, Mrs. Moore da gülümsedi. Herkes birer birer çıkarken Mrs. Moore bir 'hain' aradı ama, bütün istekleri

kendisine saygı göstermek olan dünyanın en yumuşak insanları arasında bulunduğunu anlayarak, ağzına giren tıkaçın anasının dizi boyunca yürüyen küçücük bir çocuk olduğunu gördü. Mağaranın içinde kötülük yoktu ama, hiç hoşlanmamıştı, hiç hoşlanmamıştı ve başka bir mağara daha gezmemeye karar verdi,

Adela, «Kibritin yansımasını gördünüz mü, çok hoştu» diye sordu.

«Unuttum...»

«Dediğine göre, bu iyi bir mağara değilmiş, iyileri Kava Dol'daymış.»

«Ben oraya gitmesem daha iyi olur. Dağ tırmanmaktan hiç hoşlanmam.»

«İyi, kahvaltı hazırlanana kadar biz de gölgede oturuyoruz.»

«Ama çok üzülür sonra, o kadar zahmete girmiş ki! Sen git, nasıl olsa yola aldırılmazsın.»

Genç kız, «Belki de gitmem daha iyi olur,» dedi. Ne yaptığı önemli değildi, ama nazik davranmak istiyordu.

Uşaklar kampa dönmeye hazırlanıyorlardı, arkalarından da bir alay öğüt ve uyarı sözleri mırıldanan Muhammed Latif geliyordu. Aziz kayalığı geçerken yardım etmek için konuklarının yanına geldi. Kendi gücünün sınırına gelmişti. Güçlüydü, alçak gönüllüydü, kendine o kadar çok güveni vardı ki, eleştiriye aldırış etmezdi. Planlarını değiştirdiklerini duyunca sevinmişti. «Tabi, Miss Quested, öyleyse siz ve ben birlikte gideriz. Mrs. Moore'u orada bırakırız, çok gecikmeyiz ama acele de etmeyiz, çünkü kendisi de bunu istemez.»

«Çok doğru. Ben de gelemediğime üzülüyorum ama, yolu gözüm yemiyor.»

«Sevgili Mrs. Moore, siz benim konuğum olduğunuz sürece ne isterseniz olsun, önemi yok size garip gelecek ama, gelmediğinize çok sevindim, siz bana tam bir dürüstlikle, dostunuz gibi davranıyorsunuz.»

«Evet dostunuzum.» Elini Aziz'in koluna koydu, yorgunluğuna karşın, genç adamın ne kadar sevimli, ne kadar iyi olduğunu, onun mutluluğunu ne kadar içten dilediğini düşündü. «Bir fikir daha verebilir miyim? Bu kadar insan takmayın ardınıza; daha rahat edersiniz.»

Aziz, «Doğru, doğru,» diye bağırdı, öbür uca koşarak kendisi Miss Quested ile Kava Dol'a giderken, bir rehber dışında, öbürlerinin gelmemelerini söyledi.

«İyi mi şimdi?» diye sordu.

«Çok iyi, artık keyfinize bakın, döndüğünüz vakit bana olanları anlatırsınız.» Şezlonguna gömüldü.

Büyük mağara kümelerine varacak olurlarsa, gezintileri bir saat sürerdi. Defterini çıkardı, yazmaya başladı: «Sevgili Stella, Sevgili Ralph...» Sonra durdu, garip vadiye, yola çıkanların vadiyi azar azar istila edişlerine baktı. Fil bile yok gibi duruyordu. Gözü, vadiden sonra giriş tüneline takıldı. Hayır, olanları yeniden yaşamak istemiyordu. Düşündükçe, biraz önce olanları daha da sevimsiz daha korkunç buluyordu. Şimdi onları daha ciddiye alıyordu. İtiş kakışla kokuyu, unutabilirdi, oysa yankı yaşama gücünü tarifsiz bir biçimde sarsmaya başlamıştı. Yankı tam da onun yorgun olduğu bir anda bir yolunu bulup «Acıma, dindarlık, cesaret bunlar vardır ama hepsi birbirinin aynıdır, pislik bile. Her şey vardır; hiçbir şeyin değeri yoktur,» diye fısıldadı. Biri çıkıp da, burada kötü bir laf etmiş, ya da iğrenç bir dize okumuş olsaydı, sonuç gene aynı olacaktı: 'Ouu-Buum.' Biri çıkıp da bir melek diliyle konuşmuş olsa, ya da ister boyun eğsin, ister üstüne gitsinler, düşünce ve konumları ne olursa olsun bütün insanların katlanmak zorunda kaldıkları sefalet adına yalvarmış olsa, sonuç gene aynı olacaktı: Yılan incek, sonra gene kubbeye dönecekti. Şeytanlar Kuzeye aittir, onlar üzerine şiir yazılabilir. Ama kimse Marabar'ı romantize edemez; çünkü Marabar Mağarası ölümsüzlük ve sonsuzluğu enginlikten arındırır; bu enginlik ise ölümsüzlük ve sonsuzluğu insaninkini andıran tek niteliktir.

Mektubuna devam etmeye çalıştı. Bir yandan da kendi kendine, yaşlı bir kadın olduğunu, sabah çok erken yola çıkıp çok uzaklara gittiğini, üstüne bindiren çaresizliğin yalnızca kendi çaresizliği olduğunu, hatta başına güneş geçip de sapıtacak bile olsa, dünyanın gene bildiği gibi sürüp gideceğini söylüyordu. Ama ansızın, aklının bir köşesinde, din fikri belirdi: Zavallı boşboğaz Hıristiyanlık! Biliyordu ki dinin söylediği her şey, 'Işık var olsun' dan tutun da 'Bitti'sine kadar her şey, eninde sonunda bir 'Buum' olup çıkıyordu. Bunu düşününce, her zamankinden daha geniş bir alanda dehşet duymaya başladı. Düşüncelerle kavrayamadığı bu evren ruhuna huzur vermiyordu. Sonunda, iki aydır içinde bulunduğu ruhsal durum açıklığa kavuşmuştu, artık çocuklarına mektup yazmak istemediğini, kimseyle, tanrıyla bile bağlantı kurmak istemediğini anlamıştı. Dehşet içinde, kıpırdamadan oturdu. Muhammed Latif yanına geldiğinde, adamın bir başkalık sezeceğini sandı. Bir süre, kendini yatıştırmak amacıyla, 'Hastalanıyorum,' diye düşündü, sonra hayallere daldı. Aziz'e bile ilgisini yitirdi, adama söylemiş olduğu sevgi ve içtenlik dolu sözcükler sanki kendinin değil de havanındı artık.

XV

Miss Quested, Aziz, bir de rehber, can sıkıcı gezintilerine devam ettiler. Fazla konuşmuyorlardı, çünkü güneş gitgide yükseliyordu. Hava, içine durmadan sıcak su katılan ılık bir banyoyu andırıyordu, sıcaklık gittikçe artıyordu; koca koca taşlar 'canlıyım' diyor, ufak taşlar ise, 'biz de hemen hemen canlıyız,' diye cevap veriyorlardı. Yarıkların arasında kül kül olmuş küçük bitkiler yatıyordu. Amaçları tepedeki sallanan kayaya erişmekti ama, fazla uzak olduğundan, mağara kümeleriyle yetindiler. Yolda birkaç mağaraya rastladılar, rehber onları da görsünler diye zorladı ama, aslında görülecek bir şey yoktu; bir kibrit yaktılar, ışığın parlak taşlar üzerinde yansımalarını hayran hayran seyrettiler; yankıyı sesleriyle deneyip gene dışarı çıktılar. Aziz, çok geçmeden ilginç mağaralara geleceklerini biliyordu ama, keşke içlerinde birkaç oyma olsaydı, diye düşünüyordu. Asıl ilginç düşünceleri kahvaltıdan yanaydı. Kamptan ayrıldıklarında, düzensizlik belirtileri baş göstermişti. Yemek listesini aklından geçirdi: Bir İngiliz kahvaltısı, yulaf ve koyun pirzolası, ortaya konuşulacak laf çıksın diye birkaç Hint yemeği, sonra da Hint sakızı.* Miss Quested hiçbir zaman Mrs. Moore kadar sevmemişti, pek diyecek bir şeyi olmamıştı ona, ama şimdi de bir İngiliz resmi memuruyla evleneceğini düşünüyor, büsbütün söyleyecek söz bulamıyordu. Adela'nın da ona söyleyecek bir şeyi yoktu. Aziz' in aklı kahvaltıda, onun da aklı evliliğindeydi. Haftaya Simla'ya; Antony'yi savmalı; Tibet'e bir bakış; usandırıcı düşün çanları, Ekim'de Agra'ya Mrs. Moore'u Bombay'dan rahat rahat yola koyuş; — Bu geçit töreni bir kez daha gözlerinin önünden geçti, sıcaktan biraz bunalmıştı. Sonra esas önemli soruna, Chandapur'daki yaşamına döndü. Burada gerçek güçlükler vardı;— Ronny'nin uyması gereken sınırlamalar, kendinin uyması gereken sınırlamalar — ama güçlüklerle karşılaşmaktan hoşlanırdı, kendi hırçınlığına (asıl zayıf noktası buydu) gem vurabilirse, İngiliz Hindistanı'na ne karşı koyar, ne de boyun eğerse, evlilik hayatlarının mutlu ve verimli olacağına aklı kesti. Pek kuramsal bakmamalıydı bu işlere, sorunları teker teker çözmeliydi. Sonra Ronny'nin ve kendisinin mantığına, dengesine güvenmeliydi. Neyse ki her ikisi de dengeli ve iyi niyetliydi.

*Pan

Ters dönmüş bir tabağı andıran kaya parçasının üstünden güçlkle geçerken düşündü: 'Ya sevgi?' Kayaya iki sıra basamak oymuşlardı, bu düşünceyi de onlar aklına getirmiş olacaktı. Daha önce bu basamakları nerede görmüştü? A, evet, Newab Bahadır'ın

otomobili tekerlekleriyle toprağa buna benzer izler kazımıştı. Kendi ve Ronny. Hayır, birbirlerini sevmiyorlardı.

Aziz, «Sizi pek mi hızlı götürüyorum?» diye sordu, çünkü Adela durmuştu, yüzünde kuşku dolu bir bakış vardı. Bunun ansızın farkına varınca, ipi kopmuş bir dağ sporcusu gibi hissetti kendini. Evleneceği adamı sevmemek! Ve bu ana kadar bunun farkına varmamak, bu ana kadar bunun farkına varmamak, bu ana kadar bu soruyu sormamış olmak! İşte düşünülüp çözümlenmesi gereken bir sorun daha. Şaşkınlıktan çok can sıkıntısı içinde, olduğu yerde durdu. Gözlerini pırıl pırıl kayaya dikmişti. Karanlığın içinde saygı ve hayvani bir dokunuş vardı; ama bu iki duyguyu birbirine bağlayacak olan duygu eksikti. Acaba nişanı bozması mı gerekiyordu. Bozmamayı yeğlerdi, başkalarına epeyce sorun çıkarabilirdi bu; üstelik başarılı bir birleşmede sevginin çok gerekli olduğundan da emin değildi. Önemli olan sevgi olsaydı pek az evlilik balayını sağ salim çıkarabilirdi. «Hayır, bir şeyim yok, teşekkür ederim.» dedi; duygularına gem vurabilmişti, tırmanmaya devam etti ama, biraz heyecanlanmıştı. Aziz elini tuttu, rehber hemen kertenkele gibi ortaya çıkıverdi, sanki kişisel bir yer çekiminin etkisindeymiş gibi dolanıp duruyordu.

Adela tekrar durarak kaşlarını çatıp sordu: «Evli misiniz Dr. Aziz?»

«Evet evliyim, bir gün gelip karımla tanışın.» O an karısı hayattaymış gibi davranmak daha şiirsel gelmişti Aziz'e.

Adela, dalgın dalgın. «Teşekkür ederim,» dedi.

«Şimdi Çandapur'da değil.»

«Çocuklarınız var mı?»

Aziz daha güvenli bir sesle cevap verdi: «Var ya, üç tane.» «Sizin için büyük bir mutluluk, değil mi?»

«Tabii, çok severim onları.»

«Herhalde.» Ne ufacık tefecik bir Doğulu'ydu bu adam, herhalde karısı ve çocukları da güzeldi, çünkü insanlar çoğu kez kendilerinde olan şeyleri elde ederlerdi. Adela, kendi adına, Aziz'e büyük bir hayranlık beslemiyordu, çünkü kendi kanında ondaki sıcaklık yoktu ama, genç adamın kendi ırk ve sınıfından kadınlara çok çekici gelebileceğini düşündü. Oysa, ne yazık ki, ne kendinde ne de Ronny'de böyle bir çekicilik yoktu. İnsan ilişkilerinde de bunun çok büyük önemi vardı: güzellik, gür bir saç, düzgün bir cilt... Herhalde bu adamın birkaç karısı vardı. Mrs. Turton'a göre.. Müslümanlar dördü tamamlamak isterlermiş. Bu

bitip tükenmez kayalıkta konuşacak başka biri olmadığından, gene evlilik konusunu dolu dizgin ortaya attı. Dürüst, kesin, meraklı tavrıyla sordu; «Sizin bir mi, yoksa birden fazla mı eşiniz var?»

Bu soru genç adamı çok şaşırttı. Bu, çevresindeki yeni bir düşünceydi. yeni düşüncelere, eskilerine olduğundan daha büyük bir duygusallıkla bakılır. Sadece, «Bir tek Tanrı'ya mı inanırsınız, birçok Tanrı ya mı?» demiş olsaydı, bir diyeceği yoktu. Ama aydın bir Hintli ye kaç eşi olduğunu sormak korkunçtu, feciydi! Bu şaşkınlığını nasıl örteceğini bilemedi. «Ben... benimki tok,» diye mırıldandı, kızın elini bıraktı. Yolun tepesinde birkaç mağara vardı. «En iyi anlarında bile Tanrı İngilizler'in cezasını versin,» diye düşünerek dengesini bulmak üzere, mağaralardan birine daldı. Adela. ağır ağır, yanlışı bir şey dediğinin bile farkına varmadan arkasından geldi. Aziz'i göremeyince o da bir mağaraya girdi. Bir yandan, «Bu tür yerler görmek hiç de hosuma gitmiyor,» diye düşünüyor ve evliliği aklından geçiriyordu.

XVI

Aziz bir dakika kadar kendi mağarasında bekledi, bir sigara yaktı, böylece, genç kızın yanına döndüğü zaman, 'Cereyandan kurtulmak için içeri dalmıştım,' ya da buna benzer bir şey diyebilecekti. Döndüğü vakit, rehberi yalnız buldu, adam başını bir yana eğmişti. Bir gürültü duymuştu. Biraz sonra Aziz de gürültüyü duydu: bir otomobil sesi. Artık, Kava Dol'un dış kıyısında dıydılar, on metre kadar ilerleyince, ovayı görebildiler. Çandapur yolundan dağlara doğru bir otomobil geliyordu. Ama iyice göremiyorlardı, çünkü kayanın dik çıkıntısı tepede kıvrılıyordu, aşağıları örtüyordu. Otomobil yaklaştıkça gözden kayboluyordu. Nasıl olsa tam aşağılarına gelen yerde, düzgün yolun ufacık bir patikaya dönüştüğü noktada duracaktı, fil de dağlara sokulmuştu.

Bu garip haberi konuğuna ulaştırmak için koştu.

Rehber, kızın bir mağaraya girdiğini söyledi.

«Hangi mağaraya?»

Adam, gelişigüzel mağaraları gösterdi.

Aziz ters ters, «Gözünü ayırmamalıydın, bu senin görevin,» diye söylendi. «Burada en az on iki mağara var. Konuğumun hangisinde olduğunu ben nereden bileyim? Kendim hangi mağaraya girmiştin?»

Gene aynı gelişigüzel işaret. Aziz, tekrar dönüp bakarken aynı mağara kümesine gelmiş olduğundan bile emin olmadığını hissetti. Her yönde mağaralar vardı, —burası başlangıçta buldukları yeri andırıyordu— giriş yerleri hep aynı büyüklükteydi. «Eyvahlar olsun, Miss Quested kayboldu,» diye düşündü. Sonra kendine gelerek sükûnetle aramaya koyuldu.

«Bağır!» diye emretti.

Bir süre bağırılmayı denedikten sonra, rehber, bunun yararsız olduğunu söyledi. Marabar Mağarası kendi sesinden başka hiçbir sesi duymazdı. Aziz başını kuruladı, giysilerinden ter akıyordu. Öyle şaşırtıcı bir yerdi ki burası; kısmen bir taraçaydı, kısmen de, yılan izi gibi oraya buraya dolanan, çukurlarla dolu dolambaçlı bir yoldu. Birer birer bütün mağaralara girmeye karar veriyse de nereden başladığını bir türlü bilemiyordu. Mağaralar birer birer

ya da çiftler çiftler beliriyorlardı, kimileri de bir hendek başındaydı.

Tatlı bir sesle, «Gel buraya,» diye seslendi; yaklaşınca da ceza olsun diye suratına vurdu. Adam kaçtı. Aziz yalnız kalmıştı. «İşte, kariyerimin sonu bu, konuğum kayboldu,» diye düşündü. Derken bu gizin yeterli bir açıklamasını buldu.

Miss Quested kaybolmuştu. Otomobildekilerin yanına gitmişti, onlar arkadaşıydı kuşkusuz. Belki aralarında Mr. Heaslop da vardı. Hendeğin dibinde Miss Quested gözüne ilişti, —sadece gözüne ilişti— çünkü kayaların arkasındaydı, ama belirgin olarak gördü onu; bir kadınla konuşuyordu. Aziz öyle rahatlamıştı ki, kızın bu hareketini garipsemedi bile. Tasarıların çabuk değişmesine alıştığından, Miss Quested aklına esip Kava Dol'dan inmiş, otomobille biraz gezerim diye düşünmüş olacaktı. Tek başına kamp yolunu tuttu ve o anda biraz önce görmüş olsa son derece huzurunu kaçırabilecek bir şey gözüne takıldı: Miss Quested'in dürbünü. Dürbün bir mağaranın ağzında, tünelin yarı yolunda, yerde duruyordu. Boynuna asmaya çalıştı, ama deri askısı kopmuştu, cebine soktu. Biraz ilerledikten sonra, belki başka bir şey daha düşürmüştür diye dönüp bakmaya gitti. Ama biraz önceki güçlük gene belirdi, hangi mağara olduğunu kestiremiyordu. Aşağıda, ovada, otomobilin hareket ettiğini duydu: onu bir daha göremedi. Tepenin vadi yönünden Mrs. Moore'a doğru ilerledi, bu kez daha iyi gitti işler:

Küçücük kampı rengi ve gürültü patırtısıyla çok geçmeden karşısına çıktı, tam ortasında bir de İngiliz başlığı vardı; ama başlığın altında Heaslop değil, Fielding gülümsüyordu.

Aziz ilk kez 'Mr' lafını bir yana bırakarak bağırdı: «Fielding! Ah. ne kadar aradım sizi!»

Arkadaşı da karşılamak için ona doğru koştu. Her şey ne kadar keyifli, ne kadar hoştu, tren meselesinden ötürü bağıra çağıra özür dileniyordu. Fielding biraz önce gelen otomobile binmişti —Derek'in otomobiline— öbür kadın Miss Derek'miş. Bir alay laf. Bütün uşaklar yemek pişirmeyi bırakıp kulak kabartıyorlardı. Sağ olsun Miss Derek Fielding'e postanede rastlamış; ona «Ne diye Marabalar'a gitmedin?» diye sormuş; treni nasıl kaçırdığını dinlemiş, onu hemen götürmeyi önermiş. Hoş bir İngiliz kadını daha! Neredeydi acaba? Fielding kampı ararken, şoförle birlikte otomobilin yanında kalmış. Otomobil yukarı çıkamıyormuş, —tabii çıkamaz— yüzlerce insanın aşağıya inip Miss Derek'i yukarı çıkarması gerekirdi. File gelince...

«Aziz, bir şey içebilir miyim?»

«Elbette ki hayır.» Hemen, bir içki getirmeye koştu. Mrs. Moore kendi gölgesiyle seslendi, «Mr. Fielding!» Daha konuşamamışlardı, çünkü Fielding'in gelişi, Aziz'in gürültü

patırtıyla tepeden inişine rastlamıştı.

Fielding her şeyin yolunda olduğunu görerek iç rahatlığıyla, «Günaydın, bir kez daha,» dedi.

«Mr. Fielding, Miss Quested'i gördünüz mü?»

«Daha henüz geldim. Nerede?»

«Bilmiyorum.»

«Aziz, Miss Quested'i ne yaptın?»

Aziz, elinde-içkiyle dönerken, bir an durup düşünmesi gerekti. Kalbi, yeni bir mutlulukla doluydu. Birkaç sevimsiz terslikten sonra, bu gezinti düşlerini aşan bir gezinti olmuştu, çünkü Fielding sadece gelmekle kalmamış, bir de davetsiz konuk getirmişti. «A, iyi kendisi,» dedi. «Miss Derek'i görmeye aşağıya indi. Haydi bakalım iyi şanslar, çin-çin!»

Fielding gülererek, «İyi şansa içerim, ama çin-çin'i kabul etmiyorum,» dedi, bu laftan nefret ederdi. Hindistan'ın şerefine!

«İyi şanslar ve İngiltere'nin şerefine!»

Miss Derek'in şoförü hanımını yukarı çıkarmaya hazırlanan arabaları durdurdu ve onları hanımının öbür genç hanımla birlikte Çandapur'a döndüğünü söyledi; hanımı bunu söylemesi için göndermişti onu. Arabayı kendisi kullanıyormuş.

Aziz, «A, tabii,» dedi. «Biraz dolanacaklarını biliyordum.»

Fielding, «Çandapur mu?» diye bağırdı. «Adam yanılıyor.» «Öyle mi, neden?» Canı sıkılmıştı, ama hafiften aldı; kadınların yakın dost oldukları belliydi. Dördüne birden kahvaltı ikram etmeyi isterdi ama konukları dilediği gibi hareket etmekte özgürdüler, yoksa bir tutsak olur çıkarlardı. Neşeyle, yulaf ve buza bakmaya gitti.

Ansızın işin içinde bir gariplik sezen Fielding sordu; «Ne oldu?» Yol boyunca Miss Derek gezintiden söz etmiş, beklenmedik bir gezinti diye tutturmuş, kendisini davet etmeyen Hintliler'i, davet edenlere yeğlediğini söylemişti. Mrs. Moore oturmuş ayaklarını sallıyordu, sıkıntılı ve şaşkın bir hâli vardı. Mrs. Moore, «Miss Derek hep huzursuz ve şaşkındır, sıkıntılıdır, hep telaşlıdır, hep yeni şeyler ister, geçimini sağlayan Hintli hanımına gitmek için elinden geleni yapar,» dedi.

Fielding, Miss Derek'ten hoşlanmıştı. «Ben yanından ayrıldığıım vakit hiç de telaşlı değildi,» diye cevap verdi. «Çandapur'a dönmenin sözü bile edilmiyordu. Anlaşılan telaşlı olan Miss Quested.»

Yaşlı kadın ters bir sesle, «Adela mı? Ömründe Telaşlanmamıştır o,» dedi.

Öğretmen diretti. «Bence bu gidişin Miss Quested'in isteğiyle olduğu çıkacak meydana, hatta biliyorum bile.» Canı sıkılmıştı —en çok kendi yüzünden keyfi kaçmıştı. İlkönce treni kaçırmak işe başlamıştı— ömründe işlemediği bir suç —şimdi de gelmiş, ikinci kez Aziz'in planlarını altüst etmişti. Bu suçu paylaşacak birini arayarak, asık suratla, ters ters Mrs. Moore'a baktı. «Aziz çok sevimli bir insan,» dedi.

Mrs. Moore esneyerek cevap verdi. «Biliyorum.»

«Gezintimiz iyi olsun diye özen göstermiş.»

Birbirlerini pek az tanıyorlardı, bir Hintli aracılığıyla bir araya getirildiklerinden, sıkılgan davranıyorlardı. Irk farkı karışık şekiller alabilir. Onların durumunda da bu fark bir tur kıskançlık, karşılıklı bir kuşku yarattı. Fielding kadının ilgisini gezintiye çekmek istiyordu; kadın konuşmuyordu. Aziz kahvaltıyı getirdi.

«Miss Quested'in yaptığı çok doğal,» dedi. Bu olayı, biraz yumuşatmak, kabalığını gidermek için aklında evirip çevirmişti.

«Biz rehberle heyecanlı bir konuşmaya dalmıştık, otomobil gözüktü, o da aşağıya arkadaşının yanına inmeye karar verdi.»

Bir türlü gerçeğe uyamazdı, bu olayın da böyle olmuş olması gerektiğine aklı yatmıştı. Duygusal olduğu için gerçeğe uyamazdı. Miss Quested'in çok sayıda eş alma konusundaki sözünü anımsamak istememişti, çünkü bir konuğa yaraşacak bir söz değildi, onun için bunu aklından çıkardı, çıkardığı için de, kızıdan uzaklaşmak amacıyla bir mağaraya daldığını unuttu. Gerçekten uzaklaşmıştı, çünkü genç kıza saygı göstermek istiyordu, üstelik gerçek olaylar biraz karıştığından bu saygı gösteren görevini hemen oracıkta yapması gerekiyordu, tıpkı yerden zararlı bir ot çekip kopardıktan sonra toprağı düzeltip güzelleştirmek gibi. Kahvaltı bitmeden, onlara bol bol yalan söylemişti. «O kendi arkadaşına koştu, ben de benimkine,» diye gülümseyerek devam etti. «Şimdi de ben dostlarımlayım, dostlarım benimle, birbirimizleyiz, işte mutluluk!»

İkisini de sevdiği için, onların da birbirlerini sevdiklerini sanıyor, bunu doğal buluyordu. Oysa onlar oralı değildiler. Fielding öfkeli öfkeli düşünüyordu: «Bu kadınların bir tatsızlık

çıkacaklarından emindim.» Mrs. Moore da, «Bu adam treni kaçırdığı için bizi suçlu bulmaya çalışıyor,» diye düşünüyordu ama, düşünceleri belirsizdi; mağaradaki hafif baygınlığından beri kayıtsızlık ve kötümserliğe dalmıştı. İlk geldiği günlerin serin geceleriyle sonsuzluğa uzanan sevimli Hindistan'ı artık kaybolmuştu.

Fielding bir mağara görmeye koştu. Ama pek etkilenmedi. Sonra file bindiler, kabile daracık geçitten, döne dolana çıkmaya, kayalıklardan kaçmaya, tren istasyonuna doğru yollanmaya başladı, arkalarından dalga dalga, sıcak bir hava geliyordu. Otomobilden indikleri yere geldiler. Aklına tatsız bir düşünce geldi, sordu: «Aziz, Miss Quested'den nerede ve nasıl ayrıldın tam olarak?»

Aziz neşeli bir tavırla Kava Dol'u gösterdi: «Yukarıda.»

«Ama nasıl.» Tam orada, kayaların arasında bir hendek, daha doğrusu bir yarık vardı; kaktüsler diken dikendi. «Herhalde rehber yardım etmiştir.»

«A, sanırım çok yararlı bir adam.»

«Yukarıdan buralara bir yol var mı?»

«Milyonlarca yol var dostum.»

Fielding yarıktan başka bir şey görmüyordu. Her yerde, toprağa saplanmış pırıl pırıl granitler vardı.

«Ama sağ salim aşağı indiklerini gördün.»

«Evet evet, o ve Miss Derek otomobile bindiler.»

«Sonra da rehber seninle birlikte döndü.»

«Tastamam. Sigaran var mı?»

İngiliz, «Umarım hastalanmıştır,» dedi. Yarık, ovada su yatağı biçiminde ilerliyordu, su Ganj'a doğru akıyordu.

«Hasta olsaydı beni yardımına çağırırdı.»

«Evet, doğru.»

Aziz, nazik bir tavırla, «Görüyorum ki canınız sıkılıyor, başka şeylerden söz edelim,»

dedi. «Miss Quested her istediğini yapacaktı, anlaşmamız böyleydi. Benim hesabıma üzülmediğini görüyorum, ama aldırımıyorum, ben bu tür küçük şeylere önem vermem.»

Fielding sesini alçaltarak, «Tabii senin hesabına üzülüyorum Bence son derece kabalık ettiler.» dedi; «böyle ansızın çekip gitmeye hakkı yoktu. Miss Derek'in de yardım etmeye hakkı yoktu.» Aslında oldukça alıngan olan Aziz'i bugün hiçbir şey etkilemiyordu. Onu göklere çıkararak kanatlar bir türlü düşmüyordu, çünkü şu anda Aziz görevini yapmış bir Moğol İmparatoruydu. Filinin üstüne oturmuş, ülkesinin topraklarını, kasvetli darmadağınık ovayı, ovanın telaşlı, cılız hareketlerini, beyaz tapınakları, yatık mezarları, tatlı göğü, ağacı andıran yılanı tekrar görüyordu. Konuklarını elinden geldiğince eğlendirmişti; eğer geç gelmiş ya da erken gitmişlerse suç onun değildi. Mrs. Moore tentenin sırtıklarına yaslanmış sallanarak uyuyordu. Muhammed Latif gerektiği gibi ama saygıyla kadına sarılıyordu; Aziz'in yanında Fielding oturuyordu, artık Aziz onu düşünürken, içinden ilk adını, «Cyril»adını geçiriyordu.

«Aziz, bu gezinin sana kaç mal olacağını hesapladın mı?»

«Şşş! Sevgili dostum, bu yanını düşünme bile. Yüzlerce rupye. Hesap ortaya çıkınca feci olacak; dostlarımın uşakları beni durmadan soydular, file gelince, hayvan meğer altın yermiş. Bunu kimseye söylemeyeceğinize güveniyorum. M. L.'ye gelince —lütfen ad yerine harf kullanın, kulak kabartıyor— en fecisi de o.»

«Sana onun işe yaramaz biri olduğunu söylemiştim.»

«Kendi işine çok yarıyor; namussuzluğu beni mahvedecek.»

«Aziz, ne feci!»

«Ama doğrusu, pek memnun kaldım adamdan, konuklarımı rahat ettirdi; sonra onu tutmam görevimdi. Kuzenim olur. Para gitti mi yerine para gelir. Para kaldı mı, ölüm gelir. Bu çok yararlı Urdu atasözünü duymuş muydunuz? Herhalde duymamışsınızdır, çünkü ben şu anda uydurdum.»

«Benim atasözlerim de şunlar: Damlaya damlaya göl olur. Bugünkü işini yarına bırakma. Düşünmeden hareket etme. Britanya İmparatorluğu'nun temeli bunlardır. M. L.'ler ve buna benzerlerini kullandıkça, bizi bir türlü sepetleyemezsiniz!»

«Sizi sepetlemek mi? Ne diye buna dertlenecekmişim? Bu pis işi politikacılara bırak... Hayır, öğrenciyken ben de kuşkusuz sizin vatandaşlarınız yüzünden hayli sinirlenirdim; ama mesleğimle uğraşmama karışmazlar, resmen kaba davranmazlarsa, başka bir şey

beklemem.»

«Ama bekliyorsun; İngilizler'i gezmeye götürdün.?»

«Bu gezintinin İngiliz Hintliliği'yle bir ilgisi yok, sadece bir dost topluluğu.»

Yarı tatlı yarı acı sürüp giden bu görkemli alay da böylece bitti; yarı yolda Brahman aşçı alındı, tren geldi, ateş gibi yanan boğazını ovada sürdü gitti, böylece on altıncı yüzyılın bittiği yerde yirminci yüzyıl başladı. Mrs. Moore kendi vagonuna girdi, erkekler de kendilerinininkine, panjurları düzelttiler, vantilatörü açtılar, biraz uyumaya çalıştılar. Alacakaranlıkta tümü birer cesede benziyordu, tren bile hareket ettiği halde sanki ölüydü. Bilim yüklü Kuzey'den gelen, bu görünümü günde dört kez bozan, tabutu andıran tren, Marabar'dan ayrılırken, bu dağ ve mağaraların sevimsiz kargaşası yitti ve bilinen, kesin, biraz da duygusal görüntüleriyle Marabar Mağaraları ortaya çıktı. Tren bir kez, ocağındaki kömürü ıslatmak için bir tulumbanın altında durdu. Derken, ta ırakta anayolu gördü, cesaretini topladı, ileri atıldı, devlet dairelerinin çevresini dolaştı, dört yol ağzını aştı, (tren yolu artık kızgın bir ateş gibi yanıyordu), bir tıkırtıyla durdu. Çandapur! Çandapur! Gezinti bitmişti.

Gezinti biterken, onlar sıkıntıyla, sıradan yaşamlarına dönmeye çalışırken, ansızın sabahın çoktan beklenen garipliği sükün etti. Komiser Mr. Hak kompartımanın kapısını birden açarak cırlak bir sesle, «Dr. Aziz, üzücü bir görev gereği seni tutuklamam gerek,» diye bağırdı.

Fielding hemen duruma hâkim olarak, «Bak, bir yanlışlık olacak,» dedi.

«Böyle emir aldım efendim, bir şey bilmiyorum.»

«Hangi suçla tutukluyorsunuz?»

«Söylememem emredildi»

«Böyle cevap vermeyiniz bana. Hani tutuklama emriniz?»

«Efendim bağışlayın ama, bu özel durumda tutuklama emrine gerek yok. MrMcBryde'a sorunuz.»

«İyi ya, biz de öyle yaparız. Haydi gel. Aziz, dostum; herhalde bir saçmalık, bir yanlışlık olacak.»

«Dr. Aziz, lütfen gelir misiniz.? Dışarıda kapalı bir araba hazır bekliyor.»

Genç adam hıçkırıldı —ilk çıkardığı ses buydu— arka kapıdan tren yoluna kaçmaya çalıştı.

Mr. Hak, «Böyle olursa, zorla sözümü dinletmem gerekecek.» diye sızlandı.

Fielding, «Kuzum, Tanrı aşkına,» diye söylendi, sinir bozukluğu ona da bulaşmıştı. Bir rezalet çıkmadan Aziz'i geri çekti, çocuk gibi tartakladı. Bir saniye geçseydi, dışarı çıkmış olacaktı, düdükler çalacaktı, adamı kovalayacaklardı... «Sevgili dostum McBryde'a birlikte gideceğiz, ne olduğunu soracağız, efendi adamdır, bir kasıt yoktur herhalde... özür dileyecek. Sakın suçluymuş gibi hareket etme.»

Aziz'in kolu kanadı kırılmıştı, «Çoluk çocuğum, adım,» diye sızlandı.

«Hiç de değil, niye? Giy şapkanı, koluma gir, seninle beraberim.»

Müfettiş, «Ah. teşekkür ederim, geliyor,» diye bağırdı.

Kol kola öğle güneşine çıktılar. İstasyon sanki kaynıyordu. Her bir gölgelikten yolcular, hamallar çıkıyordu; birkaç devlet memuru, bir sürü polis daha. Ronny Mrs. Moore'u götürdü. Muhammed Latif dövünüp sızlanmaya başladı. Bu kargaşalığın içinden daha çıkmadan önce, beklenmedik bir anda Mr. Turton'un çağırın sesi duyuldu; Aziz hapishaneye tek başına gitti.

XVII

Yerel Yönetici tutuklama işini bekleme odasından izlemişti. Odanın delikli çinko kapısı açılınca, tapınakta bir tanrı gibi ortaya çıktı. Fielding içeriye girdiği zaman kapılar bir uşağa çarptı; Yönetici uşak tarafından korunuyordu; o anın önemini göstermek istercesine koca bir yelpaze kafalarının üstünde pis pis sallanıyordu. İlkönce konuşamadı... Yüzü bembeyazdı, sertti, hatta güzeldi —daha birkaç gün Çandapur'da bütün İngiliz yüzlerinin alacağı ifadeydi bu. Hep yürekli ve özveriliydi, şimdi de için için parlak, cömert bir ateşle yanıyor; eğer iyi ve doğru bir hareket olacağını bilse hiç çekinmeden kendini bile öldürebilirdi. Sonunda konuştu. «Mesleğim boyunca rastlamadığım feci bir olay,» dedi «Miss Quested Marabar Mağaraları'nda hakarete uğramış.»

Fielding bir hafiflik, bir bulantı hissederek, «Yok, yok. yok, hayır, hayır, yok, hayır,» diye söylendi

«Çok şükür kaçabilmiş.»

«Ama yok, hayır, Aziz olamaz... Aziz olamaz...»

Adam başını salladı.

«Tümüyle olanak dışı feci bu...»

Turton, «Polis merkezine birlikte gitseydiniz, sizin de adınız işe fena bir şekilde karışabilirdi, onun için çağırdım sizi,» dedi. Fielding'in karşı koyuşuna aldırıyor, hatta duymuyordu.

Fielding, budalalar gibi, «Yok, hayır,» diye tekrarlardı. Aklına başka bir sözcük gelmiyordu. Bir delilik yoğunluğunun kabarıp herkesi kapsadığını seziyordu; bu deliliğin gerisin geriye kendi çukuruna tıklması gerekiyordu ama, bunu nasıl yapabileceğini bilmiyordu, çünkü deliliğin ne olduğunu anlayamazdı: Bir sorun çözümü irileninceye dek, kendisi hep mantık ve sükunetle hareket ederdi. Kendini tutarak, «Bu feci savı ileri süren kim?» diye sordu.

«Miss Derek... ve kurbanın kendisi...» Neredeyse kendini kaybedecektir Kızın adını bile söyleyemiyordu.

«Yani Miss Quested kesinlikle Aziz'i suçluyor ve...»

Adam başını salladı, başka yana döndü.

«Öyleyse çıldırmış.»

Yönetici ansızın aralarında görüş ayrılığı olduğunu kavrayarak büyük bir öfkeye kapıldı. «Bu son sözünüze aldırmamazlık edemeyeceğim.» dedi... «Çabuk geri alın sözünüzü. Çandapur'a geldiniz geleli hep bu tür sözler ettiniz.»

«Özür dilerim efendim. Tabii, hemen geri alıyorum.» Çünkü adam da çıldırmıştı.

«Kusura bakmayın Fielding, ama benimle neden bu şekilde konuşuyorsunuz?»

«Bu haber beni çok şaşırttı, onun için siz kusuruma bakmayın. Dr. Aziz'in suçlu olduğuna inanamıyorum.»

Adam eliyle masanın üstüne vurdu. «Bu... bu, davranışınızın daha saldırgan bir yinelenişidir.»

Fielding'in de yüzü bembeyaz olmuştu, ama savında direterek, «İzin verirseniz şunu söyleyeyim,» dedi. «Her iki bayanın da iyi niyeti hakkında bir şey söylemedim, ama Aziz'e yönelttikleri suçlama bir yanılğı üzerine kurulmuş, beş dakikada sorun çözümlenebilir. Adamın davranışları çok normal, üstelik böyle bir rezalet çıkaracak bir adam olmadığını biliyorum.»

Yöneticinin, ince, hırs dolu sesi duyuldu. «Kuşkusuz bir yanılğıya dayanır. Kuşkusuz. Bu ülkede yirmi beş yıllık deneyimim var.» Sustu. 'Yirmi beş yıl' sanki tatsızlığı ve pintliliğiyle odayı doldurmuştu. «Bu yirmi beş yıl içinde İngilizler'in Hintliler'le toplumsal açıdan yakınlık kurmaya çalıştıkları vakit daima bir felaket çıkacağını öğrendim. İlişki evet. Nezaket, kuşkusuz evet. Yakınlık, samimiyet asla, asla. Mesleğimin bütün gücüyle bunun karşısındayım. Altı yıldır Çandapur'dayım, eğer her şey yolunda gitmişse, eğer karşılıklı saygı varsa, bu her iki ulusun şu basit kurala uymuş olmalarındandır. Yeni gelenler bu geleneklerimizi bir yana bırakıyorlar ve hemen şu gördüğünüz olay ortaya çıkıyor, yılların emeği boşa gidiyor, benim bölgemin onuru da bir kuşak boyunca mahvoluyor. Ben... ben... ben bugünün sonunda ne olacak, göremiyorum, Mr. Fielding. Siz kafanızın içindeki çağdaş düşüncelerle, herhalde daha iyi görebilirsiniz. Keşke şu başlangıcını bile görmeseydim diyorum. Ben bunu bilirim. Benim sonum oldu bu. Bir bayan, en değerli memurumla nişanlı bir genç bayan... bu bayan, İngiltere'den henüz gelmiş bir İngiliz kızı... ben bu günü

göreyim!...»

Kendi coşku ve duygularına dalınca, kendini koyuverdi. Bütün söyledikleri vakurdu, hazindi, ama Aziz'le ne ilgisi vardı bunların? Fielding yanılmıyorsa, hiçbir ilgisi yoktu. Bir felaketi iki açıdan görmek olanaksızdı, oysa Turton kızın öcünü almak, Fielding ise adamı kurtarmak amacındaydı. Gidip McBryde ile konuşmak istiyordu, adam ona hep dostça davranmıştı. Genellikle mantıklıydı, hatta soğukkanlılığını koruyacağına da güvenebilirdi.

«Ben özellikle sizin için geldim —zavallı Heaslop annesini götürdü. Bence dostluk bunu gerektirir. Size bu akşam durumu görüşmek üzere kulüpte gayri resmi bir toplantı yapılacağını haber verecektim ama doğrusu gelip gelmeyeceğinizi bilemem. Kulübe ender gelirsiniz, ne zaman geleceğiniz belli olmaz.»

«Kesinlikle geleceğim efendim, benim için girdiğiniz zahmetten dolayı teşekkür ederim. Size bir şey sorabilir miyim? Miss Quested nerede?»

Bir el hareketiyle cevap verdi. Hastaymış.

Keder içinde, «Giderek daha fenalaşıyor, çok kötü,» dedi

Yerel Yönetici ona ters ters baktı, çünkü Fielding'in hâlâ aklı başındaydı. 'İngiltere'den yeni gelmiş bir İngiliz kızı' sözü onu etkilememişti. Hâlâ gerçek olayları öğrenmek istiyordu, oysa ırk sorunu sözde onu heyecanlandırmıştı. İngiliz Hindistanı'nda mantığın ortadan kalkması gerektiğine inanılınca, hâlâ mantık peşinde koşmak kadar hiçbir şey öfke yaratmaz. O gün bütün Çandapur'da Avrupalılar gerçek kişiliklerini bir yana bırakmışlar, çevrenin törelerine sığınmışlardı. Acıma, öfke, kahramanlıkla doluydular, ama iki kere iki dört eder diyebilme yeteneklerini yitirmişlerdi.

Konuşmayı bitiren Yönetici istasyona çıktı. Kargaşa insanı isyan ettirecek duruma gelmişti. Ronny'nin uşağına hanımlara ait eşyaları toplaması söylenmişti. Bir sürü şeye burnunu sokuyordu. İngilizler'in damarına basılmıştı. Muhammed Latif direktmek için uğraşmadı. Hasan sarığını fırlatıp ağlamaya başladı. Konukları rahat ettirmek için özene bezene hazırlanmış bütün eşyalar güneşin altında oraya buraya dağılmıştı. Yönetici, bir bakışta durumu inceledi, öfke ve hırstan aklını kaybetmiş olmasına karşın adalet duygusu ağır bastı ve gereken lafı söyledi: ganimet işi böylelikle son bulmuş oldu. Sonra evine gitti, gene öfkeye kapıldı. Dükkânların gölgelerine sığınmış hamalların kalkıp selam verdiklerini görünce, kendi kendine, «Şimdi anlıyorum ne mal olduğunuzu,» dedi. «Bunun cezasını çekeceksiniz, şimdi baklayı çıkaracaksınız ağzınızdan.»

XVIII

Bölge Polis Müdürü Mr. McBryde, Çandapur'daki bütün devlet memurlarının içinde en iyi düşünebileni ve en okumuşuydu. Bir hayli okumuş, bir hayli düşünmüştü ve mutsuz bir evlilik sonucu oldukça kapsamlı bir yaşam felsefesi edinmişti. Kötümserdi ama küstah değildi; hiçbir zaman öfkeyle kendini kaybetmez, kabalık etmezdi. Aziz'i nezaketle karşıladı, hatta içini rahatlatacak bir tavır bile takındı. «Kefalet ödeyinceye kadar sizi burada tutmam gerek,» dedi. «Ama kuşkusuz arkadaşlarınız başvuracaktır, kurallara uymak koşuluyla sizi ziyarete de gelebilirler. Bana bazı bilgiler verildi, ona göre hareket etmeliyim. Yargıç değilim.» Aziz ağlayarak yanından ayrıldı. McBryde adamın böyle çökmesine şaşmıştı, gerçekte onu hiçbir Hintli şaşırtmazdı, Çünkü iklim koşulları konusunda, bir kuramı vardı: «Bütün zavallı yerliler doğuştan canidir, çünkü ekvatora otuz derece uzaklıkta yaşarlar. Kınanmamaları gerekir, ellerinden bir şey gelmez. Biz de buraya yerleşseydik. onlar gibi olurduk.» Karaşi'de doğmuş olduğu için, kendisi bu kuramın tersini kanıtlıyordu, hatta bazen hazin, sakin bir gülümsemeyle itiraf ederdi bunu.

Yargıcın hazırladığı rapor üzerinde çalışmaya otururken, «Suçunun farkına varılan bir başkası daha,» diye düşündü.

Fielding gelince işi yarıda kaldı.

Hiçbir şey saklamadan bütün bildiğini söyledi. Miss Derek bir saat kadar önce Mudkul otomobiliyle gelmiş, her ikisi de feci bir haldeymiş. Doğru kendi evine gitmişler, tesadüfen, kendisi de evdeymiş, orada suçlamayı dinlemiş, istasyonda tutuklamayı sağlamış.

«Suçlama, tam olarak nedir?»

«Kızın arkasından mağaraya girmiş, aşağılatıcı bir saldırıda bulunmuş. Kız onu dürbünüyle itmiş; o da dürbünü çekmiş, kayış kopmuş, kız böylece kaçmış. Üstünü aradığımız zaman, dürbünü cebinde bulduk.»

Fielding gene, «Yok, hayır, yok, beş dakikada gerçek ortaya çıkar,» diye yineledi.

«Bir bakın dürbüne.»

Kayış yeni kopmuştu, cam bölümü kırılmıştı. Kanıtın ortaya koyduğu mantık, 'Suçlu,'

diyordu.

«Başka bir şey dedi mi?»

«Bir yankı varmış, anlaşılın kızı korkutmuş. Siz girdiniz mi mağaralara?»

«Bir tanesini gördüm. Bir yankı vardı. Yankı sınırlarını bozmuş mu?»

«Bu gibi sorularla onu fazla üzemezdim. Tanık iskemlesinde zaten azap çekecek. Bu önümüzdeki haftaları düşünmek bile kolay değil. Keşke Marabar Mağaraları toptan cehennem dibine gitseydi. Tanrı'nın akşamı kulüpten gözlerdik onları, zararsız bir addı... Evet, şimdiden başlıyoruz.» Bir kart getirilmişti. Tutuklunun hukuk danışmanı Vekil Mahmut Ali, Aziz'i görmek için izin istiyordu. McBryde içini çekti, izni verdi, devam etti: Miss Derek'ten biraz bilgi aldım. İkimizin de eski bir dostudur, rahat konuşur. Onun anlattığına göre, siz kampı bulmaya gitmişsiniz; hemen o anda Kava Dol'dan düşen taş sesleri duymuş. Bir kayalığın kenarından Miss Quested'in koştuğunu görmüş. İşte. Hendek gibi bir yerden kıza doğru tırmanmış. Kızı bitik durumda bulmuş. Şapkası düşmüş... »

«Rehber yanında değil miymiş?»

«Hayır. Birkaç kaktüsün arasına dalmış, Miss Derek o anda gelerek hayatını kurtarmış, kendini öteye beriye atmaya başlamış. Yardım etmiş, otomobile bindirmiş. Miss Quested Hintli şoföre katlanamamış, 'Uzaklaştır onu' diye bağırılmış, işte bu yüzden Miss Derek olanları sezmeye başlamış. Doğru bizim eve gelmişler, şimdi de oradalar. Hikâyenin bildiğim kadarı bu. Şoförü sizin yanınıza göndermiş. Bence çok akıllı hareket etmiş.»

Fielding birden sordu: «Şu halde benim Miss Quested'i görmem mümkün değil.»

«Doğru olacağını sanmam.»

«Ben de bunu diyeceğinden korkuyordum. Çok isterdim onu görmeyi.»

«Kimseyi göreceğ halde değil. Zaten kendisini iyi tanımıyorsunuz.»

«Pek az tanıyorum. Ama bana öyle geliyor ki korkunç bir kuruntunun etkisinde kızcağız, zavallı çocuk da suçsuz.»

Polis hayretle baktı, yüzünü bir gölge kapladı, kendi fikir ve inançlarının sarsılmasına dayanamazdı. «Bunu düşündüğünüzü asla aklıma getiremezdim,» dedi, sözlerini desteklemesini istercesine önünde duran imzalı rapora baktı.

«Dürbün ilkönce bir an için şaşırttı beni, ama o andan beri düşündüm; madem ki ona saldırmış, dürbünü cebine koyması olanaksız.»

«Ne yazık ki olabilir; Hintli kötülük yapınca, sadece çok kötü olmakla kalmaz, üstelik de çok garipleşir.»

«Anlamıyorum.»

«Nasıl anlayacaksınız? Suç düşününce İngiliz suçu düşünüyorsunuz. Buradaki psikoloji başkadır. Korkarım birazdan, tepeden inip yanınıza geldiği vakit hareketlerinin gayet normal olduğunu söyleyeceksiniz. Olmaması için hiçbir neden yok. İsyen raporlarından bazılarını okuyun, bence bu ülkede Bagavad Gita'dan çok sizin İncil'iniz okunmalı. Gerçi her ikisinin pek yakından birbirine bağlı olmadığından da emin değilim. Münasebetsizlik ediyorum değil mi? Ama bakınız, Fielding, size daha önce de delgim gibi, siz bir öğretmensiniz, bu nedenle insanların en iyi yanlarına rastlıyorsunuz. İşte sizi yanıltan da bu. Çocuk olarak hepsi son derece sevimlidirler. Ama ben onları, büyüüp erkek olduktan sonra, oldukları gibi tanırım. Örneğin şuna bakın,» Aziz'in cüzdanını uzattı. «İçindekileri gözden geçiriyorum. Fazla bir şey öğrenilecek gibi değil. İşte bir dostundan gelmiş bir mektup. adam anlaşılabilir genelev işletiyor.»

«Özel mektuplarım dinlemek istemem.»

«Ama gene de ahlakını açıkladığı için mahkemede okunacak. Kalküta'da bir kadınla buluşmayı tasarlıyormuş.»

«Aman yeter bu kadar, yeter bu kadar.»

McBryde sustu, çocuklar gibi şaşırmıştı. İki efendinin bir Hintli hakkında bütün bildiklerini ortaya dökmeleri çok doğaldı. Bu direnişin nereden çıktığını anlayamıyordu.

«Belki böyle bir şey yaptı diye bir genci kollamak sizin hakkınız ama benim değil. Onun yaşında ben de aynı şeyi yaptım.»

Polis müdürü de öyle yapmıştı, ama bu konuşmanın hiç de istenmedik bir yola saptığını düşündü. Fielding'in bundan sonra söylediği sözden hoşlanmadı.

«Miss Quested gerçekten görülemez mi? Bunu kesinlikle biliyor musunuz?»

«Aklınızdan ne geçtiğini bana söylemediniz ki... Ne diye görmek istiyorsunuz kendisini?»

«Sizin raporunuz gönderilip Aziz mahkemeye verilmeden, iş çığırından çıkmadan, belki sözünü geri, alır diye. Hadi efendim tartışmayın da eşinize ya da Miss Derek'e telefon edip bir sorun. Bir şey kaybetmezsiniz kil»

Adam elini telefona uzatırken, «Onlara telefon etmemin bir yararı olmaz,» dedi. «Böyle bir soruyu ancak Callendar yanıtlayabilir. Kızın çok hasta olduğunu anlayamadınız mı?»

Fielding ırpınırcasına, «O da kuşkusuz reddedecek, başka bir işe yaramaz ki zaten,» dedi.

Beklenen yanıt geldi: Binbaşı hastanın rahatsız edilmesine izin veremezdi.

«Ben ona sadece arkasından mağaraya girenin Aziz olduğundan emin olup olmadığını soracaktım.»

«Herhalde bunu karım da sorabilir.»

«Ama ben kendim sormak istiyorum. Aziz'e güveni olan birinin sormasını istiyorum.»

«Bunun ne farkı olur?»

«Miss Quested Hintliler'e güveni olmayan kişilerin arasında.»

«Anlattıkları kendi anlatmak istedikleri değil mi?»

«Bilmiyorum ama, size anlatıyor bunları.»

McBryde kaşlarını kaldırarak mırıldandı: «Biraz fazla dolambaçlı bu. Her neyse, Callendar kızı görmek istediğini duymak bile istemiyor. Ne yazık ki az önce kötü bir haber verdi. Kız henüz tehlikeden kurtulamamış.»

Sustular. İçeri başka kart getirildi —Hamdullah'ınki— Karşı ordu toplanıyordu.

«Bu raporu yazmam gerek artık, Fielding.»

«Keşke yazmasanız.»

«Nasıl yazmayabilirim?»

«Bana öyle geliyor ki durum yalnızca üzücü ve korkunç değil, aynı zamanda çok da karışık. Büyük bir karmaşaya doğru gidiyoruz. Sanığı görebilirim herhalde.»

Adam duraksadı. «Kendi yakınları görebiliyorlar onu.»

«Onlarla işi bittikten sonra öyleyse.»

«Sizi bekletmek istemem. Siz Hintli bir ziyaretçiden önce gelirsiniz. Yani ne yararı var demek istedim. Ne diye böyle bir tatsızlığa karışacaksınız?»

«Ben size onun suçsuz olduğunu söyledim.»

«Suçsuz ya da suçlu, ne diye kendinizi karıştırıyorsunuz bu işe? Ne faydası var?»

Bütün dünyaların birden durduğunu hisseden Fielding, «Yarar, yarar, yarar,» diye bağırdı. «İnsanın arada sırada soluğa da gereksinmesi olur, benim var en azından. Kızı göremiyorum, eh Aziz'i de göremiyorum. Buraya sizi görmeye onunla birlikte geleceğime söz vermiştim ama, daha iki adım atmadan Turtan durdurdu beni.»

Adam, «Tam Burra Sahib'in yapacağı iş,» diye içli içli söylendi. Fazla hükmediyormuş gibi davranmamaya çalışarak masanın üstünden elini uzattı: «Dostum hep birlikte hareket etmemiz gerekiyor ne yazık ki. Ben çalışma yıllarım açısından sizden daha deneyimliyim, onun için benim sözüme kulak verin, önümüzdeki birkaç haftada Çandapur'da işler pek kötü gidecek, pek kötü.»

«Ben de az önce size aynı şeyi söyledim.»

«Ama böyle zamanların —şeylere— kişisel görüşlere pek tahammülü yoktur. Sürüden ayrılanı kurt kapar.»

«Ne demek istediğinizi anlıyorum.»

«Hayır tam anlamıyla anlamıyorsunuz. İnsan yalnız kendini kurda kaptırmakla kalmaz, dostlarını da kurda kaptırır. Sürüyü bıraktın mı sürüde bir boşluk yaratırsın. Bu kurtlar —eliyle avukatların kartlarını gösteriyordu— avlayacak kuzu arıyorlar.»

Fielding'in yanıtı «Aziz'i görebilir miyim?» oldu.

«Hayır.» Turton'un tavrını öğrenmişti ya, artık polisin hiçbir kaygısı kalmamıştı. «Ancak yargıcın emriyle görebilirsiniz onu, sorumluluğumu düşününce bunu yapacak neden göremiyorum. Birtakım karışıklıklara yol açabilir bu.»

Fielding duraksadı. On yıl daha genç olsa, ya da Hindistan' da on yıl daha kalmış olsa McBryde'in bu dediklerini yanıtsız bırakamayacağı düşünmüdü. Dudaklarını ısırıldı; sonra da,

«Emir almak için kime başvurmalıyım?» dedi.

«Yargıca.»

«Amma da tatsız işi»

«Evet, insan zavallı Heaslop'u daha beter üzmemek istemez.»

Tam bu sırada başka 'deliller' ortaya çıktı. Aziz'in kulübesindeki çekmece bir onbaşının kollarında odaya girdi.

«Kadın resimleri. Ah!»

Fielding çekinerek, «Karısı bu,» dedi.

«Nereden biliyorsunuz?»

«Kendi söylemişti.»

McBryde hafif, güvensiz bir tebessümle çekmeceyi karıştırmaya başladı. Yüzünde meraklı ve haşin bir anlam vardı. «Karısı ha, bilirim ben ne türlü karısı olduğunu,» diye düşünüyordu. «Eh artık yollanmalısın dostum, Tanrı yardımcımız olsun, Tanrı hepimizin yardımcısı olsun...» dedi.

Sanki duası duyulmuş gibi tapınak çanlarının birinden bir cümbüştür koptu.

XIX

Bundan sonraki aşama Hamdullah'tı. Müdürün odasının dışında bekliyordu. Fielding'i görünce saygıyla yerinden fırladı, İngiliz'in candan, «Hepsi bir yanılığ, o kadar,» sözüne karşılık, «A, a, yeni bir kanıt mı geldi?» diye sordu.

Fielding adamın ellerini tutarak, «Gelecek,» dedi.

«A, evet, Mr. Fielding; ama bir Hintli tutuklandı mı, işin nereye varacağını hiçbirimiz bilemeyiz.» Davranışı saygılıydı. «Herkesin ortasında beni bu şekilde selamlamanız çok nazik bir hareket, minnettarım, ancak Mr. Fielding, yargıcı ancak kanıt inandırır. Mr. McBryde kartım geldiği vakit bir şey dedi mi? Benim başvuruma sinirlendi mi dersiniz? Acaba arkadaşım hakkında kötü bir düşünceye mi kapılacak? Eğer öyleyse, hemen aradan çekilirim.»

«Sinirlenmedi, zaten sinirlense de ne çıkar?»

«A, sizin için böyle konuşmak çok kolay, ama biz, bu ülkede yaşamak zorundayız.»

Çandapur'un ileri gelen avukatı, tüm vakarı ve Cambridge Üniversitesi diplomasıyla saçmalamaya başlamıştı. O da Aziz'i severdi, iftiraya uğradığını biliyordu; ama içinde güven yoktu, 'tavır' ve 'kanıt' sözlerinin üstünde o kadar çok duruyordu ki, İngiliz'in içine dert oldu. Fielding de kendine göre kaygılanıyordu; dürbün konusu, sonra rehber hakkında birbirini tutmayan sözler hiç de hoşuna gitmemişti, ama bütün bunları aklının bir köşesine itti, düşüncelerinin can noktasını etkilemesine yer vermedi. Aziz masumdu işte, bütün hareket de bu nokta üzerine kurulmalıydı, suçlu diyenler güçlü kişilerdi, onları yatıştırmaya çalışmak olacak iş değildi. Tam Hintliler'den yana çıkmaya hazırlandığı anda, onlarla kendi arasındaki uçurumun derinliğini kavradı. Hep bir saçmalık yaparlar; Aziz de polisten kaçmaya çalışmıştı. Muhammed Latif ufak tefek hırsızlığa göz kulak olmamıştı. Şimdi de Hamdullah kızıp bağıracağı yerde, alttan alıyordu. Hintliler korkak mıydı? Hayır, ama ters taraftan başlıyorlar, çok zaman da geriliyorlardı. Korku her yere kök salmıştı, İngiliz yönetimi de buna dayanıyordu. Fielding'in duyduğu nezaket ve saygıysa, farkına varmadığı bir uzlaştırma çabasının belirtileriydi. Hamdullah'a keyfini bozmamasını, her şeyin yoluna gireceğini, düzelişle aklı uygun bir şekil alacağını söyledi. McBryde'in 'Sürüden ayrılanı kurt kapar' sözü kendini belli eder olmuştu.

«Sürünün başında, sürünün önünde gitmeliydi...»

Bugün öğleden sonra başvurmalıydı. Fielding dürüst ve güvenceli davranmak istiyordu. Hamdullah, Newab Bahadır'a başvurmayı düşünüyordu.

«Peki ama onu ne diye karıştırmalı?»

Herkesi işin içine karıştırmak avukatın temel amacıydı. Ondan sonra da dava vekilinin bir Hindu olması görüşünü ileri sürdü; böylece savunma daha geniş bir alanı kapsayacaktı. Bir iki isim saydı, hepsi uzaklarda bulunan, yerel etki altında kalmayacak adamlardı. Amritrao adında Kalkütalı bir avukatı yeğleyeceğini söyledi, hem meslek açısından, hem ünlü bir adam olduğundan onu yeğliyordu; üstelik şiddete karşıymış.

Fielding içinden bu fikre karşı geldi. Bu tam aşırılığa kaçmaktı. Aziz kurtarılmalıydı ama ırkçılık elden geldiğince önlenmeliydi. Kulüpte Amritrao'dan nefret edilirdi. Onu tutmak, siyasal bir meydân okuyuş sayılacaktı.

«Yok, hayır, bütün gücümüzle saldırmalıyız. Biraz önce dostumun özel mektuplarının, kâğıtlarının pis bir polisin elinde içeri götürüldüğünü gördüğüm vakit, kendi kendime, bu işi temizleyecek adam, olsa olsa Amritrao'dur, dedim.»

Can sıkıcı bir sessizlik oldu. Tapınağın çanı kulak tırmalarcasına çalmaya devam ediyordu. Sonu gelmeyen bu baş belası yeni yeni ikindiye dönüşmüştü. Sömürge çarkları işe koyuldu, Polis Müdürü atlı bir haberciyle tutuklama raporunu yargıca gönderdi. Adam toza toprağa bulanıp kaybolurken, Fielding, «İşleri karıştırmayın, bırakın kozlar açık oynansın,» diye yalvardı. «Nasıl olsa kazanacağız, yapacağımız başka bir şey yok. Kız nasıl olsa savını asla kanıtlayamayacak.»

Bu, Hamdullah'ın içini rahatlattı, tam bir içtenlikle cevap verdi: «Karışıklığı çözmekte İngilizler'in üstüne bulunmaz.»

«Güle güle Hamdullahcığım. Artık Mr. sözünü bir yana bırakalım. Gördüğün vakit Aziz'e benden selam söyle, sakın olsun, sakın, sakın. Ben şimdi okula dönüyorum. Bana gereğin olunca telefon et. Olmazsa telefon etme, çünkü çok meşgul olacağım.»

«Hoşçakal Fielding, demek kendi ulusuna karşı bizim tarafımızı tutuyorsun?»

«Evet, Kesinlikle.»

Taraf tutmak hiç hoşuna gitmemişti. Hindistan'da alnında damga olmadan yaşayıp gitmek

niyetindeydi. Bundan sonra artık ona, 'İngiliz düşmanı', 'fitneci' diyeceklerdi. Fena halde canını sıkan yakıştırmalardı bunlar; üstelik coşkusuyla yapabileceği yararlı şeyleri kısıtlıyorlardı. Gelecekte hazin bir felaket bir yana, bir de kargaşa ve tatsızlık seziyordu. Daha şimdiden işin içinde sayısız kördüğümler görüyordu, her bakışında da düğümler büyüyordu, özgürlük içinde doğduğundan kargaşa ve çapraşıklıktan korkmazdı, ama varlığını kabul ederdi.

Günün bu bölümü, Profesör Godbole ile garip, belirsiz bir konuşmayla sona erdi. Gene bitmek tükenmek bilmeyen zehirli yılan hikâyesi ortaya çıkmıştı. Birkaç hafta önce Kolej öğretmenlerinden hiç seilmeyen bir Parsi, sınıfın içinde dolaşan bir yılan bulmuştu. Yılan belki kendi kendine sürünüp gelmişti, belki de öyle olmamıştı ama, öğretmenler durmadan Müdüre başvurup akıl danışıyor, kendilerine özgü kuramlarıyla sürekli vaktini alıyorlardı. Yılan öylesine zehirliydi ki, bu işi hemen örtbas etmek istemiyordu; onlar da bunu biliyorlardı. İşte kafasının içi son derece meşgulken ve Miss Quested'e bir mektup yazarak başvurup vurmamakta kararsızlığa düşmüşken ucu ortası olmayan anlamsız bir konuşma dinlemek zorunda kaldı. Konuşmanın sonunda Godbole. «İzninizle gidebilir miyim artık» dedi. —Söylenmesi gereken şeylerin söylenmemiş olduğunu belirten bir laftı bu— «Şimdi giderken size şunu söylemek isterim ki, her şeye karşın Marabar'a gitmeyi başarmanıza çok sevindim. Benim vaktinde davranmamış olmam size de engel olur diye korkmuştum ama siz (çok daha keyifli bir şekilde) Miss Derek'in otomobiliyle gitmişsiniz. Umarım, gezinti keyifli olmuştur.»

«Siz haberi daha duymamışsınız herhalde.»

«A, evet. Kolejde bunu duymayan yok.»

Fielding hayretle. «Böyle bir şey olduğu zaman gezintiye hiç de keyifli denemez,» dedi.

«Hiçbir şey diyemem, ben orada değildim ki!»

Gene hayretle baktı. —Boşuna bir hareketti bu— çünkü Brahman'ın aklının köşesinde ne gizlediğini hiçbir göz göremezdi, ama adamın hem akli hem de yüreği vardı, bütün dostları da nedenini bilmeden ona güvenirlerdi. «Fena halde canım sıkkın.»

«Odanıza girdiğim vakit farkına vardım. Vaktinizi almak istemem ama benim de bir küçük kişisel sorunum var, yardımınızı istiyorum. Görevimden ayrılıyorum, biliyorsunuz.»

«Evet, çok yazık!»

«Orta Hindistan'a, doğduğum yere gideceğim, orada eğitim işini ele alacağım. İngiliz

usulü bir okul açmak istiyorum orada, elden geldiğince tabii. Hükümet Koleji'ne benzesin istiyorum.»

Fielding ilgilenmeye çatışarak, «Eeee?» dedi.

«Şimdilik Mau'da sadece yerli dille eğitim yapılıyor. Benim görevim bunu değiştirmek olacak. Haşmetmaab'a merkezde bir ortaokul ve mümkünse her bölgede de okullar açmasını önereceğim.»

Fielding başını kollarına yasladı; doğrusu Hindistan bazen dayanılmaz bir hal alıyordu.

«Sorun; sizin yardımınızı rica ettiğim sorun, şu: Okula ne ad koymalı?»

Fielding birden, bekleme odasında olduğu gibi, bir bulantı hissederek, «Ad mı? Okula ad mı?» dedi.

«Evet, bir ad, uygun bir ad verilsin, genellikle bu adla tanınsın.»

«Doğrusu aklımda hiçbir okul adı yok. Şimdilik yalnızca zavallı Aziz'i düşünüyordum. Şu anda hapiste olduğunu düşünebiliyor musunuz?»

«A, evet,... Yok, hayır. Sorumun yanıtını beklemiyorum. Sadece boş vaktinizde bu konuyu düşünün de birkaç okul adı bulup söyleyin demek istemiştım. İlkönce 'Mr. Fielding Okulu' demeyi düşündüm, sonra bu da olmadı, 'Kral İmparator Beşinci . Jorj' dedim.»

«Godbole!»

Yaşlı adam ellerini bitıştirdi, kurnaz ve şirin bir bakışla baktı.

«Aziz suçlu mu, suçsuz mu?»

«Buna mahkeme karar verecek. Karar, kanıtlara tam bir uygunlukla verilecek, bundan hiç kuşku yok.»

«Evet, evet ama, bu sizin kişisel görüşünüz. İşte ikimizin de sevdiği, genellikle değer verilen bir adam; sakın sakın burada yaşar, işiyle gücüyle uğraşır... Peki, insan ne sonuç çıkarır bundan? Böyle bir şey yapar mı, yapmaz mı?»

«A, bakın bu deminki sorunuzdan daha başka ve daha güç bir soru. Yani bizim felsefemize göre, güç demek istedim. Dr. Aziz çok değerli bir genç, kendisine büyük saygım var; ama bence siz, bir insan iyi ya da kötü eylemlerde bulunabilir mi, diye soruyorsunuz, bu

soru bize göre hayli güç.» Heyecanlanmadan, kısa, kesik hecelerle konuşuyordu.

«Soruyorum size: Yaptı mı, yapmadı mı? Açık değil mi bu? Yapmadığını biliyorum, bu noktadan başlıyorum. Birkaç gün içinde sorunun iç yüzünü anlamak istiyorum. Şimdilik son düşünceme göre, onlarla birlikte giden rehberdi bu işi yapan. Miss Quested'in yaptığı düpedüz kötülük —gerçi Hamdullah böyle sanıyor, ama ben o görüşte değilim. Kuşkusuz çok feci bir şey geçirdi. Ama siz söyleyin bana, yok hayır, çünkü iyilik ve kötülük aynı şeydir.»

«Hayır, izin verirsiniz bizim felsefemize göre öyle değil. Çünkü tek el ses çıkarmaz. İyi bir hareket hep birlikte yapılır, kötü hareket de yapıldığı vakit hep birlikte yapılır. Ne demek istediğimi açıklayabilmem için söz konusu sorunu ele alayım.»

«Duyduğuma göre Marabar Dağları'nda çok kötü bir hareket yapılmış, sonuç olarak da çok saygıdeğer bir İngiliz hanım fena halde hastalanmış. Buna benim yanıtlım şudur: Bu iş Dr. Azizin işidir.» Sustu. İncecik yanaklarını çukurlaştırdı. «Sizin tarafınızdan yapılmıştır bu hareket.» Artık hem atılgan hem de çekingen bir tavır takınmıştı. «Benim tarafımdan yapılmıştır.» Mahcup bir tavırla ceketinin koluna baktı. «Ve benim öğrencilerim tarafından; hatta hanımın kendi tarafından. Kötülük çıkageldiği vakit tüm evreni kapsar. Aynı şekilde iyilik çıkageldiği vakit de.»

Fielding. sinirli sinirli. «Aynı şekilde, acı çıkageldiği vakit, ya da başka şeyler; her şey, bir şeydir; hiçbir şey de bir şeydir,» diye mırıldandı, çünkü güvенеbileceği bir dayanak arıyordu.

«Bağışlayın ama, siz şimdi tartışmanızın yönünü değiştiriyorsunuz. İyilik ve kötülüğü tartışıyorduk. Acı yalnızca kişiyi ilgilendiren bir şeydir. Genç bir kadının başına güneş geçerse, bunun evrenden yana hiçbir anlamı yoktur. Yoktur, hiç yoktur. Hem de hiç, ama hiç yoktur. Bu tek başına bir olaydır, sadece kendini ilgilendirir. Baş ağrıdığını düşünmese, hasta sayılmaz, böylece de bu iş biter. Ama iyilik ve kötülük konusunda iş bambaşkadır. Bunlar, düşündüğümüz gibi değil, oldukları gibidir. Bizim ise her ikisinde de payımız vardır.»

«İyilik ve kötülüğün aynı şey olduğunu anlatıyorsunuz.»

«Hayır, gene beni bağışlamanızı dilerim. Adları da belli ettiği gibi, iyilik ve kötülük iki ayrı şeydir. Ama benim basit düşünceme göre, her ikisi de güzel Tanrımız'ın bir yansımasıdır. Tanrı, birinde vardır, öbüründe yoktur, bu varlıkla yokluk arasındaki fark büyüktür, benim cılız aklımın alabildiğince büyüktür. Ama gene de yokluk varlık yaratır, yokluk varolmamaktadır, onun için biz durmamacasına 'Gel, gel, gel, gel,' diye yineleriz.»

Sözcüklerin taşımış olabileceği herhangi bir güzelliği bir solukta hemen yok etmek istercesine ekledi: «Peki, Marabar kalıntılarının görülmeye değer olanlarını görmeye vakit buldunuz mu?»

Fielding susmuştu, düşünmeye, kafasını dinlendirmeye çalışıyordu.

«Her zaman mola vermek için kullanılan yerin yanibaşındaki sarnıcı da görmediniz mi?» diye sızlandı.

Fielding dalgın dalgın, «Evet, evet,» diye yanıtladı, bir çırpıda bir yığın şeyi birden aklından geçiriyordu.

«İyi, öyleyse Hançer çeşmesini gördünüz.» Derken, beş on gün önce bir çay toplantısında anlatmış olsa, pekâlâ hoş karşılanabilecek bir efsane anlatmaya koyuldu, öykü bir Hindu Racası'na dairdi. Hindu Raca kendi öz ablasının oğlunu öldürmüştü, bu işi gördüğü hançer eline yapışık kalmış, yıllar sonra Marabar Dağları'na gelene kadar, orada susamış, su içmek istemiş ama susamış bir ineğe rastlamış, suyun önce ineğe verilmesini emretmiş, bu iş yapılır yapılmaz hançer elinden düşüvermiş, bunun anısına sarnıcı ve çeşmeyi yaptırmış.» Profesör Godbole'un konuşmaları çok zaman bir inekle son bulurdu. Fielding bu öyküyü sıkıntılı bir suskunlukla karşıladı.

Öğleden sonra izin alıp Aziz'i gördü, ama Azizin dertlenmekten konuşacak hali yoktu. Belirli söylediği tek laf, «Beni terkettiniz,» oldu. Miss Quested'in mektubunu yazmak üzere ayrıldı. Mektup eline geçse de bir yaran olmayacaktı, herhalde McBryde'lar mektubu alıkoyacaklardı. Miss Quested gerçekten şaşırtmıştı onu. O kadar yavan, makul ve kötülükten öyle uzak bir kızdı ki... Çandapur'da bir Hintli'yi yok yere suçlayacak son insan o olmalıydı.

XX

Gerçi Miss Quested İngilizler arasında pek sevilmemişti ama tümünün iyi yanını ortaya çıkarmıştı. Birkaç saat süresince dayanılmaz bir üzüntü sardı herkesi. Hatta bunu kadınlar, erkeklerden daha etkin bir biçimde ve daha uzun zaman hissettiler. Kızgın sıcakta genç kıızı yoklamaya giderken Callendar ve Lesley hanımların düşüncesi, «Kardeşimize ne yapabiliriz acaba?» olmuştu. Hastanın odasına kabul edilen tek kişi Turton oldu, özverili bir insanın hüznü ve soylu bir tavırla odadan çıktı. Söylediği ilk söz, «Benim biricik canım kızım,» oldu; sonra, genç kıza daha önce «Hiç de kibar değil,» demiş ve onun genç Heaslop ile nişanlanmasını uygun görmemiş olduğunu anımsayarak ağlamaya başladı. Yöneticinin eşinin ağladığını hiç kimse görmemişti. Gözyaşı dökmesini becerirdi, ama onları hep daha elverişli bir olaya saklardı, şimdi de bunu bulmuştu. Ah, ne diye hepsi bu yabancıya daha nazik, daha sabırlı davranmamışlar, sadece evlerini değil, yüreklerini de açmamışlardı? Yüreğin pek ender kullanılan yumuşak noktası... Hepsi pişmanlığın etkisiyle birazcık o noktayı kullandılar. Her şey olup bittiyse (Binbaşı Callendar'ın çıtlattığı gibi), eh her şey olup bitmişti işte, elden bir şey gelmezdi ama kızın, bir türlü ne olduğunu tam kestiremedikleri bu hazin yanılığında onlar da az çok sorumluluk yükleniyorlardı. Eğer kızcağız onlardan değilse, onu kendilerinden yapmış olmaları gerekirdi, ama artık bunu dünyada yapamazlardı, ellerinden erişemeyecekleri bir yere uçup gitmişti. Keyif ve eğlence düşkünü Miss Derek, «İnsan ne diye başkalarını daha fazla düşünmez?» diyerek içini çekti. Bu pişmanlıklar tüm saflığıyla ancak birkaç saat sürdü. Güneş batmadan kafalarına başka düşünceler girdi, artık (Bir başkasının sorunuyla karşılaştığımız an garip biçimde çıkagelen) suç duygusu solup kaybolmaya başlamıştı.

Herkes kulübe büyük bir sükûnetle geldi —yeşil çitlerin arasında kibar taşralıların ağır aksak yürüyüşü... Yerliler hallerine bakıp telaşlı olduklarını sanmamalıydılar. Her zamanki gibi içki içtiler, ama her şeyin tadı bir başkaydı, göğün mor boğazına saplanan kaktüs dizilerine baktılar; anlayıp, bildikleri yerlerden binlerce kilometre uzaklarda olduklarını farkettiler. Kulüp her zamankinden daha kalabalıktı, birçok ana babalar büyüklere ayrılan odalara çocuklarını da getirmişti, bir çeşit malikâne hali vardı burada. Genç bir ana—kafasız fakat son derece güzel bir kız — kucağında kundakta çocuğuyla sigara odasındaki sedirin üstüne oturmuştu, kocası bölgenin uzak bir yerindeydi, o da ya «Araplar saldırırsa» korkusuyla kendi evine gidemiyordu. Küçük bir demiryolu memurunun eşiydi, çok zaman küçümsenirdi, ama bu akşam balık eti vücudu, mısır sarısı gür saçlarıyla, uğruna dövüşüp

ölmeye değer olan şeyleri simgeliyordu, hatta, belki zavallı Adela'dan daha fazla, kalıcı bir simge yerini tutuyordu. Erkekler, «Üzülme, Mrs. Blakiston,» diyordu, «bu davullar sadece Muharrem için çalıyor.» O da, «Öyleyse harekete geçtiler,» diye inildi, çocuğuna sıkı sıkı sarıldı, sanki bir yandan da çocuk keşke böyle bir anda çenesinden aşağı salyalar koyuvermese diyordu. «Yok canım tabii değil, zaten kulübe gelemezler.» Mrs. Turton da koruyucu melek gibi kızın yanına dikilip, içinden bir daha böyle ukalalık etmemeye karar verirken, «Hanımefendinin evine de gelmezler. Sen de geceyi çocukla orada geçireceksin,» dedi.

Yönetici sussunlar diye el çırdı. Fielding'e içini boşalttığı andan daha sakindi. Baş başa konuşmalardan çok, kalabalığa seslenirken rahat ederdi. «Özellikle hanımlara sesleniyorum,» dedi.

«Ürkütüp korkutmak için değil. Sakin olun. Sakin olun. Zorunlu olmadıkça dışarıya çıkmayın, kente inmeyin, hizmetçilerinizin yanında konuşmayın. Hepsi bu kadar.»

Karısı, «Harry, kentten haber var mı?» diye sordu. Kocasından biraz uzakta duruyordu, o da 'genel güven' sesini takınmıştı. öbürleri bu önemli tirat boyunca ses çıkarmamışlardı.

«Her şey gayet normal.»

«Ben de öyle tahmin etmişim. Bu davullar, tabii sadece Muharrem için çalıyor.»

«Sadece hazırlık için. Geçit gelecek haftaya.»

«Evet, Pazartesi.»

Mrs. Callendar, «Mr. McBryde Kutsal Adam kılığında oraya gitti,» dedi.

Adam, Mrs. Callendar'ı göstererek, «İşte söylenmesi gereken şeylerden biri» dedi. «Mrs. Callendar, lütfen böyle zamanlarda daha dikkatli olunuz.»

«Ben... şey, ben...» Gücenmişti, ama adamın sert davranışı ona güvence vermişti.

«Başka soracağınız bir şey var mı? Zorunlu sorular?»

Bayan Lesley titrek bir sesle, «Nerede... şey, o nerede?» dedi.

«Hapiste. Kefalet reddedildi.»

Bundan sonra Fielding konuştu. Miss Quested'in sağlığı hakkında resmi bir bildiri olup

olmadığını, üzücü haberlerin yalnızca dedikodu mu olduğunu sordu. Bu soru, kızın adını içerdiğinden, fena etki yapmıştı, oysa ondan da, Aziz gibi, üstü kapalı söz ediliyordu.

«Umarım Callendar çok geçmeden durumu bize bildirir.»

Mrs. Turton, «Bu son soru, nasıl zorunlu bir soru sayılır anlamıyorum,» dedi.

Adam gene el çırparak, «Hanımlar, lütfen sigara odasını terk ederler mi?» dedi. «Ve dediklerimi hatırlayın. Güç bir zamanda, bize yardım edeceğinizi umuyoruz. Bu yardımı da, her şey yolundaymış gibi hareket ederek yapabilirsiniz. Bütün İstedğim bu. Size güvenebilir miyim?»

Süklüm püklüm, kaygılı suratlardan, hep bir ağızdan, «Evet, elbette Efendim,» sesi çıktı. Hem yatışmış, hem heyecanlanmış halleriyle çıktılar, Mrs. Blakiston, kutsal bir alev gibi ortalarındaydı. Adamın basit kelimeleri, onlara bir imparatorluğun ileri karakolu olduklarını anımsatmıştı. Adela'ya acı dolu bir sevginin yanı sıra, bambaşka bir duygu belirdi, bu duygu, eninde sonunda, öbürünü bastıracaktı. İlk belirtileri zayıf ve küçüktü. Briçte Mrs. Turton gürültülü, haşin şakalarını yaptı, Mrs. Lesley atkı örmeye başladı.

Sigara odası boşalınca, Yönetici işi resmiyete dökmeden çevresindekilere hâkim olabilmek için, bir masanın ucuna ilişti. Kafası birbirine karşıt düşüncelerle allak bullaktı. Bir yandan Miss Quested'in öcünü almak, Aziz'i cezalandırmak, bir yandan da az çok haksızlıktan kaçınmak istiyordu. Her gördüğü yerliyi tartaklamak istiyor, bir yandan da askeri müdahaleye yol açacak bir isyan çıkarmaya neden olabilecek herhangi bir hareket yapmamaya çabalıyordu. Askeri birlikleri çağırma konusu hep aklının bir köşesindeydi; askerler bir tek şeyi düzeltir, ardından bir sürü şeyi bozarlardı, sivil yönetimi küçük düşürmeye bayılırlardı. Bu akşam odada bir asker vardı —gelişigüzel oraya gelmiş, Gurka alayından bir teğmen; biraz sarhoştı, kendisinin orada bulunuşunu bir çeşit Tanrı nimeti sayıyordu. Yönetici içini çekti. Yapılacak fazla bir şey yoktu, olsa olsa eski can sıkıcı uzlaşma, ölçülü davranma konusu vardı. Bir İngiliz'in kendi onurunu kendisinin tatmin edebildiği, sonradan sorguya çekilmediği eski günleri özlemle andı. Zavallı genç Heaslop, kefaleti reddederek, bu yönde bir adım atmıştı. Ama Yönetici bunu Heaslop için akıllıca bir iş bulmuyordu. Sadece Newvab Bahadır ve öbürlerinin öfkesiyle kalmayacaktı. Hindistan Hükümeti de tetikteydi, onun ardından da, sertiyle yumuşağıyla parti toplantıları, yani İngiltere Parlamentosu vardı. Aziz'in yasalardan yana henüz suçlu bulunmadığını kendi kendine durmadan anımsatması gerekiyordu, bu çaba da onu yoruyordu.

Diğerleri, daha az sorumluluk payı yüklendiklerinden doğal hareket edebiliyorlardı. Hepsi de, üst üste söylendi mi bir erkeği çileden çıkarabilecek bir laf tutturmuşlardı: «Kadınlar ve

çocuklar...» Her biri hayatta en fazla sevdikleri şeyin tehlikede olduğunu, öcünün alınması gerektiğini hissediyor, hiç de hoş olmayan bir alevle doluyordu. Bu alev içinde Miss Quested'in soğuk ve zaten az tanınan kişiliği kayboluyor, yerini özel yaşamının en tatlı ve ılık yanları alıyordu. «Ama sorun, kadınlar ve çocuklar sorunu» diye yineliyorlar, Yönetici de bütün bu insanların kendi kendilerini zehirlemelerine engel olması gerektiğini hissediyor, bir türlü bunu yapmaya içi varmıyordu. «Rehine vermediler.» Söz konusu kadınlar ve çocukların çoğu birkaç gün içinde Hill istasyonuna hareket edeceklerdi, çok kişi bunların özel bir trenle gönderilmesini salık veriyordu.

Teğmen, «Ne güzel bir öğüt,» diye bağırdı. «Ordu nasıl olsa, eninde sonunda gelecek. (Özel tren, onun aklında askeri birlik demektir). Eğer Marabar Tepeleri asker yönetiminde olsaydı, bu olay asla gerçekleşemezdi. Bütün yapılacak iş, mağaranın kapısına bir kaç Gurka dikmekti.»

Biri, «Mrs. Blakiston, keşke bir iki asker olsaydı, diyordu,» diye söze karıştı.

Asker nereye sadık kalacağını şaşırarak, «İngilizler'de iş yok,» diye bağırdı; «Ülkenin yerli birlikleri! Verin bana efendiden yerliyi, verin Gurkalar'ı, verin Rajputlar'ı, Jatlar'ı Pencabiler'i, Sikhler'i, verin Maratalar'ı, Biller'i, Arfidiler'i, Patanlar'ı; çarşı pazarır döküntülerini verseniz de olur. Ama doğru dürüst yetiştirilmişleri olmalı. Ben onları nereye olsa...»

Yönetici nazik bir tarzda adama bakıp başını salladı; sonra kendi adamlarına, «Telaşlanıp işi kızıştırmaya başlamayın.» dedi. «Her şeyin kendi halinde, her zamanki gibi sürmesini istiyorum, ta ki ortaya tersini gerektirecek bir sebep çıkıncaya dek. Kadınları yaylaya yollayın, ama sessiz sedasız yapın bunu, bir de Allah aşkına artık özel tren lafı etmeyin. Ne düşündüğünüzü, ne hissettiğinizi bir yana bırakın. Benim de hissettiğim şeyler vardır. Bir tek Hintli'nin suç işlediği öne sürülüyor.» Tırnağıyla alına fiskeler attı. Orada bulunanların hepsi onun da kendileri gibi hissettiğini anladılar, hepsi de onu sevdiler, üzüntüsünü arttırmamaya karar verdiler. «Başka konular kanıtlanmadıkça, böyle hareket edin,» diye bitirdi sözlerini. «Bütün Hintliler birer melektir diye düşünün.»

Hep birlikte mırıldandılar: «Haklısınız efendim... Melek... Gerçekten...» Teğmenden bir ses yükseldi: «Tam benim dediğim gibi. Bir başına oldu mu yerli iyidir. Lesley, Lesley! Geçen ay meydana çarpıştığım yerliyi hatırlıyor musun? İyiydi o işte. Polo oynayan yerli iyidir. Asıl üstünde duracağım takım bu okumuş sınıftır; bakın, bu kez biliyorum ne demek istediğimi.»

Sigara odasının kapısı açıldı. Kadın seslerinin uğultusu içeri doldu. Mrs. Turton seslendi:

«Daha iyiymiş.» Topluluğun her iki bölümünden de sevinç solukları yükseldi. İyi haberi getiren Hükümet Doktoru içeri girdi. Tutkal gibi ve kocaman suratında öfkeli bir ifade vardı. Odadakilere göz gezdirdi. Alçacık bir sedire oturmuş olan Fielding'i görünce, «Hımmm,» dedi. Herkes ayrıntıları öğrenmek için adamı sıkıştırıyordu. Yanıtı, «Bu iklim böyleyken bu memlekette hiç kimse tehlikeden uzak değildir,» oldu. Sanki hastasının iyileşmesi hoşuna gitmemiş gibiydi. Binbaşığı tanıyan, huyunu suyunu bilenler de buna hiç şaşırmadılar.

«Haydi Callendar, otur da, anlat bize olanları.»

«Biraz vakit ister bu.»

«Nasıl oldu kızcağz?»

«Ateşi var.»

«Karım gitgide daha kötüye gittiğini söyledi.»

«Belki de öyledir. Hiçbir şeyi garanti edemem. Böyle soru yağmuruna tutulmak istemiyorum doğrusu Lesley.»

«Özür dilerim dostum.»

«Heaslop tam arkamda»

Heaslop'un adı söylenir söylenmez bütün yüzleri iyi ve güzel bir ifade kapladı. Miss Quested sadece bir kurbandı, ama Mr. Heaslop bir kahramandı; Heaslop çalışıp hizmet ettiği ülkenin kötü amaçlarına hedef olmuştu; bir peygamber edası içindeydi. Huzurları kaçmıştı; çünkü bu durumda Heaslop'a bir şey yapmak ellerinden gelmiyordu. Sessizce oturup yasanın gereğini beklerken kendilerini çok zayıf ve korkak hissettiler.

«Benim değerli asistanıma izin vermeseydim... Dilim kopsaydı... Bu işte ben de sorumluyum, işte içime oturan da bu zaten, önce kabul etme, sonra zorla ver izni. İşte bunu yaptım ben, bunu yaptım.»

Fielding ağzından piposunu çıkardı, düşünceli düşünceli piposuna baktı. Onun korktuğunu sanarak öbürü devam etti: «Bu gezintiye bir İngiliz'in de gidebileceğini sanıyordum. Onun için razı oldum.»

Yönetici önüne bakarak, «Kimsenin seni suçladığı yok, Callendar kardeşim,» dedi. «Hepimiz suçluyuz bu işte, gezintinin yeterince güvenceli olmadığını görüp engellememiz

gerekirdi. Ben biliyordum bunu, bu sabah hanımlar istasyona götürülsün diye kendi arabamızı verdik. Bu bakımdan hepimiz suçluyuz ama özellikle size yüklenecek hiçbir suç yok.»

«Ben böyle hissetmiyorum ama. Bir edebilseydim. Sorumluluk çok korkunç bir şey, ondan kaçınan benim gözümde beş para etmez.» Gözleri Fielding'den yana çevrilmişti. Fielding'in gezintiye katılma görevini üstlenip treni kaçırdığını bilenler, ona acıdılar; insan yerlilerle içli dışlı oldu mu, böyle bir şey beklenir; işin sonu utanca varır. Bunlardan daha fazlasını da bilen Yönetici sesini çıkarmadı, hâlâ Fielding'in eninde sonunda sürüye katılacağı umuyordu. Konuşma gene kadınlar ve çocuklara döndü. Binbaşı Callendar, teğmeni avucunun içine aldı, Okul Müdürü'nü yem olarak kullandı. Her zamankinden daha sarhoşmuş gibi yaparak, gücendirici sözler söylemeye başladı.

Binbaşı, «Miss Ousted'in uşağı konusunu duydunuz mu?» diye sordu.

«Yok, ne olmuş?»

«Dün gece Heaslop, Miss Ousted'in uşağına, hanımını gözden ayırmamasını söylemiş. Sanık işin farkına varmış, bir yolunu bulup uşağı yanına almamış. Rüşvet vermiş. Heaslop olayı yeni öğrenmiş, adlarıyla, verilen miktarlarla filan —yerlilerin çok iyi tanıdığı pezevenğin biri vermiş parayı. Adı Muhammed Latif. Uşağın anlattıkları bu kadar. Ya İngiliz— şurada oturan dostumuz? Onu nasıl savdılar? Gene parayla mı?»

Fielding ayağa kalktı; bir sürü mırıldanma, söylenme arasında kalkmıştı. Henüz kimse onun dürüstlüğünden kuşkulanmıyordu.

Binbaşı küskün bir tavırla, «Yanlış anlaşıldı sözlerim, özür dilerim,» dedi. «Mr. Fielding'e rüşvet verdiklerini demek istememiştim.»

«Öyleyse ne demek istedin?»

«Öbür Hintli'ye para yedirmişlerdir, seni geciktirsin diye... Godbole'a. Dua ediyordu. Bilirim ben o duaları.»

«Anlamsız, saçma bu...» Fielding oturdu, hırsından titriyordu; birbiri ardına bir sürü Fielding çirkefe sürükleniyordu.

Binbaşı ilk darbesini vurduktan sonra İkincisine hazırlandı. «Heaslop annesinden bir şey daha öğrenmiş. Aziz bir sürü yerliye, kadını mağarada havasızlıktan boğsunlar diye para yedirmiş. Kadıncağızın sonu olmuş bu, daha doğrusu olacakmış, ama dışarı çıkmış. İyi

tasarlanmış değil mi? Kusursuz. Ondan sonra yalnız gidebilirdi artık. Kendisi, kız ve rehber, Muhammed Latif tarafından tutulmuş bir rehber. Rehber ortadan kaybolmuş, bulunamıyor. Fevkalade!» Sesi birden gök gürültüsü gibi gürledi. «Oturma vakti değil bu. Hareket vakti. Çağırın taburları, temizleyin çarşığı.»

Binbaşının feryatları hiçbir zaman hesaba katılmazdı. Ama bu kez herkesin huzurunu kaçırmıştı. Suç zannettiklerinden de kötüydü. 1857'den beri eşine rastlanılmamış bir olaydı. Fielding, zavallı Godbole'un hesabına duyduğu öfkeyi unuttu, düşünceye daldı; kötülük dört bir yöne yayılıyordu; kötülüğün sanki kendi başına, kişilerin söylediği sözlerin dışında apayrı bir varlığı vardı. Şimdi hem Hamdullah'ın hem de Aziz'in neden dünyadan el etek çekip ölmek istediklerini anlıyordu, kendine çıkışan adam, Fielding'in sıkıntıda olduğunu sezince, cesaretlendi; «Umarım kulüpte söylenenler kulübün dışına çıkmaz,» dedi. Bir yandan da Lesley'e göz kırptıyordu.

Lesley, «Ne diye çıksın,» diye yanıtladı.

«Hiç. Yalnız, duydum ki, şu anda burada bulunan bir üye, bugün öğleden sonra mahpusu görmüş. Hem tavşanla koşup hem de köpekle avlanamazsın; hiç olmazsa bu ülkede olmaz bu iş.»

«Burada bulunanlardan böyle bir iş yapmak isteyenler var mı?»

Fielding yeniden işe bulaşmak istemiyordu. Vardı bir diyeceği ama, bunu kendi dilediği ve uygun gördüğü bir anda söylemek istiyordu. Bu saldırı gelişemedi, çünkü Yönetici desteklememişti. Dikkat bir süre Fielding'ten başka bir yöne çekildi. Gene kadın sesleri duyuldu. Ronny kapıyı açmıştı.

Genç adamın bitkin ve kederli bir hali vardı, üstelik her zamankinden daha kederli ve nazikti. Üstlerine hep saygı gösterirdi ama, bu anda bu duygu yürektendi. Kendine yapılan bu hareketten dolayı sanki büyüklerinin onu korumasını istiyordu; onlar da içlerinden gelen bir sevgi ve saygıyla ayağa kalktılar. Ama Doğu'da her bir harekette bir tutam da sevgi ve saygı vardır. Ronny ye sevgi ve saygı sunarken Aziz'i ve Hindistan'ı mahkum etmişlerdi. Fielding fark etti bunu. Kalkmadı yerinden. Haşin, haince bir hareketti bu; belki de akılsızca bir hareketti, hayli zamandır süklüm püklüm, konu dışında kalmıştı; diretmezse belki ters akıma kapılabileceğini sezdi. Ronny, Fielding'i görmemişti. Boğuk bir sesle, «Ah, lütfen, lütfen oturunuz; ben sadece neye karar verildiğini öğrenmeye geldim,» dedi.

Yönetici özür dilercesine, «Heaslop, ben zor ve baskıdan yana olmadığımı anlatıyordum,» dedi. «Bilmiyorum, sen de benim gibi mi düşünüyorsun, ama benim şimdilik

durumum bu. Karar sağlanınca, durum tamamiyle değişecek.»

«Siz daha iyi bilirsiniz tabii, benim pek deneyimim yok efendim.»

«Annen nasıl yavrum?»

«Daha iyi, teşekkür ederim. Ne olur oturun.»

Genç subay, «Hiç kalkmamış biri de var,» dedi.

Turtan devam etti: «Binbaşı bize Miss Quested'in sağlığı konusunda çok iyi haberler getirdi.»

«Öyle, öyle, çok sevindim.»

«Daha önce durumunu daha kötü buluyordunuz, değil mi Binbaşım? Onun için kefaleti kabul etmedim.»

Callendar dostça bir yakınlıkla güldü: «Heaslop. Heaslop,» dedi; «bir daha kefalet istendiği vakit, bir telefon et doktoruna kefaleti vermeden önce; kalbi geniştir ve laf aramızda bunak doktorun laflarını pek ciddiye alma. Budalanın biridir; olup olacağı bu ama, gene de elinden geleni yapar.» Abartılmış bir nezaketle sustu; «A, dostlarından biri buradaymış.»

Teğmen, «Kalk ayağa domuz,» diye bağırdı.

Yönetici en sonunda kavgaya girişerek sordu: «Fielding, ayağa kalkmanıza engel olan nedir?» Fielding'in beklediği ve yanıtlaması gereken bir cümleydi bu.

«Bir açıklamada bulunabilir miyim?»

«Elbette.»

Okul Müdürü sakin ve kendine hâkim haliyle, milliyetçilik ve gençlik coşkusundan uzak bir biçimde, kendince çok kolay bir iş yaptı. Kalktı, «Dr. Aziz'in masum olduğuna inanıyorum,» dedi.

«Dilerseniz bu fikirde olabilirsiniz, ama lütfen söyler misiniz, bu Mr. Heaslop'a hakaret etmek için bir neden olabilir mi?»

«Açıklamamı tamamlayabilir miyim?»

«Elbette.»

«Mahkemenin kararını bekliyorum. Eğer suçluysa görevimden ayrılıp Hindistan'ı terk ediyorum. Kulüpten ise hemen ayrılıyorum.»

Birkaç kişi, «Bak, dinle bir dakika,» diye mırıldandı. Pek de düşmanlıkla söylememişlerdi bunları, çünkü fikrini açıkça söyleyen bu adamı sevmişlerdi.

«Soruma açıkça cevap vermediniz. Mr. Heaslop içeri girdiğinde niçin ayağa kalkmadınız?»

«Saygıda kusur ettiğimi sanmayınız efendim, ama ben kişisel soruları yanıtlamak için değil, kişisel bir açıklama yapmak için burada bulunuyorum, açıklamamı da bitirdim.»

«Bir soru sorabilir miyim... Bu bölgenin yönetimini sizi mi üstlendiniz?»

Fielding kapıya doğru yürüdü.

«Bir dakika Mr. Fielding. Daha gitmeyin lütfen. İstifa ederek çok yerinde bir harekette bulunduğunuzu sandığınız bu kulübü terk etmeden önce lütfen işlenen suçtu ciddi bulunduğunuzu açıklayın, ayrıca da Heaslop'dan özür dileyin.»

«Benimle resmi sıfatınızla mı konuşuyorsunuz efendim?»

Başka hiçbir sıfatla konuşmayan Yönetici öyle öfkelenmişti ki, kendini kaybetti: «Hemen bu odayı terk et. Yazık ki istasyonda seni karşılayarak seni küçülttüm. Sen de suç ortaklarının düzeyine düştün. Zayıfsın zayıf; senin kusurun bu işte!»

Fielding, sükunet hatta alayla, «İstiyorum bu odadan çıkmayı, ama bu bey önümde durduğu sürece bu işi yapamam,» dedi. Teğmen önüne çıkmıştı.

Ronny neredeyse gözyaşları içinde, «Bırakın gitsin,» dedi.

Durumu kurtaracak tek şey buydu. Heaslop'un her istediği yapılmalıydı. Fielding'in her zamankinden daha çabuk çıkarılıp hanımların kâğıt oynadığı odadan içeri sokulduğu sırada kapıda hafif bir hışırtı oldu. «Ya kendimi kaybetseydim... Ya kızsaydım...» diye düşündü. Elbet kızmıştı. Bu beyler bu olaydan önce ona ne sert davranmışlar, ne de ona zayıf demişlerdi. Üstelik Heaslop da her şeyin üstüne tüy dikmişti. Daha iyi fırsatlar dururken, zavallı dertli Heaslop'u bahane etmeseydim diye düşündü.

Her neyse, olan olmuş, kavga yaratılmış, bitmişti. Şimdi düşüncelerini dengelemek ve kendi kendini yatıştırmak için üst balkona çıkıyordu. Orada ilk gördüğü şey Marabar

Dağları oldu. Bu saatte, bu uzaklıktan bakılınca ansızın güzellik kazanmışlardı. Monsalak, Walhalla'ydı bunlar; Bir katedralin kuleleriydi; aziz ve kahramanlarla bezenmişlerdi. Ne tür bir gaddarlık sinmişti ilerine, ne tür bir gaddarlıktı ki bu, Şimdi de yasa yoluyla ortaya çıkıyordu? Kimdi rehber? Bilmiyordu, ama er geç bilecekti. Bilgi yüce Şeydi, hâkimdi o. IŞığın son anıydı artık. Marabar Dağları'na baktı. Dağlar periler gibi ona doğru ilerliyorlardı sanki. Onların inceliği göğün inceliğini andırır oldu. Gözden kaybolur kaybolmaz sanki bütün yeri kapladılar. Akşamın dinginliği indi, yıldızlar parıldadılar. Tüm evren bir dağa dönüştü birden Güzel, eşsiz bir andı bu; ama, bu an. İngiliz'in yanından hıŐımlı bir hızla gelip geçti. Onun düşüncelerine sinmemiŐti; sanki bir başkası, böyle bir anın var olduğunu söylemiş o da buna inanmak zorunda kalmıştı. Ansızın kuşku ve huzursuzluk hissetti, insan olarak gerçekten başarılı olup olmadığını merak etti. Kırk yılın deneyiminden sonra, en ileri Batı düşünceleriyle hayatını yoluna koymasını, hayatından elinden geldiğince tat çıkarmayı, yarar sağlamayı öğrenmiş, kişiliğini geliŐtirmiŐ, kendi sınırlarını görüp bilmiş, tutkularını dizginleyebilmiŐti. Üstelik bütün bunları bilgiçlik taslamadan, maddi olmadan becermiŐti.  v n lecek bir başarıydı bu, ama Şu gelip geçen an, ona hayatında başka bir Şey için de uėraŐmıŐ olması gerektiğini duyurmuŐtu. —Bunun ne olduğunu bilmiyordu, hiçbir zaman bilmeyecekti, asla bilmeyecekti; iste bunun için h z nlenmiŐti.

XXI

Güncel sorunla ilgisi olmadığını düşündüğü üzüntüsünden vazgeçti. Günün son işi olarak yeni dostlarını görmek üzere yola çıktı. Kulüple ilgisini kestiğine memnundu. Çünkü orada iki üç dedikodu dinleyecek, bunları kente yetiştirecekti. Bundan böyle kendisine böyle bir imkân tanınmayacağı için memnundu. Bilardosundan, ara sıra oynadığı tenisten, McBryde'la şakalaşmalarından uzak kalacaktı ama doğrusu hepsi bu kadardı, zaten bir yere bağlanmazdı. Pazar yerine girerken kocaman bir kaplanın yanında atı minnacık kaldı, —bir genç kaplan kılığına girmişti, vücudu kahverengi ve sarı çizgilerle boyanmıştı, yüzünde maske vardı.— Muharrem hazırlıkları sürüyordu. Kentte bol bol davul çalınıyordu, ama taşkınlıktan uzak bir gürültüydü bu. Küçük bir taziye davet edildi. Ortada incecik, tüy gibi hafif bir çadır kurulmuştu. Bu çadır; Peygamber'in Kerbelâ'da yok edilen torununa ait bir türbeden çok, bir eski zaman giysisini andırıyordu. Çocuklar telaş içinde, çatısına renkli kâğıtlar yapıştırıyorlardı. Akşamın geri kalan saatlerini Nevvab Bahadır, Hamdullah, Mahmut Ali ve bu topluluğun öbür kişilerle birlikte geçirdi. Dava ile ilgili savaşımlar sürüyordu. Ünlü Amritrao'ya telgraf çekilmiş, o da kabul ettiğini bildirmişti. Kefalet önerisi yinelenecekti. Miss, Quested artık tehlikeli durumdan çıktığına göre, bu tür bir şey reddedilemezdi. Toplantı ciddiye, akla yatkındı ama, birkaç gezgin çalgıcı engel oluyordu. Avluda çalmalarına izin verilmişti. Herbirinin elinde, içi çakıl taşı dolu, toprak çanaklar vardı, hazin bir türküyü uyararak çanakları sallıyorlardı. Bu gürültü aklını çeldiği için, çalgıcıların savılmasını söyledi, ama Nevvab Bahadır diretti; kilometrelerce yol yürüyüp gelen bu müzisyenlerin belki iyi şans getirebileceklerini söyledi.

Gece geç vakit, Heaslop'a hakaret ederek yaptığı hesaplı ama manen zararlı yanılığı Profesör Godbole'a anlatmak, ne diyeceğini öğrenmek istedi. Adamcağız çoktan yatmış, akli, bir iki gün sonra başlayacağı işe dalıp gitmişti. Onda bir işe böyle dalıp gitme yeteneği her zaman olmuştu.

XXII

Adela günlerce McBryde'ların evinde yattı. Güneş çarpmıştı, üstelik etinden yüzlerce kaktüs dikenini çıkarmak gerekmişti. Saatler saati Miss Derek ile Mrs. McBryde kızını büyüteçle gözden geçiriyorlar, her seferinde ihmal edilirse içeri kaçıp kana karışabilecek minicik diken kümelerine rastlıyorlardı. Kızcağz hiç kıpırdamadan, çıtı çıkmadan parmaklarının altında yatıyordu; parmak dokunuşu mağarada başlayan şoku geliştiriyordu. Dokunulmaya aldırış etmez olmuştu; duyulan garip bir şekilde tembelleşmişti. Bekleyebileceği tek temas bir düşüncenin teması olabilirdi artık. Sanki her şey vücudunun, vücudu da kendi kendinin öcünü alıyor, kendi zararına besleniyordu. İnsanların birbirine çok benzeyen halleri vardı; ancak bazı kişiler yaklaşıyor, bazılarıysa uzaklaşıyordu. «Yerde yaklaşıyor, zamanda ayrılıyor», diyordu kendi kendine durmamacasına, —bir yandan da dikenler ayıklanıyordu— akli öyle zayıflamıştı ki, bu söylediğinin bir felsefe mi yoksa bir laf kalabalığı mı olduğunu anlayamıyordu.

Çok nazik davranıyorlardı ona, hatta gereğinden nazik davranıyorlardı. Erkekler çok saygılıydı, kadınlar çok fazla sevgi ve anlayış gösteriyorlardı. Oysa Mrs. Moore, gerçekten görmek istediği tek ziyaretçi yaklaşmıyordu ona. Derdinden kimse anlamıyordu. Sağduyuyla saçmalama arasında neden gidip geldiğini kimse anlayamıyordu. Sanki hiçbir şey olmamış gibi anlatmaya başlıyordu. Yavan bir sesle, «O pis mağaraya girdim,» diyordu; «o bilinen yankıyı başlatmak için tırnağımla duvarı kazıdığımı hatırlıyorum. Sonra, dediğim gibi, o gölge belirdi, ya da gölgeye benzer bir şey, girişteki geçitte; beni içeri itmeye başladı. Yıllar yılı sürmüş gibi geliyor bana ama, anlaşılabilir bunlar on saniye kadar sürmüş. Dürbünle vurdum ona; dürbünün kayışından çekip beni mağaranın çevresinde döndürdü, kayış koptu, ben de kaçtım. Ne kadar saçma geliyor bütün bunlar!» Sonra gözleri yaşlarla doluyordu. «Tabii sinirlerim çok bozuk, ama geçecek.» Sonra, kendini bütün bütüne kaybediyordu, kadınlar, onun da kendilerinden biri olduğunu düşünerek ağlıyorlardı; bitişik odadaki erkeklerse, «Aman Tanrım, aman tanrım!» diye mırıldanıyorlardı. Kimse kızın gözyaşlarından utanmadığını anlamıyordu. Marabar'da katlandığı utançtan daha da anlaşılabilir bir şeydi bu, ileri görüşüne, açık görüşlülüğüne, doğal dürüstlüğüne aykırı bir şey... Adela hep 'olayı düşünüp taşınıp bir yere varmaya' çalışıyor, bir zarar olmadığına kendini inandırmak istiyordu. Ortada bir 'şok' vardı ama, neydi bu şok? Bir zaman kendi mantığına göre açıklamaya çalışıyor ama sonra yine yankıyı duyuyor, ağlıyor, bundan böyle artık Ronny'ye layık olmadığını söylüyor, saldırganın en ağır cezaya çarptırılmasını istiyordu. Bu

çabalamalardan sonra pazar yerine gidip her önüne çıkandan özür dilemek istiyordu; çünkü dünyayı, bulduğundan da kötü bir duruma sokup işin içinden sıyrıldığını belli belirsiz de olsa hissedebiliyordu. Bu suçun kendi suçu olduğunu hissediyordu, ta ki aklı yeniden uyanıp bu konuda yanıldığını ona hatırlatıncaya, onu yeniden bu kısır döngüye sokuncaya kadar.

Ah! Mrs. Moore'u bir görebilseydi! Kadıncağız da pek iyi değildi. Ronny'nin dediğine göre evden çıkmaya pek yanaşmıyordu. İşte böylece yankı büyüyor, işitme duyusunun içinde bir sinir gibi kabarıyordu. Düşününce insana onca önemsiz gelen mağaradaki o uğultu hayatının yüzeyinde sürüp gitti. Cilalı duvarı —sebepsiz yere— tırmalamıştı; ve yankı sona ermeden adam ardından gelmeye başlamıştı. Dürbünün yere düşüşü işin doruk noktası olmuştu. Kaçmaya başladığında bu düşüşün sesi ardından kovalamaya başlamıştı onu; şimdiyse tıpkı ağır ağır ovayı basan bir su gibi sürüp gitmekteydi. Bunu ancak Mrs. Moore geri itebilir, kırılan hazneyi ancak o onarıp mühürleyebilirdi. Kötülük başıboş bırakılmıştı... Bunun başkalarının yaşamına da bulaştığını biliyordu... Adela kederli ve bitkin bir halde geçirdi günlerini. Dostları yerlinin yakılıp yıkılmasını, içtiği sütün burnundan getirilmesini bekliyor, böylece içlerini rahatlatmaya çalışıyorlardı, oysa Adela öyle dertli öyle zayıftı ki bunu bile yapamıyordu.

Kaktüs dikenleri çıkarılıp ateşi normale düşünce, Ronny onu eve götürmeye geldi.

Ronny öfke ve dertten bitkin bir haldeydi; Adela onu rahatlatmak istiyordu; yakınlık onlarla alay eder gibiydi, konuştukça daha da huzurları kaçıyor, daha çok sıkılıyorlardı. En iyisi gelişigüzel konuşmaktı; bu nedenle Ronny ve McBryde, hastalığı sırasında doktorun emriyle ondan gizlenmiş olan bazı şeyleri anlattılar kendisine. Muharrem meselesini ilk kez onlardan duydu. Neredeyse bir isyan çıkıyormuş. Törenin son günü, koca geçit alayı resmi yolunu terk ederek hükümet binalarıyla evlerin bulunduğu bölgeye girmeye kalkışmış, büyük kâğıt kulelerden birine yol açmak için telefon tellerinin biri kesilmiş. McBryde'la polisleri işi yoluna koymuş —çok iyi becerilmiş bir işmiş bu— sonra daha başka ama daha acı bir konuya geçtiler: Mahkeme konusu. Mahkemeye çıkması, sanığı suçlaması ve Hintli bir yargıç tarafından sorguya çekilmesi gerekmektedir.

Adela'nın bütün söylediği, «Mrs. Moore yanımda bulunabilir mi?» oldu.

Ronny, «Elbette, ben de orada olacağım,» diye cevap verdi. Davaya ben bakmayacağım, kişisel nedenler yüzünden reddettiler bunu. Mahkeme Chandapur'da olacak, başka bir yere nakledilir diye düşünmüştük.»

McBryde hazin hazin, «Miss Quested, bütün bunların ne anlama geldiğini anlıyordur,» dedi. «Davaya Das bakacak.»

Das Ronny'nin yardımcısıydı. Geçen ay onlara arabalarıyla oyun oynayan Mrs. Battaçarya'nın öz kardeşıydı. Terbiyeli, zekiydi; elindeki kanıtlarla zaten sadece tek sonuca varabilirdi; ama bir İngiliz kızının davasında yargıç olması hükümet memurları arasında korkunç bir öfke yaratmıştı. Valinin eşi Lady Mellanby'e bu konuda bir telgraf çekmişlerdi.

«Ama nasıl olsa yargıcın karşısına çıkacağım.»

«Tamam, böyle davranmalı işte. Cesaret var sizde Miss Quested.» Yapılan hazırlıkları anlatırken acı konuştu; bunlardan 'demokrasinin meyveleri' diye söz etti. Eski günlerde bir İngiliz kadını mahkemeye çıkmazdı. Hintliler de onun özel işlerini görüşmeye cesaret edemezlerdi. Kadın ifadesini verir, hüküm arkadan gelirdi. Kızcağızdan ülkenin durumundan ötürü özür diledi; sonunda kızın gözlerinden yine yaşlar boşandı. O ağlarken Ronny dertli dertli odanın içinde dolandı, her yanı sıkı sıkı örten keşmir halısının çiçeklerini çiğniyor, ya da elleriyle Benares çanaklarına vuruyordu. Miss Quested burnunu silerek ve yaptığından son derece pişman olarak, «Durumum iyiye gidiyor, yakında iyileşeceğim,» dedi. «Bana gerekli olan şey, bir meşguliyet, işte bu yüzden ne kadar gülünç de olsa bu ağlamaya sığınıyorum.»

Polis içtenlikle, «Hiç de gülünç değil, bize kalırsa eşsizsiniz siz,» dedi. «Canınızı sıkan şey, size daha fazla bir yardımda bulunamayışımız. Sizin —böyle bir zamanda— burada kalışınız bu evde büyük bir şeref sayılır.» O da heyecanlanmıştı. «Ha, aklıma gelmişken,» diye sürdürdü konuşmasını, «siz hastayken bir mektup gelmişti. Açtım mektubu, tuhaf bir itiraf bu, beni bağışlar mısınız? Durum bir hayli garip. Fielding'dendi mektup.»

«Ne diye yazmış bana?»

«Çok üzücü bir şey oldu. Sanıklar onu kendi yanlarına çektiler.»

Ronny hafif bir sesle, «Adam zayıf, zayıf,» dedi.

«Bu sizin görüşünüz. İnsan alçak ve kötü olmadan da zayıf olabilir. Miss Quested, Fielding'in size karşı nasıl davrandığımı bilse iyi olur. Siz anlatmazsanız, başkası anlatır.»

Anlattı. «Fielding şimdi sanıkların dayandıkları can noktası. Daha fazla söylememe gerek yok. Bir sürü alçağın arasında dürüst bir İngiliz. Pazar yerinden heyetler gelip görüşüyor, birlikte fındık çiğniyorlar, birbirlerinin ellerine kokular sürüyorlar. Böyle bir adamınaklından geçenleri anlayabilmek kolay değil, öğrencileri grevde, ona karşı sevgi ve heyecanlarından, derslerine çalışmıyorlar. Fielding olmasaydı, Muharrem derdi başımıza çıkmazdı. Topluluğumuza çok önemli bir 'sadakatsizlik'te bulundu. Mektup burada bir iki gün, sizin

iyileşmenizi bekledi, sonra durum o kadar ciddileşti ki, belki bize yararlı olur düşüncesiyle, açmak zorunda kaldım.»

Miss Quested cılız bir sesle sordu. «Oldu mu?»

«Hiç olmadı. Sadece sizin yanılmanız olasılığını ileri sürmek gibi bir saygısızlıkta bulunuyordu.»

«Ah, keşke öyle olsaydı!» Mektuba göz gezdirdi, ifade tarzı dikkatli ve resmiydi. «Dr. Aziz suçsuzdur,» diye okudu. Sonra sesi gene titremeye başladı. «Ama sana karşı davranışını bir düşün Ronny. Benim yüzümden zaten bunca şeye katlanmıştın! Olacak şey değil bu yaptığı. Yavrum, nasıl ödeyebilirim bu yaptıklarını? İnsan, vereceği bir şey olmayınca, ödemeyi nasıl düşünebilir? Her olan şey aradaki ilişkiye giderek daha az şey katınca, kişisel ilişkilerin ne yararı olur? Bence hepimizin çöle dönüp, yüzyıllarca kalıp, biraz iyilik edinmemiz gerek, öğrendiğimi sandığım bunca şey sadece bir engel, hiçbir zaman bilgi değil. Kişisel ilişkiye değmem ben. Haydi gidelim, gidelim artık. Mr. Fielding'in mektubunun elbette bir değeri yok; dilediğini düşünüp yazabilir, ama bunca acı çekerken, sana kabalık etmeye hakkı yoktu, önemli olan bu... Koluna girmek istemiyorum. İyi yürüyücüyümdür, onun için dokunma bana lütfen.»

Mrs. McBryde, Adela'yı sevgi dolu bir uğurlamayla yola koydu. Onunla ortak hiçbir şeyi olmadığı gibi, dostluğu ağır bir yük oluyordu. Böylece birinin kocası emekliye ayrılıncaya kadar yıllar yılı karşılaşmaları gerekiyordu. İngiliz Hindistanı gerçekten onu kinle, öç isteğiyle, eline geçirmişti, bunu hakketmişti. kendince bir yol tutturmaya yeltenmişti. Haddini bilmişti, gene de içi tiksinti doluydu, şükretti. Mrs. McBryde, «Ah, birbirimize yardım etmeliyiz, iyiyi kötüyü bir karşılamalıyız,» dedi. Miss Derek de oradaydı, Mihracesi ve Rani'sine dair şakalar yapıyordu. Duruşmaya tanık olarak alakonunca, direktmiş, Mudkul otomobilini geri göndermemişti; Mihrace ve eşinin fena canı sıkılacaktı. Mrs. McBryde ve Miss Derek, Adela'yı öptüler, yakınlık gösterdiler. Sonra Ronny onu götürdü. Sabahın erken saatiydi, sıcak mevsim geliştiğinden gün iki ucunda canavar gibi kabarıyor, canlıların hareket edebilmesi için pek az vakit bırakıyordu.

Eve yaklaşırken Ronny, «Annem seni dört gözle bekliyor, ama yaşlı bir kadın, bunu unutmamalı. Bence yaşlılar insanın umduğu gibi davranmıyorlar,» dedi. Sanki yaklaşan düş kırıklığına karşı onu uyarıyordu, ama genç kız fark etmedi. Mrs. Moore ile dostluğu öylesine derin ve gerçekti ki, ne olursa olsun süreceğine güveni vardı. «Seni rahatlatmak için ne yapabilirim? önemli olan sensin,» diye içini çekti.

«Koca kızım benim!»

«Koca çocuk!» Sonra bağırdı. «Yoksa o da hasta mı?»

«Onu çok sinirli bulacaksın. Biz zaten sinirli bir aileyiz. Neyse kendin görürsün. Benim sinirlerim de bozuk, işten döndüğüm vakit, annemden daha büyük bir çaba beklemiştim. Senin hatırın için gayret edecektir ama gene de eve dönüşünde bir düş kırıklığı olsun istemiyorum. Fazla bir şey bekleme.»

Ev görüldü. Biraz önce çıktığı evin aynıydı. Tombul, kırmızı ve garip, biraz da sert haliyle Mrs. Moore bir kanepeye uzanmıştı. Girdikleri zaman yerinden kalkmadı. Bunun verdiği şaşkınlık, Adela'yı kendi dertlerinden uzaklaştırdı.

Tek karşılama sözü, «A, ikiniz de geldiniz,» oldu.

Adela oturdu, kadının elini avucuna aldı. El çekildi. Adela da, başkalarının kendisini tiksindirdiği gibi, kendisinin de Mrs. Moore'u tiksindirdiğini hissetti.

Ronny, «İyi misin? Yanında ayrıldığım vakit bir şeyin yoktu,» dedi. Öfkeli konuşmamaya çalışıyordu ama kızı iyi karşılansın diye onu uyarmıştı. Şimdi de sinirlenmemek elinden gelmiyordu.

Bayan Moore güçlkle konuşurcasına, «İyiyim,» dedi. «Daha doğrusu dönüş biletime bakıyordum. Değiştirilebilirmiş, korktuğum gibi değilmiş, istediğim gibi dönüş vapurumu seçebilirmişim.»

«Bunu daha sonra konuşuruz, olmaz mı?»

«Belki Ralph ile Stella ne zaman döneceğimi bilmek isterler.»

«Bu gibi planlar için daha çok vakit var. Adela'yı nasıl buluyorsun?»

Kızcağız, çabuk çabuk, «Bana destek olursunuz diye size güveniyorum; tekrar sizinle beraber olmak büyük bir nimet, başkaları, hepsi yabancı,» dedi.

Ama Mrs. Moore yardım edebileceğine dair hiçbir belirti göstermedi. Bir tür küskünlük saçıyordu sanki. Tutuklama olayıyla hiç ilgilenmemiş, soru bile sormamış, Muharrem'in o korkunç gecesinde her an eve bir saldırı beklenirken, yatağından çıkmamış, diretmişti.

Adela gözyaşlarıyla savaşıırken, «Bütün bunların hiçbir şey olmadığını biliyorum, makul olmaya çabalıyorum,» diye sürdürdü sözünü. «Başka bir yerde olsaydı hiç aldırmazdım, daha doğrusu tam olarak nerede olduğunu bile bilmiyorum.»

Ronny kızın ne demek istediğini anladığını sandı; hangi mağarada olduğunu bilemem demek istiyordu, zaten bu olayı tam olarak anlamamaya çalışmakta diremişti; savunmanın mahkemede bu noktaya dört elle sarılacağı belliydi. Kızı yatıştırdı: Marabar Mağaraları birbirlerini andırırlardı; zaten bundan sonra beyaz boyayla numaralar yazılacaktı üzerlerine.

«Evet bunu demek istiyorum ama, tam değil; sonra hiç durmadan duyduğum o yankı da var.»

«Mrs. Moore kıza ilk kez bakıyordu. «Ya ne olmuş yankıya?» diye sordu.

«Kurtulamıyorum bir türlü bundan.»

«Hiçbir zaman kurtulacağını sanmam »

Ronny annesine Adela'nın çok kötü bir durumda olduğunu özellikle anlatmıştı, ama kadın sanki mahsus acımasız ve sinsî davranıyordu.

«Mrs. Moore nedir bu yankı?»

«Bilmiyor musun?»

«Hayır nedir? Ah, ne olur söyleyin! Siz açıklayabilirsiniz bunu, diye düşünmüştüm... beni öyle rahatlatacaksınız ki... »

«Eğer bilmiyorsan bilmiyorsun demektir, ben söyleyemem sana.»

«Bence söylememekle haksızlık ediyorsunuz.»

Yaslı Kadın acı acı. «Söylemek, söylemek, söylemek...» dedi. «Sanki bir şey söylenebilmiş gibi! Bütün ömrümü söyleyip dinlemekle, geçirdim gereğinden fazla dinledim. Artık rahat bırakılma zamanım geldi.» Sonra acı, sert bir tavırla sözlerini sürdürdü «Ölmek için değil. Ölmemi bekliyorsunuz tabii ama, kendi mağarama, seninle Ronny'nin evlendiğini, öbür ikisinin de gönülleri dilediği vakit evlendiklerini gördükten sonra çekileceğim?» Söylediği lafı günlük hayata aktarmak için, böylece de her şeyi daha acı bir hale getirmek için hafifçe gülümsedi. «Gençlerin gelip sorular soramayacakları, cevap bekleyemeyecekleri bir yere, bir rafa... »

Oğlu hırsla, «İyi ama, yakında bir duruşma var,» dedi. «Saçmalayıp münasebetsizlik edeceğimize, hepimizin düşündüğü gibi hep bir araya gelip birbirimize yardım etmeliyiz. Tanık iskemlesinde de mi böyle konuşacaksın yoksa?»

«Kanıtlardaki bazı noktaları aydınlatmak için.»

Kadın kızarak cevap verdi: «Sizin gülünç mahkemelerinizle ilgim yok benim. Zorla giremem bu işin içine.»

Adela, «Ben de istemem onun zorla işin içine sokulmasını! Benim yüzümden daha fazla sıkıntıya girmesini istemem!» diye bağırdı; kadının elini tuttuysa da kadın elini geri çekti. «Mrs. Moore'un tanıklığı hiç de gerekli değil.»

«Ben bunu kendi isteğiyle yapmak ister sandımdı. Kimsenin seni suçladığı yok anne, ama bir sorun var; ilk mağaranın girişinde sen caydın, böylece Adela'yı bir başına girmeye zorlamış oldun; oysa sen de girmiş olsaydın hiçbir şey olmayacaktı. Bunu o hazırladı biliyorum. Ama senden önce Fielding ve Antony'ye olduğu gibi sen de onun tuzağına düştün. Bu kadar açık konuştuğum için beni bağışla, ama mahkeme konusunda böyle tepeden konuşmaya hakkın yok. Hastaysan tamam, ama iyi olduğunu söylüyorsun, zaten halinden de belli; o zaman sen de bu işe katılmak istersin sanmıştım, doğrusu böyle düşünmüştüm.»

Adela kanepeden kalktı, Ronny'nin koluna girdi: «İster hasta, ister sağlıklı olsun Mrs. Moore'un canını sıkmana izin veremem,» dedi. Sonra iç geçirerek Ronny'nin kolunu bıraktı, gene oturdu. Ronny kızın kendinden yana çıkmasına sevinmişti, annesini süzdü. Annesinin yanında kendini hiçbir zaman rahat hissetmemişti. Annesi başkalarının sandıkları gibi sevimli hoş bir yaşlı kadın değildi. Hindistan onun gerçek kişiliğini büsbütün ortaya çıkarmıştı.

Eliyle hafifçe dizlerine vurarak, «Düğününüze geleceğim, ama mahkemeye hayır,» diye açıkladı. Huzuru kaçmıştı, kaba davranıyordu. «Sonra da İngiltere'ye gideceğim.»

«Senin kendinin de söylediğin gibi, mayısta İngiltere'ye gidemezsin.»

«Fikrimi değiştirdim.»

Genç adam odada bir aşağı bir yukarı dolaşarak, «Eh, bu beklemedik tartışmaya artık bir son verelim,» dedi; «Anlaşılan sen hiçbir şeye karıştırılmak istemiyorsun. Bu kadar yeter.»

Kadın içini çekti. «Bedenim, zavallı bedenim. Ne diye güçlü değil? Ne diye yürüyüp alıp başımı gidemiyorum, ne diye görevlerimi tamamlayıp gidemiyorum? Niye yürürken başıma ağrılar giriyor, nefes nefese kalıyorum? Bu arada da şu yapılacak, bu yapılacak, senin için, onun için; halden anlamak; karmakarışıklık; birbirinin yükünü yüklenmek. Şu ya da bu ne diye benim gönlümce yapılmasın, dinginlikle yapılmasın? Ne diye bir şey yapılsın, zaten onu

anlayamıyorum ki... Nedir bu evlenme lafı?.. Evlenmenin bir yararı, bir anlamı olsaydı, insan ırkı yüzyıllarca yıl önceden tek bir insan haline gelirdi. Ya bu bir alay aşk saçması; kilisede aşk, mağarada aşk, sanki arada bir fark varmış gibi; üstelik ben, bu tür saçmalıklar yüzünden şimdiden alıkonuluyorum...»

Ronny çileden çıkarak, «Nedir senin istediğin?» diye sordu «Sen hiç sade bir dille anlatamaz mısın? Anlatabilirsen anlat öyleyse!»

«Fal kâğıtlarımı istiyorum.»

«Pekâlâ, al öyleyse.»

Baktı, genç kız umduğu gibi gözyaşları içindeydi. Gene her zamanki gibi pencerenin hemen dışında bir Hintli vardı; kulak kabartmıştı. Fena halde sınırları bozuldu; birkaç dakika ses çıkarmadan oturdu; annesinin yaşlılıktan ileri gelen münasebetsizliklerini düşündü. Onu keşke Hindistan'a çağırmasaydım, keşke ona karşı manevi bir borç altına girmeseydim, diye düşündü.

«İşte böyle kızcağızım, gördüğün gibi pek kibar bir hoşgeldin deme biçimi değil bu. Dilinin altında böyle laflar olduğunu hiç ummamıştım,» dedi.

Adela artık ağlamıyordu. Yüzünde garip bir anlam vardı. Yan iç huzuru, yan dehşetle, «Aziz, Aziz,» diye tekrarladı.

Hepsi bu adı söylememeye çalışıyordu. Bu ad bundan böyle kötülük anlamına gelmeye başlamıştı. Ondan, 'tutuklu', 'söz konusu kişi', 'sanık' diye söz ediliyordu artık. Ad, o an bir senfoninin ilk notası gibi havada asılı kaldı.

«Aziz... Bir yanlışlık mı yaptım?»

Ronny fazla şaşırılmayarak, «Çok yorgunsun,» diye bağırdı.

«Ronny, o bir masum. Korkunç bir yanlışlık yaptım ben.»

«Neyse; otur bakalım önce.» Ronny odaya göz gezdirdi; ancak birbirini kovalayan serçelerden başka bir şey göremedi. Adela onun sözünü dinleyerek elini tuttu. Ronny kızın elini okşadı; Adela güldü. Suyun üzerine yeni çıkmış gibi derin bir nefes aldı, sonra kızın kulağına dokundu.

«Yankı şimdi daha iyi.»

«Buna sevindim. Birkaç güne kalmaz daha da iyileşirsin, ama duruşma için kendine iyi bakmalısın. Das çok efendi bir adamdır, hepimiz yanında olacağız.»

«Ama Ronny, Ronny, belki de duruşmaya hiç gerek yok.»

«Ne dediğini pek anlayamıyorum, senin de anladığımı sanmıyorum.»

«Eğer Dr. Aziz bu işi yapmamışsa serbest bırakılması gerekir.»

Ronny, sanki yanibaşında ölüm durmuş, onu tehdit ediyormuş gibi titredi. Aceleyle, «Serbest bırakılmıştı, —Muharrem isyanına kadar,— sonra yine tutuklandı,» dedi. Kızın aklını başka yöne çelmek için olanları anlattı, sözde gülünçtü: Nureddin, Newvab Bahadır'ın otomobilini çalmış, karanlıkta Aziz'i bir hendeğe sürüklemiş. İkisi de düşmüşler. Nureddin'in yüzü yarılıp Ağlayıp sızlanmaları dua seslerinden ötürü duyulamamış. Aradan epey zaman geçtikten sonra polis tarafından kurtarılabilmişler. Nureddin Minto Hastanesi'ne kaldırılmış. Aziz de düzeni bozduğu için ek bir cezayla hapishaneye götürülmüş. Hikâye bittikten sonra Ronny «Bir dakika» diyerek telefona gitti; Callendar'a vakit bulduğu zaman uğramasını söyledi; çünkü Adela bu küçük yolculuğun altından hiç de iyi kalkamamıştı. Bu kez bambaşka bir hal almıştı. Ronny'ye sarıldı, hıçkıra hıçkıra, «Yapmam gereken şeyde bana yardım et. Aziz iyidir. Annenin dediğini duydun,» dedi.

«Neyi duydum?»

«Aziz'in iyi olduğunu. Onu suçlayarak yanlış hareket ettim ben»

«Annem asla böyle bir şey demedi.»

Adela, her fikre, her söylenene açıktı. Sükunetle sordu, .«Demedi mi?»

«Bu adı ağzına bile almadı.»

«Ama Ronny, duydum ben söylediğini.»

«Sana öyle gelmiş. Böyle bir şey uydurabilmek için insan pek sağlıklı olmamalı, değil mi?»

«Öyle. Ne garip ama bu yaptığım!»

«Bütün dediklerini dinledim, daha doğrusu dinlenebileni. Bazen birbirini hiç tutmayan sözler söylüyor.»

«Sesi hafiflediği vakit dedi ki —sonuna doğru, bir şeyler diyordu, aşk, aşk— pek anlayamadım ama tam o sırada, Dr. Aziz kesinlikle yapmadı bunu,» dedi.

«Bu kelimeleri mi kullandı?»

«Kelimededen çok, fikir.»

«Kesinlikle hayır, yavrum. Tümüyle yanlış. Adını kimse ağzına almadı. Bak, sen bunu Fielding'in mektubuyla karıştırdın.»

Adela, «Tamam, tamam,» diye bağırdı. Rahatlamıştı «Adını bir yerde duymuştum, biliyordum. Bunu çözdüğün için sağol. İçimi kemiren, sinir hastası olduğumu kanıtlayan yanılığın işte bu!»

«Öyleyse, bundan sonra onun suçsuz olduğunu tutturma, olur mu? Çünkü burada her hizmetçi bir casustur.» Pencereye gitti. Uşak gitmişti, daha doğrusu, yerinde iki küçük çocuk vardı, bunların da İngilizce bilmesi olanaksızdı, ama gene de çocukları savdı. «Hepsi bizden nefret ediyorlardı,» dedi. «Yargıdan sonra durum düzelecek, çünkü hiç olmazsa iyi bir huyları var, olmuş bir şeyi iyi kabul ederler; ama şimdilik bizim püf noktamızı yakalamak uğruna su gibi para akıtıyorlar, senin demin ettiğin laf tam aradıkları şey. Böyle bir şey ellerine geçti mi, bunu resmi görevliler düzenledi diye diretirler. Anlıyor musun ne demek istediğimi?»

Mrs. Moore aynı ters haliyle geldi, oyun masasının başına sert bir hareketle oturdu. Ronny konuyu aydınlatılabilmek için sanığın adını söyleyip söylemediğini sordu. Kadın soruyu anlayamadı, sorulma nedeninin açıklanması gerekti. «Adını hiç söylemedim,» dedi, fal açmaya başladı.

«Ben de 'Aziz suçsuzdur' dediniz sanmıştım ama Fielding'in mektubundanmış bu.»

Mrs. Moore kayıtsızca «Elbette suçsuz,» dedi. Bu konuda ilk kez görüşünü açıklıyordu.

Adela, «Gördün mü Ronny, haklıymışım,» dedi.

«Haklı değilsin. Böyle bir şey söylememişti.»

«Ama böyle düşünüyor.»

«Kim aldırır onun ne düşündüğüne?»

Oyun masasından, «kara onlunun üstüne kırmızı dokuzlu,» sesi, yükseldi.

«O düşünebilir, Fielding de öyle, ama bir de kanıt diye bir şey var sanırım,»

«Biliyorum ama.»

Mrs. Moore başını kaldırarak sordu: «Gene konuşma görevi mi verildi bana. Sanırım öyle, boyuna işime engel oluyorsunuz.»

«Söylemeye değer bir şey varsa, söyle.»

«Ama ne can sıkıcı... ne saçma..» tıpkı aşk-aşk diye alay ederken olduğu gibi gene, sanki düşünleri ta uzaklardan, karanlıkların içinden çıkıp onlara doğru geliyordu. «Of, ne diye hâlâ her şey benim görevim? Ne zaman sizin dırıltılarınızdan kurtulacağım? Adam mağarada mıydı, sen mağarada mıydın, Tanrı bize oğul verdi. Tanrı bize bir çocuk verdi., ve ben iyi miyim., kötü mü... düzlüğe erdik mi?... Ve her şeyi bitiren, tamamlayan o yankı...»

Adela, kadına yaklaşarak, «Artık yankıyı o kadar duymuyorum,» dedi. «Siz kovdunuz yankıyı, siz ancak iyilik edersiniz, siz o kadar iyisiniz...»

«İyi değilim, hayır, kötüyüm.» Daha sakin konuşuyordu; kâğıtsan açarken, «Yaşlı, kötü bir kadın, kötü, kötü, iğrenç,» dedi. «Büyüyen çocuklarla iyiydim. Sonra bu genç adama camide rastladım, mutlu olsun istiyordum. İyi, mutlu, küçük insanlar. Yoktur böyle insanlar, bir düştü onlar... Ama asla yapmadığı bir iş için ona işkence etmenizde yardımcı olmayacağım.

Kötülüğün değişik yolları vardır, benimkini sizinkine yeğlerim.»

Ronny, resmi memur tavrıyla sordu; «Sanığın lehine kanıtın var mı? Varsa, görevin bizim değil, onun lehine tanık koltuğuna oturmaktır. Kimse sana engel olamaz.»

Mrs. Moore, insan karakteri konusunda daha fazlasını biliyormuş da söyleyemiyormuş gibi, hazin hazin, «İnsan, insanoğlunun karakterini bilir, senin de dediğin gibi,» dedi. «Hem İngilizler'in, hem Hintliler'in onun hakkında iyi şeyler söylediklerini duydum, bana öyle geldi ki, o böyle bir şey yapamaz.»

«Zayıflık bu anne, zayıflık.»

«Görkemli bir zaaf!»

«Adela'ya karşı çok büyük bir haksızlık.»

Adela, «Eğer yanılmışsam, bu öyle feci bir şey olur ki, öldürürüm kendimi.» dedi.

Ronny genç kıza döndü. «Biraz önce seni ne diye uyarmıştım? Haklı olduğunu biliyorsun. Buradaki hükümet temsilcileri hepimiz biliyoruz.»

«Evet... o... Çok, çok feci bu. Her zamanki gibi gene kuşku yok arkamdan geldiğinden... sadece davayı geri almak olanağı yok mu? Daha çok kanıt göstermek, savda bulunmaktan çok ürküyorum. Sonra, burada hepiniz kadınlara karşı öyle iyisiniz ki, İngiltere'de olduğundan da fazla gücünüz var. Bak, Miss Derek'in otomobiline. Söz konusu bile değil; lafını ettiğim için çok utandım, ne olur kusuruma bakma.»

Ronny silik bir tavırla, «Ziyarı yok,» dedi. «Senin deyimimle, kusuruna bakmıyorum. Ama davanın artık bir yargıç önünde görülmesi gerek, gerçekten öyle, çark dönmeye başladı.»

«Bu çarkı Adela döndürdü. Artık sonuna kadar dönmesi gerek.»

Bu sert sözden sonra Adela ağlamaklı oldu. Ronny de gemi listesini eline aldı, aklına çok güzel bir şey gelmişti. Annesini derhal Hindistan'dan uzaklaştırmalıydı. Hem kendine, hem başkasına zararı dokunuyordu.

XXIII

Eyalet Valisinin eşi Lady Mellanby, Çandapur'lu hanımların kendisine başvurmasından çok büyük bir zevk duymuştu. Elinden bir şey gelmezdi, İngiltere'ye gitmek üzere yola çıkıyordu, ama başka türlü hangi yoldan sevgi ve ilgi gösterebileceğini öğrenmek istiyordu. Mrs. Turton da, Mr. Heaslop'un annesinin yola çıkmak istediği, bir hayli geciktiği, çünkü gemilerin hiçbirinde yer bulamadığı yolunda cevap verdi, acaba Lady Mellanby kendi etkenliğini kullanarak bir şey yapamaz mıydı? Lady Mellanby bile bir geminin hacmini büyütemezdi ama derhal telgraf çekti ve bu tanımadığı, bilmediği kadına kendi kamarasında yer vermeyi önerdi. Bu gökten inme bir armağan, sevecen bir öneriydi. Ronny, elinde olmadan, her kötülükten bir iyilik doğabileceğini düşündü. Zavallı Adela yüzünden adı Hükümet Merkezinde tanınmıştı, şimdi de Mrs. Moore, bu olanları, Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz boyunca yolculukları süresince Lady Mellanby'nin düşlerine işleyecekti. Annesine karşı tatlı bir duygu bile beslemeye başlamıştı — tıpkı beklenmeyen bir onura eren akrabalarımıza karşı duyduğumuz gibi. Umursanmayacak bir kadın, yüksek bir memurun ilgisini çekebiliyordu.

Mrs. Moore'un dilekleri yerine gelmişti; mahkemedен, düğünden, sıcak havalardan kurtulmuştu; sevinç ve onurla İngiltere'ye varacak, öbür çocuklarını görebilecekti. Oğlunun önerisi ve kendi isteğiyle yola çıktı. Ama bu olanağı da heyecanlanmadan karşıladı. Öyle bir yere varmıştı ki, orada dünyanın dehşetiyle adiliğini ayn anda görebiliyordu —birçok yaşlının vardığı bu çift görüşün alacakaranlığı... Eğer bu dünya gönlümüzce değilse, eh; o zaman da bir Cennet, Cehennem, Yokluk vardı— bü yüce kavramların biri ya da öbürü. yıldızlar, ateşler, mavi ya da kara havanın o koca görünümünden bir düzey... Tüm kahramanca çabalar, sanat dediğimiz her şey, böyle bir düzeyi benimser, dünya gönlümüzce olduğu süre, tıpkı tüm gerçekçi uğraş ve çabanın, her şeyin dünya olduğunu, dünyanın da bir bütün ve tek olduğunu kabullenmesi gibi. Ama çift görüşün bu alacakaranlığında öyle bir anlaşılmazlık oluşur ki, bunu anlatmak için tek bir sözcük bulunamaz; ne eyleme geçebilir, ne de eylemden kaçınabiliriz. Sonsuzluğu ne bilmezlikten gelebilir, ne de ona saygı gösterebiliriz. Mrs. Moore benimsemekten yanaydı. Hindistan'a ayak basar basmaz, cami çeşmesinden suyun akışını, Ganj'ı, ya da tüm yıldızlarla birlikte gecenin ağına tutulmuş ayı gördüğü vakit, bunlar ona öyle güzel, öyle kolay bir erek gibi görünmüştü ki... Evrenle birlik olmak! Ne kadar saygıdeğer ve basit! Ama her zaman için, daha önce görülecek bir iş, sonu gelen kâğıt dizisinden çekilecek bir iskambil kâğıdı vardı; hem, o böyle ıvır zıvır işlerle

uğraşırken Marabar gongu çalmıştı.

Granitin o aşınmış boşluğu içinde ne söylenmişti ona? İlk mağaranın içindeki o varlık neydi? Çok eski, çok küçük bir şey. Zamandan önce, hatta boşluktan da önce oluşmuş, olagelmiş bir varlık! Sıkı elli, cömertlikten uzak bir şey: ölmeyen kurdun ta kendisi. Sesi duyalı beri kafası derin düşüncelerden uzak kalmıştı; bu açıdan, Adela'ya gerçekten imreniyordu. Ürkmüş bir kızcağız için bunca gürültü çıkarmak!... Hiçbir şey olmamıştı ki! Kocamış bir kadın vaizin sinsiliğiyle, «Olmuşsa da,» diye düşündü; «olmuşsa da, aşktan büyük kötülükler de vardır.» Bu tarifsiz, adsız saldırı ona aşk biçiminde görünüyordu: Bir mağara ya da kilisede — Bouum! Hepsi aynı kapıya varıyordu! Düşlerin derin olduğu kabul edilir ama,— bir düş edininceye kadar sen de bekle, sevgili okuyucu! Belki o uçurum tatlıdır, sonsuzluğun yılanı sadece sevgi ve istektir belki. Giderek sürekli olarak şunu düşünmeye başlıyordu: «Müstakbel gelinime daha az yakınlık gösterilmesi, banaysa daha fazla yakınlık gösterilmesi gerek; kimse benim üzüntüme erişemez.» Oysa kendisine yakınlık gösterilince, sinirlenerek bu yakınlığı geri çeviriyordu.

Oğlu onu Bombay'a kadar götüremedi, çünkü yerel durum çok kötüydü; bütün resmi memurların yerlerinde kalmaları gerekiyordu. Antony de, belki bir daha dönüp tanıklık yapamaz diye gönderilmemişti. Böylece yanında ona geçmişi hatırlatacak tek kişi olmadan yola çıktı. Yolculuk iyi geldi. Sıcaklık ikinci bir hamle yapmadan önce biraz gerilemişti; yolculuk fazla tatsız geçmedi. Mrs. Moore Çandapur dan ayrılırken gene on dördüne varmış olan ay Ganj'ın tepesinde parıldıyor, ufak, ince kollarını gümüşten iplikler gibi uzatıyor, sonra dönüp gene kendi aydınlığına dalıyordu. Rahat ve hızlı posta treni onunla birlikte gecenin içinden süzülüp gidiyordu. Ertesi gün tren, Orta Hindistan'dan, sıcaktan kavrulmuş, kurumuş olsa da ovaların umutsuz melankolisinden yoksun yörelerden geçti. İnsanoğlunun yıkılmaz yaşamını, değişken yüzünü, kendisi ve Tanrısı için yapmış olduğu evleri seyretti; bütün bunları kendi dertleriyle ilgili olarak değil, oldukları gibi gördü. Sözgelimi, Asirgâr adlı bir yer vardı, oradan güneş batarken geçmişti, haritada da yerini bulmuştu o yerin. Ormanlı dağların arasında kalmış görkemli bir kaleydi bu. Daha önce kimse ona Asirgâr'dan söz etmemişti, ama kocaman, vakur tabyaları, hemen sağında da bir cami vardı. Sonra unuttu onları. On dakika geçmeden Asirgâr gene göründü. Cami artık tabyaların solundaydı. Tren Vindy'lerden inerken, Asirgâr'ın çevresinde bir yarı yuvarlak çizmişti. Bu kaleyle kendi adı dışında neyle bağlantı kurabilirdi? Hiçbir şeyle. Orada oturan kimseyi tanımıyordu. Ama kale sanki ona şöyle bir bakmış, «Ben yok olmam,» demişti. Birden silkinerek gece yansı uyandı, çünkü tren batıdaki kayalıktan aşağı iniyordu. Ay ışığının aydınlattığı yüksek, sivri uçlar dalga tepeleri gibi fırladı, sonra oyanın öyküsü, gerçek deniz ve Bombay'ın akıcı, dökülen gün doğuşu... Victoria istasyonunda, bir kıtadan onu taşıyıp getiren, bir daha geri götüremeyecek olan tren yollarının ucunda dururken, 'Gerekli yerleri görmedim,' diye

düşündü. Bir daha ne Asirgâr'a, ne de uğrayıp bilemediği yerlere gidemezdi; ne Delhi, ne Agra, ne Rajputana kentleri, ne Keşmir, ne de insanların söyleşileri arasında arasıra parıldayıp beliren, tanınmamış, bilinmemiş başka yöreler: Girnar'ın çifte gözlü kayası, Şri Belgola'nın heykeli, Mandu ve Hampi kalıntıları, Kajraha'nın tapınakları, Şalimar'ın bahçeleri. Batı'nın kurup sonradan çaresizlik içinde bırakıp gittiği koca kentin içinden geçip giderken, durmayı candan istedi; oysa sadece Bombay'dı burası, birbirlerinin yanı sıra sokaklardan geçen yüzlerce Hintli'yi de salmak istedi. Atın ayakları koyup götürdü onu, çok geçmeden gemi yol aldı, binlerce hindistan cevizi ağacı kıyıda belirdi, dağlara tırmandı, ona el sallayarak veda etti. «Demek sen bir yankıyı Hindistan sanıyordun; Marabar Mağaraları'nı da bir son saydın?» diye gülüyorlardı. «Bizimle onların ortak nesi var, ya da onlarla Asirgâr'ın? Yolun açık olsun!» Sonrası gemi Colaba'nın çevresini döndü, yarımada ters yüzü döndü gitti; Gats kayalıkları, tropik denizin belirsizliğine karıştı. Lady Mellanby sıcakta durmamasını salık verdi. «Çok şükür kavrulmaktan kurtulduk,» dedi. «Ateşe düşmek hoş olmaz.»

XXIV

Sıcak birden hız değiştirdi. Mrs. Moore'un yolculuğundan sonra, varlığına katlanıncaya, kırk derece ısıyla suç cezalandırılana dek, hızını artırdı. Vantilatörler vızıldıyor, tükürüyordu. Perdeler su atılıyor, buzlar tıkırdıyordu ve bu korunma çabalarının dışında, boz renkli gökle sarı toprağın arasında, tuz bulutları düşüne düşüne ilerliyordu. Avrupa'da hayat soğuktan kaçınır, böylece güzelim ocak başı öyküleri doğmuştur —Baler, Persephone gibi— ama burada kaciş, hayatın ta kendisidir, can yakıcı güneştedir. Bunu hiçbir şiir süsleyemez; düş kırıklığı güzel değildir. İnsanlar, açıklamasalar da, şiire acıkırlar; mutluluğun ince, acının görkemli, sonsuzluğun ise bir biçimi, olmasını isterler. Hindistan bunları sağlamayı beceremez.

Gerginliğin ve hırçınliğın salgın gibi yayıldığı Nisan ayının her yıl çıkagelen karmaşıklığı, insanoğlunun düzenli umutlarına batan bir iğnedir. Balıklar durumu daha iyi yüklenirler; sular çekildi mi, balıklar çamurun içine sokulur, yağmuru beklerler. Ama insanlar yıl boyunca hep aynı olmaya çabalar, sonuç da çoğu zaman kötü olur. Uygarlığın utkulu çarkı, arasıra akar, taştan bir araba gibi hareketsiz kalır; böyle anlarda İngilizler'in yazgısı, kendilerinden öncekilerin yazgısını andırır, onlar da bu ülkeye, yeniden düzenlemek amacıyla gelmişlerdir, ama sonunda onun kalıbına uymuşlar, onun tozuyla örtülmüşlerdir.

Yıllar yılı aydın olmaya özendikten sonra Adela diz çöküp dua etme dönemine girmişti. Bunda bir zarar yoktu, üstelik göze görünmeyen ve bilinmeyene varan en kısa, en kolay yol buydu. Bütün dertlerini kolayca bu yola yükleyebilirdi. Tıpkı Hindu memurların zam için Lakşami'ye el açmaları gibi, o da peygamberinden hayırlı bir yargı umuyordu.

Kralı koruyan Tanrı* polise de destek olurdu elbet. Tanrı'nın verdiği cevap içine su serptiyse de, onun elinin yüzüne değmesi yüzünü isilik içinde bıraktı, bütün gece ciğerlerini dolduran o ağır havayı içine çekiyordu. Ayrıca Mrs. Turton'un sesinden de rahatsız oluyordu; öbür odadan, «Hazır mısınız küçük hanım,» diye sesleniyordu.

*İngiliz Ulusal Marşının ilk satırından

«Bir dakika,» diye mırıldandı. Mrs. Moore gittikten sonra Turton'lar onu evlerine almışlardı. Gösterdikleri incelik akıl almaz bir şeydi ama, onların duygusallığına seslenen şey Adela'nın kişiliği değil, durumuydu. Adela o korkunç olayı yaşamış bir İngiliz kıızıydı, bu

yüzden, onun için ne yapılsa azdı. Ronny'den başka hiç kimse Adela'nın aklıdan geçenleri bilmiyordu. O bile pek az sezebiliyordu aklıdan geçenleri; çünkü resmiyetin girdiği yerden insan ilişkisi zararlı çıkar. Bu üzüntülü durum içinde Adela ona, «Ben sana deritten başka bir şey veremiyorum; Meydan'da konuştuğumuzda ben haklıydım, senle sadece arkadaş olalım,» dedi ama Ronny diretti çünkü Adela ne kadar acı çekerse Ronny onu o kadar değerli görüyordu. Ronny'yi seviyor muydu? Bu sorunun nedense Marabarlar'la bir ilgisi vardı; bu o öldürücü mağaraya girdiğinde de aklıdaydı. Bir insanı sevme yetisi var mıydı acaba?

«Miss Quested, Adela, her kimsen, saat yedi buçuk oldu. Hazırsan yavaş yavaş mahkemeye yollanmamız gerekiyor artık.»

«Dua ediyor,» diye söylendi Yönetici.

«Özür dilerim canım; acele etme... çota-hazri* iyi miydi?»

*Bir Hint yemeği.

Birden peygamberi yüz üstü bırakarak, «Yiyemiyorum ki; bu biraz konyak rica edebilir miyim?»

Konyak getirildiği vakit titredi, gitmek için hazır olduğunu söyledi.

«İç şunu, tadı hiç fena değil, açılırsın biraz.»

«Gerçekten yararı olacağını sanmıyorum Hanımefendi.»

«Mahkemeye konyak yolladın değil mi, Mary?»

«Yolladım, şampanya da...»

«Aksama teşekkür edeceğim size, şimdilik kendimde değilim.»

Kızcağız konuşurken her hecenin üstünde bir bir duruyordu, sanki söyleyeceğini tam olarak söylerse dertleri kalmayacakmış gibi... Öngörmemiş olduğu bir şey bu gizin içinde yer eder diye ketum kalmaktan korkuyordu. Söyleyeceklerini McBryde'la birkaç kez denemiş, mağarada geçenleri karmakarışık bir biçimde anlatmış, adamın ona gerçekten dokunmadığını, ama oraya buraya sürüklediğini söylemişti. Bu sabah tutturduğu laf, sinirlerinin daha da bozulmuş olduğu ve belki de Mr. Amritrao'nun sorulan karşısında kendini kaybedip dostlarını rezil edeceğiydi. «Yankı gene fena halde geri geldi,» dedi.

«Bir aspirin nasıl gelir dersin?»

«Bu başağrısı değil ki, yankı.»

Binbaşı Callender kızın kulaklarındaki uğultunun ne olduğunu çıkaramadığı için, buna sadece sinir demişti; bu yüzden fazla üstünde durmamalıydı. Turton'lar konuyu değiştirdiler. Cılız bir rüzgârın hafiften esişi toprağı yalıyor, günü geceden ayırıyordu; on dakikaya varmadan rüzgâr dinecekti. Ama kente inerken, şimdilik bu rüzgârdan yararlanabilirdi.

«Kendimi kaybedeceğimden eminim,» diye tekrarladı.

Yönetici çok tatlı bir sesle, «Hiç de değil,» dedi.

«Elbette kaybetmeyecek, yaman kızdır bu!»

«Ama Mrs. Turton...»

«Söyle yavrum?»

«Kendimi kaybetsem bile ne çıkar? Bazı mahkemelerde bir zararı olabilir bunun, ama bu mahkemede değil. Kendi kendime şöyle düşünüyorum: İstedğim gibi hareket edebilirim, ağlarım, saçmalarım, ama Mr. Das fazla adaletsiz davranmadıkça mahkemeyi kazanacağımdan kuşkum yok.»

Adam dinginlikle, «Kesinlikle kazanacaksın.» dedi; kızcağıza belki de temyiz isteneceğini hatırlatmadı. Savunma için Nevab Bahadır kesenin ağzını açmıştı; 'masum bir Müslüman mahvolacağına' meteliksiz kalmayı yeğ tutardı. Bunun kadar etkili olmamakla birlikte başka destekler de söz konusuydu. Dava, hiçbir resmi memurun tahmin edemeyeceği sonuçlar doğurarak mahkemeden mahkemeye dolaşabilirdi. Burnunun dibinde Çandapur'un huyu suyu değişmekteydi. Otomobil Devlet memurları çevresinden çıkar çıkmaz üstüne öfkeli bir fiske atıldı, —sonra bir çocuk tarafından fırlatılmış ufacık bir taş!— Caminin yanında daha büyük taşlar da atıldı. Çarşıdan geçerlerken, meydanda onlara eşlik etmekle görevlendirilmiş bir bölük polis bekliyordu. Yönetici sinirlenmişti. «McBryde kocakarının biridir,» diye mırıldandı; ama Mrs. Turton, «Muharrem'den sonra biraz güç ve baskı uygulamanın ne zararı olacak? Bizden nefret ettiklerini bilmiyormuş gibi davranmak saçma,» dedi. Adam mahzun bir sesle cevap verdi: «Ben nefret etmiyorum onlardan, neden bilmem.» Gerçekten de nefret etmiyordu, etseydi kendi mesleğini boşa gitmiş sayması gerekecekti çünkü. Yıllar yılı gösterdiği çabalara alaylı bir sevgiyle baktı; bu çabaların çektiği bunca sıkıntıya değmiş olması gerekti. Ta içinden düşündüğü, 'İşin doğrusu, bu meselede durumu güçleştiren bizim

kadınlar,' fikriydi. Tam bu sırada, bir duvarın üstünde biçimsiz yazı ve resimler gözüne ilişti. Miss Ousted'e karşı duyduğu koruyucu kabadayılık duygusunun altından küskün bir öfke belirdi. Bu duygu ortaya çıkış vaktini bekliyordu. —Belki de her kabadayılığın altında böyle küskün bir öfkeyle pişmanlık yatar.— Mahkemenin önünde birkaç öğrenci toplanmıştı. Bir başına olsa başa çıkabileceği birkaç coşkulu, sinirli çocuktan bunlar ama, şoföre yana sapıp binanın arka tarafına gitmesini söyledi. Çocuklar bağırıp çağırdılar. Tanınmamak için bir arkadaşının arkasına gizlenmiş olan Rafi ise, İngilizce, İngilizler'in korkak olduğunu haykırdı.

Ronny'nin özel odasına gittiler. Orada kendileri gibi birkaç kişi toplanmıştı. Hiçbiri korkak değildi ama, hepsi de sinirliydi. Bir yandan da birtakım garip haberler geliyordu. Çöpçüler grev ilan etmişlerdi. Bu yüzden Çandapur'daki çöplerin yarısı öylece bırakılmıştı; —sadece yarısı, çünkü Aziz'in suçsuzluğunu o kadar önemsemeyen öbür çöpçüler merkezden gelip grev kıracaklardı, ama bu kocaman çirkin olaya ne gerek vardı— Birkaç Müslüman kadını da Aziz serbest bırakılınca kadar ağızlarına lokma koymamaya karar vermişlerdi; bunların ölümü ortalıkta görülen kişiler olmadıkları ve yarı ölü sayıldıkları için pek fark edilmeyecekti ama, ne de olsa can sıkıcı bir şeydi. Sanki yeni bir ruh, yeni bir düzen ortalığı sarmıştı; bunu dümende duran bir avuç kadar beyaz pek izah edemiyorlardı. Bütün bunların arkasında Fielding'in bulunduğu iddiası ağır basıyordu. Adamın korkak ve kalleş olduğu iddiasından çoktan vazgeçilmişti. Fielding'i büyük bir şiddetle kötülediler: onu iki avukatla. Armitrao ve Mahmut Ali'ye birlikte görmüşlerdi; birtakım nedenlerden ötürü Fielding izcilerin hareketini de desteklemişti; ona, üstüne yabancı pullar yapıştırılmış mektuplar geliyordu, belki de bir Japon casusuydu. Sabahleyin verilecek olan hüküm adamı yola getirecekti ama, İmparatorluğa ve ülkesine büyük sadakatsizlikte bulunmuştu. Onlar atıp tutarken Miss Ousted kollarını koltuğun iki yanına dayamış, arkasına yaslanmış, gözlerini kapatıp güç toplamaya çalışıyordu. Biraz sonra kızın orada olduğunu fark ettiler ve bu kadar gürültü çıkardıkları için utandılar.

Miss Derek sordu: «Sana bir yardımda bulunabilir miyiz?»

«Hiç sanmam Nancy, kendi kendime bile yardım edemiyorum.»

«Böyle konuşma ama; gayet iyisin.»

Saygın korodan, «Evet, tabii,» sesleri çıktı.

Ronny yeni bir konuya girerek hafif bir sesle, «Das iyi adamımdır,» dedi.

Binbaşı Callendar diretti: «Hiçbiri iyi değildir bunların.»

«Das iyidir ama.»

Lesley bir kahkaha attı: «Yani beraat ettirmekten çok, mahkum ettirmekten korkuyor diyorsun; çünkü beraat ettirirse işinden olacak.»

Ronny de bunu demek istemişti; ancak (buradaki dairesinin gelenekleri doğrultusunda) astları hakkında birtakım hayaller besliyordu ve Das'ın özel okul geleneğine özgü manevi cesaretini sürdürdüğü konusunda ısrar etmekten hoşlanıyordu. Davaya bir Hintli'nin bakmasının bir bakıma iyi olduğunu söyledi. Adamın mahkum edileceği artık kesindi; bu yüzden hükmü bir Hintli'nin vermesi daha uygundu, sonradan daha az patırtı çıkardı. Kafası bu tartışmayla dolu olduğundan Adela'yı tamamen unutmuştu.

Mrs. Turton oldukça öfkeli bir tavırla, «Yani bu demek oluyor ki, benim Lady Mellanby'e başvurmama karşı çıkıyorsunuz siz,» dedi. «Lütfen özür dilemeyin Mr. Heaslop, hep hatalı görülmeye alıştım artık.»

«Bunu demek istememiştim.»

«Pekala. Özür dilemeyin demiştim.»

Lesley, kadını yatıştırmak için, «Bu domuzlar bir mesele çıkarmak için tetikte bekleyip duruyorlar,» dedi.

Binbaşı yankı gibi devam etti. «Domuzlar evet, ben de aynı görüşteyim. Üstelik sana söyleyeyim, bu olanlar şu anda aramızda bulunanlara verdiği zarar bir yana, bir bakıma iyi oldu. Artık birbirlerini ele verecekleri zaman geldi; çoktan geçti bile hatta. Hastanede hepsinin ağzının payını verdim. Sözümona o en büyük vatanseverin torununu bir görecektiniz.» Nureddin'in halini haince bir zevkle anlatmaya başladı. «Güzelliği kalmadı; üst dişlerinden beş, alt dişlerinden de iki diş eksildi; bir de burnu kanadı... Panna Lal dün bir ayna verdi ona; oğlan hüngür hüngür ağlamaya başladı... Ben güldüm, güldüm inanın; siz de olsanız siz de gülersiniz. Bir zamanların yakışıklı fellahı, şen delikanlısıyken şimdi sadece yara ve cerahatten ibaret; —hımmm, şey...— sanırım ağza alınmayacak şeyler yapmış.» Biri dürtükleyince sustu, ama çok geçmeden devam etti: «Keşke sabık asistanımı da haklayabilseydim, bu insanlara ne yapsanız az.»

Mrs. Turton kocasını fena halde sinirlendiren bir laf etti: «Neyse, en sonunda anlamlı bir laf eden çıktı.»

«Benim dediğim de bu; bu tür bir olaydan sonra zorbalık diye bir şeyin lafı bile edilemez

artık.»

«Çok haklısınız. Siz erkekler, bunu unutmayın. Zayıfsınız siz, zayıf, zayıf, İngilizler göründü mü bu insanlar diz çöküp dizlerinin ellerinin üstünde buradan mağaralara kadar yerlerde sürüklenmeli, yüzlerine tükürülüp kemikleri kırılmalı, kendileriyle konuşulmamalı. Yok, doğrusu briç partilerimiz ve bilmem nelerimizle fazla nazik davrandık onlara.»

Sustu. Sıcaklık, öfkesinden yararlanarak büsbütün sarmıştı kadını. Hemen limonata bardağına uzandı. Limonatasını yudumlarken mırıldanmaya devam etti: «Zayıfsınız, zayıf.» Gene yudumladı. Miss Quested meselesinin sonuçları Miss Quested'in kendisinden o kadar daha önemli bir hale gelmişti ki insanlar doğal olarak onu unutmuşlardı.

Duruşma başladı.

Mahkeme salonuna onlardan önce iskemleleri girdi; çünkü, saygı değer kişiler olarak görünmeleri önemliydi. Hademeler her şeyi hazır edince bir panayıra girer gibi, küçümseyen bir tavırla girdiler salaş odaya. Yönetici otururken bir şaka yaptı, çevresindekiler hemen gülümsediler; adamın ne dediğini duymayan Hintliler de, yeni bir zulüm hazırlanıyor diye geçirdiler içlerinden; yoksa efendiler böyle keyifle gülmezlerdi.

Mahkeme salonu kalabalık ve tabii çok sıcaktı. Adela'nın içeride gözüne ilk çarpan kişi, orada bulunanların en alçakgönüllü, en kendi halinde olanıydı; bu adamın mahkemede resmi bir sıfatı yoktu: yelpaze sallamaktı görevi. Yan çıplaktı, bedeninin yapısı kusursuzdu; arkalarda geçidin ortasında yüksekçe bir yere oturmuştu. Adam içeri girdiği an dikkatini çekmişti. Her şeye bu adam hâkimdi. Adamda kimi aşağı tabaka Hintlilerdeki o güç ve güzellik vardı. Bu garip ırk toza toprağa yaklaşıp da dokunulmazlığa mahkum olduğunda, doğa, başka bir yerde yaratıp vücut verdiği bedensel kusursuzluğu birden anımsayarak bir ilah çıkarır ortaya; çok değil, birkaç tane, sınıf katmanlarının kendisini ne denli ilgilendirmediğini topluma kanıtlamak için. Bu adam nerede olsa göze çarpardı. Çandapur'un sıska, basık göğüslü orta tabakası içinde tanrısal bir biçimde sivriliyordu; ama gene de kentin malıydı, kentin çöplüğü beslemişti onu ve sonunda bu çöp yığınının bir yerinde yaşamı bitiverecekti. İpi kendine çekip, sonra düzenli bir ahenkle geri salarken, başkalarının başlarının üstüne hava serpiştirip kendi bu havadan hiç alamazken, beşer yazgısıyla hiçbir ilgisi yoktu, sanki kendisi bir yazgıydı, sanki ruhların bir eleğiydi. Onun tam karşısında, gene yüksek bir yerde, yargıç yardımcısı oturuyordu; iyi yetiştirilmişti, kusursuzdu, işine bağlıydı. Yelpazeci bunların hiçbiri değildi: Kendi varlığının bile farkında değildi, mahkemenin ne diye her zamankinden daha dolu olduğunu anlayamıyordu, hatta her zamankinden daha dolu olduğunun bile farkında değildi, bir ip çektiğini biliyordu ama yelpazeyi işlettiğini de

bilmiyordu. Adamın bu ayrılığı, kayıtsızlığında bir şey, İngiltere'nin orta tabakasından gelen genç kızı çok etkiledi, kendi derdinin daracık çerçevesini küçümsetti. Ne etmeye bu oda dolusu insanı bir araya toplamıştı? Kendi çevresinden birtakım fikirler ve bu fikirleri kutsal kılan bir taşra Peygamberi—ne hakla dünyada bu kadar önem kazanıyor, ne hakla uygarlık damgasını taşımaya yelteniyorlardı? Mrs. Moore... Çevresine baktı ama Mrs. Moore, ta uzaklarda, denizin ortasında; o böylesine tatsızlaşmadan, garipleşmeden önce, yolculukları sırasında, konuşup görüşebilecekleri türden bir soruydu bu.

Mrs. Moore' u düşünürken birtakım sesler kulağına geldi; bu sesler gitgide daha açık ve anlaşılır olmaya başladı. Efsanelere konu olacak duruşma başlamıştı.

Mr. McBryde parlak konuşmak için kendini yormadı; şatafatlı konuşmayı, buna gereksinimi olan sanık tarafına bırakıyordu. Tavrı şöyleydi: «Herkes adamın suçlu olduğunu biliyor; adam Andaman'a sürülmeden önce mahkemedekilere bunu böyle söylemek zorundayım.» Tavrının önceden tasarlanmış umursamazlığı kendisini tedricen hissettiriyordu, bu da mahkemeliklerin bir bölümünü öfkeye boğdu. Büyük bir titizlikle gezintinin ana hatlarını anlattı. Sanık Miss Quested'i Hükümet Koleji Müdürünün evindeki bir çay partisinde tanımıştı, Miss Quested hakkındaki niyetini orada ortaya koymuştu. Sanık tutuklandığında, ele geçen belgelerde de gösterildiği gibi, Asistan Dr. Panna Lal bu konuda aydınlatıcı bilgiler verebilirdi, ardından Binbaşı Callendar konuşacaktı. McBryde burada sustu. Duruşmayı elden geldiğince pürüzsüz ve tertemiz yürütmek istiyordu ama Doğu Patolojisi, en sevdiği konu olan bu kavram, dört bir yanını sarmıştı, fazla dayanamadı. Genel bir gerçeği açıklayacağı vakit yaptığı gibi, gözlüklerini çıkarttı, hazin hazin baktı: Koyu renk ırk, açık renk ırka karşı bir çekicilik duyardı, ama bunun tersi olamazdı—yüksünülecek, alay edilecek bir şey değildi bu, sadece bilimsel bir gözlemcinin de onaylayacağı gibi, bir gerçektir.

«Kadın, erkekten çok daha çirkin olunca da mı?»

Bu söz, bilinmeyen bir yerden ortaya düşüvermişti. Belki de tavandan inmişti. O gün söz ilk kez kesiliyordu. Gereğini yapmalıydı. «Kovun şu adamı,» dedi. Yerli polislerden biri, ağzını bile açmamış bir adamı yakaladı ve dürtükleyerek dışarı çıkardı. McBryde gözlüğünü taktı, devam etti. Ama o söz Adela Quested'i alt üst etmişti. Vücudu, çirkin denmesine isyan etmiş, titriyordu.

Miss Derek yarı sevgi, yarı öfkeyle sordu: «Hasta mısınız Adela?»

«İyi değilim. Bu işin içinden nasıl çıkacağım? Çok kötü, çok!»

İlk yaygara böyle başlamıştı. Dostları, genç kızın çevresini sarıp telaşlanmaya başladılar. Binbaşı seslendi: «Hastama bundan daha iyi bakılmalı Ne diye kürsünün yakınında yüksek bir yer verilmedi? Orada hava alamıyor.»

Mr. Das sinirlenmişti. «Sağlık durumunu göz önünde tutarak Miss Ousted'e burada bir iskemle verebilirim,» dedi. Odacılar bir değil, birkaç iskemle getirdiler. Bütün yakınları Adela'nın arkasında, kürsünün yanına sıralandı. Dinleyiciler arasında kalan tek Avrupalı, Fielding olmuştu.

Mrs. Turton yerine yerleşirken, «Bak, bu daha iyi,» dedi.

Binbaşı, «Bir çok nedenlerle, böylesi daha uygun,» diye devam etti.

Yargıç bu sözün gereğine bakması zorunluluğunu hissetti ama cesaret gösteremedi. Callendar adamın korktuğunu görünce, emredercesine seslendi. «Tanrım, McBryde, devam et. Sözünü kestiğimiz için özür dilerim.»

Polis Müdürü sordu: «Sizler iyisiniz ya?»

«İyiyiz, iyiyiz, bu kadarı yeter.»

Yönetici, yöneticilik tavrını takınarak, «Devam ediniz Mr. Das, işinize engel olmak istemeyiz,» dedi. Gerçekten de, duruşmaya engel olmamışlar, durumu kendi ellerine almışlardı.

Duruşmaya devam olunurken, Miss Quested salonu gözden geçirdi çekinerek, gördükleri gözlerini yakacakmış gibi baktı. Yelpezecinin sağında solunda tam çıkaramadığı yüzler vardı. Tam altında, Hindistan'ı görme isteğinin hazin yıkıntısı yatıyordu: Briç partisinde tanıştığı insanlar, arabalarını göndermeyen adam ve karısı, otomobilini ödünç vermek isteyen yaşlı adam, birçok uşak, köylüler, memurlar ve sanığın kendisi. İşte oracıkta duruyordu güçlü, sağlam, kapkara saçlı, ince zarif elli, ufak tefek Hintli. Heyecanlanmadan adamı gözden geçirdi. Son gördüğünden beri onu gözünde büyütmüş, bir kötülük çekirdeği olarak görmüştü, ama şimdiki haliyle, her zamanki gibiydi —uzaktan tanıdığı bir insan. İlgi çeken bir yanı yoktu, önemli olmaktan çok uzaktı, kemik gibi kupkuruydu, 'suçlu' olmasına karşın, halinde bir günah belirtisi yoktu. «Herhalde gerçekten suçludur. Yanılmış olabilir miyim?» diye düşündü. Bu soru sık sık aklına geliyordu ama Mrs. Moore gittiğinden beri vicdanını rahatsız etmiyordu.

Avukat Mahmut Ali ayağa kalktı, hesaplı bir tavırla müvekkilinin de kürsüsünün yanındaki

yüksek yere oturtulup oturtulamayacağını sordu: Hintliler bile kendilerini bazen iyi hissetmeyebilirlerdi, ama kuşkusuz Binbaşı Callendar, Devlet Hastanesinin baş doktoru olarak bu görüşü doğru bulmayabilirdi. Miss Derek, «İşte garip şakalarının bir örneği daha,» diye söylendi. Ronny bu sorunu nasıl çözümlenecek diye Mr. Das'a baktı. Das da heyecanlıydı, büyük bir kabalıkla Avukat Mahmut Ali'yi duymazlıktan geldi.

«İzinizle...» Sıra Kalkütalı ünlü avukata gelmişti. Yakışıklı bir adamdı. Kemikli, iri yarı bir vücudu, kısa kesilmiş kır saçları vardı. Tam bir Oxford ahengiyle konuşuyordu: «Kürsünün dibinde bu kadar fazla Avrupalı hanım ve bey bulunmasına itiraz ederiz.» dedi. «Tanıklarımızı etkileyecekler. Onların yeri bizimle birlikte salonun dinleyici bölümündedir. Sağlığı iyi değilse Miss Quested'in orada oturmasına bir itirazımız yok. Bölge Polis Müdürü tarafından açıklanan bilimsel gerçeklere karşın kendisine sonuna kadar saygı göstereceğiz, ama öbürlerinin orada oturmasına karşıyız.»

Binbaşı gürlledi: «Aman kesin şu saçmalıkları da artık karar verilsin.»

Zarif, vakur konuk saygıyla yargıca baktı.

Mr. Das, çaresizlik içinde, yüzünü kâğıtlarının arasına saklayarak, «Aynı görüşteyim.» dedi; «ben burada oturması için sadece Miss Quested'e izin vermiştim. Dostları aşağı inmek lütfunda bulunsunlar.»

Ronny büyük bir dürüstlikle, «Aferin Das, çok doğru söyledin,» dedi.

Mrs. Turton bağırdı: «Aşağı inmek ha! Ne küstahlık!»

Kocası. «Ne olur, mesele çıkarmadan iniver Mary,» diye mırıldandı.

«Bir dakika, hastam tek başına bırakılamaz burada.»

«Doktorun burada bulunmasına itiraz ediyor musunuz Mr. Armitrao?»

«Ediyorum, kürsü otoriteyi temsil eder.»

Yönetici gülmeye çalışarak, «Otuz santim yüksekte olunca mı? Hadi hepiniz gelin.» dedi.

Mr. Das büyük bir ferahlık duyarak, «Çok teşekkür ederim efendim,» dedi; «teşekkür ederim Mr. Heaslop; hanımlar, hepinize teşekkür ederim.»

Ve topluluk, Miss Quested'i de içererek, görkemli, tahtından iniverdi. Bu aşağılamanın haberi hemen yayıldı. Dışarıdakiler keyifle bağırıp çağırmaya başladılar. Duyduğu nefret

yüzünden tümünden saçmalayan ve hiçbir işe yaramayan Mahmut Ali bu_kadarına bile karşı geliyordu. Kimin emriyle özel iskemleler getirilmişti? Ne diye Newwab Bahadıra bir iskemle verilmemişti? vb... Odada herkes gerek sıradan, gerek özel olsun, iskemlelerden, halı parçalarından, otuz santimlik kürsü tahtalarından konuşmaya başladı.

Bu küçük hareket Miss Quested'in sinirlerine iyi gelmişti. Odada kimlerin bulunduğunu görünce, daha rahatlamıştı. En kötü olasılıkları görebiliyordu. Artık bu işin içinden 'doğru dürüst', yani manevi bir utanç duymadan çıkabileceğine inanmıştı —bu iyi haberi de Ronny ile Mrs. Turton'a iletmişti. Onlar İngiliz onurunun uğradığı kayıptan öyle sarsılmışlardı ki, ilgi duymadılar. Miss Quested oturduğu yerden vatan haini Fielding'i görebiliyordu. Kürsünün yanındayken adamı daha iyi görebilmişti, dizinde Hintli bir çocuğun oturduğunu biliyordu. Fielding olanları izliyordu, kızı izliyordu. Göz göze geldikleri vakit, sanki doğrudan doğruya görüşüp anlaşmanın onca hiç önemi yokmuş gibi başını çevirdi.

Yargıç da durumdan memnundu. Kürsünün zaferini kazanmış, kendine güveni artmıştı. Zeki ve tarafsız bir tavırla, kanıtları dinlemeye devam etti. Er geç bu kanıtlara göre bir karar vermesi gerektiğini de unutmaya çalışıyordu. Yönetici dimdik düzenle yoluna devam etti: Bu küstahlık belirtilerini bekliyordu, aşağı ırktan beklenen davranışlardı bunlar, Aziz'e karşı da nefretini belli etmedi, sadece alaycı bir tavır takındı.

Konuşma sırası sonunda, kendilerine yakıştırılan ada göre, 'tutuklunun yordakçılar'ına geldi: Fielding, uşak Antony, Newwab Bahadır. Duruşmanın bu noktası Adela Quested'e hep kuşkulu görünmüştü. Polise de bu konuda fazla durmamalarını söylemişti. Ama onlar ağır bir hüküm verilmesi için uğraşıyorlar, saldırının önceden tasarlandığını kanıtlamaya çalışıyorlardı. Bunu belirtmek için de, Marabar Tepeleri'nin bir planını hazırlamışlardı. Planda, kafienin izlediği yol ve kamp kurdukları 'Hançer Çeşmesi' işaretlenmişti.

Örnek olarak bir mağara modeli gösterildi, üstünde «Budist mağarası» yazılıydı.

«Bence Budist değil, Hindu dininin bir mezhebi...»

Mahmut Ali düşmanca bir planın içyüzünü ortaya çıkaracakmış gibi sordu: «Saldırının hangi mağarada yapıldığı öne sürülüyor? Budist mi, Hindu mu?»

«Bütün Marabar Mağaraları Hindu mezhebinindir.»

«Peki efendim, öyleyse hangi Hindu mağarasında?»

«Bu tür sorular daha çok sorma olanağı bulacaksınız.» Mc Bryde, adamların aptallığına hafifçe güldü. Hintliler hep böyle ufacık, saçma noktalara takılırlardı. Savunmanın hazin bir

çabasıyla, Aziz'in o anda başka bir yerde olduğunu kanıtlamaya yelteneceğini biliyordu.

Rehberi bulmaya çalışmışlardı ama başaramamışlardı. Fielding ile Hamdullah da, Kava Dol'a gidip, ay ışığında kayalığı ölçmüşlerdi. «Mr. Lesley bunların Buda mağaraları olduğunu söylüyor, bu işi bilen biri varsa, o da Lesley'dir. Ama mağaranın biçimine dikkatinizi çekebilir miyim?» Orada olanları anlattı. Sonra Miss Derek'in gelişini, kızın su yatağından aşağı inişini, iki kadının Çandapur'a dönüşünü, Miss Quested'in dönüşte imzaladığı, içinde dürbün olayından söz edilen belgeyi anlattı. Bundan sonra da sıra en önemli kanıta geldi: dürbünün tutuklunun üstünde bulunuşu. McBryde gözlüğünü çıkararak, «Artık başka bir şey söyleyecek değilim,» dedi. «Şimdi de tanıklarımı çağıracağım. Kanıtlar kendini belli edecek. Sanık, çifte hayat süren insanlardandır. Şunu da söyleyeyim ki, sefil ve kötü yanı, yavaş yavaş gelişmiş, benliğini bürümüştür. Bunu gizlemekte kurnazca davranmıştır. Bu tiplerde hep böyle olur. Toplumun saygı değer bir bireyi gibi davranmıştır, resmi bir görev bile elde etmiştir. Ne yazık ki artık tümünden kötüye gitmiştir. Çileden çıkmıştır. Konuklarından birine, bir İngiliz hanıma karşı çok kötü, canavarca davranmıştır. Bu hanımdan kurtulmak için, onu uşaklarıyla birlikte ezercesine bir mağaraya tıkmıştır. Gerçi bu, konumuz dışındadır.»

Ama sözleri bir fırtına daha yarattı ve ansızın yeni bir ad, Mrs. Moore'un adı, bir kasırga gibi mahkeme salonunu sardı. Mahmut Ali öfkesinden aklını kaybetmişti, artık kendini tutamadı, deliler gibi çığlık atarak, müvekkilinin ırza geçmekten başka bir de cinayetle mi suçlandırılacağım, öbür İngiliz kadının kim olduğunu sordu.

«Kendisini tanık olarak çağırarak değilim.»

«Çağırılmıyorsunuz, çünkü çağıramazsınız. Ülkeden kaçırdınız onu. Mrs. Moore, sanığın suçsuz olduğunu kanıtladı. Bizden yanaydı o, zavallı Hintliler'in dostuydu.»

Yargıç, «Siz de onu çağırabilirdiniz,» diye bağırdı. «İki taraf da çağırmadı, onun için iki taraf da ondan söz etmemeli.»

«İş işten geçinceye kadar bizden uzaklaştırıldı, çok geç haber aldım. İngiliz adaleti bu... İşte İngiliz hükümetiniz. Verin Mrs. Moore'u bana, sadece beş dakikacık, derhal dostunu kurtaracaktır, oğullarının adını temize çıkaracaktır. Mrs. Moore'u ayırmayın bu davadan Mr. Das. Geri alın demin söylediklerinizi, çünkü siz de babasınız. Söyleyin bana nereye sakladınız onu? Ah, Mrs. Moore...»

Ronny soğuk bir sesle, «Sizi ilgilendiriyorsa söyleyeyim, annem şu anda Aden'e varmış olmalı,» dedi. Araya girmemeliydi ama adamın heyecanından ürkmüştü.

«Oraya hapsettiniz, çünkü gerçeği biliyordu.» Aklını yitirmiş gibiydi, gürültünün arasında şunları söylediği duyuldu: «Mesleğimi mahvediyorum; ne zararı var, nasıl olsa hepimiz birer birer mahvolacağız.»

Yargıç, «Dava böyle savunulamaz,» diye öğüt verdi.

«Ben dava savunuyor değilim, siz de dava dinlediğinizi sanmayın, ikimiz de tutsağız.»

«Mr. Mahmut Ali, sizi daha önce uyardım, yerinize oturmazsanız yetkimi kullanmak zorunda kalacağım.»

«Kullanınız. Bu mahkeme bir güldürü. Ben gidiyorum.» Kâğıtları Amritrao'ya verip gitti. Kapıdan çıldırmaşcasına ama içten gelen bir heyecan ve hararetle seslendi: «Aziz, Aziz, elveda...» Gürültü arttı. Mrs. Moore'u çağırma uğultusu devam ediyordu; bu hecelerin anlamını çıkaramayanlar ise dua gibi tekrarlıyorlardı. Hintçe söylenen bu heceler birden «Esmis Esmur» diye tekrarlanır oldu, dışarıya sokağa da taşıdı. Yargıç boşuna tehdit edip, adam kovuyordu. Kelimelerin sihri bozulana kadar elinden bir şey gelemezdi.

Mr. Turton, «Hiç beklenmedik bir şey bu,» dedi.

Ronny hemen açıkladı. Yola çıkmadan önce, annesi, uykusunda, özellikle uşakların avluda buldukları öğleden sonra saatlerinde Marabar Mağaralarından söz etmişti. Aziz hakkında birbirini tutmayan üç beş kelime ise, anlaşılabilir birkaç kuruş karşılığında Mahmut Ali'ye satılmıştı: Bu tür şeyler Doğu'da hep olurdu.

«Ben böyle bir şeye başvuracaklarını biliyordum. Eşsiz bir buluş.» Adamların bir karış açılan ağızlarına baktı. Rahat bir şekilde sözünü sürdürdü: «Din işlerinde de böyledirler. Başladılar mı durmak bilmezler. Senin zavallı Das adına üzülüyorum, hali hiç de parlak değil.»

Miss Derek öne doğru eğilerek, «Mr. Heaslop, sevgili annenizi bu işin içine karıştırmak ne adice bir iş,» dedi.

«Sadece bir numara bu; becerdiler de. Şimdi anlıyorum Mahmut Ali'yi niye tutukladıklarını; durumdan yararlanıp böyle bir rezalet çıkarırsın diye. O bu işin uzmanıdır.» Ama canı belli ettiğinden de fazla sıkılmıştı. Anasının adını, bir Hint Tanrıçası adı gibi, Hintçe'ye çevrilmiş haliyle duymak korkunç bir şeydi.

Esmis Esmur

Esmis Esmur

Esmis Esmur

«Ronny... »

«Söyle yavrum.»

«Ne garip değil mi?»

«Senin sinirlerini bozacak diye korkuyorum.»

«Hiç de değil. Ben aldırmıyorum.»

«Eh, iyi öyleyse.»

Her zamankinden daha da doğal ve sağlıklı konuşmuştu. Dostlarının arasına sokularak, «Benim için üzölmeyin, eskisinden de daha iyiyim, hiç fenalık hissetmiyorum; beni hiç merak etmeyin ve hepinize teşekkür ederim, teşekkür ederim, anlayış ve ilginize teşekkür ederim,» dedi. Teşekkürünü bağırarak söylemesi gerekiyordu, çünkü Esmis Esmur teranesi devam ediyordu.

Sonra birden kesildi. Sanki dua yerine getirilmiş, kurban ortaya konmuştu. Mr. Amritrao herkesi şaşkırtarak, «Meslekdaşımın adına özür dilerim,» dedi. «Müvekkilimin çok yakın dostudur, duygularının etkisinde kaldı.»

Yargıç, «Mahmut Ali şahsen özür dilemeli,» dedi.

«Tamamiyle efendim, özür dilemeli. Yalnız biraz önce Mrs. Moore'un bildirmek istediğı önemli kanıtlara sahip olduğunu öğrendik. Bildirmesine olanak kalmadan oğlu tarafından acele ülkeden çıkarıldı. Bu da Mr. Mahmut Ali'yi çileden çıkardı —üstelik daha önce tek Avrupalı tanığımız Mr. Filing'e baskı yapılmak istenmişti. Polis tanık olarak Mrs. Moore'a sahip çıkmasaydı, Mr. Mahmut Ali ağızını açmayacaktı.» Yerine oturdu.

Yargıç, «Davaya konu dışı bir sorun ekleniyor,» dedi. «Tekrar ediyorum. Tanık olarak Mrs. Moore yoktur. Ne sizin Mr. Amritrao, ne de sizin Mr. McBryde, bu hanımın ne demiş olacağını iddiaya hakkınız yok. Kendisi burada değil, bu nedenle hiçbir şey söyleyemez.»

Polis Müdürü bezgin bir tavırla, şu halde savımı geri alıyorum,» dedi. «On beş dakika önce de alırdım, fırsat verilseydi. Zaten benim için o hanımın hiçbir önemi yok.»

Acı bir edayla devam etti. «Ben zaten savunma açısından geri aldım. Belki siz de dışarıdaki beylere geri aldırabilirsiniz.» Dışarıdaki tekerleme devam ediyordu. Das gülümseyerek, «Ne yazık ki, benim gücüm o kadar uzaklara erişemez,» dedi.

Böylece sessizlik yeniden sağlanmış oldu. Adela ifade vermek için kürsüye çıkınca, duruşma başladığından beri görülmemiş bir sessizlik çöktü. Bu işten iyi anlayanlar hiç şaşmamışlardı. Yerlinin ipi sapı yoktur. Eften püften bir şey için birden parlayıverir, ama sıra işin can alıcı noktasına gelince söyleyecek şeyi kalmaz. Aradığı esas şey kederdir; bunu da bir yaşlı kadının sözde kalan kaçırılmasında bulur. Aziz mahkum edilince daha az üzüleceklerdi.

Ama henüz işin can alıcı noktasına gelinmemişti.

Zaten Adela hep gerçeği, sadece gerçeği söylemek istiyordu. Bunu güç bir görev olarak benimsemiş ve birkaç kez deneyip tekrarlamıştı. Zordu bu; çünkü mağarada yaşanmış olan felaket, incecik iplikle de olsa, hayatının başka bir parçasına, Ronny'yle nişanlanmasına bağlıydı. İçeri girmeden önce aşkı düşünmüş, masum bir tavırla Aziz'e evliliğin nasıl bir şey olduğunu sormuştu bu sorunun Aziz'in içindeki kötülüğü uyandırdığını tahmin etmişti, Bunu bir kez daha anlatmak çok güç olacaktı; bu, tutmak istediği tek noktaydı. Başka kızların kaçınacağı, açıklamayı yapmaktan çekinmiyordu ama şu kişisel hata hikâyesini açığa vurmaya korkuyor, herkesin içinde muayene edilmekten çekiniyordu. Ama cevap vermek için ayağa kalkıp da kendi sesini duyar duymaz bundan bile korkmaz olmuştu. Yepyeni bir duygu onu dev bir zırh gibi koruyordu. Neler olduğunu düşünmüyordu, hatta bilinen anımsama düzenine göre de anımsamıyordu; sadece Marabar Mağaraları'na dönmüştü, sanki mağaralardan, bir karanlığın içinden Mr. McBryde'a sesleniyordu; O korkunç gün, en küçük ayrıntısıyla geri gelmişti; ama artık kendi de o günün bir parçasıydı, hem parçasıydı hem değildi ve bu çifte ilişki o güne bambaşka, anlamsız bir görkem katmıştı. Ne diye bu gezintiyi 'yavan' saymıştı? işte gene güneş doğuyordu, fil bekliyordu, ışık kayaların solgun yığınları çevresinde akıyordu, ilk mağara ortaya çıkmıştı; girdi içine, parlak cilalı duvarlarına bir kibrit yansıdı her şey güzeldi, bir değeri, önemi vardı, oysa gittiği an farkına varmamıştı bütün bunların. Sorular soruldu, her birine tam yanıtı buldu; evet, 'Hançer Çeşmesi'ni görmüştü, ama adını bilmiyordu; evet, ilk mağaradan sonra Mrs. Moore yorulmuştu, kurumuş çamurların yanbaşında koca bir kayanın gölgesinde oturmuştu. Uzaktan gelen ses hafif, yumuşak bir ahenkle devam ediyor, gerçek yollarını bir bir aşıyor, yelpazenin ardından gelen üfleşiyle destekleniyordu.

«...sanık ve rehber sizi Kava Dol'a götürdüler, yanınızda başka kimse yoktu...»

«Bu, tepelerin en güzelidir. Evet.» Konuşurken, Kava Dol'u yaratıvermişti, taşın eğiminin üstünde çukurlan görüyor, sıcakın yüzünü kamçıladığını duyuyordu. Bir şey şöyle dedirtti ona: «Bildiğime göre başka kimse yoktu. Yalnızlık gibi.»

«Pekâlâ, dağın yarı yolunda bir hendek, daha doğrusu bozuk topraklı bir yer vardır, bir tünelin başlangıcında sağlı sollu mağaralar bulunur.»

«Kastettiğiniz yeri biliyorum.»

«Bu mağaralardan birine yalnız başınıza girdiniz.»

«Evet, doğru.»

«Sanık da arkanızdan geldi.»

Binbaşı, «İşte şimdi işi tamam adamın,» dedi.

Adela sustu. Mahkeme, onun cevabını bekliyordu. Ama Aziz konuşma yerine gelmedikçe bu cevabı veremezdi.

İkisinin de kullanmış oldukları tekdüze konuşma tonuyla, «Sanık arkanızdan geldi, değil mi?» diye sordu yine. Her ikisi de daha önceden kararlaştırılmış sözleri kullandığından sorgulamanın bu bölümü pek şaşırtıcı olmamalıydı.

«Bu soruya cevap vermeden önce bana bir dakika izin verir misiniz Mr. McBryde?»

«Tabii.»

Gözlerinde birkaç mağaranın hayali canlandı. Kendini bu mağaralardan birinin içinde gördü, ama aynı zamanda da dışındaydı, mağaranın girişine bakıyor, Aziz'in içeri girmesini bekliyordu. Onun durduğu yeri kestiremedi. Daha önceden de duymuş olduğu bir kuşkuysa bu, ancak aynı kuşku dağlar gibi sağlam ve çekiciydi. «Pek...» Konuşmak gözünde canlanan hayale dalmaktan daha güç geliyordu. «Pek emin değilim.»

Polis Müdürü, «Özür dilerim, anlayamadım.» dedi. «Bilemiyorum.»

«Cevabınızı duyamadım.» Adamın korkmuş bir hali vardı; ağzı bir çizgi halinde kapanmıştı. «O settesiniz diyelim, ya da her neyse o yerin adı oradasınız ve bir mağaraya girdiniz... Size sanığın arkanızdan geldiğini söylüyordum.»

Adela başını salladı.

«Bağışlayın ama, ne demek istiyorsunuz?»

Kuru ve yavan bir sesle, «Hayır,» dedi. Odanın çeşitli yerlerinde gürültüler başlamıştı ama, Fielding'den başka hiç kimse neler olup bitmekte olduğunu anlayamıyordu. Fielding kızın bir sinir bunalımı geçirmek üzere olduğunu, dostunun kurtulduğunu anlamıştı.

«Ne oluyor, ne diyorsunuz? Yüksek sesle konuşun lütfen.» Yargıç öne doğru eğildi.

«Korkarım yanıldım.»

«Ne gibi?»

«Dr. Aziz arkamdan asla girmedi mağaraya.»

Polis Müdürü hızla kâğıtları masaya vurdu, sonra sükunetle topladı, «Bakın, Miss Quested, haydi devam edelim,» dedi. «Olaydan iki saat sonra benim evimde imzaladığınız ifadeyi okuyayım size.»

«Özür dilerim Mr. McBryde, devam edemezsiniz. Tanıkla ben kendim konuşacağım. Halk da lütfen gürültü etmesin. Gürültü devam ederse, salonu boşaltmak zorunda kalacağım. Miss Quested, lütfen sözlerinizi bana söyleyiniz, davanın yargıçsınız. Sözlerinizin ciddiyetinin farkındayım. Yemin ettiğinizi hatırlayın, Miss Quested.»

«Dr. Aziz asla... »

Turton'un kulağını bükmesi üzerine Binbaşı bağırdı: «Sağlık nedeniyle duruşmaya son veriyorum.» Bütün İngilizler hep birden iskemlelerinden kalkmışlar, kocaman beyaz vücutlar, ufacık yargıç gizlemişti. Hintliler de kalktı ansızın yüzlerce şey birden oldu. Daha sonra herkes felâketi başka başka biçimde anlattı.

Adaletin temsilcisi çığlık gibi bir sesle, «Savınızı geri mi alıyorsunuz? Cevap verin!» diye bağırdı.

Anlayamadığı bir şey genç kızı kavramış, itip sürüklüyordu. Gerçi düş geçmişti, dünyanın tekdüzeliğine dönmüştü, ama öğrendiği şeyi anımsayabilirdi. özür dilemek, itirafta bulunmak, bütün bunlar bekleyebilirdi. Sert, cansız bir sesle, «Her şeyi geri alıyorum,» dedi.

«Yeter! Oturun. Mr. McBryde bu durumda devam etmek istiyor musunuz?»

Polis Müdürü sanki kırılmış bir makineymiş gibi tanığına bakarak, «Delirdiniz mi?» dedi.

«Sorguya çekmeyin, efendim, artık hakkınız yok.»

«Biraz izin verin, düşüneyim...»

«Efendim, çekilmeniz gerek, bu bir nezaket olacak artık.» Ansızın Nevvab Bahadır mahkemenin arka tarafından seslenmişti.

Mrs. Turton gittikçe artan gürültünün arasından bağırdı. «Hiç de değil, öbür tanıkları çağırın, hiçbirimiz güvende değiliz.» Ronny yatıştırmaya çalıştı, o da adama bir yumruk savurdu, sonra Adela'ya bağıra bağıra hakaret etmeye başladı. Polis Müdürü dostlarını desteklemek için hemen yanlarına koştu, bir yandan da kayıtsızca Yargıca, «Doğru, geri alıyorum savımı» dedi.

Mr. Das, bunca heyecan ve bunalımdan yarı ölü bir halde, ayağa kalktı. Davayı yönetmişti. Bir Hintli'nin de başkanlık edeceğini kanıtlamıştı. Sesini duyabilenlere, «Sanık, onuruna hiçbir leke sürülmeden serbest bırakılmıştır, masraf ayrıca görüşülecektir,» dedi.

Ve işte o anda mahkemenin pamuk ipliğiyle bağlı düzeni koptu, alay ve öfke çılgınlıkları son haddini buldu, insanlar haykırıyor, küfrediyor, öpüşüyor, heyecan içinde ağlıyordu. Bir yanda uşakları tarafından korunan İngilizler, bir yandan Hamdullah'ın kolları arasında bayılan Aziz... Zafer bir yandaydı, yenilgi bir yanda, bir an için her şey tamamı. Derken hayat kendi karmaşıklığına daldı, birbiri ardına insanlar kapıdan çıkıp kendi yollarına yollandılar, çok geçmeden bu telaş ve düş dünyasından kala kala bir tek, çıplak Tanrı kalmıştı. Garip bir olay olduğunun hiç farkına varmayarak, yelpazesinin ipini çekmeye, bomboş salona, ters yüzü dönmüş özel iskemlelere bakmaya, yere inen toz bulutlarını düzenle dağıtmaya devam etti.

XXV

Miss Quested kendi ırkdaşlarından ayrılmıştı. Onların yanından uzaklaşarak bir yığın Hintli esnafın arasına karıştı; onlarla birlikte mahkemenin giriş kapısına doğru sürüklendi. Çarşının hafif. tarifsiz kokusu sardı etrafını; bu, Londra'nın kenar mahallelerindeki daha tatlı bir kokuydu ama, daha huzur kaçıracıydı; ihtiyar bir adamın kulağına tikiştirilmiş bir parça pamuk, kara dişlerinin arasında bir parça Hint tütününü, kokulu pudralar, yağlar, — geleneklerin Kokulu Doğusu, pisiğe bulaşmış ve bu pislikten kendisini kurtaramayan bir Kral gibi insan teriyle harmanlanmış, ya da güneşin sıcaklığı dünyadaki bütün yücelikleri ateşe verip tek bir yığın haline getirmiş gibi... Adela'ya kimse aldırış etmedi. Omzunun üzerinden el sıkıştılar, bedenini aşarak bağırıştılar. Çünkü Hintli, yargı koyucuları umursamaz hale gelince onların varlıklarını da unuturdu. Adela yarattığı bu evrende hiçbir payı olmadan Mr. Fielding'e doğru sürüklendi.

«Ne arıyorsunuz burada?»

Adamı düşman bildiğinden hiç konuşmadan gün ışığına çıktı.

Fielding arkasından seslendi: «Nereye gidiyorsunuz Miss Quested?»

«Bilmiyorum.»

«Böyle dolaşamazsınız ortalıkta, geldiğiniz araba nerede?»

«Yürüyeceğim.»

«Çılgınlık bu... bir isyan bekleniyor... polisler grev yaptılar. Bundan sonra neler olacağını Allah bilir. Ne diye kendi türünüzden insanların yanına gitmiyorsunuz?»

Miss Quested hiç heyecanlanmadan, aşırılığa kapılmadan «Onların yanında mı olmalıydım?» dedi. İçi boşalmıştı; içinde hiçbir değer ya da erdem kalmamıştı.

«Artık gidemezsiniz, çok geç kaldınız. Bundan sonra özel kapıya nasıl gidersiniz? Şu tarafa gelin benimle —çabuk— arabama bindireyim sizi.»

Aziz in titrek sesi duyuldu: «Cyril, Cyril, bırakma beni.»

«Şimdi geliyorum... Şöyle gelin, lütfen tartışmayın» Kızı kolundan yakaladı. «Resmiyete bakmayın lütfen, zaten hiç kimsenin resmi durumundan anlamam. İstedığınız vakit arabama bindireyim sizi.»

«Peki ama arabayla nereye gideceğim?»

«Nereye isterseniz. Ne tasarladığınızı ben nereden bileyim?»

raba bir arsada sağ salim duruyordu, ama at yoktu, çünkü seyis, mahkemenin bu kadar erken biteceğim kestirmedeğinden atları götürmüş, bir dostunu görmeye gitmişti. Adela söz dinleyerek arabaya bindi. Adam, kızı bırakamadı, kargaşalık artmıştı, yer yer bir çılgınlık seziliyordu. Çarşının içinden geçen ana cadde tıkanmıştı. İngilizler evlerine arka sokaklardan gidiyorlardı; kırkayak gibi kısıtılmışlardı, kolayca yok edilebilirlerdi.

«Peki, peki ne yapıyordunuz?» diye birden bağırdı. «Oyun mu oynuyordunuz, hayatı mı inceliyordunuz ne yapıyordunuz?»

Elinde bir halka yaseminle arsadan koşarak inen bir öğrenci araya girdi. «Efendim, bunlar sizin için.»

«İstemem o süprüntüyü çekil git buradan.»

Başka bir öğrenci arabanın kolunu havaya kaldırarak, «Efendim, ben atım, biz sizin atınız olacağız,» dedi.

«Benim seyisi getir Rafi, haydi oğlum.»

«Efendim, bu bizim için bir onur.»

Fielding öğrencilerinden bezdi. Kendine ne kadar saygı gösterirlerse o kadar az söz dinliyorlardı. Fielding'i yasemin ve güllerle bezediler, arabanın çamurluğunu bir duvara çarpıp çizdiler, bir şiir okudular; gürültü arsaya bir yığın adam topladı.

«Çabuk olun, efendim, sizi törenle süreceğiz.» Yarı sevgi, yarı küstahlıkla adamı arabaya soktular.

«Bu işinize gelir mi bilmem ama hiç olmazsa güvendesiniz» dedi. Araba sallantıyla ana çarşıya daldı, bir hayli patırtı ve coşkuya neden oldu. Miss Quested'den Çandapur'da öyle nefret ediliyordu ki, sözünü geri alması bile iyi gözle görülmedi, yalanlarının Tanrı'nın gazabına uğradığı sözleri duyuldu. Ama kahraman Okul Müdürü'nün yanında oturduğu

görülünce alkışlandı; (kimi ona Mrs. Moore diyordu), adama uysun diye onu da çiçeklerle bezediler. Yarı Tanrı yarı insan halinde, boyunlarında sucuk halkalarını andıran çiçeklerle, Aziz'in zafer alayında sürüklendiler. Onları karşılayan alkışlarda biraz da alay gizliydi. İngilizler daima birbirlerini bulurlar. Eleştiri buydu. Haksiz da değildi. Fielding de bir bakıma aynı görüşteydi, bir yanlışlık olup da kendi dostları kızı saldırırsa, onu korumak için canını vermesi gerekeceğini biliyordu. Oysa kızın uğrunda ölmek değil, Aziz'le, sevincini kutlamak istiyordu.

Tören nereye gidiyordu? Dostlara, düşmanlara, Aziz'in evine, Yöneticinin evine, Minto Hastanesi'ne —orada Hükümet doktoru bir alay toz yutacaktı, yanlışlıkla tutuklu durumuna sokulmuş olan hastalar serbest bırakılacaktı— belki de Delhi'ye, Simla'ya gidiyordu. Öğrenciler töreni Koleje yöneldi sandılar. Bir köşeye gelince, arabayı sağa saptırdılar, bir arsadan yokuş aşağı sürdüler, yamacı indiler, bahçe kapısından mango bahçesine girdiler. Fielding'le Miss Quested'den yana her şey sükûn bulmuştu. Ağaçları, pırıl pırıl yapraklar, ince uzun yeşil meyvelerle doluydu, gövdeleri sanki uykudaydı, bunların da ardında yaz evinin güzelim mavi kavisleri görünüyordu. «Efendim, öbürlerini de çağıralım, bizim kollarımız için biraz ağır bir yük,» sesini duydular. Fielding konuğunu yazı odasına götürdü, McBryde'a telefon etmeye çalıştı. Ama olmadı, teller kesilmişti. Bütün uşaklar yok olmuştu. Gene kızdan bir türlü ayrılamamıştı. Kıza bir iki oda gösterdi; buz, içki ve bisküvi verdi, yatmasını söyledi, kendi de yattı, —yapılacak başka bir şey yoktu— Huzursuzdu, bitkindi, bir yandan da törenin uzaklaşan uğultusunu dinliyordu, sevinci şaşkınlığının içinde yitmişti. Zaferdi bu ama, garip bir zaferdi!

O anda Aziz bağıırıyordu: «Cyril, Cyril...» Newvab Bahadır, Hamdullah, Mahmut Ali kendi çocukları ve bir yığın çiçekle, bir arabaya dolmuşlardı, gene de içi rahat değildi. Bütün sevenleri yanında olsun istiyordu. Zafer zevk veriyordu ona, çok sıkıntı çekmişti. Tutuklandığı an iş bitmişti, yaralı bir hayvan gibi yığılmıştı olduğu yere; korkaklıktan değil, ama ümitsizliğe kapılmıştı, çünkü bir İngiliz kadının söylediği sözlerin kendi söyleyeceklerinden daha geçerli olacağını biliyordu. «Kader,» dedi; Muharremden sonra tekrar hapse atıldığı vakit de, «kader» demişti. Bu korkunç anda var olan tek şey, şefkat ve sevgiydi. Özgürlüğüne kavuştuğunda da duyduğu tek şey şefkat ve sevgi olmuştu. «Cyril ne diye arkamızdan gelmiyor? Geri dönelim.» Ama tören alayı geri dönemezdi. Su yolunun içinde bir yılan gibi, daracık yollardan Meydan'ın havuzuna doğru ilerliyordu; meydandan dönecek ve bundan sonraki kurbanını seçecekti.

Her sözü bir çığlığa dönüşen Mahmut Ali, «Çeri, ileri...» diye haykırdı. «Kahrolsun Yönetici, kahrolsun Polis Müdürü.»

Newab Bahadır, «Mr. Mahmut Ali, bu akıllıca bir iş değil,» diye sızlandı. Kendi kazdıkları çukura kendileri düşen İngilizler'e saldırarak hiçbir şey kazanılamayacağını, onların kendi hallerine bırakılmasının daha uygun olacağını biliyordu; üstelik varlıklı bir adamdı, böyle taşkınlıklar işine gelmezdi.

Aziz, «Cyril, gene bıraktın bizi,» diye bağırdı. Hamdullah, «Ama gene de hiç olmazsa düzenli bir gösteri yapmak gerek, yoksa hâlâ korkuyoruz sanırlar,» dedi.

«Hükümet Doktoru kahrolsun... Nureddin'i kurtarın.»

«Nureddin'i mi?»

«İşkence ediyorlar ona.»

«Aman Tanrım...» çünkü o da bir dosttu.

Yaşlı adam, «Öyle bir şey yaptıkları yok. Hastaneye saldırmak için torunumu bahane göstermenize izin veremem,» diyerek karşı çıktı.

«Ediyorlar. Callendar mahkemeden önce anlatıp övünüyordu. Laf arasında kulağıma çalındı, 'o fellaha işkence ettim,' dedi»

«Aman Tanrım, aman Tanrım.. Fella dedi ona ha?»

«Yaralarına antiseptik yerine biber koymuşlar.»

«Mr. Mahmut Ali bu olamaz; birazcık haşin davranmak çocuğa zarar vermez, azıcık disiplin gerek.»

«Biber. Hükümet Doktoru öyle dedi. Bizi birer birer yok edeceklerini sanıyorlar; yapamayacaklar.»

Bu yeni haber halkı ayaklandırdı. O ana kadar amaçsız, dertsizdiler. Meydana varıp da Minto'nun gölgeli kemerlerini görünce, bağıra çağıra o yöne doğru yürüdüler. Vakit öğleye yakındı. Toprak da, gök de. akıl almaz derecede çirkindi. Kötülük damarı yine ortaya çıkmıştı. Sadece Newab Bahadır diretmeye çalıştı; söylentinin yanlış olması gerektiğini söyledi. Daha geçen hafta görmüştü koğuştaki torununu. Ama çok geçmeden o da uçuruma sürüklendi. Öç almak için önce Binbaşı Callendar'a eziyet etmek gerekiyordu; sonra sıra Hükümet binalarına gelecekti.

Ama bu felaketin önü alındı; Dr. Panna Lal tarafından.

Dr. Panna Lal İngilizler'e yaranmak umuduyla, bir yandan da Aziz'den nefret ettiği için, mahkemede tanıklık etme önerisinde bulunmuştu. Dava düşünce çok kötü duruma düşmüştü. Darbenin ineceğini çoğu kişiden önce sezip Mr. Das duruşmayı bitirmeden oradan savuşmuştu. Dapple'a binip çarşıdan geçmiş, er geç patlak verecek olan kargaşadan yakasını kurtarmaya çalışmıştı. Hastanede güvende olacaktı; Binbaşı Callendar korurdu onu. Ama Binbaşı gelmemişti, durum iyice kötüleşmişti; koca bir kalabalık vardı, hepsi de kana susamışlardı, emir erleri isyan halindeydi; arka duvarı aşması için ona yardım etmemişlerdi; aksine, onu itip düşürmüşlerdi. Hastalar çok eğleniyorlardı. Ne yapacağım bilmez bir haldeyken, «İnsan ancak bir kez ölür,» diyerek saldırganları karşılamak üzere avluya çıktı. Bir eliyle selam veriyor, öbür eliyle de açık sarı şemsiyesini tutuyordu. Zafer arabasına yaklaşırken, «Ah, bağışlayın beni,» diye sızlandı; «ah, Doktor Aziz, söylediğim yalanları bağışlayın.» Aziz sesini çıkarmadı. Öbürleri boğazlarını temizliyor, nefret ve tiksintilerini belirtmek için yere tükürüyorlardı. «Korkmuştum, yanılmışım,» diye sürdürdü sözlerini «Sizin dürüstlüğünüz her yerde, her zaman yanılmama sebep oldu. Ah, hastalandığınızda size süt veren bir hekimi bağışlayın, ne olur. Newab Bahadır, ah, merhametinize sığınmıyorum. Alın, en küçük şişesine kadar sizin olsun.» Heyecanlanmıştı ama, tetikteydi. Garip İngilizce'sine gülümsediklerini fark etti. Sonra birden soytarı tavırları takındı: Şemsiyesini yere fırlattı, üstüne bastı; yüz üstü yere attı kendini. Ne yaptığının farkındaydı, onlar da farkındaydılar. Bu adamın alçalmasında üzücü ve sonsuz bir şeyler vardı. Hiç de soylu olmayan bir soydandı. Dr. Panna Lal'ın alay edilecek bir yanı yoktu; akıllıca davranıp öbür Hintlileri pohpohlamak yolunu seçti, onları yumuşatmak istiyordu. Nureddin'i istediklerini anlayınca keçi gibi sekti, dileklerini yerine getirmek için bir tavuk gibi koşa koşa gitti. Hastane kurtulmuştu artık, ömrünün sonuna kadar o sabah ne diye zam almamış olduğunu anlayamadı. Binbaşı Callendar'a olanları lafı kendine çekerek anlatırken, «İnsan sözünde durmalı efendim, sözünde durmalı,» demişti.

Nureddin yüzü gözü sargı içinde ortaya çıkınca Bastilles Hapishanesinin kapıları açılmışcasına bir huzur uğultusu yükseldi. Törenin doruğuydu bu. Sonunda Newab Bahadır duruma hâkim olmayı başarmıştı. Genç adama herkesin içinde sarılarak. Adalet, Cesaret, Özgürlük, Vakar hakkında bir nutuk atmaya koyuldu; kalabalığın coşkusu yatıştı. Daha sonra İngilizler'in kendisine vermiş oldukları unvandan vazgeçeceğini, sıradan bir adam gibi, yani sadece Mr. Zülfikâr olarak yaşayacağını, yazlık evine çekileceğini söyledi. Araba döndü; kalabalık ardına takıldı. Kargaşa yatışmıştı. Marabar Mağaraları yerel yönetimi zor durumda bırakmıştı, nice yaşantının yolunu değiştirmiş, nice meslekleri başarısızlığa uğratmıştı; ama bir kıtayı canlandıramamış, tek bölgeyi olsun yarinden oynatamamıştı.

Yaşlı adam, «Bu gece eğleneceğiz,» dedi. «Mr. Hamdullah, sizden rica ediyorum,

dostlarımız Fielding ve Amritrao'yu getirin; hem sorun bakalım Amritrao özel bir yemek istiyor mu? öbürleri benimle kalsınlar. Tabii akşam serinliği basmadan Dilküşa'ya gitmeyeceğiz, öbürleri ne durumdalar bilmiyorum ama, beni sorarsanız başım ağrıyor, keşke dostum Panna Lal'dan bir aspirin isteseydim.»

Sıcak bildiğini okuyordu, insanları çıldırtmayı beceremediğinden olacak onları sadece sersemletiyordu. Çandapur savaşıları çok geçmeden uykuya daldılar. Hükümet konağı bölgesinde olanlar bir zaman için tetikte beklediler, bir saldırıdan korkuyorlardı ama sonra onlar da düş âlemine daldılar. İnsan yaşamının üçte birini alan, karamsar kişilerin sonsuzluğun habercisi olarak gördükleri dünyaya katıldılar.

XXVI

Fielding ile Miss Quested buluşup, sayısız garip söyleşilerinin ilkinde başladıkları vakit, akşam oluyordu. Uyandığı zaman kızı çoktan biri alıp götürmüş olur diye umuyordu ama Kolej dünyanın geri kalan bölümünden tümünden ayn kalmıştı. Kız, bir 'görüşme' yapıp yapmayacağını sordu. Fielding yanıt vermeyince, «Benim bu garip hareketime bir diyeceğiniz yok mu?» dedi.

Fielding kısaca, «Hiç,» dedi. «Madem ki geri alacaktınız, ne diye böyle bir suçlamada bulundunuz?»

«Evet, ne diye?»

«Size minnet duymamı bekliyorsunuzdur herhalde, ama..»

«Beklemiyorum. Sadece ne diyeceğimi bilmek istersiniz sanmıştım.»

Fielding kendini acemi öğrencilere benzeterek, «A, şey,» diye homurdandı. «Bizim aramızda bir tartışma hoş olmaz.» Daha doğrusunu isterseniz bu pis işte ben öbür taraftandım.»

«Benim tarafımı da bilmek istemez misiniz?»

«Pek değil.»

«Size gizi açıklamamalıyım. Yoksa öbür tarafa gidip anlatırsınız, çünkü bugünün felaketinin bir tek iyi yanı oldu; artık hiç bir gizim yok. Yankı gitti... Kulağımdaki uğultulu seslere yankı diyorum. Mağaralarda yaptığımız o gezintiden beri hastaydım da ondan, belki önceden de... »

Bu sözler Fielding'in çok ilgisini çekmişti. Çoktandır bundan kuşkulanıyordu. «Ne gibi bir hastalık?» diye sordu.

Elini başının kenarına götürüp salladı.

«Önce böyle düşündüm, tutuklanma günü, düş görmüş olduğunuzu sandım.»

Genç kız utanmıştı, «Öyle mi dersiniz?» diye sordu.

«Ne diye düş gördüm dersiniz?»

Fielding istemeden tartışmaya girerek, «Marabar Mağarası'nda şu üç şeyden biri kesinlikle oldu,» dedi. «Daha doğrusu dört şeyden biri. Ya Aziz suçludur —sizin dostlarınız da böyle düşünüyor; yahut siz sadece kötülük olsun diye bu savı uydurdunuz— benim dostlarım da böyle düşünüyor; ya da düş gördünüz.» Ayağa kalkıp dolaşarak devam etti. «Benim kesin düşüncem şu, gezintiden önce de kendinizi iyi hissetmediğinize göre, bence dürbünün kayışını kendiniz kopardınız —önemli bir kanıt bu— başından sonuna kadar mağarada yalnızdınız.»

«Belki... »

«Kendinizi iyi hissetmediğinizi ilk kez ne zaman anladınız?»

«Bu yaz evinde, size çaya geldiğim zaman.»

«Evet, biraz bahtsız bir toplantıydı. Ondan sonra Aziz'le Godbole da hastalandılar.»

«Ben hasta değildim... o kadar hafif bir şey ki, söylemeye bile değmez. Kendi yaşantımla ilgili bir şey. Doğu hoşuma gitmişti... ama tam o sırada, o anda anlayamamış olduğum bir hüznün başladı... hayır, hüznün kadar keskin bir şey değil; en iyi tanımını, yarı baskı altında yaşamak demek olacak. Meydanda, Mr. Heaslop ile polo maçına gidişimizi anımsıyorum. Bir çok şey daha oldu.. ne olduğunun önemi yok, ama ben hepsini yarı baskı altında yaşıyordum. Mağaraları gördüğüm vakit de bu durumdaydım, sizin de dediğiniz gibi, artık hiçbir şey beni ne şaşırtıyor ne de üzüyor, sizin de dediğiniz gibi bir hayal gördüm orada, çok tatsız bir benzetisi ama bazı kadınların durup dururken evlenme önerisiyle karşılaştıklarını sanmaları gibi bir şey.»

«Evet, hiç değilse dürüstçe anlatıyorsunuz.»

«Dürüst yetiştirildim, işin kötü yanı, bir yere varmıyor.»

Fielding kızdan daha çok hoşlanmıştı, gülümseyerek, «Cennete vardırırsınız bizi,» dedi.

«Öyle mi?»

«Cennet olsaydı.»

Adela çekingen bir tavırla, Fielding'e bakarak, «Sormama izin verirseniz, sormak

isterdim.» dedi. «Siz cennete inanmaz mısınız?»

«İnanmam. Ama gene de dürüstlüğün bizi oraya vardıracağına inanırım.»

«Nasıl olur bu?»

«Gene düşlere dönelim. Bu sabah ifade verirken sizi dikkatle gözledim. Eğer yanılmıyorsam düş kurma (yerinde bir deyimle yarı baskı altında yaşama) dediğiniz şey birden yok oldu.»

Adela mahkemede ne hissettiğini anımsamaya çalıştı ama anımsayamadı.

Yorumlamaya çalıştığı an, düş yitiyordu. «Olaylar bana yerlerindeki varlıklarıyla görünüyorlar,» dedi, «ama bu da değil.»

«Bana kalırsa... belki bir şey kaçıırırsanız ağzınızdan diye çok dikkatli dinliyordum...

Bana kalırsa, sizi zavallı McBryde okuyup üflemiş oldu. Size dosdoğru bir soru sorar sormaz, siz de dosdoğru bir cevap verdiniz ve kendinizi kaybettiniz.»

«Okuyup üflemek şu anlamda: Ben bir hayalet gördüm demek istiyorsunuz sanıyordum.»

«O kadar uzağa gitmiyorum.»

Adela sert bir sesle, «Birçok saygın kişi hayaletlere inanır.» dedi. «Dostum Mrs. Moore inanır.»

«Yaşlı bir kadın o.»

«Oğluna olduğu gibi ona da kabalık etmeniz doğru değil.»

«Kabalık etmek istemiyorum. Sadece yaşlandıkça doğaüstü şeylere inanmamaya direncimiz azalır demek istemiştim. Hala buna inanmadan geçinip gidiyorum, ama düşünün kırk yaşındayken ölümlerin tekrar yaşayacaklarına inanmak hoş bir fikir başka kimseyi ilgilendirmez.»

«Ölümler tekrar yaşamazlar da ondan.»

«Çok yazık ama öyle.»

«Bence de öyle.»

Bir an sustular; akıl ve mantığın zaferinden sonra gelen suskunluk... Sonra, kulüpte Heaslop'a davranışı için Fielding özür diledi.

Başka bir suskunluktan sonra, Adela sordu: «Aziz benim için ne diyor?»

«Aziz, derdinin arasında, düşünme gücü bulamadı. İçi çok acı.» Fielding bocalayarak konuşuyordu çünkü Aziz'in sözleri sadece acı değil, kötüydü. Aziz'in düşüncesi, «Böyle bir şıfıntının adına adımın karışmış olması beni utandırıyor,» olmuştu. Kişisel hiçbir güzelliği olmayan bir kadın uğruna suçlanmak onu çok öfkelenmişti. Seks konusunda kendini beğenmişin biriydi. Bu Fielding'i hem şaşırtmış hem de kaygılandırmıştı. Dürüst olduğu sürece, duyguları onu kaygılandırmazdı ama duygu yoksunluğu, bir dışının güzelse otomobillerle, çirkinse kara sineklerle bir tutulması ona —yabancıydı. Bu duygu canlandıkça Aziz'le kendisi arasında bir engel seziyordu Bu her uygarlığın canını, yüreğini yiyip bitiren duygunun yeni bir şekliydi: Kendini beğenmişlik, bencillik, çıkarıcı bağılıklar... Ermişler, etin azgınlığından çok, bu duygudan kurtulmak için Himalayalar'a çekiliyorlardı. Konuyu değiştirmek için sözüne devam etti. «Ama bırakın çözümlememi bitireyim. Aziz kötü değil, siz de değilsiniz. Hayal olduğundan da pek emin değiliz. Demek, dördüncü bir olasılık var. Başka biri miydi?»

«Rehber?»

«Tamam, rehber. Çok zaman böyle düşündüm. Yazık ki Aziz adamın suratına tokat attı, o da korkup ortadan kayboldu. Çok yazık. Üstelik polis de bize yardım etmedi. Rehber onlar için hiç önemli değildi.»

Adela sükunetle, «Belki rehberdi,» dedi. Ansızın bu soru ilgisini çekmez olmuştu.

«Yoksa oradan geçen putperestlerden biri miydi?»

«Başka bir mağarada bulunup da rehber başını çevirir çevirmez arkadan gelen biri mi?»

Belki.»

O anda Hamdullah yanlarına geldi, onları bir arada görmek hoşuna gitmemişti. Çandapur'da herkes gibi o da Adela Quested'in davranışlarından hiçbir şey anlamamıştı. Son sözlerini duymuştu. «Merhaba Fielding,» dedi, «sonunda buldum seni. Hemen Dilküşa ya gelir misin?»

«Hemen mi?»

Adela, «Ben şimdi gideceğim, size engel olmayayım.» dedi.

Fielding, «Telefon hatları kesik; Mrs. Quested dostlarına telefon edemiyor,» diye açıkladı.

Hamdullah, «Onarılabilenden fazlası kesildi, kırıldı,» dedi. «Gene de bu hanımı hükümet bölgesine götürmenin bir yolu olmalı. Uygarlığın olanakları sayısızdır.» Adela'ya bakmadan konuşuyordu. Kızın ondan yana eliyle yaptığı küçücük hareketi görmezlikten gelmişti.

Fielding bu karşılaşmanın hiç olmazsa dostça geçmesini yeğleyerek, «Mrs. Quested biraz bu sabahki hareketini anlatıyordu,» dedi.

«Belki mucize çağı gelmiştir. Bizim düşünürler insan her şeye hazırlıklı olmalı,» der.

Adela, sinirli sinirli, «İzleyicilere mucize gibi görünmüş olmalı,» dedi. «Gerçeğe gelince, yanıldığımı çok geç anladım, ama aklımı toparlayıp açıkça söyleyebildim. Garip hareket bu işte.»

Hamdullah öfkeden titreyerek, ama kendine hâkim olarak konuştu, çünkü kızın başka bir tuzak kurduğundan kuşkulanıyordu. «Bu işte, demek? Herhangi bir insan gibi dostça bir söyleşi. Sizin davranışınızı kutladım; içten, candan öğrenciler sizi çiçeklerle bezeyince sevindim. Ama Mr. Fielding gibi, şaştım. Daha doğrusu şaşmak yetersiz bir sözcük. En iyi dostumu çirkefe sürüklediğinizi, sağlığını bozduğunuzu, tahmin edemeyeceğiniz biçimde geleceğini yıktığınızı ve bütün bunları toplumumuz ve dinimiz hakkında bilgisizliğiniz yüzünden yaptığınızı görüyorum. Sonra ansızın tanık iskemlesinde kalkıyor: Yok, hayır, Mr. McBryde, doğrusu pek emin değilim, iyisi mi salın gitsin adamcağızı, diyorsunuz. Delirdim mi ben? Kendi kendime soruyorum bu soruyu. Düş mü bu? Eğer düşse, ne zaman başladı? Kuşkusuz henüz bitmemiş olan bir düş bu, şimdi de sizi mağaranın başına götüren zavallı rehberle sıra geldi.»

Fielding söze karıştı. «Hiç de değil, sadece olasılıkları gözden geçiriyorduk.»

«İyi bir vakit geçirme yolu, ama uzun da... Bu güzelim yarımada yüz yetmiş milyon Hintli var ve doğal olarak, mağaraya giren bunlardan biriydi. Kuşkusuz Hintli'nin biri suçludur.

Bu Kesin. Sevgili Fielding madem ki bu olasılıklar daha çok vaktini alacak...» Sözü burasında kolunu İngiliz dostunun omuzuna attı, adamı hafif hafif öne arkaya salladı, «Newab Bahadır'lara gelsen daha iyi olmaz mı, ya da daha doğrusu Mr. Zülfikâr'lara demeliydim, bundan böyle bu adı kullanacak.»

«Peki. Bir dakika bekleyin.»

Adela, «Ne yapacağıma şimdi karar verdim,» dedi; «Dak'ın evine gideceğim.»

Hamdullah şaşkınlıktan gözleri açılarak, «Turton'lara değil mi?» diye sordu. «Onların konuğu sanıyordum sizi.»

Çandapur'un Dak evi, ortanın hayli altındaydı. Uşakları da yoktu. Fielding, gerçi Hamdullah'la birlikte sallanmaya devam ediyordu ama daha bağımsızca düşünerek, biraz sonra, «Bundan daha iyi bir şey aklıma geldi Miss Quested,» dedi. «Burada okulda kalın. En az iki gün burada bulunmayacağım, bir başınıza olursunuz, istediğiniz gibi de plan yaparsınız.»

Hamdullah üzüldüğünü belli ederek. «Ben asla kabul etmem,» dedi. «Fikir çok kötü bir fikir. Bu gece bir gösteri daha yapılabilir, düşünün ya okula saldırırlarsa? Bu hanımın güvenliği sizden sorulur sonra dostum.»

«Aynı şekilde Dak evine de saldırabilirler.»

«Evet, doğra, ama orada sorumluluk size ait olmaz.»

«Çok doğru. Yeterince dert oldum zaten.»

«Duydunuz mu? Mrs. Quested'in kendi de itiraf ediyor bunu. Bizimkilerin saldırması değil benim korktuğum. Hastanede nasıl efendice davrandıklarını görmeliydiniz. Asıl dikkatli olmamız gereken konu, sizi küçük düşürmek için polis tarafından gizlice hazırlanacak bir baskındır. Mr. McBryde'in bu fırsatı bekleyen birçok kabadayısı var, kaçırılmaz bir fırsat bu onun için.»

«Aldırma. Miss Quested, Dak evine gidecek değil.» Yenilene karşı içinde doğal bir sevgi ve şefkat vardı. Bir bakıma bu yüzden artık Aziz'den ayrılmış, genç kızı derdiyle tek başına bırakmamaya karar vermişti. Ayrıca konuşmalarından sonra, içinde Adela'ya karşı yepyeni bir saygı belirmişti. Gerçi kızın hâlâ öğretmen hali sürüyordu ama artık yaşamı incelemiyordu, yaşam onu inceliyordu: Gerçek bir insan olmuştu.

«Öyleyse nereye gidecek? Ne yapsak bu hanımdan kurtulamayacağız!- Hamdullah Adela'dan hoşlanmamıştı. Mahkemede heyecanlansa, kendini kaybetse, dövünse, Tanrı'nın adını ansaydı, Hamdullah'ın düş gücünü işletmesine, cömertliğini kullanmasına neden olacaktı; ikisi de boldu Hamdullah'da. Ama Adela, onun Doğulu aklını bir yandan rahatlatırken bir yandan tedirgin etmişti. Sonunda Hamdullah kızın içtenliğine inanmaz

olmuştı. Ona kalırsa Adela içten değildi; çünkü kızın davranışı tümünden soğuk bir adalet ve dürüstlük ilkesine dayanıyordu.

Savını geri alırken, zarar verdiği kimselere karşı hiçbir sevgi ya da coşku duymamıştı. Bu kesin dünyada, gerçek gerçek olamaz, ta ki şefkat, gene şefkat, gene şefkat olsun; ta ki bir zamanlar Tanrı'nın sözü olan söz gene Tanrı'nın sözü olsun. Ve —Batı anlayışına göre çok değerli olan— özveri, umursanmamıştı, çünkü, bu özveri ne kadar içten, yürekten gelse de, içinde sevgi yoktu. Hindistan'ın ona verdiği tek şey, öğrencilerinin taktığı üç beş çiçek halkası oldu.

«Peki ama, nerede yemek yiyecek, nerede yatacak? Bence burada Kabadayılar kafasına bir şey indirirse, ne yapalım, elden bir şey gelmez. Benden bu kadar. Ne dersiniz Miss Quested?»

«Çok nazıksınız. Peki demem gerek ama ben de Hamdullah'la aynı görüşteyim. Artık sizin başınıza daha fazla dert olmamalıyım. Sanırım en uygunu Turton'lara gidip beni kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek, etmezlerse, Dak'lara gitmek. Yönetici beni kabul eder, biliyorum ama bu sabah Mrs. Turton beni bir daha görmek istemediğini söyledi.» Hiç acı duymadan, daha doğrusu Hamdullah'a göre, gerekli gururu göstermeden konuşuyordu. Kızın istediği, artık elinden geldiğince can sıkılmamaya çalışmaktı.

«O budala kadının hakaretine uğrayacağınıza burada kalsanız daha iyi.»

«Siz budala mı buluyorsunuz onu? Ben de öyle düşünüyordum ama artık değil.»

Fielding'i sarsaklamaktan cayıp pencereye doğru ilerleyen Hamdullah, «Bakın, bu sorunu çözdük,» dedi. «İşte Yargıç geliyor. Kim olduğunu belli etmemek için arabayla gelmiş. Yanında kimse yok ama işte Kent Yargıçları geldiler.»

Adela sert bir sesle, «Sonunda gelebildi» deyince Fielding dönüp hayretle kıza baktı.

«Geliyor, geliyor, geliyor, ödüm kopuyor, korkudan titriyorum!»

«Ne istediğini kendisine sorar mısınız Mr. Fielding?»

«Sanırım, sizi istiyordur.»

«Benim burada olduğumu bile bilmiyor.»

«İsterseniz kendisini önce ben göreyim.»

Fielding gidince, Hamdullah acı acı, «Bakın, bakın, hele,» dedi. «Mr. Fielding'i bu sıkıntıya sokmaya ne gerek vardı? Zaten gereğinden fazla canı sıkkın.» Adela cevap vermedi. Ev sahibi yanlarına dönene kadar sesleri çıkmadı.

Fielding, «Size bir diyeceği varmış. Kendisi dışarıda, avluda, içeriye girmemeyi tercih etti,» dedi.

«Benim onun yanına gitmemi mi istiyor?»

Hamdullah, «Ne isterse istesin, bence gideceksiniz,» dedi.

Kız sustu, sonra, «Çok doğru,» dedi. Müdüre o gün kendisine göstermiş olduğu nezaket ve ilgi için teşekkür etti.

Fielding, «Çok şükür bu da bitti,» dedi. Kız avluya çıkarken onunla birlikte gitmemişi, nasıl olsa artık Ronny'yi görmesi gerekmiyordu.

«İçeri girmemesi büyük kabalık.»

«Kulüpte ona yaptıklarından sonra pek gelemezdi. Heaslop kaba adam değildir. Üstelik bugün kader onu pek fazla hırpaladı. Bu sabah yazıhanesine bir telgraf geldi, annesi ölmüş, zavallı kadıncağız.»

Hamdullah, pek ilgilenmeden. «Ya, öyle mi; Mrs. Moore, pek üzüldüm,» dedi.

«Denizde ölmüş.»

«Sıcaktan herhalde.»

«Öyle olacak.»

«Mayıs ayında yaşlı bir kadın yola çıkarılır mı?»

«Çok doğru. Heaslop bırakmamalıydı onu. Hoş kendi de biliyor zaten. Gidelim mi artık?»

«Şu mutlu çift buradan gidinceye kadar bekleyelim. Orada fısıllama konuşmaları çekilir şey değil. Eh, Fielding, sen kutsallığa inanmazsın, biliyorum. Ben inanırım. Biz suçlu olmadığımızı kanıtlayamayalım diye tanığımızı kaçırmanın cezasını çekiyor Heaslop.»

«Bak, bu konuda gerçekten biraz uzaklaştın işte. Mahmut Ali istediği kadar bağırıp çağırırsın, zavallının sözlerinin hiçbir değeri olmazdı. Kava Dol'u delip ardında olanları

görecek hali yoktu ya! Onu ancak Miss Quested kurtarabilirdi.»

«Kadıncağız Aziz'i severmiş, öyle diyor kendisi, Hindistan'ı da severmiş, Aziz de onu severmiş.»

«Sevginin tanıklıkta değeri yoktur. Bir avukatın bunu bilmesi gerekir. Ama Hamdullah'cığım, görüyorum ki Çandapur'da bir Esmis Esmur efsanesi çıkacak; çıksın, ben engel olacak değilim.»

Öbürü güldü. Saatine baktı. Bu ölüme ikisi de üzölmüşlerdi, ikisi de orta yaşlı adamlardı, coşkularını başka yerlerde harcamışlardı; az tanıdıkları birinin ölümünü duyunca ağlayacak değillerdi. İnsanın ancak kendi yakınlarının ölümü önemlidir. Bir an için üzüntüden ötürü bir birleşme ya da yakınlık duygusuna kapılmışlarsa da bu duygu çabuk geçmişti, insan, dünyadaki hüznün için, sadece insanın değil, hayvanların, bitkilerin ve belki de taş toprağın çektiği acılar için nasıl dertlenebilir? Ruh bir anda yorulur ve anlayabildiği kadarını da anlamamak korkusuyla, töre, gelenek ya da rastlantılarca kurulmuş kalıpların içine gizlenir, orada acı çeker. Fielding, ölen kadına iki ya da üç kez rastlamıştı. Hamdullah da ancak bir kez uzaktan görmüşü, üstelik akıllan Dilküşa'daki 'zafer' yemeğiyle daha çok meşguldü; gecikiyorlardı. Ertesi sabaha kadar Mrs. Moore'dan Aziz'e söz etmemeye karar verdiler. Mrs. Moore'u sevdiği için, keyfi kaçardı.

Hamdullah, «E, bu çekilmez!» diye bağırdı. Adela Quested geri dönmüşü.

«Mr. Fielding, Ronny size son felaketinden söz etti mi?»

Fielding eğildi.

«Tanrım!» Oturdu, kaskatı bir heykele benzemişti.

«Heaslop sizi bekliyor olmalı.»

«Yalnız kalmayı o kadar istiyorum ki... En iyi dostumdu benim. Ronny'den çok benim için değeri ve önemi vardı... Ronny'nin yanında olmaya katlanamıyorum... Anlatamam ki... Her şeye karşın, burada kalmama izin vererek büyük bir iyilikte bulunur musunuz bana?»

Hamdullah kendi diliyle bağıra çağıra küfretmeye başladı.

«Evet, ama Mr. Heaslop kabul eder mi?»

«Sormadım. İkimizin de sınırları çok bozuk... Öyle karmakarışık bir şey ki, sanırım

mutsuzluk bile böyle değildir. İkimizin de yalnız kalıp düşünmesi gerek. Ne olur, gelin Ronny'yi bir daha görün.»

Fielding, artık bu kadarının kendi vakarı için uygun olacağını düşünerek, «Bence bu kez onun içeriye girmesi gerekecek,» dedi. «Lütfen söyleyin de gelsin.»

Adela, Ronny ile birlikte döndü. Ronny yarı kederli, yarı hırslıydı —gerçekten garip bir bileşimdi bu.— Gelişigüzel, karmakarışık konuşmaya başladı. -Miss Quested'i götürmeye geldim, ama Turton'lardaki konukluğu artık bitti, şimdilik başka bir önlem de alınmamış, benim evim bekâr evi, şimdi...»

Fielding nezaketle adamı susturdu: «Başka bir şey söylemeyin. Miss Quested burada kalacak. Ben sadece siz kabul ediyor musunuz diye anlamak istiyordum. Miss Quested, bulabilirseniz kendi uşağınıızı getirin isterseniz, ama benimkilere, size ellerinden geleni yapmalarını söyleyeceğim, sonra İzcilere de haber vereceğim. Kapandığı günden beri Koleji onlar korudular, pekala devam edebilirler. Bence burada güvencede olabilirsiniz. Ben perşembeye döneceğim.»

Bu arada, Hamdullah düşmanına acı çektirme fırsatını kaçırmadan, Ronny'ye dönerek, «Duyduğumuza göre anneniz ölmüş, efendim,» dedi. «Telgrafın nereden geldiğini sorabilir miyim?»

«Aden'den.»

«A, mahkemede, Aden'e varmıştı diye övünüyordunuz.»

Adela söze karıştı, «Ama Bombay'dan yola çıkarken ölmüş,» dedi.

«Bu sabah adını çağırdıkları vakit ölüydü herhalde. Demin gömülmüş olmalı.»

Her nedense bu söz Hamdullah'ı durdurdu; herkesten çok Fielding'i şaşırtan haşın tavrından vazgeçti. Miss Quested'in Kolejde kalmasının ayrıntıları konuşulurken hiç sesini çıkarmadı. Sadece Ronny'ye, «Bu iyice anlaşılmalı, efendim,» dedi. «Ne Mr. Fielding, ne de hiçbirimiz bu hanımın Hükümet Koleji'ndeki güvenliğinden sorumlu değiliz.» Ronny bu görüşü kabul etti. Bundan sonra, üç İngiliz'in yarı kahramanca hareketlerini eğlenerek izledi; Fielding'i son derece zayıf ve budala buldu. Genç adamın gurursuzluğu onu hayrete düşürmüştü. Birkaç saat sonra otomobille Dilküşa'ya giderken yanlarında bulunan Amritrao'ya, «Mr. Amritrao, Miss Quested'in tazminat olarak ne vereceğini tasarladınız mı?» diye sordu.

«Yirmi bin ruyye.»

Aralarında başka bir söz geçmediyse de Fielding bu laf karşısında dehşete düştü. Bu garip ve dürüst kızın hem parasını hem de erkeğini kaybedebileceğini bir türlü aklı almıyordu. Kız birden düşüncelerine girdi. Bu amansız günün getirdiğı bezginlikle, insan ilişkileri hakkındaki her zamanki sağ duyusunu ansızın yitirerek insanın kendi düşüncelerinden çok başkalarının düşüncelerinde yaşadığını düşündü —bu mantığa dayanmayan bir düşünceydi— bir kez daha, felaketten sonra, bir akşam, Kulüp'ün verandasından bakarken, Marabar'ın parmak ve yumruklarının bütün gökyüzünü içine alacak kadar büyüdüğü anı gördü.

XXVII

«Aziz uyanık mısınız?»

«Hayır, öyleyse hadi konuşalım; gelecek hakkında tasarılar düşleyelim.»

«Ben düş kurma işinde beş para etmem.»

«O zaman iyi geceler dostum,»

Zafer Ziyareti bitmişti. Katılanlar Mr. Zülfikâr'ın konağının damında yatıyorlardı; ya uyuyor, ya da cibinniklerinin içinde yıldızları gözlüyorlardı. Tam tepelerinde Aslan burcu vardı. Kalbüleset'in çemberi öyle büyük ve parlaktı ki, tıpkı bir geçide benziyordu; bu fikir insanın kafasını sarınca bütün öbür yıldızlar da bu geçidi andırır oluyordu sanki.

Salondan bir ses yükseldi: «Bugün olanlardan memnun musun Cyril?»

«Sen?»

«Biraz fazla yedim. 'Mide nasıl, baş nasıl?' —bence Panna Lal ile Callendar hapi yuttu.»

«Çandapur da toplu bir hareket düzenlenecek.»

«Siz de böylece terfi etmiş olacaksınız.»

«Ne düşünürlerse düşünsünler beni ters yöne terfi ettiremezler.»

«Ne olursa olsun tatilimizi birlikte geçiririz, Keşmir'e gideriz, belki İran'a gideriz, çünkü bir hayli param olacak benim.» Acı bir suskunluk içinde açıkladı: «Onurumun zedelenmesi karşılığı ödenen tazminat var. Benimle birlikteyken metelik harcamayacaksın. Bunu hep isterdim. Sonunda, talihsizliğim karşılığında elde ettim.»

Fielding, «Büyük bir zafer kazandın...» diye söze girdi.

«Biliyorum sevgili dostum, biliyorum. Sesinin böyle ciddi ve kaygılı bir hal almasına gerek yok. Demin söylediğin sözlerin ardından ne geleceğini biliyorum: Aman, bırak, Miss Quested ödemesin şu parayı, İngilizler şöyle diyebilsinler diye: 'işte efendice hareket eden bir yerli;

suratı kara olmasaydı belki onu kulübümüze bile kabul edebilirdik.' İrkdaşlarınızın beni benimsemesi artık umurumda bile değil; İngiliz düşmanı oldum ben; aslında daha önceden olmam gerekirdi; böylece bir sürü deritten kurtulmuş olurum.»

«Beni tanıman dahil.»

«Hadi gidip Muhammed Latifin yüzüne su dökelim, ha? Uyurken böyle yapınca öyle gülünç olur ki!»

Bu söz soru değil, bir karardı. Fielding de öyle kabul etti. Susuldu. Bu suskunluk evi süpürüp geçmeyi başaran hafif bir rüzgârla tatlı tatlı doldu. Şölen gerçi biraz patırtılı olmuştu, ama iyiydi, şimdi de tembel tembel oturmanın tadı çıkarılıyordu —ya çalışan, ya da boş duran Batı'nın bilmediği bir tattı bu— bu tat, bu garip topluluğu sardı. Burada uygarlık bir hayalet gibi dolaşır, İmparatorluğun kalıntılarını ziyaret eder; sanat yapıtlarında ya da büyük başarılarda değil, iyi yetiştirilmiş Hintliler'in hareketlerinde yaşar.

Fielding, yerli giysiler içinde, beceriksizliği ve hoyratlığı yüzünden, tüm hareketlerinin derme çatma, gelişigüzel olduğunu anladı. Oysa Newab Bahadır yiyecek almak için elini uzattığı vakit, ya da Nureddin bir şarkıyı alkışladığı zaman, öyle bir güzellik oluşuyordu ki, artık bunu daha güzelleştirmek, daha geliştirmek için hiçbir şey gerekmiyordu. Bu hareket, huzuru, anlayışı aşan bir sükûndur. Yoga'nın toplum yaşamında biçimlenişidir. Hareketin uğultusu kesilince, gözle görülür bir duruma gelir ve Batı'nın belki tedirgin edebileceği ama hiçbir zaman ulaşamayacağı bir uygarlık sergiler. El uzanır, bükük dizde ölümün hüznü değil, ama sonsuzluğu sezilir. Aziz bu akşam uygardı, eksiksizdi, vakurdu, oldukça sertti ve öyle bir kayıtsızlığı vardı ki, Fielding, «Evet, kuşkusuz, Miss Quested'i salıvermelisin artık. Masrafların ödenmeli, bu haklı bir iş, ama kızcağıza yendiğin bir düşman gibi davranmamalısın,» diyebildi.

«Zengin midir? Çok rica ederim anla bunu!»

«Hepinizin heyecanlanıp sofrada sözünü ettiğiniz miktar —bu miktar kızı mahveder, korkunç bir meblağ bu. Bana bak...»

«Gerçi ortalık biraz karardı ama bakıyorum. Cyril Fielding'i bulunmaz bir adam ve benim en iyi dostum olarak görüyorum, ama biraz budala. Miss Quested'i salıvermekle hem kendim, hem de Hindistan için onurlu bir iş yapmış olacağımı sanıyorsun. Hayır; hayır. Bu zayıflık sayılır, bu çabam terfi beklediğim anlamına gelir. Ben Hindistan-İngilizleri'yle ilişkilerimi kesmeye karar verdim. Hayderabad, Bopal gibi bir Müslüman devletinde iş arayacağım, orada beni aşağılayacak İngilizler yok. Başka türlü öğüt verme bana.»

«Tut çeneni. Miss Quested ile uzun bir konuşmamız sırasında, onun karakterini anlamaya başladım. Hiç de kolay anlaşılır bir karakter değil, biraz ukala bir kız. Ama çok dürüst, çok yürekli. Yanıldığıını anlayınca hemen kendini topladı ve bunu açıkça söyledi; bunun ne demek olduğunu anlamamı isterim. Çevresinde bütün dostları, bütün İngiliz yöneticileri onu destekliyordu. Birden duruyor, her şeyi altüst ediyor. Onun yerinde olsam bunu beceremezdim. Ama o diretebildi; hemen hemen ulusal bir kahraman oluvermişti. Halk daha ateşlenmeden öğrencilerim bizi yan sokaklardan birine sürüklediler. Ne olur düşünceli hareket et bu kıza karşı. Kızcağızı her iki dünyanın da öfkesiyle karşı karşıya bırakmamalı.» Damda, beyazlara bürünmüş insanları eliyle göstererek, «Bunların ne isteyeceğini biliyorum, ama sen kulak asmamalısın onlara,» dedi.

«Altı Moğol imparatorundan biri ya da tümü gibi davran.»

«Moğol imparatorları bile kendilerinden özür dilenmediği zaman merhamet göstermezlerdi.»

Fielding, yerinde doğrularak. «Eğer güçlük buradaysa, özür diler,» dedi. «Bak sana bir önerim var. Ne türlü sözler, nasıl bir dil istiyorsan, söyle bana, yarın yazılmış, imzalanmış olarak sana getireyim. Yasal olarak senden bağışlamamı dilemesi de ayrı.»

«'Sevgili Aziz, mağaraya girmemiş olman ne yazık! Ben sürtüğün biriyim, üstelik bu son fırsatımdı. Bunu imzalar mı?»

«Pekâlâ. İyi geceler. İyi geceler. Bundan sonra, en iyisi yatıp uyumak.»

Fielding bir süre sonra devam etti: «Bunu hiç söylemeseydin sende bir türlü anlayamadığım tek şey bu.»

«Ben senin içindekilerin tümünü anlayabiliyorum. Artık geriye yapacak ne kalıyor?»

«Böyle söyleyerek beni incittin. İyi geceler»

Bir süre sessizlik çöktü, sonra düşte gibi, ama içten gelen bir ses duyuldu. «Cyril, seni rahat ettirecek bir fikrim var. Mrs. Moore'a danışacağım.»

Fielding gözlerini açtı. Binlerce yıldız gördü, konuşamadı. Yıldızlar onu susturdu.

«Onun fikri her şeyi çözümlenmiş olacak. Ona o kadar çok güvenim var ki... Bu kıızı bağışlamamı söylerse, bağışlarım. O senin gibi onurumu zedeleyecek bir davranışa beni zorlamaz.»

«Bunu yarın sabah konuşalım,»

«Ne tuhaf değil mi? Hindistan'dan gittiğini hep unutuyorum. Mahkemede adı haykırılırken, sanki oradaymış gibi geldi. Gözlerimi kapatmıştım, acımı unutmak için kendimi unutmak istiyordum. Şimdi şu anda gene unuttum. Yazmak zorunda kalacağım. Çok uzakta şimdi, Ralph ve Stella'nın yanına gitmek üzere.»

«Kimin?»

«Öbür çocuklarının.»

«Başka çocukları olduğunu hiç duymamıştım.»

«Benim gibi onun da bir kızı, bir oğlu var. Camide söylemişti bana.»

«Ben çok az tanırdım onu.»

«Ben de topu topu üç kez görmüştüm ama onun Doğulu olduğunu biliyordum.»

«Ne garipsin sen... Miss Quested'e gelince, ona nazik ve cömert davranmazsın. Oysa Mrs. Moore'a karşı eşsiz bir mertliğin var. Miss Quested hiç olmazsa bu sabah dürüst davrandı, Oysa o yaşlı kadın senin için hiçbir şey yapmadı, senin yararına konuşacağı da sadece bir sanı, uşakların dedikodusu. Senin duygularının dayanağı yok, Aziz.»

«Duygu dediğin kantara vurulur bir patates çuvalı mıdır, ölçülsün? Makine miyim ben? Ondan sonra da tutup duya duya duyuların tükenecek diyeceksin.»

«Aklıma gelmedi değil. Çok makul. Duygu yaşamında bile iki karpuzu bir koltuğa sığdıramazsın.»

«Eğer sen haklıysan, dostluğun da bir yararı yok. Her şey eninde sonunda bir alışveriş, bir verip karşılık almak oluyor. Bu da tiksindirici bir şey. En iyisi hepimiz şuradan aşağıya atlayıp kendimizi öldürelim. Neyin var bu akşam senin bu kadar maddileşiyorsun?»

«Senin haksızlığın benim maddiliğimden de fena.»

«Anlıyorum. Başka yakınacak bir şeyin var mı?» Aziz çok uysal ve nazikti ama biraz da sertti: Hapiste geçen günler kişiliğinde yeni yollar açmıştı ama, bu yollar artık hiçbir zaman eskisi gibi geniş ve rahat olamayacaktı. «Çünkü, sonsuza dek dost olacaksak, güçlüklerini bana da anlatman iyi olur. Mrs. Moore'u sevmiyorsun, ben sevdiğim için de sinirleniyorsun. Neyse, zamanla seversin.»

Bir insan aslında ölmüşse ve hâlâ yaşadığı sanılırsa, konuşma tatsızlaşır. Fielding bu sıkıcı duruma daha fazla dayanamayarak ağzını açtı: «Çok üzgünüm ama Mrs. Moore öldü,» dedi.

Hamdullah başından beri konuşmayı dinliyordu. Eğlenceyi bozmak istemediğinden, bitişik yataktan seslendi: «Aziz, sen inanma bu haine.»

Aziz, «İnanmıyorum zaten,» dedi. Böyle kaba şakalara, alışkındı.

Fielding başka bir şey demedi. Gerçek olaylar su yüzüne çıkacaktı, ertesi sabah herkes, Mrs. Moore'un öldüğünü anlayacaktı. Ansızın, insanların öldükleri hissedilmedikçe onların gerçekten ölmediklerini düşündü. Ölüm konusunda kesin sonuca varılmadıkça, bir çeşit ölümsüzlük sürdürülebilirdi. Kendi deneyimi bunu doğruluyordu. Yıllar önce bir dostunu, bir kadını yitirmişti. Dostu, Hıristiyan cennetine inanırdı, bu ölümlü dünyanın cilveleri, rastlantıları geçip bittikten sonra, orada buluşabileceklerine inanırdı. Fielding açıkça, dürüstçe dinsizdi, ama dostunun her düşüncesine saygı duyardı. Bu, dostluğun temelidir. Bir süre, ölenin kendisini beklediği düşünceye kapılmıştı. Sonra bu düş yitince, ardında suç gibi bir boşluk kalmıştı. «İşte bu gerçek son,» diye düşünmüştü. «Ona son darbeyi vurmuş oldum.» O akşam Nevvab Babadır'ın evinin damında Mrs. Moore'u öldürmeye kalkışmıştı; ama kadın ondan yakasını sıyırmayı başarmıştı ve etrafın sakinliği bozulmamıştı. Derken ay yükseldi -güneşi izleyen o yorgun hilâl — ve kısa bir süre sonra insanlar ve öküzler bitip tükenmeyen çabalarına koyuldular, sonra kısaltmaya çalıştığı perde arası doğal sonuncuna ulaştı.

XXVIII

Ölmüştü —Gemi güneye doğru ilerlerken denizin derinliklerine gömülmüştü.

Bombay'dan kalkan gemiler Arabistan'ı dolaşmadıkça Avrupa'ya gidemezler. Bedeni son kez güneş görürken ve kendi bir başka Hindistan'a— Hint Okyanusu'na — gömülürken, şimdi denizin derinliklerinde, tropikal ülkelere karada olduğundan çok daha yakındı. Ardında huzursuzluk bıraktı; ölüm oldumu geminin adı kötüye çıkar. Kimdi bu Mrs. Moore? Aden'e varılınca Lady Mellanby telgraf çekti, mektup yazdı, elinden gelen her şeyi yaptı. Zaten bir Vali Muavini karısından da bundan fazlası beklenemezdi; boyuna, -Zavallı kadıncağızı hastalanmasından biraz önce tanımıştım,» diyordu. «Doğrusu pek üzücü bir olay, insanın ülkeye dönme zevkini bozuyor.» Bir hayalet, gemiyi Kızıldeniz'e kadar izlediyse de Akdeniz'e giremedi. Süveyş'in oralarda bir yerde bir toplumsal değişim olur. Asya'nın düzeni silinir, Avrupa düzeni çıkar ortaya Bu değişim anında atılmıştı denize Mrs. Moore. Port Said'de kurşuni, gürültülü Kuzey başladı. Hava öyle soğuktu ve öylesine sarıyordu ki insanı yolcular onun ayrıldıkları ülkede değiştiğini sandılar; ancak sonradan alışılmış doğa yasalarına uyarak giderek ılıklaştı.

Ölüm, Çandapur'da daha yumuşak, daha sürekli bir biçim aldı. Bir İngiliz'in, bir Hintli'yi kurtarmak isteyen anasını öldürdüğüne dair bir efsane yayıldı —bunda resmi makamları çileden çıkaracak bir gerçek payı yok değildi. Bazen, bu, öldürülen bir inek, ya da Ganj'dan sıyrılıp çıkmış boğa dişli bir timsah olurdu. Bu gibi saçmalıklara karşı koyabilmek bildiğimiz bir yalana karşı koymaktan daha güçtür. Çöplüklerde saklanır, kimse görmediği vakit ortaya çıkar. Bir ara Esmis Esmur'a ait iki mezar bulunduğu söylentileri çıktı. Biri tabakhanenin, öbürüyse marşandiz istasyonunun yanındaydı. McBryde her iki mezara da gitti ve bunların bir türbeye dönüşmekte olduklarını gördü: Toprak çömler, vb.. Deneyimli bir memur olduğundan kışkırtıcı hiçbir şey yapmadı, patırtı bir iki haftaya kalmadan yatıştı. «Bütün bunların arkasında bir propaganda var,» diyordu; ama bunu söylerken, bundan yüzyıl önce Avrupalıların yaratıcı güçten yararlanmak için evlerini kent dışında yaptıkları sırada, Hintlilerin ölümden sonra yerel şeytanlara dönüştüklerini unutuyordu —tam bir ilaha dönüşmeler bile bir ilah parçası olurlar, daha önceden var olma yeni bir vasıf eklerlerdi; tıpkı ilahların büyük ilahlara büyük ilahların da Brahma'ya bir şeyler kattıkları gibi.

Ronny, annesinin Hindistan'dan kendi isteğiyle ayrıldığını söyleyip duruyordu kendi

kendine; ama vicdanı rahat değildi. Kötü davranmıştı annesine. Şimdi ya pişman olup üzülmesi, (ki bu düşüncelerinin karmakarışık olmasını gerektiriyordu) ya da, annesine karşı zalimliğini sürdürmesi gerekiyordu. İkincisini seçti. Aziz diye tutturarak ne kadar can sıkılmıştı! Adela'ya ne kötü bir etkisi olmuştu! Şimdi hâlâ, bu saçma sapan 'türbe' işleriyle uğraşarak hâlâ yerlilerle ilişki kurarak durumu karıştırıyordu. Kadının elinde değildi bu kuşkusuz, ama hayattayken de buna benzer anlamsız işler karıştırmıştı; Ronny bunu kendi kendine anımsattı. Adamın zaten canım sıkacak çok şey vardı —sıcak, kentteki sıkıntılı durum, Vali'nin ziyaretinin yaklaşması, Adela'nın derdi— ve bunların tümünü bir ipe dizip bir araya getiren şey de Mrs. Moore'un Hintlileşme çabalarıydı. Öldüğü vakit ne olur insanın anası? Herhalde cennete gider; her ne olursa olsun, çekip gider. Ronny'nin din kavramı tam resmi okullarda öğretilmiş düzenli, tertemiz bir inançtı; bu kavram, tropik ülkelerde bile bozulmazdı. Nereye giderse gitsin, ister cami, ister mağara, ister tapmak olsun, hep okulda beşinci sınıftaki 'kutsal' görünümünü takınırdı ve bu kavramı anlama çabalarını da 'zaaf sayardı. Kendine hâkim olarak, bu düşünceyi hemen kafasından attı. Çok geçmeden, üvey kardeşleri annelerinin çok sevdiği Northamptonshire Kilisesi'ne bir tabela ekleyecekler, doğum ve ölüm tarihlerini, denize gömülü olduğunu yazacaklardı. Bu kadarı da yetecekti.

Ta Adela? Onun da gitmesi gerekecekti. Kızın bu öneriyi şimdiye kadar yapmış olmasını diledi. Artık evlenemezdi onunla. Mesleğinin sonu demek olurdu. Zavallı Adela... Fielding'in nezaketi sayesinde, okulda kalıyordu; yakışsız, küçültücü bir durum, ama devlet memurlarından hiçbiri onu evine almıyordu. Tazminat kararlaştırılıncaya kadar özel işleri hakkında konuşmamaya karar verdi. Aziz, yargıç yardımcısının mahkemesinde tazminat davası açmıştı. Daha sonra da, Adela'dan nişanı bozmasını isteyecekti. Adela sevgisini öldürmüştü, zaten pek güçlü bir sevgi değildi; Newvab Bahadırın otomobilindeki kaza olmasaydı, evlenme kararına varmayacaklardı. Adela, yaşamının acemi okul dönemine aitti —Grasmere, ciddi söyleşiler, yürüyüşler filan.

XXIX

Eyalet Valisi'nin ziyareti, Marabar olayının çözümlenmesinin ikinci aşaması oldu. Sir Gilbert aydın bir adam değildi ama aydınlatıcı fikirleri vardı. Yöneticilik alanında uzun görevi nedeniyle Hintliler'le doğrudan doğruya ilişkiden uzak kalmıştı, yerlilerden uygarca söz edebiliyor, ırkçılığı rahatlıkla kötüleyebiliyordu. Mahkemenin sonucunu beğendi, Fielding'i 'ta başından beri açık görüşlü ve makul olduğu, adaletin yolunu tuttuğu için' kutladı. «Açık konuşursak,» diyordu, ama Fielding açık konuşmaya, içini dökmeye yanaşmıyordu. Sir Gilbert diretti. Bu olay, 'yokuşun tepesindeki bazı arkadaşları tarafından kötü yönetilmişti.' Bu arkadaşlar, 'saatin kollarının geri değil, ileri gittiğini bilmiyorlardı, vb, vb..' Bir tek şeyi kesinlikle biliyordu: Okul Müdürü Kulüp'e yeniden katılmak için büyük bir sevinçle davet edilecekti, bunu kabul etmesini de Fielding'den rica etti, hayır, emretti. İç rahatlığıyla Himalaya tepelerine çıktı. Miss Quested'in ödemesi gereken para, mağara olayının içyüzü... bunlar yerel ayrıntılardan, onu hiç ilgilendirmezdi.

Fielding, giderek Adela Quested'in işlerine daha çok karıştığını farketmişti. Kolej hâlâ kapalıydı. Kendi de Hamdullah'larda kalıyordu, onun için kızcağız okulda kalmak istiyorsa, sakıncası yoktu. Onun yerinde olsaydı, nişanlısının isteksiz nezaketini kabul etmez, hemen çekip giderdi. Adela, Hindistan'da geçireceği günlerin yavaş yavaş tükenmesini bekliyordu. Oturacak bir ev, serinlik çıktığı vakit gezinti yapabileceği bir bahçe —bütün istediği buydu. Fielding ona bunları verebiliyordu. Acı ona kendi sınırlarını öğretmişti. Fielding kızın ne kadar iyi, sadık bir insan olduğunu anlamıştı. Her iki ırk da ona kötü davrandığı için sızlanmıyordu; bunu aptallığının cezası olarak yorumluyordu. Fielding, Aziz'den özür dilemesi gerektiğini söyleyince, hazin bir sesle, «Elbette,» demişti. «Bunu düşünmem gerekirdi ama içgüdüm hiçbir zaman bana yardım etmez. Ne diye duruşmadan sonra hemen yanına koşmadım? Bir özür mektubu yazarım ama lütfen ne yazmam gerektiğini bana söyler misiniz?» Aralarında bir mektup düzenlediler, içtendi, etkileyici sözler vardı içinde ama, pek coşkulu bir mektup sayılmazdı. «Başka bir mektup yazayım mı?» diye sordu. «Yaptıklarımın zararını giderebilecek her şeyi yapmaya hazırım. Şu işi doğru yapıyorum, bu işi doğru yapıyorum, ama ikisini bir araya koyunca sonuç hep yanlış oluyor. Kişiliğimin kötü yanı bu işte. Bunu şimdiye kadar hiç fark etmemiştim. Haksızlık etmezsem, soru sorup öğrenirsem, her güçlüğü yenebilirim sanırdım.»

Fielding, «Mektubumuz çok basit bir nedenle iyi olmadı,» diye yanıtladı. «Bunu ikimizin de

açıkça görmesi gerek: Aziz'e, ya da. genel olarak, Hintliler'e karşı içinizde gerçek sevgi yok.» Adela doğruladı. «Sizi ilk gördüğüm vakit, siz, Hintliler'i değil, Hindistan'ı görmek, anlamak istiyordunuz, şöyle düşündüm: bu bizi bir yere götürmez. Hintliler sevilip sevilmediklerini anlarlar — burada kolay kolay aldatılamaz onlar. Adalet hiçbir zaman onları tatmin etmez, bu yüzden Britanya İmparatorluğu sağlam bir temel kuramamıştır.» Adela, daha sonra, «Benim sevdiğim biri var mı?» dedi. Adela herhalde Heaslop'u seviyordu. Onun yaşamının bu bölümü kendisini ilgilendirmediğinden, Fielding konuyu değiştirdi. öbür yandan, Hintli dostları kendilerinden biraz daha üstün durumdaydı. Zafer İngilizler'i tatsızlaştırır, ukalalık ettirirdi, oysa onları saldırgan yapmıştı. Çatacak yer arıyorlardı, bunun için de uydurma sorunlar, yanılgılar bulmaya çalışıyorlardı. Savaşta ve kavgada kurtulamadıkları düş kırıklığının sıkıntısını çekiyorlardı. Kavganın amacıyla zafer meyvesi hiçbir zaman eşdeğer değildir; İkincisinin bir değeri vardır, ondan yararlanmak ancak peygamberlere özgüdür, ele geçer geçmez ölümsüzlüğünü yitirir. Gerçi Sir Gilbert çok nazik davranmıştı, hatta işi dalkavukluğa vardırması ama, temsil ettiği konum baş eğmemişti. İngiliz yöneticiliği ve zorbalığı yerli yerinde duruyordu, güneş gibi sonsuz ve rahatsız ediciydi; bundan sonra nasıl davranılacağı ise, Mahmut Ali'ye bile karanlık görünüyordu. Gürültü patırtı etmek, küçük çapta yasaya karşı gelmek denendi. Bunların ardında gerçek, ancak pek belirsiz bir eğitim isteği gizliydi. «Mr. Fielding, hepimiz bir an önce eğitilmeliyiz.»

Aziz dostça, biraz da bilgiç davranıyordu. Fielding'in deyimiyle, kendisinin «Doğu'ya katılmasını», buna dayanarak, sevgiyle dolu yaşamasını istiyordu. «Bana güvenebilirsin, Cyril.» Bundan hiç kuşku yoktu. Fielding kendi ırkdaşlarına da bağlı değildi. Ama gene de bir Muhammed Latif olamazdı. Bu noktayı tartıştıkları vakit araya kendi sorunuyla ilgili bir konu girerdi. Acı değilse de kaçınılmaz bir gerçektir bu, tıpkı derilerinin rengi gibi: Kahverengine karşı toz-pembe. Aziz sözlerini şöyle bitirdi: «Sana minnettar olduğumu, seni ödüllendirmek istediğimi anlamıyor musun?» Fielding diretti. Beni ödüllendirmek istiyorsan Miss Quested'in tazminatından vazgeç.»

Adela'ya bu denli titiz davranması Aziz'in hoşuna gitmiyordu. Kıza cömert davranmak doğruydur. Bir gün, Fielding'in aklına Mrs. Moore'un anısından yararlanmak geldi. Aziz, Mrs. Moore'u yadırganacak kadar çok üstün görüyordu. Kadının ölümü, sıcacık yüreğine gerçek bir acı vermişti; çocuk gibi ağlamıştı, üç çocuğuna da ağlamalarını emretmişti. Kadına karşı saygı ve sevgisinden kuşku yoktu. Fielding'in ilk çabası başarılı olmadı. Yanıt, «Senin oyununun farkındayım,» oldu. «Ben onlardan öc almak istiyorum. Ne diye hakaret ettiler bana, niye ceplerimin içindekilere kadar açıp okudular; niye karımın resmini karakola götürdüler? Üstelik parayı da istiyorum—kendisine de anlattığım gibi çocuklarımı okutacağım.» Ama yumuşamaya başlamıştı. Fielding biraz hileye sapsaktan utanmıyordu. Tazminat konusu açıldı mı, hemen yaşlı kadının adını ortaya atıyordu. Tıpkı öbür

propagandacıların kadına bir türbe uydurmaları gibi, Aziz'de kadının belirsiz bir hayalini yaratıyordu, gerçek olmadığına inandığı hiçbir şey söylemiyordu ama gerçeğe ilgisi olmayan bir şey kuruyordu. Aziz, oğluyla evlenmek üzere olan bir kızı bağışlamanın Mrs. Moore'un en büyük arzusu olacağını, kadıncağızın anısına bundan büyük bir saygı gösterilemeyeceğine inanıyordu; içten gelen, coşkulu bir davranışla, masraf hariç tazminat bedelini istemediğini bildirdi. Güzel bir hareketti ama, öngördüğü gibi İngilizler tarafından gerektiği şekilde değerlendirilemedi. Onlar hâlâ , Aziz'in suçlu olduğuna inanıyorlardı, meslek hayatlarının sonuna kadar da inandılar. Emekliye ayrılmış Hindistan İngilizleri, Tunbridge Wells, ya da Cheltenham hâlâ şöyle mırıldanırlar: «Zavallı kızcağız ifade vermeye cesaret edemediği için düştü Marabar davası— işte... kötü biten bir dava daha.»

İş resmen sona erince, eyaletin başka bir bölgesine nakledilmek üzere olan Ronny, Fielding'e gelerek, her zamanki sıkıntılı haliyle, «Miss Quested'e yardımınızdan dolayı size teşekkür ederim,» dedi. «Tabii, nezaketinizi daha fazla sömürecek değil artık; zaten İngiltere'ye dönmeye karar verdim. Biletini biraz önce aldım. Anladığıma göre sizi görmek istiyor.»

«Hemen giderim.»

Koleje vardığı vakit, kızı telaşlı ve üzgün buldu. Ronny'den ayrıldığını öğrendi. Kız hazin bir tavırla, «Çok akıllı hareket etti,» dedi. «Daha önce benim söylemem gerekirdi, ama acaba ne etsem, ne yapsam diye tembel tembel günlerimi geçirdim. Bu tembellik yüzünden hayatını berbat etmeye devam edebilirdim —insan farkına varmadan bir de bakıyor eli kolu boş, tembelleşmiş, hiçbir yere bağlantısı kalmamış, herkesin başının cezası oluvermiş.» Adamın içini rahatlatmak için hemen devam etti: «Sadece Hindistan'ı kastediyorum. İngiltere'de başıboş değilim. Oraya uyuyorum da— yok, hayır, orada bir zararım dokunacağını sanmıyorum. Eninde sonunda, oraya gittim mi, hemen bir meslek edineceğim. Bir işe başlamak için yetecek param kaldı, kendime uygun birçok dostum var. Çok iyi olacağım orada.» Sonra içini çekti. «Ama ya şu herkesin başına açtığım dert... Bir türlü aklımdan çıkaramıyorum bunu. Acaba evlenmeli miyiz, evlenmemeli miyiz diye tutturmam... sonunda Ronny ile ayrılıyoruz ve üzülüyoruz bile. Evlenmeyi hiç düşünmemeliydik. Nişanlandığımız açıklandığı vakit şaşmadınız mı?»

Fielding gülümseyerek, «Pek değil. Benim yaşımda insan pek ender şaşar,» dedi.

«Zaten evlilik son derece saçma bir şey. Öyle küçük nedenlerle başlar ve devam eder ki... Bir ucundan sosyal öbür ucundan da dinsel işleri tutar; her iki haliyle de evlilik değildir bu, öyle değil mi? Bazı dostlarım var, ne diye evlendiklerini bir türlü anımsayamıyorlar.

Eşleri de öyle. Sanırım evlilik nedenleri gelişigüzel doğar, sonradan bir sürü neden uydurulur. Evlilikten yana kötümserim ben»

«Ben değilim. Bu başlangıç tamamıyla benim hatam. Ronny'ye verilmesi gereken hiçbir şeyi yeremiyordum; sanırım asıl bu yüzden istemedi beni. Mağaraya girerken düşünüyordum: «Acaba seviyor muyum onu? Size bunu anlatamadım Mr. Fielding. Kendimi bir türlü haklı göremiyordum. Şefkat, saygı, ilişki —bütün bunları şeyin yerine koymak istedim, şeyin...»

Fielding hemen lafı yetiştirerek, «Ben artık aşk aramıyorum,» dedi.

«Ben de öyle. Deneyimlerim adam etti beni. Ama başkalarının istemesini istiyorum.»

«Ama ilk konuşmamıza dönelim. (Bence bu son konuşmamız olacak) —mağaraya girdiğinizde arkanızdan kim geldi, yoksa kimse gelmedi mi? Kesin olarak söyleyemiyor musunuz? Boşlukta kalmaktan hiç hoşlanmam.»

Kız ilgilenmeyerek, «Rehberdi diyelim,» dedi. «Hiçbir zaman bilinmeyecek ki!.. Sanki o cilalı duvara parmağımı sürtmüştüm de bir türlü daha ileri gidemiyormuşum gibi, sanki karşıma biri çıkmış gibi, siz de öylesiniz ya. Mrs. Moore— o biliyordu.»

«Bizim bilmediğimizi o nasıl bilebilir?»

«Telepati herhalde.»

Bu zayıf, cılız kelime yere düşüverdi. Telepati mi? Ne biçim açıklamaydı bu! Bunu geri almalıydı. Adela da öyle yaptı. Gücünün sonuna gelmişti. Fielding de öyle. Dokunabildiklerinin ardında başka dünyalar var mıydı, yoksa var olabilen her şey bilinçlerine varabiliyor muydu? Görüşlerinin aşağı yukarı benzer olduklarını anladılar, bu anlayış da onlara bir huzur verdi.

Belki yaşam, bir gizdir, karmaşadır, bilemiyorlardı. Belki de ortalığı karıştıran, direten yüz Hintli tektir, yansıttıkları dünya da tektir. Bunu saptayacak güçleri yoktu.

«İngiltere'ye varınca bana yazın.»

«Sık sık yazarım. Son derece nazik ve ince davrandınız. Artık gidiyorum ya, fark ettim bunu. Ben de size bunun karşılığı olarak bir şey yapmak isterdim, ama görüyorum ki her istediğiniz var sizde.»

Fielding biraz sustuktan sonra, cevap verdi. «Öyle galiba. Hiçbir zaman burada olduğum kadar mutlu olmamışımdır. Hintlilerle gerçekten iyi geçiniyorum, onlar da güveniyorlar bana, işimden ayrılmadığım iyi oldu. Vali tarafından övülmek de iyi oldu, bir daha ki depreme kadar olduğum gibi kalabilirim artık.»

«Tabii bu ölüm üzdü beni.»

«Aziz de çok severdi onu.»

«Ama bu bana hepimizin eninde sonunda öleceğimizi hatırlattı. Bağlanmak istediğimiz tüm kişisel ilişkiler geçicidir. Ölüm bazı insanları ayırır diye düşünürdüm, insanın romanlardan edindiği bir fikir bu, çünkü kitabın sonunda bir kaç kişi kalır birkaç laf eder. Oysa şimdi «Ölüm kimseyi ayırmaz» düşüncesi gerçek olmaya başladı.»

«Fazla gerçekleşmesine izin verme yoksa kendin de ölürsün. Ölüm hakkında düşünmenin sakıncası bu. Uğraştığımız işe katılırız. Ben de bu çağrıya kapılmıştım ama hemen vazgeçtim. Biraz daha yaşamak istiyorum.»

«Ben de öyle.»

Havada sanki candan bir dostluk vardı. Hem adam, hem de genç kız güçlerinin doruğuna varmışlardı —makul, dürüst, hatta yumuşaktılar. Aynı dili konuşuyorlardı, aynı fikirleri taşıyorlardı, yaş ve cinsiyet ayrılıkları da onları ayırmıyordu. Ama gene de içleri rahat değildi. «Ben biraz yaşamak istiyorum,» ya da, «Ben Tanrı'ya inanmam,» diye aynı görüşe vardıkları vakit, sözcüklerin ardından garip bir tepki geliyordu, sanki evren minicik bir boşluğu doldurmak için, içini açıp ortaya çıkmış gibi, ya da sanki yüce bir yükseklikten kendilerini gözler gibi, orada öylece aynı görüş, aynı duyusuyla durup görüşürken konuşan cüceler gibiydiler. Yanıldıklarını sanmıyorlardı, çünkü dürüst insanlar yanıldıklarını hisseder hissetmez, bir bocalama baş gösterir. Yıldızların ötesinde Kalan sonsuz bir amaç onlara göre değildi, aramıyorlardı da. Ama, başka zamanlarda olduğu gibi, o anda üstlerine bir hüznün, bir dalgınlık çökmüştü; bir düşün gölgesinin gölgesi onların kesin, açık ilgilerini örtmüştü; bir daha göremeyeceği şekiller onlara başka dünyalardan haber iletliyordu.

Fielding, «Söylememe izin verirseniz.» dedi, «sizi çok beğeniyorum.»

«Memnun oldum, çünkü ben de sizi beğeniyorum. Gene karşılaşıalım.»

«Karşılaşıyoruz, İngiltere'de, memlekete izne gidersem.»

«Ama şimdilik bunu yapacağınızı sanmam.»

«Pek belli olmaz. Hatta şimdiden bazı şeyler tasarladım.»

«A, ne iyi olur bu.»

Ve böylece sürdü gitti. On gün sonra Adela, ölmüş dostunun gittiği yoldan, yola çıktı.

Son darbe kuzeybatı rüzgârlarından önceydi. Ülke baştan başa kupkuruydu, bulanıktı. Evler, ağaçlar, tarlalar sanki hep aynı kahverengi yapışkan maddeden yapılmıştı. Bombay'da deniz köpük gibi kıyıları döverek kayıyordu. Adela'nın son Hint serüveni Antony ile olmuştu. Antony gemiye kadar kızın ardından gitmiş, şantaja yeltenmişti. Antony, sen Mr. Fielding'in metresiydin dedi. Belki de Antony bahşişini azımsamıştı. Adela kamarada zili çalıp adamı dışarı attırdı ama sözleri bir hayli rezalet yaratmıştı. Yolculuğun ilk bölümünde kimse onunla konuşmadı, Hint Denizi boyunca bir başına ve Çandapur'un dertleriyle baş başa bırakıldı.

Mısır'a varınca hava değişti. Kanalin iki yanındaki kum yığınları sanki güç ve anlaşılmaz olan her şeyi silip süpürüyorlardı. Port-Said bile boz-pembe bir sabahın aydınlığında tertemizdi, güzeldi. Bir Amerikalı misyonerle karaya çıktı. Lesseps Heykeli'ne kadar yürüdüler, Levant'ın baş döndürücü havasını içlerine çektiler. Misyoner sordu: «Tropikal ülkeleri tattıktan sonra vatanınıza hangi görevle geri dönüyorsunuz Miss Quested? Bakın, nereye dönüyorsunuz demedim, ama nereye geri dönüyorsunuz, dedim. Her yaşamda, dönecek ve geri dönecek bir şeyler olmalı. Bu ünlü öncü, (Heykeli gösterdi) sorduğum soruyu daha açık bir şekilde ifade edebilir. O, Doğuya dönüyor, ama asıl geri döndüğü yer Batı'dır. Ellerin biçiminden anlayacaksınız, bir elinde bir dizi sucuk var.» Misyoner, kafasının boşluğunu gizlemek için şakacı bir tavırla kıza baktı. Dönmek ve geri dönmek sözleriyle neyi kastettiğini kendi de bilmiyordu ama, kutsal zekâsına olan inancı yüzünden sözcükleri hep çift kullanırdı. Ansızın Akdeniz'in açıklığı içinde Adela anladı. İngiltere'ye döner dönmez yapacağı ilk iş Mrs. Moore'un çocukları Ralph ve Stella'yı ziyaret etmek olacaktı; sonra kendi mesleğine dönebilirdi. Mrs. Moore iki evliliğinin verimlerini ayrı tutmak istemişti: Adela bu verimin genç kuşağıyla henüz tanışmamıştı.

XXX

Mahkemenin bir başka sonucu da Hindu-Müslüman anlaşması oldu. İleri gelen vatandaşlar arasında parlak dostluk sözleri edildi, bunun yanı sıra gerçek anlaşma isteği ortaya çıktı. Bir gün hastanede garip biri Aziz i görmeye geldi: Das Yargıcın ondan iki ricası vardı, basur için bir ilaç, bir de kayınbiraderinin yeni dergisi için bir şiir. Aziz her ikisini de kabul etti.

«Azizim Das, sen beni hapse atmaya uğraşırsın da ben Dr. Battaçarya'ya şiir gönderir miyim? Ha? Gayet tabii, şaka bu. Elimden geldiğince yazmaya çalışırım, ama ben sizin dergiyi sade Hindular için sanıyordum.»

Das çekingen bir tavırla, «Hindular için değil, bütün Hintliler için,» dedi.

«Bütün Hintliler diye bir olgu yok.»

«Yok ama, siz bu şiiri yazınca belki var olur. Siz bir kahramansınız, inancı ne olursa olsun, kent halkı arkanızda sizin.»

«Biliyorum ama sürececek mi bu?»

Kesin ve açık konuşan Das, «Ne yazık ki sürmez,» dedi. «Bu nedenle kusura bakmayın ama, şiire pek fazla Farsça deyim koymayın, bülbülden de çok söz etmeyin.»

Aziz kalemini ısırarak, «Bir saniye,» dedi. Reçeteyi yazıyordu. «Alın, şiirden daha iyi değil mi bu?»

«Ne mutlu her ikisini de yazabilene.»

«Bugün övgü dağıtıyorsunuz.»

Adama içtenlikle elini uzattı: «Biliyorum o davaya baktığım için bana kırgınsınız. Hep dostça ve nazik davranırsınız, oysa ben bu davranışınızın altında hep bir iğneleme sezerim.»

Aziz, «Hayır, ne saçma bir laf bu.» diye karşı çıktı. Bu anlaşmaya denk düşen bir yarı gönüllülükle, sanki kucaklaşırcasına el sıkıştılar. Uzak ülkeler arasında içine şiir ve düş

karışmamış ilişkiler olabilir. Ancak Hintliler'in farklı kolları bilinmezliği aşamayacak kadar birbirlerini iyi tanırlar. Yakınlaşmaları yavan ve şiirden uzaktır. Aziz, adamın dolgun omuzunu okşayarak, «Fevkalade,» dedi. Bir yandan da, «Keşke inek gübresini hatırlatmasalar şunlar bana,» diye düşünüyordu. Das, «Kimi Müslüman pek haşin oluyor,» diye düşündü. Düşünceli düşünceli gülümsediler; ikisi de karşısındakinin kafasındaki düşünceyi sezmeye çalışıyordu. Daha açık sözlü olan Das, «Hatalarımı bağışlayın, güçlüklerimi anlayın. Bu dünyada yaşam sandığınız kadar kolay değil,» dedi.

Aziz, «Eh, ne yapalım... şimdi şu şiire gelince, —arasıra bir şeyler çiziktirdiğimi nereden duydunuz?» diye sordu. Pek sevinmişti, bir hayli de gururlanmıştı. Çünkü ona göre edebiyat, yaşamdaki olayların bozup çirkinleştiremeyeceği bir huzur ve teselliydi.

«Profesör Godbole, Plau'ya gitmeden önce sık sık söz ederdi.»

«Nereden duymuş?»

«O da şairdi; birbirinizin yazdıklarından haberiniz yok mu?»

Yapılan davetten koltukları kabaran Aziz o gece iş başına geçti. Parmaklarının arasında kalemi hisse eder etmez bülbüller ortaya çıktı. Şiir, yine İslamlığın çöküşü ve aşkın kutsallığına dairdi; gücü yettiğince hazin ve tatlıydı; ama kişisel deneyim açısından kısırdı; sevgili Hindular için hiç de ilginç değildi. Beğenmeyince, işi abartarak bir taşlama yazdı; taşlama basılamayacak kadar sertti. Sadece keder ve hüznü dile getirebiliyordu; oysa yaşantısının bu duygularla fazla ilgisi yoktu. Şiire bayılırdı. Avrupai giysiler gibi bilim de sonradan edinmiş olduğu bir şeydi, Oysa bu akşam, insanların çoğunluğu tarafından sevilecek, tarlalarda söylenecek bir şarkı yazmak istiyordu. Hangi dille yazmalıydı? Ne tür bir haber iletmeliydi? Müslüman olmayan Hintliler'le daha fazla görüşmeye ve geçmişe bakmamaya karar verdi. Tutulacak tek sağlam yol buydu. Artık bu saatten sonra Kordova ve Semerkant zaferlerinin ne yararı vardı. Geçmiş bitmiştir bunlar, biz bunlar için ağlayıp sızlarken İngilizler Delhi'yi kuşatıyor, bizi Doğu Afrika'dan kovuyorlar. İslam dini de doğru bir din olmakla birlikte özgürlük yolunu böler. Geleceğin şarkısı inançtan da öte olmalıdır.

Mr. Battaçarya'nın şiiri bir türlü yazılamadı ama etki yarattı. Bu uğraş onu anavatan diye adlandırılan belirsiz ama görkemli bir kavrama yöneltti. Doğduğu ülkeye karşı içinde bir sevgi yoktu ama Marabar Dağları onu bu sevgiye kavuşturmuştu. Gözlerini kıstı, Hindistan'ı sevmeye çalıştı. Hindistan, Japonya'yı örnek almalıydı. Bir ulus oluşturulmadıkça bu vatanın evlatları saygı göremezlerdi. Daha sert, daha anlaşılmaz bir hal aldı. Alay ettiği, varlığını bilmezlikten geldiği İngilizler onu her yerde horluyorlardı, bütün düşlerini yıkıyorlardı. Ertesi gün, Hamdullah'a «Benim en büyük yanılığım bu efendileri ciddiye almamak oldu,» dedi.

Hamdullah içini çekerek yanıtladı: «Onlara karşı yapılacak en akıllıca hareket bu, ama her zaman mümkün olamaz. Er geç senin başına gelen felaket türünden bir olay çıkabilir ve bizim hakkımızdaki düşüncelerini açığa çıkarır. Tanrı gökten inip kulüplerine gitse de senin suçsuz olduğunu söylese, ona bile inanmazlardı. Şimdi anlıyor musun ne diye Mahmut Ali ve ben Ham Çand gibi yaratıklarla işbirliği ve anlaşma yapmak için bunca vakit harcıyoruz.

«Ben komitelere katlanamam. Alır başımı giderim.»

«Nereye? Turton, Burton hepsi aynı kapıya çıkar.»

«Ama Hint devletinde değil.»

«Politikacılar daha nazik davranırlar. Ama hepsi aynı hesaba gelir.»

«Ben küçük de olsa bir görev alıp İngiliz Hindistanı'ndan başka bir yere gitmek istiyorum. Orada şiir de yazarım. Keşke Babür' ün devrinde yaşasaydım, onun uğruna dövüşsem onun için yazsaydım. Geçmiş ola; ama artık 'geçmiş ola' demenin bile bir yararı yok. çünkü bu laf ağızımızdan çıkar çıkmaz bizi zayıf duruma düşürüyor. Bize bir hakan gerek Hamdullah; yaşam çok daha kolay olurdu o zaman. Şimdilik şu garip Hindular'a saygı duymalıyız. Ben Hindu devletlerinden birinde doktorluk yapmak isliyorum.»

«Bu biraz fazla ileri gitmek oluyor.»

«Ram Çand'la anlaşmak kadar değil.»

«Ya para, para —bu acımasız Racalar sana doğru dürüst bir ücret asla vermezler.»

«Ben hiçbir zaman, hiçbir yerde varlıklı olmayacağım; kişiliğime uygun değil bu.»

«Aklını başına toplayıp da Miss Quested'e parayı ödetseydin.»

Aziz sesi birden sertleşerek cevap verdi: «Ödetmemeyi yeğledim. Geçmiş tartışmanın anlamı yok; bırak o parayla Londra'da bir koca satın alsın; epey paraya gereksinmesi olacak. Bu konuyu bir daha açayım deme.»

«Pekâlâ ama ömrünün geri kalan kısmını yoksul bir adam gibi geçireceksin; artık sana Keşmir'de tatil yok; mesleğine sarılıp iyi paralı bir konuma yükselmen gerek, dağ başındaki bir ülkeye gidip de şiir yazmak değil. Çocuklarını okut, son çıkan bilim yayınlarını izle, Avrupalı doktorları sana saygı göstermeye zorla. Yaptıklarımızın sonuçlarını efendice karşıla.»

Aziz ağır ağır göz kırptı. «Mahkemede değiliz. Efendice hareket etmenin çeşitli yolları var; benimki de kalbimin derinliklerindeki açıklamak.»

Bu söz Hamdullah'a dokunmuştu. «Böyle bir söze verilecek cevap yok,» dedi. Kendini toparlayarak gülümsedi. «Muhammet! Latifin duyduğu çılgın dedikodudan haberin var mı?»

«Hangisi?»

«Miss Quested kolejde kalırken Fielding onun ziyaretine giderdi. Uşakların dediğine göre, epeyce geç vakitlerde.»

Aziz'in yüzü bir garipleşti. «Kızcağıza iyi gelmiştir,» dedi. «Ama ne demek istediğimi anladın mı?»

Genç adam yine göz kırptı. «Tastamam! Ama gene de senin demek istediğinin benim sorunlarıma bir yararı dokunmuyor. Çandapur'dan ayrılmaya karar verdim. Ama nereye gideceğim, sorun bu. Sen yardım etmiyorsun bana.» Sonra hem Hamdullah'ı hem de kendini hayrete düşürerek birden patlayıverdi. «Zaten kim yardım ediyor ki bana? Kimse dostum değil. Hepsi kalleş, kendi çocuklarım bile. Dostlardan da usandım artık.»

«Ben de sana hareme gitmeyi önerecektim ama, senin üç çocuğun da orada, istemezsin herhalde.»

«Nureddin'in annesi karımı ziyaret ediyor şimdi. Bu yüzden pek zararı olmaz bence.»

«Hepsini ayrı ayrı görüyorum, bu zamana kadar hep birlikte çıkmadılar karşıma. Onun için, beni gördüklerinde hep birlikte şaşırırmamaları için onları önceden hazırlasan iyi olur.»

«Yok, haber vermeden ansızın baskın yapalım, zaten bizim kadınların arasında fazla saçmalık var. Senin mahkemen sırasında sözde kaç göçten vazgeçeceklerini tutturdular, hatta eli kalem tutanlar bir de belge yazdı bu konuda, ama hepsi lafta kaldı. Hepsinin Fielding'e ne kadar derin bir saygı duyduğunu bilirsin, ama daha bir tanesi yüzünü görmüş değil. Karım göreceğim diyor, ama adamın her gelişinde bir bahane buluyor, —ya kastayım diyor, ya odadan utanıyorum diyor, ya da ikram edecek güzel tatlıları bulunmuyor, sadece gözleme oluyor, ben de gözlemenin Mr. Fielding'in en sevdiği tatlı olduğunu söylüyorum, bu defa da iyi yapmasını beceremediğini tutturuyor, bu yüzden Fielding'i göremiyor. Tam on beş yıl benim hanımla çekiştim, tam on beş yıl, hiçbir zaman da başa çıkamadım, buna rağmen misyonerler bize kadınlarımızın kötü muamele gördüklerini, ezildiklerini söylüyorlar. Şiir için bir konu arıyorsan al sana bir tane: Sanıldığı gibi değil de, olduğu gibi Hint kadını.»

XXXI

Aziz kanıttan anlamazdı. Duyguları, inançlarını saptar, yöneltirdi. Zafer kazanmışlardı ama başlarına taç oturtulmuyordu. Fielding bir yere toplantıya gitmişti, bir süre Miss Qusted ile Fielding arasındaki dedikoduyu hiç umursamadı ama, sonradan bunun gerçek olabileceğini kabullendi. Dostlarının eğlenmelerini ahlak açısından kınamıyordu, üstelik Cyril orta yaşlı olduğundan kadın dünyasından çok şey beklemezdi. Ama bu kadınla eğlendiği için Aziz kızmıştı Bu kadını düşman biliyordu, .üstelik ne diye ona haber vermemişti? İçtenlik ve güven olmadıkça dostluk kaç para ederdi? Kendi söylenmeyecek şeyler söylemiş, İngiliz dostu da anlayışla dinlemiş, hiç bir karşılık vermemişti.

Dönüşünde Fielding'i tren istasyonunda karşıladı, birlikte yemek yemeyi kabul etmişti. Her zamanki gibi Fielding'in canını sıkmaya başlamıştı. Görünüşte keyifli bir hali vardı. Avrupalılar arasında büyük bir rezalet çıkmıştı: Mr. McBryde ve Miss Derek. Miss Derek'in Çandapur'a bağlılığının nedeni anlaşılmıştı. McBryde kızın yatak odasında yakalanmıştı. Karısı onu boşuyordu. «Şu temiz adam! Bu kez de Hindistan'ın iklimi suçlanacak. Doğrusu her şey bizim suçumuz. Bak, Cyril senin hakkında da önemli bir haber aldım.»

Fielding uzak günahlarla pek ilgilenmezdi. «Yok canım,» dedi. «Sen benim haberimi dinle.» Aziz'in ağız kulaklarına varmıştı, «Konferansta iş kararlaştırıldı.»

«Bu akşam okul müdürlüğünü bir yana bırakacağız. Ben şimdi doğru Minto'ya gidiyorum, kolera işi fena. Sadece yerel vakalar değil dışarıdan gelen vakalar da varmış. Yeni Hükümet Doktoru eskisinin aynı, ama henüz bunu pek belli etmiyor. Yönetimde yapılan bütün değişiklik bundan ibaret. Benim çektiğim acı yine bir şey kazandırmadı bize. Ama dinle beni Cyril, unutmadan söylemek istiyorum: Sadece McBryde hakkında değil, senin hakkında da dedikodu var. Söylenenlere bakılırsa sen ve Miss Qusted pek sıkı fıkıymışsınız. Daha açık konuşmak gerekirse, sizin uygunsuz harekette bulunduğunuz söyleniyor.»

«Söylerler.»

«Bütün kent halkının ağızında; senin ismini kirletecek bu laflar. Herkes de seni destekliyor sayılmaz, biliyorsun. Söylentileri durdurmak için elimden geleni yaptım.»

«Aldırma, Miss Quested nasıl olsa gitti.»

«Böyle söylentilerin gidenlere değil, kalanlara zararı dokunuyor. Ne kadar üzüldüğümü, ne kadar sıkıldığımı bir düşün. Uykularım kaçtı, önce benim adımları karıştırdılar, şimdi de senin adın.»

«Bu kadar abartılı laflar kullanma.»

«Üzüntü, sıkıntı gibi mi?»

«Bütün hayatımı Hindistan'da geçirmedim mi? Burada neyin kötü etki yapacağını bilmez miyim ben?» Sesi dargın ve öfkeliydi.

«Ama derecesi var, derecesi. Sen bu dereceyi sürekli yanlış saptıyorsun dostum. Böyle bir dedikodu çıktığında insan üzülür üzülmesine ama, az üzülür —dilersen konuyu değiştirip başka bir şey konuşabiliriz— demek istiyorum.»

«Ama sen Miss Quested'in adına üzüldün. Yüzünden bunu anlıyorum.»

«Ne kadar üzülebilirim o kadar üzüldüm Unutma, hiçbir bağımlılık yok benim.»

«Cyril, bu bağımsızlıkla övünmen senin sonun olacak. Bu sözle hep düşman kazanıyorsun, ben de son derece huzursuz oluyorum.»

»Ne gibi düşmanlar?»

Aziz'in aklına kendisinden başkası gelmediği için cevap veremedi. Aptallık ettiğini anlayınca daha da çok öfkelenildi. «Bu kentte güvenilmesi gereken insanların bir sürü listesini verdim sana. Senin durumunda olsam, çevremde sürüyle düşman bulunduğunu görürdüm. Bak alçak sesle konuşuyorum. Çünkü seyisinin yeni olduğunu fark ettim. Nereden bileyim onun casus olmadığını?» Sesini alçalttı. «Her uşak bir casustur.»

Fielding gülererek sordu: «Kuzum ne oldu sana?»

«Az önce söylediğimle aynı fikirde değil misin?»

«Ben umursamam o kadar. İt sürüsü kadar casus var dünyada, ama birinin bana zararı dokununcaya kadar yıllar geçer. Senin aklında başka bir şey var.»

«Yok; saçmalama.»

«Var. Bana darılmanın nedeni başka.»

Doğrudan doğruya saldırıya geçilince, ne olduğunu şaşırıldı. Sonunda. «Demek,» dedi; «Matmazel Adela ve sen aksamın iyi vakit geçirdiniz; seni varamaz çocuk seni!»

Bu sert ve bilgiç laflar saka değildi. Fielding, dedikodunun bunca ciddiye alınmasına şaşmış, kendisine yaramaz çocuk denilmesine öylesine kızmıştı ki, kendini kaybedip bağırdı: «Seni küstah çocuk seni! Vay canına duyulmuş şey değil! İyi vakit geçirdik ha! O günlerde iyi vakit geçirebilir miydi insan?»

«Özür dilerim, çok üzüldüm. Doğulu hayal gücünün yersiz bir patlaması,işte!» Aziz sözde neşeyle konuşuyordu ama, fena halde üzülmüştü. Düştüğü yanılığdan saatlerce sonra bile içi hala kan ağlıyordu.

«Bak Aziz, durum... sonra, kız da hâlâ Heaslop'la nişanlıydı, üstelik ben de hiç...»

«Evet evet, ama sen dediğime karşı çıkmayınca ben de doğru sandım. Aman Tanrım. Doğu'yla Batı. Ne karışık iş. Lütfen küstah çocuğunu hastaneye bırakır mısın?»

«Gücenmedin ya?»

«Hayır.»

«Gücenmedinse de bunu daha sonra görüşmeliyiz.»

Aziz vakarla cevap verdi: «Görüşüldü bile, ben söylediklerine inanıyorum, artık üstünde daha fazla durmaya gerek yok.»

«Ama benim söyleyiş biçimim üzerine görüşmeliyiz. Hiç istemeden kabalık ettim, özür dilerim.»

«Bütün suç benim.»

Bu laflar sürüp gitti. Olmayacak yerde bir susuş, bir kelimenin öne çıkarılması hep yanlış anlaşıldı; konuşma başından sonuna kadar tatsız bir şekilde devam etti. Fielding şaşırılmıştı ama fazla hayret etmemişti; aradaki farkı nasıl belli etmeliydi? İki insan cinselliği aynı anda düşünmezse hep bir terslik çıkar; daima karşılıklı bir gücenme ve şaşkınlık olur; o iki insan aynı ırktan da olsa, bu değişmez. Fielding, Miss Quested hakkındaki duygularını yeniden açıklamaya başladı. Aziz onu susturdu: «Ama ben inanıyorum sana, inanıyorum. Muhammed Latif böyle bir şey uydurduğu için fena halde cezalandırılacak.»

«Aldırma canım, bütün öbür dedikodular gibi bu da, gerçek yaşama katılma çabasında olan yarı canlı şeylerden biri. Aldırış etme, zavallı Mrs. Moore'un türbesi gibi bu da unutulur gider.»

«Muhammed Latif dolap çevirmeye başladı. Zaten fena halde kızıyoruz ona. Onu apar topar ailesinin yanına yollasak, seni memnun etmiş olur muyuz?»

«Muhammed Latif'ten yemekte söz ederiz.»

Gözleri ansızın buğulandı, sert bir anlam kazandı. «Bu çok kötü işte, unutmuştum, Das'la yemek yemeye söz vermiştim.»

«Das'ı da bana getir.»

«Başka arkadaşlarını da davet etmiştir.»

Fielding başını öteye çevirerek, «Kararlaştırdığımız gibi yemeği benimle yiyeceksin. Böyle bir şeyi kabul edemem. Yemeğe benimle geleceksin. Geleceksin,» dedi.

Artık hastaneye varmışlardı. Fielding yalnız başına meydana geçti. Kendi kendine kızmıştı ama, yemekte her şeyi düzeltebileceğini düşünüyordu. Postanede Yönetici'ye rastladı. Arabaları yan yana bırakılmıştı. Uşakları binanın içindeydi. Turton buz gibi bir tavırla, «Demek döndünüz, günaydın,» dedi. «Bu akşam Kulüp'ü onurlandırırırsanız çok sevinirim.»

«Kulüp'e yeniden üye olmayı kabul ettim efendim. Gelmem gerekli mi? Beni bağışlarsanız çok sevinirim, çünkü bu akşam yemek için başka bir yere söz verdim.»

«Sorun sizin ne hissettiğiniz değil, Vali'nin isteği. Herhalde resmi sıfatla konuşup konuşmadığımı soracaksınız bana. Sizi akşam altıda bekliyorum. Daha sonraki planlarınıza karışmayız.»

Fielding, bu tatsız daveti kabul etti. Zoraki konukseverlik kendini belli ediyordu. «Bir kadeh alın, bir içki içmez misiniz?» Beş dakika Mrs. Balkiston ile konuştu; o, Çandapur'da kalan tek kadındı. McBryde ile de konuştu. Adam boşanma konusunda küstah bir tavır takınmıştı. İleri gelen bir kişi olarak bu tür bir suç işlemek ona çok dokunmuştu. Yeni Hükümet Doktoru Binbaşı Roberts ile konuştu. Yeni Yargıç genç Milner ile konuştu. Ama Kulüp değiştikçe, köklü bir değişiklik olamayacağı giderek belli oluyordu. Çaminin önünden geçerken, kendi kendine, «Hiç yararı yok bunların,» diye düşündü. «Doğru dürüst bir temelimiz yok. Bu ülke çağdaşlaştıkça dert artacak. Geçmişte, on sekizinci yüzyılda, zulüm ve adaletsizlik ortalığı

kasıp kavururken, gözle görünmez bir güç bunları dengelerdi. Şimdi her şeyin bir yankısı var. Çıkan ses zararsız olabilir, ama yankı daima kötüdür.» Bu yankı düşüncesi Fielding'in aklının bir kösesine hep takılırdı. Bir türlü ne olduğunu çıkaramıyordu. Ya içine giremediği ya da girmek istemediği bir dünyaya aitti bu, cami de bunun içine giremiyordu. Çami ve belli belirsiz kubbeleri, ancak sınırlı bir sığınak sağlayabiliyordu, «Tanrı'dan başka Tanrı yoktur.» Madde ve ruhun karmaşıklığını aydınlatmak yararsızdı, bu sadece bir kelime oyunuydu, dinsel bir kelime oyunu dinsel bir gerçek değil.

Aziz'i bitkin, keyifsiz buldu, geç vakte kadar aralarındaki anlaşmazlıktan söz açmamaya karar verdi, geç vakit daha elverişli olurdu. Kulüp'e gitme sorununu dürüstçe anlattı, zorunlu olduğu için gittiğini, emir yenilenmedikçe bir daha da ayak basmayacağını söyledi. «Daha doğrusu hiç uğramayacağım, çünkü çok yakında İngiltere'ye gidiyorum.»

Aziz sükûnetle. «Ben de eninde sonunda İngiltere'de soluğu alacağımı biliyordum,» dedi, sonra da konuyu değiştirdi. Yemeği sıkıntıyla yediler, sonra Moğol yaz evinde oturdular. «Sadece kısa bir süre için gidiyorum. Resmi bir iş için. Yönetim, beni bir süre Çandapur'dan uzaklaştırmaya can atıyor. Bana değer vermek zorundalar, ama aslında metelik bile verdikleri yok. Durum oldukça gülünç.»

«Bu iş nasıl bir iş? Bol bol boş vaktin olacak mı?»

«Dostlarımı görebilecek kadar.»

«Ben de böyle bir cevap bekliyordum. Sıcak bir dostsun sen. Şimdi başka bir şeyden söz edelim mi?»

«İyi olur. Neden söz edelim?»

Aziz, gözleri yaşararak cevap verdi; «Şiirden. Şiir insanlara cesaret verme gücünü neden kaybetti, bundan söz edelim. Annemin babası da şairdi. İsyanda size karşı savaşmıştı. Bir isyan daha olsaydı ben de ondan aşağı kalmazdım. Oysa ben bir doktorum, bir dava kazanmışım, bakacağım üç çocuğum var, en önemli konum da iş tasarılarım.»

«Haydi, şiirden söz edelim.» Gene o zararsız konuya döndü. «Sizlerin durumu güç.

Neye dair yazabilirsiniz ki? Sonsuza dek 'Gül soldu' diye tutturamazsınız ya? Solduğunu biliyoruz. Hindistan kimsenin Hindistan'ı değilken, 'Hindistan, canım Hindistanım' diye vatan şiirleri yazamazsınız ya!.»

«Bu konuşma hoşuma gitti. İlginç bir sonuca varabilir.»

«Şiirin yaşama bağlı olması gerektiğini düşünmekte haklısın, seni ilk tanıdığım gün, şiiri bir tür giz yerine koyuyordum.»

«Beni ilk tanıdığın zaman çocuktun O zaman herkesi dost bilirdim. Dost: Farsça'da Tanrı anlamına gelen bir kelimedir. Ama din şairi de olmak istemiyorum.»

«Oysa ben bunu umuyordum.»

«Öyleyse sen kendin neden dinsizsin?»

«Dinde belki gerçek olan bir şey vardır ama henüz söylenmemiştir.»

«Daha açık söyle.»

«Belki Hindular'ın bulmuş olduğu bir şey.»

«Bırak onlar söylesinler öyleyse.»

«Hindular söylemesini beceremezler.»

«Cyril, bazen akıllıca konuşuyorsun. Artık şiir hakkında bu kadar yeter. Şimdi de senin İngiltere'ye gidişine dönelim.»

Cyril Fielding gülümseyerek, «Şiirden söz edeli daha iki dakika olmadı,» dedi.

Ama Aziz kılı kırk yarma tiryakisiydi, kısacık konuşmayı evirip çeviriyor, tüm dertlerini özetlediğine inanıyordu. Bir an için karısını anımsadı ve anıların etkinlikle akla geldiği anlarda olduğu gibi, geçmiş geleceğe dönüştü. Karısını sakın bir Hindu devletinde, yabancıardan irak kırlık bir yerde, yanibaşında gördü. «Herhalde Miss Quested'i görmeye gidersin?» dedi.

«Vaktim olursa. Onu Hampstead'de görmek çok tuhaf olacak.»

«Hampstead nedir?»

«Londra yakınında artistik ve ağırbaşlı bir yer.»

«Orada rahat içinde yaşıyordur. Onu görmek senin hoşuna gidecek... Hay aksi, bu akşam başım ağrıyor. Belki de koleraya yakalanıyorum. İzin verirsen, erken kalkayım.»

«Arabayı ne zaman istersin?»

«Rahatsız olma, bisikletle giderim.»

«Ama bisikletin yanında değil ki! Seni benim arabam getirdi, bırak götürsün.»

Aziz neşeli davranmaya çalışarak, «Doğru,» dedi. «Bisikletim yanımda değil. Ama pek sık görünüyorum senin arabanda Mr. Ram Çand senin nezaketinden yararlandığımı sanıyor.» Keyfi yoktu, canı sıkılıyordu. Konuşma, seke seke konudan konuya dolaştı durdu. Karşılıklı sevgi ve içtenlik gösteriyorlardı ama rahat değillerdi, uyuşmuyorlardı.

«Aziz, bu sabah ettiğim budalaca lafı bağışladın ya?»

«Evet, büyük bir dalgınlık ve budalalık. Seni ne kadar sevdiğimi bilirsin.»

«Bir şey değil canım, hepimiz yanılırız. Bizimki türünden dostluklarda böyle bir iki pürüzün önemi olamaz.»

Ama geri dönerken, yolda, için için canını sıkan bir şey vardı —ortaya çıkmak için bekleyen, bir beden ya da kafa sızısı. Eve döndüğü vakit, dönüp sevgi dolu bir laf etmek geldi içinden— oysa, bunun yerine seyise dolgun bir bahşiş verdi, sıkıntıyla yatağına oturdu; Hasan becerikli elleriyle vücudunu ovdu. Sinekler bir telin üstüne kümelenmişlerdi. Yerdeki kırmızı lekeler daha da sıklaşmıştı, çünkü kendi hapisteyken Muhammed Latif burada kalmıştı, bir hayli de tükürmüştü; masanın çekmecesiyile, polisin zorladığı yerler çizik çizikti; hava dahil Çandapur'da her şey tükenmişti. İçini kemiren sıkıntı kendini göstermiş, ortaya çıkmıştı artık. Kuşku içindeydi: Dostunun Miss Quested'le parası yüzünden evleneceğinden, İngiltere'ye de bu nedenden ötürü gitmek istediğinden kuşkulanıyordu.

«Efendim hazret?» Aziz bir şeyler mırıldanmıştı.

«Bak şu tavandaki sineklere. Niye öldürmedin onları?»

«Hazret, geri geliyorlar.»

«Her kötü şey gibi.»

Hasan, konuyu değiştirmek için mutfaktaki yamağın yılan öldürüşünü anlattı, yılanı ikiye bölerek öldürmüştü; bu kötü bir şeydi; çünkü yılan birken iki olmuştu.

«Mutfakta tabak kırıldığı vakit iki tabak olur mu?»

«Bardak ve yeni bir çaydanlık gerek, bir de bana ceket»

Aziz içini çekti. Herkes kendi derdindeydi. Biri ceket istiyordu, bir başkası da varlıklı bir eş; hepsi de istediğini kurnaz bir düzenle elde ediyordu. Fielding, kızı yirmi bin rupyelik bir cezadan kurtarmıştı, şimdi de ardından İngiltere'ye gidiyordu. Eğer kızla evlenmek istiyorsa her şey ortaya çıkmış demekti: Kız böylelikle daha zengin bir çeyiz getirebilecekti. Aziz kendi kuşkularına inanmıyordu —keşke inansaydı, çünkü o zaman kızıp söylenir, konu da aydınlanmış olurdu. Onun kafasının içinde kuşkuyla inanç yan yanaydı. Bu duygular aynı kaynaklardan çıkardı: birbirlerine karışmaları gerekmiyordu. Doğulu'da kuşku, bir tür habitur, bir dimağ hastalığıdır. İnsanı tedirgin, huzursuz, küstah kılar; hiçbir Batılı'nın anlayamayacağı şekilde, aynı anda hem inanır hem de kuşku duyar. Nasıl ikiyüzlülük Batılı'nın şeytanıysa, Doğulu'nun da şeytanı budur. Aziz işte bu hastalığa yakalanmıştı. Bunun temeli, Dilküşa'da yıldızların altında konuşurken atılmıştı. Kız, Kolej'de kaldığa günlerde, ansızın Cyril'in sevgilisi oluvermişti. — Muhammed Latif haklıydı. Ama hepsi bu kadar mıydı? Belki de kızın ardından mağaraya giren Cyril'di... Hayır olamazdı bu. Cyril Kava Dol'a hiç gitmemişti ki... İmknsız. Gln. Ama gene de, hayal gücü onu çaresizlikten titretiyordu işte Böyle bir ihanet —eğer doğruysa— Hint tarihinde eşine rastlanmamış bir ihanetti, hiçbir şey bu derece kötü olamazdı; hatta, Afzul Han'ın Sıvacı tarafından öldürülmesi olayı bile bu kadar kötü değildi. Sanki bir gerçek tarafından durmadan sarsılıyordu. Hasan'a kendisini yalnız bırakmasını söyledi.

Ertesi gün, çocuklarını yeniden Musuri'ye götürmeye karar verdi. Çocuklar, Aziz onlara veda edebilsin diye mahkeme dolayısıyla getirilmişlerdi; tören süresince Hamdullahlar'da kalmışlardı. Binbaşı Roberts izin verirse kendi yokken Fielding İngiltere'ye giderdi. Bu fikir, hem inançlarına, hem de kuşkularına uygundu. Olaylar neyin gerçek olduğunu gösterecekti; ve o ne olursa olsun vakarını bozmayacaktı.

Fielding, düşmanca bir şeyler döndüğünün bilincindeydi, ama Aziz'e duyduğu gerçek sevgi ve iyimserliği yanılttı onu. Araya sevgi karışınca bağımsızlık kavramı güçleşir. Her şey nasıl olsa yoluna girer diye düşüneceğine, tuttu abartılı bir mektup yazdı; «Aklıma takılan bir nokta var. Sen beni kadınlarla olan ilişkilerinde fazla titiz bir insan olarak görüyorsun. Keşke başka bir şey dşnseydin de bunu dşnmeseydin. şimdi uslu uslu oturuyorum, ama bunun tek nedeni kırkımı aşmış olmam; —kendime çeki düzen verme dönemim bu benim.— Seksenimde kendime bir kez daha çeki düzen vereceğim; doksanıma varmadan da başkaları verecek herhalde. Ama ister canlı ister l olayım, bende ahlak kuralı diye bir şey arama Ne olursun bu noktayı iyi anla.» Aziz bu mektuptan hiç hoşlanmadı. İncelik hakkındaki düşünceleri zedelenmişti. Ne olursa olsun içtenlikten hoşlanırdı ama, konuyu genelleştirmek ve karışlaştırmalar yapmak onu hep tiksindirmişti. Yaşam bilimsel bir bilgiçlik değildir ki! Soğuk bir cevap yazdı. Dostu yola çıkmadan önce Musuri'den dönemediği için üzüldüğünü

bildirdi. «Ama henüz elimde fırsat varken mütevazî tatilimi bitirmeliyim. Bundan böyle daha tutumlu olmam gerekiyor; Keşmir düşleri artık suya düştü. Sen döndüğünde, ben başka bir yerde yeni bir görevde çalışmaya başlamış olacağım.»

Fielding gitti. Çandapur'un son gürültü patırtısı içinde artık yeryüzü de cennet de aynı anlama geliyorlardı. Hintli'nin kara düşünceleri gerçek oluyordu. Dostları destekliyordu bu karamsar düşünceleri, gerçi Fielding'i sevmişlerdi ama, iç yüzlerini böylesine öğrenmiş olması canlarını sıkıyordu. Çok geçmeden Mahmut Ali, ihanetin başgöstermiş olduğunu açıkladı. Hamdullah, «Artık bize eskisi gibi içten davranmıyordu,» diye mırıldandı. Aziz'in kulağını büktü: «Çok şey bekleme, unutma ne kadar olsa, o da, kız da başka bir ırkın insanları»

«Benim yirmi bin rupyem nereye gitti?» diye düşündü. Paraya hiç aldırış etmezdi — sadece cömert olmakla kalmazdı, unutmadığı sürece borçlarını öderdi, ama gene de bu rupyeler kafasını kurcalıyordu, çünkü bu para için ona dalevere yapılmıştı, üstelik ülkesinin serveti olan bu para deniz aşırı bir ülkeye götürülmüştü. Cyril, Miss Quested'le evlenecekti bundan kuşkusu yoktu.— Marabar öyküsünün sonucu bu işe yaramıştı. O korkunç, anlamsız gezintinin doğal bir sonucuydu bu; çok geçmeden düğünün olup bittiğine aklı yattı.

XXXII

Mısır cana yakındı; —yemyeşil bir halı; bu halının üstünde gezinen dört tür hayvan, bir tür de insan. Fielding iş için birkaç gün buraya uğramıştı. İskenderiye’de tekrar gemiye bindi. Bombay’ın karmaşasının tersine, burada, açık mavi, tertemiz bir gök, devamlı ve düzenli bir rüzgâr, düzgün, alçacık bir kıyı vardı. Girit, uzun, karlı tepeleriyle karşıladı onu, ardından da Venedik çıkageldi. Piazzetta’ya ayak basar basmaz dudaklarına bir güzellik yudumu deydi; içinde bir sadakatsizlik duygusuyla içti bu güzelliği Girit’in, Mısır’ın dağları gibi, Venedik’in yapıları da eski yerlerini koruyorlardı. Oysa zavallı Hindistan’da hiçbir şeyin yeri yoktu. Tapınakların, tıknaz tepelerin ardında biçim güzelliği unutulmuştu. Oysa biçim olmayınca güzellik nasıl olabilirdi. Biçim ara sıra, sanki aksar ya da kekeler gibi bir camide ortaya çıkıverirdi, hatta hışımla katılaşırdı da ama, ah Tanrım. şu İtalyan kiliseleri! San Giorgio, işte şurada, adanın üstünde duruyordu, o olmasaydı adanın canı sulardan çıkmak istemezdi belki de; Salute bir başını tutmuştu, ama o olmazsa kanal kanal olmazdı ki! Delikanlılık çağında St. Marco’nun rengârenk dünyasına kaptırmıştı kendini, ama şimdi mozaikten de, mermerden de daha cana yakın bir şey çıkıvermişti karşısına: İnsanoğlunun yapısıyla onu dünyaya getiren toprağın arasındaki uyum, kargaşanın içinden çıkan uygarlık, akla yakın bir kalıba yerleşmiş, etiyle kemiğiyle bir ruh dünyası... Hintli dostlarına kart yazarken, kendinin o anda duyduğu zevki onların duyamayacağını, bunun da aralarında bir engel yaratacağını düşündü. Onlar Venedik’in biçimini değil görkemini göreceklerdi. Venedik gerçi Avrupa değildi ama, Akdeniz uyumunun bir parçasıydı. Akdeniz İnsanoğlunun düsturuydu. İnsanoğlu bu güzel gölden bir çıktı mı, ister Cebelitank’ tan, ister Boğaz’dan çıksın, korkunç ve dev olanla karşılaşır. Güney’deki çıkış ise, deneyimlerin en garibiyle tanıştırır insanı. Buna bir kez daha sırt çevirerek Kuzey’e giden trene bindi; aklına gelen tatlı, yumuşak, düş ve şiir dolu düşünceler bir daha canlanmamak üzere silindi, ancak haziranın düğünçiçeklerini, papatyalarını görünce bu düşünceler de üç beş çiçek açtı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAPINAK

XXXIII

Marabar Dağları'nın yüzlerce kilometre batısındaız, vakit iki yıl kadar geçmiştir. Profesör Narayan Godbole Tanrı'nın huzurunda duruyordur. Tanrı daha doğmamıştır —bu iş gece yarısı olacaktır— ama O yüzyıllarca önce doğmuştur, ne de bir daha doğabilir, çünkü o evrenin efendisidir, insanoğullarının işlerinin üstündedir o. O'dur, O değildir, O değildir, O idi, O ve Profesör Godbole aynı kilim parçasının birer ucunda duruyorlardı.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, Anamsın her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, Anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, Anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, Anamsın, her şeyimsin.

Tukaram...»

Mau sarayının bu geçidi başka geçitlerden de geçerek bir avluya çıkardı. Nefis, beyaz, sert bir sıvayla yapılmıştı, ama sütun ve tonozları, donuk pembe avizelerin, eğri büğrü çerçevlenmiş fotoğrafların, renk renk kilimlerin, oymaların, rengârenk topların ardında görülemiyordu. Bunun sonunda Hanedan soyunun küçük fakat çok ünlü türbesi vardı. Doğacak tanrı ise, çay kaşığı büyüklüğünde gümüşten bir şekildi. Yer bulabilen Hindu!ar, halının iki yanına yerleşmişlerdi, yer bulamayanlar ise bitişik koridorlara ve avluya yayılmışlardı. Hindular, sadece Hindular, yumuşak yüzlü insanlar, —çoğu köylüydü bunların; onlara göre, kendi köylerinin dışında olan her şey bir düş dünyasıydı. Bunlar, bazı kimselerin gerçek Hintli diye adlandırdığı, ölesiye çalışan, didinen kişilerdi. Aralarında, küçük kasabanın üç beş tüccarıyla, resmi memurlar, saray memurları, veliahtlar vardı. Okul

çocukları düzensiz bir düzen içindeydiler. Toplantı, İngilizler'e yabancı gelen tatlı, yumuşak bir ortam içinde sürüyordu; hava bir iyilik iksiri gibi tatlı tatlı kaynıyordu. Köylüler gümüş şekli görebilmek için kordonu yarınca, yüzlerini çok güzel, kişisel bir ifade sardı; içinde kişisel hiçbir şey olmayan bir güzelliği bu, çünkü devam ettiği sürece herkes birbirine benzemiş, ancak kaybolduğu anda insanlar kendi kişiliklerine dönebilmişlerdi. Müzik de böyleydi. Müzik vardı, ama öyle sayısız kaynaktan geliyordu ki, bir bütün oluşturamıyor, belirgin olamıyordu. Haykırma, vurma ve inildemeler bir bütünün içinde eriyor, çıkan ses gök gürültüsüne katılmadan önce Saray'ın çevresinde sürünürcesine dolaşıyordu. Bütün gece arada, bir yağmur yağdı durdu.

Şimdi sıra. Profesör Godbole'un korosundaydı. Eğitim Bakanı olarak özel bir saygı görüyordu, önünde duran şarkıcılar kalabalığa karışınca, kutsal sesler kesilmesin diye, bir yandan şarkı söyleyerek arkadan öne geçiverdi. Yalın ayaktı, beyazlar giyinmişti, başında açık mavi bir türban vardı; altın çerçeveli çiçeklerle süslenmiş kelebek gözlüğü burnunun üzerinde yana eğilmişti. Kendisi ve yanındaki altı meslekdaşı zillerini çaldılar, ufacık davullarını dövdüler, portatif bir armonikadan iniltiyi andıran sesler çıkardılar ve şarkı söylemeye başladılar. «Tukaram, tukaram,

Babamsın, anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, tukaram,

Babamsın, anamsın, her şeyimsin.

«Tukaram, Tukaram...»

Karşılarındaki bir Tanrı'ya bile değil, bir azize söylüyorlardı şarkılarını. Hindu olmayan birinin töre ve görenek açısından doğru bulabileceği tek şey yapmadılar. Hindistan'ın bu beklenen zaferi —bizim deyimimizle— tam bir kargaşaydı; bir mantık ve şekil yokluğuydu. Onuruna bu toplantının yapıldığı Tanrı'nın kendisi neredeydi? Mihrabın gürültü patırtısı, karmaşıklığı içinde kendi kaybolmuştu. Kendinden daha aşağı tanrıların şekilleri arasında bir yana itilmiş, gül yapraklarıyla gizlenmiş— önünde asılı duran resimlerle örtülmüş,

Raca'nın atalarını gösteren altın süslerin yanında sönük kalmıştı. Rüzgâr esince, bir muz ağacının dilimli yaprakları arkasında tamamen gözden kayboluyordu. Onuruna yüzlerce ampul asılmıştı. (Elektrik motorunun gürültüsü ilahileri bastırıyordu). Ama gene de yüzü görünmüyordu.

Yüzlerce gümüş tabak O'nun çevresine dizilmişti; ama pek bir etki yaratmıyorlardı. Devletin resmi ozanlarınca yazılmış yazılar okunamayacak yerlere asılmıştı; kiminin çivisi sıvadan fırlamıştı. Bunlardan biri (onun evrenselliğini göstermek için İngilizce yazılmış olanı) ozanın hazin bir şekilde gözünden kaçmış olan şu sözcükleri taşıyordu: «Tanrı sevgidir.».

«Tanrı sevgidir. Hindistan'ın son mesajı bu mu?»

Koro devam ediyordu:

«Tukaram, tukaram... »

Koronun sesi, haremin perdesinin arkasından gelen bir gürültüyle daha da güçlendi. İki anne, çocuklarını aynı anda öne doğru itmeye kalkıştılar. Küçük bir kız çocuğunun ayağı bir yılanbalığı gibi dışarı fırladı. Avluda, yağmurdan sıırıslam olmuş Avrupa türü küçük bir orkestra işi valse dökmüştü. 'Nights of Gladness'i çalıyorlardı. Şarkıcılar bu rakipten hiç yüksünmemişlerdi, rekabetin üstündeydiler. Profesör Godbole, dış yaşama göz kulak olan kelebek gözlüğünü yerine yerleştirmeye kadar bir türlü yeni bir ilahi bulamadı. Zillerden birini bıraktı, öbürünü çaldı; boş kalan eliyle boynundaki çiçekleri elledi. Adamlarından biri yardım etti. Birbirlerinin gri sakallarına doğru şarkı söyleyerek ucu kaçan ses dizisini yeniden düzene soktular. Godbole şarkı defterine başvurdu; davulcunun kulağına bir şeyler fısıldadı. Davulcu tempoyu durdurdu: Tek, kalın, bulanık bir ses çıkardı, sonra yeni bir tempo tutturdu. Bu daha coşturucu bir tempoydu, insanın kafasında kesin imgeler yaratıyordu; sonra şarkıcıların yüzündeki anlatım donuklaşıp hantallaştı. Bütün insanları seviyorlardı, dünyanın tanımını, geçmişin üç beş parçacığını, ayrıntı denilen küçük kıymıkları seviyorlardı. Bir an evreni içine alan ılıkıkta erimek için benliklerinden çıktılar. Godbole, kendisi için bir önemi olmasa da, birden, Çandapur günlerinde tanıdığı yaşlı kadını anımsadı. Rastlantı, onu bu sıcak esrime hali içinde yakalayıp kadını aklına sokmuştu. Tek tek beliren düşlerin içine rastlantısal olarak katılmıştı kadın. Onu bütünlüğün bulunduğu o yere doğru itti. Bütünlüktü bu, canlandırma değil. Duyuları giderek etkinliklerini yitirdiler; bir sineği hatırladı, nerede gördüğünü bilmiyordu, belki de bir taş üzerinde görmüştü. Sineği de aynı şekilde seviyordu, onu da aynı yere itti. Sineğin konduğu taşı da... Taşı öbürleriyle bir tutmaya kalkışmak yanlıştı. Mantığıyla bilinçli çabası onu baştan çıkarıyordu. Tekrar al kilim parçasına döndü; bir de baktı ki kilimin üzerinde dans ediyor. Bir yukarı bir aşağı, mihraba

doğru yolun üçte birini gidiyor, sonra gene dönüyor, minicik zillerini çalıyor, ufacık bacakları titreşiyordu, yanındakiler de onunla birlikte oynuyorlardı. Gürültü, gürültü... Avrupa türü müzik daha da gürültülü çalıyordu. Mihrapta günlük kokusu, ter, ışıkların parıltısı, muz ağaçlarında rüzgâr, gürültü, gök gürültüsü... Kol saatine göre vakit on biri çeyrek geçiyordu; ruhunun minicik tepkilerini salıvermek için kollarını yukarı, havaya doğru kaldırdığında ilişmişti gözüne. Kalabalıktan gitgide daha gürültülü sesler çıkmaya başladı. Dansına devam etti. Sütunların arasında dolaşan çocuklarla adamlar havaya kaldırılıyor, sonra biçimleri hiç değişmeden yanlarındakilerin kucaklarına bırakılıyorlardı. Bu arada, açılan yoldan bir sedye onlara doğru ilerlemekteydi.

Bu gelen devletin yaşlı hükümdarıydı; doktorunun ikazına karşın, doğum törenini görsün diye taşınmıştı buraya.

Kimse Raca'yı karşılamadı, kimse selamlamadı. O da bunu istemezdi zaten. Taht gibi görünür diye, bir de tapınağa karşı saygısızlık olur korkusundan sedye yere bırakılmadı; sedyenin ayakları yere değmeden adam içinden alındı, mihrabın yakınındaki halının üzerine bırakıldı; görkemli sakalına çeki düzen verildi, eline içinde kırmızı bir toz bulunan bir kâğıt tutuşturuldu. Adam oracıkta oturdu. Sırtını bir sütuna dayamıştı, hastalıktan bitkin bir haldeydi; gözleri dökememiş olduğu gözyaşlarıyla büyümüştü.

Çok beklemedi. Vakıt nedir bilmeyen bu ülkede doğum saati dakikası dakikasına bilinirdi. Doğum vaktinden üç dakika önce, bir Brahman, Gökül kentinin bir örneğini getirdi; (düşsel öykünün bu kutsal kentini) mihrabın önüne bıraktı, örnek, aşağı yukarı bir metre karelik tahta bir tepsi üstündeydi, kilden yapılmıştı, ince bayraklarla süslenmişti; rengi canlı bir mavi beyazdı. Orada, kendine pek küçük gelen bir iskemlede oturan Kansa Kralı Herod birkaç masumun öldürölme işini yönetiyordu, bir köşede ise Tanrı'nın yine aynı boydaki anasıyla babası bir düş anında kaçmayı öğütüyorlardı. Bu örnek kutsal değildi ama sadece bir süs de değildi; çünkü insanların düşüncelerini gerçek Tanrı şeklinden uzaklaştırıyor, kutsal şaşkınlıklarını artırıyor. Bazı köylüler Doğum'un sonuçlandığını sanmışlardı; gerçekte Tanrı'nın doğduğunu, ancak kendilerinin göremediklerim söylüyorlardı. Derken saat gece yarısını vurdu; aynı anda da borunun yırtıcı sesi duyuldu; ardından fillerin gürültüsü yükseldi; toz paketleri olanlar tozlarını mihraba fırlattılar. Sonsuz Aşk, bu pembe toz ve günlük kokusunun, çınlamaların, haykırışların arasında Şri Krişna şekline bürünüp dünyayı kurtardı.

Acı yok olmuştu; yalnız Hintliler için değil, bütün yabancılar için, kuşlar, trenler, yıldızlar için; her şey sevinç olmuştu, her şey kahkaha olmuştu; dünyada hiçbir zaman, hastalık, kuşku, anlaşmazlık, kötölük, korku var olmamıştı sanki. Kimi havaya sıcıyor, kimi yüz üstü

kendini yere atıyor, evren âşığının çıplak ayaklarını öpüyordu. Harem perdesinin ardında, kadınlar ellerini çırpıyor, bağırışıyorlardı; küçük kız usulca dışarı çıkıp kendi kendine oynamaya başladı, kapkara örgü saçları havada uçuyordu. Bir beden taşkınlığı değildi bu. Geleneksel inanç buna izin vermezdi. Ama insan ruhu çılgınca bir silkinişle bilinmeyi alt etmek istiyor, çabasıyla bilim ve tarihi al aşağı ediyordu; hatta güzelliği bile. Başarabildi mi bunu? Daha sonra yazılmış kitaplar, «Evet» derler. Ama böyle bir olay sonradan nasıl anımsanabilir. Kendi dışındaki bir şeyle nasıl açıklanabilir. Bu tür bir gizemi, sadece inanmayan değil, inanan da anımsayamaz. İnanan belki Tanrı'ya varmış olduğunu düşünür ama, düşünür düşünmez, artık bu tarih olur, zamanın kurallarına boyun eğmeye başlar.

Az sonra halının üstünde kartondan bir yılan belirdi, bir de sallanan tahta bir beşik. Godbole, kolunda al ipekten bir mendille beşiğe yaklaştı. Mendil Tanrı'ydı, değildi de; Tanrı şekli mihrabın kargaşasında belli belirsiz duruyordu. Sadece bir mendildi bu. Yeni doğmuş bir çocuk biçiminde katlanmıştı. Profesör mendili elinde hoplatarak Raca'ya verdi; o da büyük bir çabayla, «Bu çocuğa Şri Krişna adını veriyorum,» diyerek mendili beşiğe koydu. Gözlerinden yaşlar akıyordu, çünkü Tanrı'nın kurtuluşunu görmüştü. Çok zayıf ve halsiz olduğundan, eskiden olduğu gibi ipek bebeği halkına gösteremedi; sonra da sarayın daha az kutsal sayılan bir yerine götürüldü. Orada, bir dış merdivenle Batı bilimine açılan bir odada Dr. Aziz onu bekliyordu. Türbeye kadar yanında gelen Hindu doktor kısaca hastalığını anlattı. Dinsel etki azalınca hasta huysuzlanmaya başlamıştı. Dinamoyu çalıştıran bir buhar makinesi, sinirini bozuyordu. Bu makinenin evinde ne işi olduğunu sordu. Araştıracaklarını söyleyip yatıştırıcı bir ilaç verdiler.

Kutsal geçitlerde neşe yatışmış, tatlı bir sevince dönüşmüştü. Şimdi çeşitli oyunlar oynayarak onu eğlendirmek, sütçü kızlarla gönlünü etmek gerekiyordu. Bu işte tereyağının çok önemli bir görevi vardı. Beşik ortadan kalkınca devletin ileri gelenleri kendi halinde bir eğlence için bir araya geldiler. Sarıklarını çıkardılar. Biri, alına bir kalıp tereyağı koydu; tereyağının burnundan kayıp ağzına girmesini beklemeye başladı. Tereyağ kalıbı eriyip de ağzına girmeden, bir başkası arkasına sokulup kayan yağı kaptığı gibi ağzına attı ve yuttu. Hepsi taşkınlıkla güldüler. Kutsal ruhun kendileri gibi şakacı olmalından pek hoşlanmışlardı. «Tanrı sevgidir!» Gökyüzünde de keyif ve eğlence vardır. Tanrı kendi kendisiyle de şakalaşabilir; kendi altından iskemlesini çekebilir, kendi sarığını tutuşturabilir, yıkanırken kendi gömleğini çalabilir. İnceliğe feda etmek suretiyle, bu tapınma Hıristiyanlığın kaçındığı bir şeyi kendine mal etmişti: Sevinçti bu... Hem madde hem de ruh kurtulmalıydı. Şaka kabullenilmese çevre bütünleşemezdi. Yağı yuttuktan sonra başka bir oyuna başladılar. Bu oyunda incelik de vardı.

Şri Krişna bir çocuğa benzetilerek oynanıyordu bu oyun. Kırmızılı sarılı bir top havaya

fırlatılıyor, kim tutarsa bir çocuk seçerek kollarıyla çocuğu havaya kaldırıyor; halk çocuğu okşasın diye çocuğu dolaştırıyordu. Hepsi de bu güzel çocuğu okşayıp güzel sözcükler mırıldanıyorlardı. Sonra çocuk anasının babasının yanına götürülüyor, top gene fırlatılıyor, bu kez de başka bir çocuk bir an için dünyanın ortak arzusu, haline geliyordu. Böylece, Tanrı sütunların arasında oraya buraya fırlatılıp duruyordu; talihle, talih oyunuyla oynayarak zavallı ölümlüleri kendi ölümsüzlüğüyle aydınlatıyordu Yüce Tanrı... Bıkma huyları olmadığı için bu oyunu birkaç kez tekrarladıktan sonra, birkaç değnek alıp birbirine vurdular, tıkırdattılar, sanki Pandava Savaşları'na vuruyorlarmış gibi indirdiler değnekleri; sonra da bir ağ içinde, kırmızı boylarla boyanmış, incirlerle bezenmiş kocaman bir toprak testiye tavana astılar. İşte en yüce oyun şimdi başlıyordu. Havaya sıçrayarak değneklerle testiye vurdular. Testi çatlayıp kırıldı; yağlı pirinçle süt yüzlerine döküldü. Yediler; sütle pirinci birbirlerinin yüzlerine bulaştırdılar, halıya dökülenleri yemek için birbirlerinin bacaklarının arasına daldılar. Bu kutsal, lapa oraya buraya dağıldı. Sonunda bir kenara çekilmiş olan okul çocukları, kendi paylarını toplamak için ortaya fırladılar. Koridor ve avlularda kargaşa vardı. Derken sinekler de uyandılar; ganimetten kendi paylarına düşeni aramaya başladılar. Armağanın niteliği kavgayı önlüyordu; çünkü bu yiyeceği bir başkasına sunan kişi Tanrı'yı taklit ettiğinden sevap işlemiş sayılırdı. Bu 'taklitler' saatler saati böylece sürüp gitti. Her insanda, o insanın başka zaman duyamayacağı coşkular, her insanda, o insanın kendi çapına göre değerlendirdiği duygular yaratıyordu. Olanların kesin bir şekli yoktu. Dünyaya gelenin, gümüş bir bebek mi, kilden yapılma bir köy mü, ipek bir mendil mi, görünmeyen bir ruh mu, yoksa Tanrı katında alınmış bir karar mı olduğu pek belli değildi. Belki bunların tümü dünyaya gelmişti! Belki de hiçbiri! Belki doğum bir benzetiydi sadece. Ama bu gene de dini takvimin en önemli olayıydı. Garip düşünceler atardı ortaya. Profesör Godbole'un ruhsal yaşamı yağ ve toz içinde bir kez daha canlanmıştı. Mrs. Moore'u gitgide artan bir belirginlikle bir kez daha görmüştü. Profesör Brahman, kadın ise Hıristiyandı ama, bunun bir önemi yoktu; gördüğü şeyler belki de sadece belleğin bir oyunuydu, belki de bir telepatiydi, hiçbir önemi yoktu. Kendisini Tanrının yerine koyup kadını sevmesi, sonra kendisini kadının yerine koyup Tanrı'ya, «Gel,» demesi hem görevi hem de arzusuuydu. Bütün yapabileceği bu kadardı. Ne kadar yetersizdi bu! Elinden gelenin pek az bir şey olduğunu biliyordu. «Yaşlı bir İngiliz kadın ve ufacık, minicik bir sinek,» diye düşündü. Tapmaktan çıkıp ıslak, yağışlı, kurşuni sabaha daldı. «Pek fazla sayılmaz bu, ama gene de kendimden öte.»

XXXIV

Dr. Aziz saraydan aynı anda çıktı. Kasabanın ana caddesinin ucunda güzel bir bahçe içindeki evine dönerken, önünde, yağmurun altında ağır aksak, seke seke giden yaşlı patronunu gördü. «Merhaba» diye seslendi. Yersiz bir sözdü bu, çünkü adam elleriyle yuvarlaklar çizerek rahatsız edilmek istemediğini belirtmişti. Aziz, «özür dilerim,» diye ekledi; bu laf yerinde bir laftı, çünkü Godbole, başını bedeninden ayırmışçasına büktü ve düşünceleriyle hiçbir ilgisi olmayan, güçlkle çıkan bir sesle, «Avrupa Konukevi'ne gelmiş olacak herhalde,» dedi.

«Öyle mi? Ne zamandan beri?»

Ama vakit kesin bir şeydi. Kolunu daha belirsiz bir biçimde sallayarak gözden kayboldu. Aziz 'gelen'in kim olduğunu biliyordu. Fielding'ti. Ama düşünmek istemedi, onun gelişini yaşamını altüst edecekti. Sel, gelişini önler diye ümitlenmişti. Bu havada insanın Deora'dan buraya gelmesi olanaksızdı. Fielding'in ziyareti resmi bir ziyaretti. İç bölgelerdeki okulların İngilizce eğitimi konusunda ne durumda olduklarını öğrenmek için Orta Hindistan'da bir inceleme gezisine gönderilmişti. Fielding evlenmişti. Miss Quested konusunda beklenileni yapmıştı. Aziz bundan böyle onu görmek istemiyordu..

«Ey gidi koca Godbole,» diye düşünüp gülümsedi. Dinden yana biç de meraklı değildi. Bu yıllık törenin anlamını bir türlü kavrayamıyordu. Onun aracılığıyla Mau'ya gelmiş ve onun yardımıyla kalmıştı. O olmasa, Çandapur'dakilere hiç benzemeyen güçlükleri, acıları kavrayamazdı. Buradaki pürüz, Brahmanlar'la Brahman olmayanlar arasındaydı; Müslümanlar'la İngilizler'in adı bile yoktu ortada; bazen günler geçer, onlardan söz edilmezdi. Godbole Brahman olduğu için, dalavere uğruna Aziz de Brahman oluvermişti. Sık sık birlikte bu işe gülerlerdi. Hindistan topraklarında çukurların yarıklarının sonu gelmez; uzaktan onca sağlam ve eksiksiz görünen Hindu inancı, bölümlere, parçalara ayrılmıştır; bu bölümler ayrılıp sonra gene birleşirler; hangi yönden bakılır, ya da yaklaşırsa o yöne göre ad değiştirirler. Yıllarca en iyi öğretmenlerle çalış, öğren, kafanı kaldırıp çevrene baktığın an hiçbir şey öğrendiklerini tutmaz, İlk başladığı gün Aziz, «hiçbir şeyi inceleyip öğreniyor değilim, saygı duyuyorum,» demiş, çok iyi bir etki yapmıştı. Artık ona karşı duyulan kuşku azalmıştı. Sözde bir Hindu doktorun yanında çalışıyordu ama, aslında sarayın baş doktoruydu. Aşı türünden Batı âdetlerinden vazgeçmesi gerekmişti ama, Çandapur'da bile

mesleği bir oyundan farksızdı, — ameliyat masası çevresinde kurulmuş bir oyun; şimdi burada, bu dağ başında da alışkanlıklarını bir köşeye bırakmıştı; küçük hastanesini üstünkörü işletiyor, gerekmedikçe boş yere korku ve telaş yaratmıyordu.

İngilizler'den kaçma arzusu yersiz değildi. Onu sürekli bir biçimde korkutmuşlardı. Korkuya karşı iki tür tepki vardır: Topluma karşı gelip haykırmak, ya da, dağ başına, efendinin pek uğramadığı bir yere çekilmek. Eski avukat dostları İngiliz Hindistanı'nda kalıp ayaklanmaya katılmasını istiyorlardı; Fielding'in ihaneti olmasa bu isteklerinde başarılı bile olacaktı. Mahkemeden sonra kendi için düzenlenen törene Cyril katılmayınca aralarına bir soğukluk girmişti. Sonradan kızın avukatlığını yapmaya kalkışması bunu artırmıştı: bir de Venedik'ten gelen kartlar vardı, Fielding öyle soğuk öyle yabancı bir anlatım kullanmıştı ki Aziz'in dostları bile bu işte bir gariplik olduğunu sezmişlerdi. Bir süre ses çıkmamış, sonra Hampstead'den beklenen mektup gelmişti. Mektup geldiğinde Mahmut Ali yanındaydı. «Seni şaşırtacak bir haber. Tanıdığın biriyle evlenmek üzereyim...» Üst tarafını okumamıştı. «İşte haber geldi, benim yerime sen cevap ver» diyerek mektubu Mahmut Ali'ye fırlatmıştı. Daha sonra gelen mektupları da hiç açmadan yok etmişti. Budalaca bir deneyimin sonucuydu bu. Gerçi Fielding'in kendisi için özverilerde bulunduğunu düşünmüyor değildi ama, bu düşüncesi İngilizler'e duyduğu nefretle iç içe girmişti. Yağmurun altında hiç kıpırdamadan öylece durup, «Ne de olsa bir Hintli'yim ben,» diye düşündü.

Yaşam iyiydi, iklim uygundu, çocuklar bütün yıl yanında kalabiliyordu; ikinci kez evlenmişti —tam bir evlilik değildi bu. ama öyleymiş gibi düşünmek hoşuna gidiyordu— Farsça okuyordu, şiir yazıyordu, atı da vardı, Hindular'ın gözünden kaçırabilirse, arada bir eline 'şikâr'da geçiyordu. Şiirleri hep aynı konudaydı; Doğu kadını. Şiirlerin özü, 'Kaç göç kalkmalı yoksa asla özgür olamayız' görüşüydü. Bir de işi fazla hayale dökerek, erkekler de kadınlar gibi Plassy'de çarpışmış olsaydı Hindistan asla istila edilmezdi diye tutturdu — bunun nasıl sağlanabileceğini açıklamıyordu, çünkü ne de olsa şiirdi yazdığı. Bülbüller güller hâlâ sürüp gidiyordu; İslâm'ın yenilgisi karşısında duyulan üzüntü kanına işlemişti; çağdaş anlamlar çıkaramıyordu. Mantıksız şiirlerdi,— tıpkı yazarı gibi. Ama gene de yeni bir yol tutmuştu şiirleri! Yeni evler, yuvalar olmadan bir anavatan olamazdı. Bir şiirinde — garip ama, Godbole'un beğendiği tek şiirdi— umursamadığı anavatanı bir yana bırakmış evrensel anlamlara uğraşır olmuştu. «A bak bu nefis oğlum, bak bu başka, çok güzel. Başka uluslar yerinde sayarken Hindistan oraya varacak işte. Bu şiiri Hindu diline çevirebilir miyim acaba? Hatta Sanskritçe'ye bile çevrilebilir; öyle aydınlatıcı ki... Tabii öbür şiirlerin de güzel!» Saf saf gülümseyerek sözünü sürdürdü: «Geçen gün Albay Maggs geldiğinde Raca hazretleri seninle övündüğümüzü söylüyordu.»

Albay Maggs o yörenin Siyasal Araştırma Memuru ve Aziz'in düşmanıydı. Mahkemeden

beri Ceza Araştırma Bürosu Aziz'i gözden ayırmaz olmuştu. Aleyhinde bir kanıt yoktu ama, başlarından üzücü bir olay geçmiş olan bütün Hintliler'e dikkat edilmeliydi. Böylece Miss Quested'in yanlışlığı yüzünden Aziz ömrü boyunca göz hapsinde tutuldu. Albay Maggs kuşkulu bir kişinin Mau'ya geleceğini duyarak kaygılanmış, saygınlığını bozan bu Müslüman doktoru yanına yaklaştıran Raca'yla alay etmişti. Birkaç yıl önce olsaydı Raca bu davranışa gerekli anlamı verebilirdi; çünkü Siyasal Araştırma memuru ürküten bir adamdı; hükümetin altını üstüne getirir, otomobil, kaplan avcısı isterim diye tutturur, konukevinin görünümünü bozan ağaçları kestirir, inekleri sağdırır ve hükümet işlerine burnunu sokardı. Ama yüksek makamlarda izlenen politika az çok değişmişti. Artık böyle yerel gök gürültülerine yer verilmiyordu, toplumum küçük devletleri de işi sezmiş, durumu karşılıklı gözden geçirincede çok elverişli sonuçlara varmıştı. Albay Maggs'ın dayanıklılık ve dayanıksızlık derecesini ölçmek Mau'da pek sevilen bir oyun olmuştu, bütün Devlet daireleri bu oyunu Albay Maggs'a oynuyorlardı. Örneğin Dr. Aziz'in atanmasına anlayış göstermesi gerekmişti. Raca anlamazlıktan gelmiş, Hindular'ın, valinin aydınlatıcı emirleri sayesinde, artık eskisi kadar tutucu olmadıklarını söylemiş, kendisinin de zamana ayak uydurma zorunda olduğunu açıklamıştı.

Evet, şimdiye kadar her şey yolunda gitmişti, ama şu anda kentin geri kalan bölümü keyfe, eğlenceye dalmışken, kendisinin başka bir derdi vardı. Evde bir mektup bekliyordu onu. Fielding gece gitmişti, bundan kuşku yoktu, Godbole'un bunu bildiğinden de kuşku yoktu, çünkü mektup ona yazılmıştı; o da göndermeden önce nasıl olsa bir kez okumuştur. Kenarına da şöyle yazmıştı: «Ne güzel bir haber değil mi bu, ama ne yazık ki dini görevlerim herhangi bir davranışta bulunmama engel oluyor.» Fielding mektubunda (Miss Derek'in bundan önce kaldığı devlet olan) Budkul'u incelediğini, Deora'da boğulmasına ramak kaldığını, kararlaştırılan programa göre Mau'ya geldiğini, burada iki gün kalmayı düşündüğünü, eski dostunun eğitim konusunda yaptığı yenilikleri incelemek istediğini yazıyordu. Yalnız değildi. Karısı ve kansının kardeşi de yanındaydı. Mektup sonunda konukevinden gelen bütün öbür mektuplara benzemişti. Bir şey istiyordu. Yumurta yoktu. Cibinnikler yırtılmıştı. Raca Hazretleri'ni ne zaman ziyaret etmeleri gerekiyordu. Fener alayı yapılacağı doğru muydu? Doğruysa onlar da seyretmek istiyorlardı. İşlerine engel olmak istemiyorlardı ama, acaba balkonda durup ya da bir sandalla çıkıp seyredebilirler miydi?... Aziz mektubu yırttı. Miss Ousted'e yerel yaşamı göstermekten çoktan bıkmıştı. Hain, alçak, kötü insanlar! Kötü insanlar! Güç olacaktı ama, onları atlatabileceğini düşünüyordu. Birkaç gün Mau'da kalacakları kesindi. Aşağı yörelerde sel daha da kötü bir durumdaydı; Asirgâh tren istasyonu yönünde göllerin soluk kurşuni yüzeyleri görülüyordu.

XXXV

Aziz Mau'yu daha keşfetmeden önce başka bir Müslüman oraya çekilmiş, —bir peygambermiş bu. Anası ona, «Tutukluları kurtar,» demiş, o da kılıcını çekip kaleye çıkmış. Kapıyı açmış; tutuklular dışarıya akın edip eski işlerinin başına dönmüşler, ama polis öyle sinirlenmiş ki, hemen genç adamın kafasını kesmiş. Adam başının kesik olmasına aldırmazca kaleyle kenti ayıran kayalığı aşmış, yol boyunca bir yığın polisi öldüre öldüre ilerleyerek annesinin sözünü yerine getirmiş ve kadının kapısının önüne yığılmış. İşte böylece bugün bu adamın adına iki türbe vardır: Biri yukarıda, adamın başının türbesi, öbürü ise, aşağıda bedeninin türbesidir. O yörede yaşayan üç beş Müslüman, hatta Hindular bile bu türbeleri kutsal sayarlar. «Tanrıdan başka tanrı yoktur.» Bu tür bir vaaz Mau'da insan dimağına girince eriyip yiter. Haçlarda, üniversitelerde yeri vardır bu emrin, derebeylikte, çiftçilikte yeri yoktur. Aziz, buraya gelip de İslam dininin bile puta ve tapınmaya karşı olduğunu görünce isyan etti. Cihangir gibi o da burayı düzeltmek, saf ve temiz kılmak istedi. Ne de olsa Aziz tutukluları kurtarmış, serbest bırakmıştı, sonra kendi de hapiste yatmıştı. Beden türbesi kendi bahçesindeydi; her hafta çiçek ve fenerlerden bir yığın oluşuyordu. Aziz bunları görünce kendi çiçeklerini anımsıyordu. Baş türbesi çocuklar için güzel bir gezi yeri idi. Büyük törenin ertesi günü izinliydi. Çocukları çağırırdı. Cemil'in elini tuttu, Ahmet'le Kerim önden koştu, bir yandan da başsız beden aşağı inerken acaba ne biçimdeydi, acaba görsek korkar mıydık diye konuşuyorlardı. Bu tür boşanlarla büyümelerini istemiyordu; bu yüzden çocukları azarladı; onlar da «Evet baba, peki,» dediler; çünkü iyi yetiştirilmiş çocuklardı. Ama kendi gibi onlar da öğüde kulak asmıyordu. Nezaket gereğince biraz sustuktan sonra kişiliklerine uyarak gene aynı konuşmaları sürdürdüler.

Bayırın tepesinde, üç beş çalı ve bodur ağaç arasında, ince uzun, sekiz kenarlı bir yapı vardı. Bu, baş türbesiydi. Damı yoktu, daha çok bir tahta perdeyi andırıyordu. İçinde basık bir kubbe, bunun içinde de, demir bir parmaklık ardında, patiskaya sarılı, küt, yassı bir mezar taşı vardı. Tahtaperdenin iç köşeleri an kovanlarıyla bezenmişti; arada bir, bir kanat, ya da uçan hayvan artıkları ufak bir sağanak halinde boşanıyor, ıslak yeri yağmurla sırıyorlardı.

Muhammed Latiften arının karakterini öğrenmiş olan Ahmet, «Bunlar bizim gibi içi temizlere ilişmezler» diyerek içeri daldı. Kızkardeşi daha dikkatliydi. Türbeden sonra camiye gittiler. Cami de boyu, biçimi bakımından ızgaraya benziyordu; Çandapur'daki eğriler yerine

burada dümdüz sıvalı bir hat vardı. İki yanına sözde minare diye birer çıkıntı yapılmıştı. Bu garip ufacık yapı dik bile duramıyordu. Üstünde durduğu kaya bayır aşağı kayıyor gibiydi. Camiyle türbe Arabistan'ın çığlık ve başkaldırısının garip bir sonucuydu.

Artık ıssız bir yer olan eski kaleyi dolaştılar; farklı görünümelerini hayranlıkla seyrettiler. Görünümü çok güzel buldular, — gök kurşuni ve siyahtı, toprak çukurlar dolusu yağmurla, yapışkan çamurla sıvanmıştı. Tatlı bir muson esiyordu —üç yıldan beri görülen en güzel rüzgâr. Sarnıçlar dolmuştu. Irmağa doğru, (Fielding'lerin Deora'dan kaçtıkları yolda) taşkın bol olmuş, posta ipe çekilmişti. Ormandaki su yolunun yarığı buradan görülebiliyordu, elmas madenini gösteren kaya ıslak ıslak parlıyordu.

Tam altlarında Raca'nın karısının evi vardı, seller yüzünden ortada kalmıştı; kaç göçe pek kulak asmayan Hanımefendi Hazretleri bahçede nedimeleriyle kürek çekiyor, maymunlara sarisini sallıyordu. Ama aşağıya bakmamak gerekiyordu — hatta Avrupa Konukevine de bakmamalıydı. Konukevinin ardında, küçük alevleri andıran beyaz tapınaklarla bezeli koyu yeşil bir dağ dizisi uzanıyordu. Sade o yönde iki yüzden fazla ilah vardı; bunlar birbirlerine konuk giderlerdi; hepsinin bol ineği olduğu gibi, aynı zamanda fındık yaprağı endüstrisi ve Asirgâh otobüslerinde bol miktarda hisseleri de vardı. Bunların çoğu şu anda saraydaydılar, tatlı tatlı eğleniyorlardı. Çok kocaman ve çok gururlu olduklarından yolculuk yapamayanlar kendi yerlerine birer simge göndermişlerdi. Hava din ve yağmurla tika basa doluydu. Ahmet'le Kerim, beyaz gömlekleri uçuşarak sevinç çığlıkları ata ata koşuşuyorlardı kalede. Çok geçmeden boş gözlerle eski bir bronz topa bakan bir dizi tutukluya rastladılar. «Hanginiz bağışlanacaksınız» diye sordular. Bu gece Baş Tanrı'nın geçit töreni vardı; Tanrı bu geçit töreninde, bütün devlet erkânıyla birlikte saraydan çıkacak, kentteki hapishanenin önünden geçecekti. Böylece gerçek uygarlığımızı bulandırırken bir tutuklu serbest bırakılacaktı. Tanrı sonra, Konukevinin bahçesine kadar uzanan Mau sarnıcına gidecekti; orada da son ya da ek bir kutsal eylem oluşacaktı; bundan sonra da Tanrı yeniden uykusuna dalacaktı. Müslüman olduklarından Aziz ve ailesi bunu pek kavrayamıyorlardı ama, hapishaneyi ziyaret etmek artık bir adet haline gelmişti; herkes bilirdi bunu. Tutuldular, gözleri yerde gülümser, ileri gelenlere kurtulma umutlarından söz açar; onlara fikir danışıyorlardı. Bacaklarındaki zincir bir yana onlar da öbür insanlara benzerlerdi. Daha yargılanmamış olan beş kişi af beklemiyordu ama bütün hüküm giymiş olanlar umut doluydu. Düşüncelerinde Tanrı ile Raca'yı birbirlerinden ayırt edemiyorlardı; her ikisi de onların çok üstündeydi. Gardiyan daha okumuş bir adam olduğundan Raca hazretlerinin sağlığını sordu.

Doktor, «İyiye doğru gidiyor,» diye karşılık verdi. Oysa Raca ölmüştü. Bütün gece süren tören gücünü tüketmişti. Tören yarıda kalmasın diye Raca'nın ölümü saklanmıştı. Hindu

doktor, özel yazman, bir de güvenilir bir uşak ölünün yanında kalmışlardı. Aziz kalabalığın arasına karışıp halkı aldatmak görevini üstlenmişti. Raca'yı çok severdi. Ondan sonra yerini alacak olanın yanında pek ilerleme şansı yoktu ama şimdilik kafasını böyle sorunlarla dolduramazdı, çünkü yaratılmasına yardım ettiği duygularla düşlerin etkisinden kurtulamamıştı henüz.

Çocuklar koşuşmayı sürdürüyor. Muhammed Latifin yatağına koymak için bir kurbağa arıyorlardı. Kendi bahçelerinde yüzlerce kurbağa vardı ama, ille de kalede bir kurbağa yakalamak istiyorlardı. Aşağıda iki şapka gördüklerini haber verdiler. Fielding'le kayınbiraderi, yolculuktan sonra dinleneceklerine Aziz'in türbesine çıkan yamacı tırmanıyorlardı:

Kerim sordu: «Taş atalım mı?»

«Pan'larına cam tozu katalım mı?»

«Ahmet buraya gel, öyle saçmalıklar yapma.» Büyük oğluna tokat atmak için elini kaldırdı ama tokadı atacağı yerde elini öptüdü. Oğullarının şu anda yanında olması, onların kendisini sevdiklerini, yürekli olduklarını bilmek çok güzel bir duyguydu, İngilizler'in Devlet konuğu olduklarını, onun için zehirlenmemeleri gerektiğini, hatta her zaman olduğu gibi, sözlerinin nezaket ve içtenlikle dinlenmesi gerektiğini söyledi.

Konuklar sekiz köşeli türbeye girdiler ama arılar peşlerini bırakmadığı için hemen çıktılar. Başlarına vura vura oraya buraya koşuştular; çocuklar keyiflerinden çığlık çığlığa alay ediyorlardı ve birden, sanki gökten bir tıpa açılmış gibi, bir sağanak boşanıverdi. Aziz eski dostunu selamlamak niyetinde değildi ama bu olay onu çok keyiflendirmiş, yumuşatmıştı. Kendini dinç ve güçlü hissediyordu.

«Merhaba, bir sıkıntınız mı var?» diye seslendi.

Kayınbirader bağırdı, arılardan biri sokmuştu.

«Bir su birikintisine yatınız, dolu burada zaten. Bana yaklaşmayın... ben idare edemem onları, Devlet arıları bunlar; Raca hazretlerine şikâyet edin onları» gerçekte tehlike yoktu, çünkü yağmur artıyordu. Arı sürüsü tekrar türbeye döndü. Aziz yabancıya yaklaştı, bileğinden birkaç iğne çıkardı: «Haydi, kendinize geliniz, erkekçe hareket ediniz.»

Fielding dostça olmayan bir sesle, «Bunca zamandır nasılsın Aziz? Buraya yerleştiğini duydum,» dedi. «Birkaç arı sokması önemli sayılmaz herhalde.»

«Sayılmaz. Konukevine bir merhem gönderirim. Oraya yerleştiğinizi duydum.»

Fielding hemen temel konuya varmaya çalışarak, «Ne diye mektuplarıma cevap vermedin?» diye sordu, ama varamadı, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur engel olmuştu. Bu yerin acemisi olan arkadaşı, yağmur şapkasını tıkırdatırken arılar yeniden saldırıyor sanıp bağırdı. Fielding adamın maskaralığına son verip, «Arabamıza kestirme bir yol var mı. buradan?» diye sordu. «Yürümekten caymalıyız. Hava berbat.»

«Var. Şuradan.»

«Sen gelmiyor musun?»

Aziz gülünç bir selam verdi; bütün Hintliler gibi ufak tefek küstahlıkta çok becerikliydi; davranışı «Titrerim, itaat ederim,» diyordu, Fielding'in gözünden kaçmamıştı. Eğri büğrü bir patikadan yola indiler — iki adam önden gidiyordu, (erkek değil de daha çocuk sayılan) kayınbirader, sızlayan kolu yüzünden bitkin bir halde arkadan geliyordu; en arkada da gürültü ve münasebetsiz Hintli çocuklar —altısı da sıırılsıklamdı.

«Nasılsın Aziz?»

«Sağlığım her zamanki gibi.»

«Buradaki hayatından memnun musun?»

«Sen seninkinden memnun musun?»

Fielding eski dostluklarını yeniden bulma çabasını bir yana bırakıp daha resmileşerek sordu, «Konukevine kim bakıyor?» Daha yaşlı olduğu için daha sertti.

«Raca Hazretlerinin özel kâtibi.»

«Nerededir kendisi?»

«Bilmiyorum.»

«Çünkü geldiğimizden beri bir tek kişi bile yanımıza gelmedi.»

«Doğru mu?»

«Daha önce Durbar'a yazmış, gelmemizde bir sakınca var mı diye sormuştum. Yok diye cevap geldi, yolculuğumu ona göre ayarladım; ama Konukevi uşakları anlaşılın kesin talimat

almamışlar. yumurta bulamıyoruz, sonra karım kayığa binmek istiyor.»

«İki kayık var.»

«Doğru, ama kürek yok.»

«Albay Maggs son geldiğinde kırmıştı.»

«Dördünü de mi?»

«Çok güçlü bir adamdır.»

«Hava açılırsa, bu akşam sizin fener alayınızı sudan izlemek istiyoruz. Godbole'a yazmıştım ama o da aldırmadı, ölümler dünyası gibi bir yer.»

«Belki de, bahsettiğiniz vekil mektubunuzu almamıştır.»

«İngilizler'in töreni izlemede bir sakınca var mı?»

«Ben buradaki din hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Zaten kendim izlemeyi aklımdan bile geçirmezdim.»

«Mudkul ve Deora'da bambaşka karşılandık. Deora'da görülmemiş derecede naziktiler, hem Mihrace hem eşi her şeyi görelim diye ellerinden geleni yaptılar.»

«Ayrılmamalıydınız oradan.»

«Atla Ralph» Arabaya varmışlardı.

«Atlayın Mr. Quested. Mr. Fielding.»

«Mr. Quested de kim oluyor?»

«Ünlü adı yanlış mı söyledim? Eşinizin kardeşi değil mi?»

«Tanrı aşkına, kiminle evlendim sanıyorsun?»

Çocuk kızarak, «Ben_sadece Ralph Moore'um» dedi ve tam o anda bir sağanak daha boşaldı, ayaklarının dibinden bir sis yükseldi. Aziz gerilemeye çalıştı ama artık çok geçti.

«Quested? Quested? Karımın Mr. Moore'un kızı. olduğunu bilmiyor muydun?»

«Aziz titredi, rengi morardı, kurşunlaştı, bu haberden tiksinimişti. Moore adını duymak isyan ettirmişti onu.

«Belki o garip tavır ve hareketinin nedeni budur.»

«Özür dilerim tavır ve hareketimin nesi yar?»

«Mahmut Ali'ye yazdırdığın o korkunç mektup.» ,

«Bence çok yersiz bir konuşma bu.»

Fielding «Böyle bir yanlışlığı nasıl yaptın?» dedi, eskisinden daha dostça ama acı ve alaylı bir tavır takınmıştı. «İnanılmayacak bir şey, sana kaç kez yazdım, karımdan kendi adıyla bahsettim Miss Quested! Ne garip düşünce!» Adamın gülümseyişinden Aziz, Stella'nın güzel olduğunu tahmin etti. Miss Quested, en iyi dostumuz bizim, bizi o tanıştırdı, ama... ne acayip fikir Aziz, bu anlaşmazlığı daha sonra görüşmeliyiz. Belki de Mahmut Ali'nin bir şeytanlığı bu. Miss Moore'la evlendiğimi çok iyi biliyor. Bana yazdığı küstah mektubunda karıma 'Heaslop'un kız kardeşi' diyordu.

Bu da Aziz'in içinde bir öfke yarattı, «Öyle tabii, işte Heaslop'un erkek kardeşi, senin kayınbiraderin, ben gidiyorum, güle güle.» Utanç, öfkeye dönüşmüş, gururu ayaklanmıştı. «Kiminle evlendiğinin bence ne önemi var? Bütün istediğim, Mau'da beni rahat bırakman. İstemiyorum seni, özel yaşamımda hiçbirinizi istemiyorum. son nefesimde de bunu söyleyeceğim. Evet, evet, aptalca bir hata işledim, nefret et benden, soğu benden. Düşmanımla evlendiğini sanmıştım. Mektubunu okumadım bile. Mahmut Ali aldattı beni. Paramı çaldın sanıyordum; ama... —ellerini kavuşturdu, çocukları çevresini kuşattı— zaten çalmış sayılırsın. Mahmut Ali'yi bütün yaptıklarından dolayı bağışlarım, çünkü beni severdi.» Yağmur top atışı gibi patlarken sustu, sonra «Bundan sonra gönlüm sadece kendi ulusuma açıktır,» dedi, başını öteye çevirdi, Cyril çamurun içinde ardından gitti, özür diliyor, biraz gülüyor, tartışıp durumu düzeltmek istiyor, kesin bir mantıkla Heaslop'un erkek kardeşiyle değil kız kardeşiyle evlendiğini anlatıyordu. Günün bu vaktinde ne fark ederdi? Hayatını bir yanılığ üstüne kurmuştu, ama kurmuştu ya. Çocukları anlasın diye Urdu diliyle konuşarak, «Lütfen arkamızdan gelme, kiminle evlenmiş olursan oL Erkek olsun kadın olsun, hiçbir İngilizle dost olmak istemiyorum,» dedi.

Coşkulu ve mutlu, evine döndü. Mrs. Moore'un adı anıldığı zaman huzursuz, sıkıcı bir an yaşanmış, eski anılar canlanmıştı. 'Esmir Esmur...' sanki yardımına gelecekti. Her zaman o kadar iyiydi ki. Doğru dürüst dönüp bakmadığı çocuk da onun oğlu Ralph Moore'du. Stella ve Ralph, her ikisine de şefkat ve sevgiyle davranmaya söz verdiği çocuklar. Stella ise

Cyril'le evlenmişti.

XXXVI

Bu arada saray gümbürtünün arkasını kesmemiştir. Tören bitmiştir ama etkisi devam ediyordu; etkinin amacı, doğumun daha olmadığı sanını vermektir. Yapılana, sağlanana karşı umut sürüyordu, tıpkı cennette olduğu gibi. Gerçi Tanrı doğmuştu, Töreni de —o kadar tekrarlanmıştı ki, gerçek Tanrı doğmuş olamazdı artık— yapılmamıştı. Normal yıllarda bugün öğle saatlerinde Raca'nın özel dairesinde nefis, güzel bir eğlenti yapılırdı. Büyüklü küçüklü çocuklar ve erkeklerden bir topluluk vardı; bunların görevi, Raca'nın karşısında onun inancının çeşitli hareket ve düşüncelerini oyunlarla ifade etmektir. Kurtarıcının dünyaya inip İndra bozgununa vardığı Üç Adım, sonra canavarın ölümü, şemsiye olan dağ ve yemekten önce Tanrı'ya el açıp (gülünç bir hale giren) sadhu... Bütün bunlar Krişna'nın huzurunda danseden sütçü kızlarda ve bu kızların huzurunda danseden Krişna'nın daha görkemli dansında toplanmıştı, o zaman müzik ve müzisyenler döne döne, oyuncuların koyu mavi cübbelerinden çıkıp telli duvaklı taçlarına girer, tümü tek, bütün olurdu. Raca ile konuklar bunun bir oyun olduğunu unutur, oyunculara taparlardı. Bugün böyle bir şey olamazdı, ölüm araya girmişti, ölüm burada, Avrupa'dakinden daha az bir engeldir, kederi daha az yakar, acılığı daha azdır. Tahta iki vâris vardı, olanları sezmişlerdi ama patırtı çıkarmıyorlardı, çünkü Hindular için din yaşayan bir güçtür ve belirli anlarda güzel ve geçici olanı fırlatıp bir yana atar. Eğlence devam ediyordu, acı yaratabilecek her şey içgüdüyle bir yana atılmıştı.

Aziz anlayamıyordu bunu, ne de sıradan bir Hıristiyan anlayabilirdi. Mau'nun birden kuşkudan, kişilikten sıyrılmasına şaşırıyordu. Kendi bir yabancıydı, bu törenlerin dışında kalıyordu, ama bu ibadet bu anda çok hoş, çok sevimliydi; kendisine ve ailesine, yabancı kaldıkları, katılamadıkları için, armağanlar alıyor, nezaket gösteriyorlardı. Bütün gün hiçbir işi yoktu, sadece Konukevine merhem göndermesi gerekiyordu, akşama doğru hatırladı, dispanser kapalı olduğu için evde bir ilaç var mı diye bakındı. Muhammed Latife ait bir ilaç buldu ama ilaç kaynatılırken okunup üflenmiş olduğundan adam vermek istemedi. Aziz de kullandıktan sonra geri getireceğine söz verdi, atla biraz dolaşmak için bir bahane arıyordu.

Saraydan geçerken tören başlamak üzereydi. Kocaman bir kalabalık Devlet Tahtırevanı'nın yükselişini bekliyordu, tahtırevanın gümüşten bir canavar başı biçimindeki baş tarafı kocaman yarı açık bir kapıdan görünüyordu. İrili ufaklı tanrılar tahtırevana biniyorlardı. Aziz gözlerini başka yana çevirdi, ne kadarını görebileceğini bilemiyordu, bu

arada az kaldı Eğitim Bakanı'yla çarpıştıyordu. «Ah, geciktirecektiniz beni.» Hindu olmayan biri değdi mi, bir daha yıkanmak gerektiğini belirtiyordu sözcükler. Bu öfkesiz, coşkusuz söylenmişti. Aziz de «Özür dilerim.» dedi. Öbürü güldü, gene Konukevinde kalanlardan sözett. Fielding'in karısının Miss Quested olmadığını duyunca, «A, hayır, Mr. Heaslop'un kız kardeşiyle evlenmişti. A, tamam, bir yıldır biliyordum bunu» dedi. Gene coşkusuz konuşmuştu. «Ne diye bana söylemediniz? Susmanız beni güç duruma soktu.» Hiçbir zaman kimseye bir şey dediği görülmemiş olan Godbole gene gülümsedi, tatlı tatlı azarlarcasına bir sesle, «Bana sakın kızmayınız,» dedi «Kendi kararımca, ben sizin gerçek dostunuzum, sonra, kutsal bayramım bu benim.» Bu garip adamın huzurunda. Aziz kendini ufacık bir çocuk gibi hissedirdi, beklenmedik bir anda eline oyuncak verilen bir çocuk gibi... Gülümsedi, atını dar bir yola doğrulttu, kalabalık daha da sıklaşmıştı. Çöpçüler Bاندosu yaklaşıyordu. Süzgeçlerini ve uğraşlarının başka simgelerini çalarak görkemli bir ordu gibi doğruca saray kapısına ilerliyorlardı. Tüm müzik kesilmişti, çünkü törende bu an Nefret Edilen ve Dokunulmazların anıydı; temiz olmayan Çöpçüler havalarını çalmadan, Tanrı tapınağından çıkamazdı, onlar kir ve pislik payını yaratıyorlardı, bu pay olmadan ruh kendini belli edemezdi. Bir an için görünüm görkemliydi, Kapılar ardına kadar açılmıştı, bütün saray adamları içeride görünüyordu, tümü yalınayaktı, beyazlar giymişlerdi; önde Tanrı Tak'ı ' duruyordu, sırmalı örtülerle, tavus kuşu tüyleriyle ve al, yuvarlak bayraklarla bezenmişti. Tepelerinde heykelcik ve çiçek yüklüydü. Taşıyanların omuzunda yerden kalkınca, yağmur rüzgârlarının dost güneşi ışıldadı, dünyayı renge boğdu, saray duvarlarındaki sarı kaplan resimleri atarcasına canlanıyorlardı, pembe ve yeşil bulut kümeleri üst göğe doğru bir köprü kurdu. Tahtirevan yola koyuldu... Yol, tahtirevanın ardından giden Devlet filleriyle doluydu, sırtlarındaki tenteli taht, alçakgönüllülük uğruna boştu. Aziz bu tür tapınma şekillerine pek kulak asmıyordu, kendi ibadetiyle hiçbir ilgisi yoktu bunların; biraz bezdi. Bıkkınlık duydu, biraz karamsar oldu, kendini güneye inip de Hindistan'da ne iyi meyve, ne temiz su, akıllı bir söyleşi hatta ne de bir dost bulamayan, cânım imparator Babür'e benzetti.

Yol hemen kentten çıkıyor, yüksek kayalıklara ve ormanlığa varıyordu. Burada dizginleri çekti, koca Mau sarnıcını gözden geçirdi, sarnıç tam altında duruyor, en uzak kıvrımına kadar seçilebiliyordu. Akşam bulutlarını yansıtıyor, bu ölü diyarını kendine denk bir görkeme boğuyordu, sanki yeryüzüyle gökyüzü birbirlerine doğru eğiliyorlardı. Sanki bir zevk ve esrime anında çarpışacaklardı. Tükürdü, gene kötümser olmuştu, her zamankinden daha kötümser olmuştu. Bu pırıl pırıl çevrenin ortasında kara bir nokta yaklaşıyordu: Konukevinin sandalı. İngilizler kürek yerini tutabilecek bir şey bulmuşlar, Hindistan'da kol geziyorlardı. Bu manzara Hindular'ı bulunmaz Hint kumaşı yapmıştı, dönüp sarayın süt beyaz kubbesine bakınca, Hindular'ın putlarını dolaştırmaktan zevk duymalarını diledi, hiç olmazsa kimsenin

özel yaşamına burunlarını sokmuyorlardı. Chandapur'da Miss Quested'in sözde «Hindistan'ı görme» isteği gerçekte, Hindistan'a hükmetme isteğiydi. Ardında anlayış, sevgi yoktu, şu anda içindekiler tahtırevanın suya indirileceği merdivenleri gözlerken, kayıkta neler geçtiğini, resmi konumlarını zedeledikten ne kadar yaklaşabileceklerini tartışıyor olmalıydılar.

At gezintisinden caymadı, çünkü Konukevinde sorguya çekeceği üç beş uşak nasıl olsa bulunurdu; biraz bilgi almak hiç fena olmazdı. Hükümdar mezarlarının bulunduğu, loş, kasvetli burundaki yolu tuttu. Saray gibi, bu mezarlar da ak sıvayla kaplıydı, kendi ışıklarıyla pırıl pırıldılar. Bu pazarlıklar doğmak üzere olan gün ışığının altında şeytanca bir hal almıştı. Burun, koca koca ağaçlarla kaplıydı, yarasalar dalların arasından sıyrılıyor, fısıltıyı andıran sesler çıkarıyor, bir yandan da sarnıcın yüzünü gözlüyorlardı, bütün gün baş aşağı asılı durmuşlardı, susamışlardı. Hintlinin gönlünü rahat ettiren işaretler bir bir göze çarpıyordu; her tarafta kurbağalar vardı; tezekler durmamacasına yanıyordu; tepede bir küme guguk kuşu ötüşüyordu, kanat vura vura parıltının arasında koyup giderken, kanatlı iskeletleri andırıyorlardı. Havada ölüm kokusu vardı, ama hüznü değil; yazgıyla istek bağdaşmış, hatta insanoğlunun yüreği bile bile uysalca boyun eğmişti.

Avrupa Konukevi suyun altmış metre kadar yukarısında ormanın kayalık ve ağaçlıklı bir çıkıntısı üzerine kurulmuştu. Aziz oraya vardığı vakit, su solmuş, mor-kurşuni bir sise bürünmüş, sandal gözden kaybolmuştu. Evin önündeki avluda bir nöbetçi uyuyordu, boş, kimsesiz odalarda ışık yanıyordu. İçi merak ve kötülük dolu, odaları dolaştı. Ödül olarak da piyanonun üstünde iki mektup buldu, hemen alıp okudu. Bunu yapmaktan utanmıyordu.

Doğuda özel yazışmanın kutsallığına kulak asılmaz. Üstelik, bir zamanlar Mr. McBryde kendi mektuplarını okumuş, içindekileri yaymıştı. Mektuplardan biri daha çok ilgi çekici olanı, Heaslop'dan Fielding'e yazılmıştı. Eski dostunun düşünce tarzını açıklıyor, daha da soğutuyordu ondan. Mektubun büyük bir bölümü Ralph Moore'a aitti, anlaşılabilir çocuk iyiden iyiye aptaldı.

«Ne zaman isterseniz kardeşimi bana geri gönderin, bunu yazıyorum çünkü fena halde can sıkıntısı olacağını biliyorum.» Sonra: «Tümüyle aynı görüşteyim kedere kapılmamak gerek, hayat çok kısa, üstelik Hindistan'ın Ezici Hâkimler'iyle aşağı yukarı aynı fikre vardığınız için sevindim. Elden geldiğince sağlayabileceğimiz bütün desteğe ihtiyacımız var. Stella bizim tarafa bir daha geldiğinde sizi de getirir umarım, o zaman bir bekâr olarak elimden geldiğince sizi rahat ettirmeye çalışırım, artık tanışma zamanımız çoktan geldi geçti. Kızkardeşimle evlenmeniz, annemin ölümünden ve benim birtakım sıkıntılarımın hemen sonra geldiği için, az çok sarsılmıştım ve akli başında davranamadım. Artık sizin de dediğiniz gibi, işleri uygun bir düzene koyma vakti geldi. Her iki tarafın da az çok hastası

oldu deyip geçelim. Bir oğlunuz, isminizi devam ettirecek bir evladınız oluşuna çok sevindim. Biriniz bir daha Adela'ya yazdığınız vakit lütfen benden de bir iki satır haber iletin, onunla da helalleşmek isterim. Şu anda İngiliz Hindistanı'nın dışında bulunmak ne büyük nimet. Birbiri ardından bir sürü işler oluyor, hepsi de propaganda sonucu, ama bir türlü ipin ucunun nerede olduğunu bulup çıkaramıyorsunuz. İnsan burada yaşadıkça, her şeyin birbirine bağlı olduğunu daha iyi anlıyor. Bence bunun nedeni, Yahudiler.»

Havuç burunlu oğlandan yana hepsi bu kadardı. Aziz'in akli bir an için su yönünden gelen bulanık seslere takıldı, geçit töreni başlamak üzereydi. İkinci mektup Miss Quested'den Mrs. Fielding'eydi. İçinde bir iki ilginç söz vardı. Mektubun yazarı «Ralph'ın Hindistan'dan, kendisinden daha çok hoşlanacağını» umuyor, bu iş için kendisine para da verdiği anlaşılıyordu. —«Asla ödeyemeyeceğim borç.»— Miss Quested bu. Ülkeye ne gibi bir borcu var sanıyordu? Bu sözden pek hoşlanmamıştı. Ralph'ın sağlığından söz ediliyordu. Hep «Stella ve Ralph,» hatta «Cyril» ve «Ronny» diye yazıyordu —baştan aşağı dostça ve duygusallıkla yazılmıştı, Aziz'in anlayamadığı bir ruh vardı bu mektupta. Ancak kadınları özgür olan bir ülkede mümkün olan bu rahat yazışma türüne imreniyordu. Bu beş kişi de kendi güçlerini karşılamaya çalışıyor, aralarındaki boş yerleri düşmanlarına karşı doldurmaya çabalıyorlardı. Heaslop bile yumuşayıp yaklaşıyordu. İşte İngiltere'nin gücü buradaydı, birden ani tir öfkeyle piyanoya vurdu, tuşlar şişip sıkışmış olduğu için birkaç sese birden vurup garip bir gürültü çıkarmıştı.

«A, a, kim bu?» diye sinirli ama terbiyeli bir ses duyuldu; bu sesi daha önce nerede duymuş olduğunu hatırlayamadı. Bitişik odanın alacakaranlığında bir şey kıpırdadı. Aziz. «Hükümet doktoru, sormak için geldi, çok az İngilizce bilir,» dedi, mektupları cebine koydu, Konukevine her zaman rahatça girebileceğini anlatmak için piyanoya bir daha vurdu.

Ralph Moore aydınlığa, çıktı.

Ne garip bir gençti, uzun boyluydu, vaktinden önce yaşlanmıştı, koca mavi gözleri kaygıyla soluktu, saçları karmakarışık. İmparatorluğun her zaman ihraç ettiği tiplerden değildi. Aziz'in doktor kafası, «Çok yaşlı bir ananın oğlu,» diye düşündü, içindeki şair ise çocuğu oldukça güzel bulmuştu.

«Çok işim olduğu için sabah erken gelemedim. Nasıl bakalım arının soktuğu yerler?» diye tepeden konuşarak sordu.

«Ben, ben, şey, dinleniyordum, daha iyi gelir dediler; biraz zonkluymuş.»

Çocuğun sıkılganlığı ve açıkça belli olan acemiliği, Aziz'in üstünde karışık etkiler

yaratmıştı. Tehdit edencesine konuşarak, «Gelin buraya lütfen izin verin, bir bakayım,» dedi. Yalnızdılar. Callendar nasıl Nureddin'i tehdit etmişse, o da öyle yapabiliyordu.

«Bu sabah demiştiniz ki.»

«En iyi doktorlar bile yanılabilirler. Gelin buraya, lütfen, ışıktaki teşhis koyayım. Fazla vaktim yok.»

«Ayyy... »

«Ne oldu kuzum.?»

«Ellerinizi çok haşın.»

Durdu, ellerine baktı. Bu garip çocuk haklıydı, öfkeyle cevap vermeden önce ellerini arkasına sakladı. «Canım ellerimin ne ilgisi var bu işle? Amma garip laf. Ben uzman bir doktorum, canınızı yakmam.»

«Can acısına aldırmam, canım acımıyor.»

«Canınız acımıyor mu?»

«Acımıyor sayılır.»

Aziz, «Çok güzel bir haber,» diye alay etti.

«Ama haşinlik var.»

Aziz biraz sustuktan sonra, «Size bir ilaç getirdim, ama bu sinirli halinizde nasıl süreceğim de aynı bir dert,» dedi.

«Lütfen bana bırakın ilacı.»

«Olamaz. İlaç hemen dispanserime dönecek.» İlerledi, çocuk bir masanın arkasına saklandı. «İğne yerlerini tedavi etmemi istiyor musunuz, istemiyor musunuz, yoksa bir İngiliz doktoru yeğler misiniz? Asirgâh'da bir doktor var. Asirgâh altmış kilometre uzakta, Ringnod barajı da yıkıldı. Şimdi anladınız mı durumunuzu? Sizin hakkınızda Mr. Fielding'le görüşmem daha iyi olacak; bu hareketiniz dünyanın en büyük saçmalığı.»

Çocuk çaresizlik içinde bakınırken, «Sandalla çıktılar,» dedi.

Aziz çok şaşırmış gibi, «Umanm Mau'ya doğru gitmemişlerdir. Böyle bir gecede halk çok

tutucu olur, kendini kaybeder.» Sanki sözlerini desteklercesine kocaman bir hıçkırığı andıran bir ses duyuldu, koca bir dev dudaklarını aralamış gibi bir ses; geçit töreni Hapishaneye yaklaşıyordu.

Çocuk. «Bize böyle davranmamalısınız,» diye diretti, bu kez de Aziz kendine gelmişti, çünkü çocuğun sesi ürkekti ama hiç de zayıf değildi.

«Nasıl?»

«Dr. Aziz, size bir zararımız dokunmadı bizim.»

«Ha, demek adımı biliyorsunuz. Evet ben Aziz'im. Hayır, tabii sizin sevgili dostunuz Miss Quested'in bana Marabar'da hiçbir zararı dokunmadı.»

Devletin bütün topları birden, Aziz'in son sözcüklerini bastırarak gümbürdedi. Hapishane bahçesinden bir fişek işaret vermişti. Tutuklu serbest bırakılmış, şarkıcıların ayaklarını öpüyordu. Evlerden gül yaprakları serpiyordu, kutsal baharat ve hindistancevizi ortaya dökülmüştü. Yarım andı bu; Tanrı Tapmağını iletmiş şimdi görkemli bir bekleyişle bekliyordu. Kulaktan kulağa karışıp değişerek, kurtuluş haberi Konukevine vardı. Birden silkinip, ön avluya ilerlediler, ani bir parıltı, bir ışıkla, oraya çekilmişlerdi. Kaledeki bronz top durmadan ışıldıyordu, saray ufacık kanatlarını çırpıyordu. Aşağılardaki su, tepeler, yukarıdaki gök daha araya katılmamıştı; hâlâ birazcık ışık ve evrenin şekilsiz yığını içinde çabalayan ufacık bir türkü vardı. Türkü yinelene yinelene duyulabilir oldu, koro türküyü yineliyor, kendi ilahlarının adlarını bile karıştırıyordu.

«Radhakrişna Radhakrişna,

Radhakrişna Radhakrişna,

Krişnaradha Radhakrişna,

Radhakrişna Radhakrişna,» diye söylüyorlardı; gürültüden Konukevindeki bekçi uyandı; demir uçlu mızrağına dayandı.

Aziz, «Artık gitmeliyim, geceniz hayırlı olsun,» dedi, elini uzattı, dost olmadıklarını tamamen unutmuştu, dikkati mağaralardan da daha ırak güzel bir şeyde toplanmıştı. Eli sıkıldı, sonra ne kadar adi, ne kadar kötü hareket ettiğini hatırladı, tatlı bir sesle, «Beni hâlâ haşin buluyor musunuz?» diye sordu.

«Hayır.»

«Nasıl anlayabildin, garip çocuk?»

«Güç değil, her zaman bilebildiğim tek şey bu.»

«Her zaman, bir yabancıнын dostun olup olmadığını anlayabilir misin?»

«Evet.»

«Öyleyse sen de Doğulusun.» Konuşurken elini çekmişti, hafifçe titremişti. Bu kelimeler — bu kelimeleri çemberin tam başında, camideyken Mrs. Moore'a söylenmişti ve ancak bir sürü zahmet ve çileden sonra bu çemberden kurtulabilmişti. İngilizlerle hiçbir zaman dost olmamalı! Cami, mağara, cami, mağara. İşte gene aynı şeye başlıyordu. Merhemi çocuğa verdi. «Bunu al, kullanırken beni hatırlarsın. Geri istemem. Sana bir armağan vermek istedim, ama bütün verebileceğim bu; sen Mrs. Moore'un oğlusun.»

Çocuk kendi kendine «Evet öyle,» diye mırıldandı; Aziz'in dimağının örtülmüş, gizli kalmış, bastırılmış bir parçası sanki kıpırdıyor, üste çıkmaya çalışıyordu.

«Ama aynı zamanda Heaslop'un da kardeşisin ve ne yazık ki, bu iki ulus dost olamaz.»

«Biliyorum. Henüz değil,»

«Annen sana benden söz eder miydi?»

«Evet»

Çocuk, Aziz'in anlayamayacağı bir ses ve hareket değişikliğiyle devam etti. «Mektuplarında, mektuplarında. Sizi çok severdi.»

«Evet, annen hayatta en yakın dostumdu.» Sustu, duyduğu bu derin minnet kendini de şaşırtmıştı. Mrs. Moore'un bu sonsuz iyiliği neye varıyordu? Düşüncenin sınavından geçirilirse, hiçbir şeye. Onun yararına tanıklık yapmamıştı, ne de hapiste ziyaret etmişti, ama genede kalbinin tâ içine varabilmişti, kadına derin bir hayranlık, sevgi duymuştu. «Bu, yağmur rüzgârları vakti, en güzel mevsimimiz,» dedi. Geçit töreninin ışıkları, sanki hareketli bir perdeye işlenmiş gibi sallanıp titreşiyordu. «Yağmurlarımızı görebilmesini ne kadar isterdim. İster genç, ister yaşlı olsun, her varlığın mutlu olduğu andır bu. Gerçi biz anlayamıyoruz, izleyemiyoruz ama, onlar da bu vahşi gürültüleriyle mutlu; sarnıçlar doldu, keyifle oynuyorlar ve işte Hindistan bu. Resmi memurlarla beraber olmasaydın, sana ülkemi gösterirdim, ama olamaz, yapamam. Belki de seni, yarım saatçik suda gezdiririm.»

Çember gene mi başlıyordu? Kalbi öylesine dolmuştu ki artık kaçınmazdı. Karanlıkta usulca çıkmalı Mrs. Moore'un oğluna bu ufacık sevgi ve saygı payını vermeliydi. Küreklerin nerede olduğunu biliyordu —konuklar gezmeye çıkmasın diye saklamıştı— belki öbür kayığa rastlarlar diye öbür çift küreği de yanına aldı; Fielding'ler uzun sıriklarla kürek çekiyorlardı, belki başlarına bir şey gelirdi, rüzgâr sıklaşıyordu.

Suya varır varmaz, rahatladı. Aziz için, bir hareket daima bir başka harekete yönelir, geçit görevini görürdü, çok geçmeden konukseverlik duygusu boşaldı, taştı, Mau'ya denk övgülerde bulunmaya başladı, hatta bu vahşi töreni anladığına kendini inandırmaya çalıştı, törenin ışıklan, gürültüsü, gelenek gereğince karışıp çetinleştikçe, artıyordu. Kürek çekmek gerekmiyordu, taptaze, yeni bir rüzgâr onları diledikleri yöne itiyordu. Dikenler kayığın gövdesini sıyırıyordu, ufacık bir adacığa çarptılar, turna kuşlarını ürküttüler. Ağustos sellerinin garip, geçici hayatı canlarını sıktı, sanki hiç bitmeyecekmiş gibi geldi. Kayık, dümensiz bir teknekti.

Geminin kış tarafına, kollarında yedek kürekle büzülmüş olan konuk, ayrıntı hakkında hiç soru sormuyordu. Çok geçmeden bir şimşek parıltısı görüldü, ardından ufacık bir parıltı daha— sakın, derin gökte ufacık al çizikler. «Raca mıydı bu?» diye sordu.

«Ne, ne demek istiyorsun-?»

«Geri dönün.»

«Ama Raca yok —hiçbir şey—.»

«Geri dönün, ne demek istediğimi anlayacaksınız.»

Sıklaşan rüzgâra karşı kürek çekmek güçtü. Ama gözlerini Konukevinin ufacık ışık noktasına dikip birkaç kürek geri gitti.

«İşte...»

Karanlığın içinde, bir tente altında oturmuş, pırıl pırıl hükümdar giysileriyle bir kral vardı

«Bunun ne olduğunu söyleyemeyeceğim.» diye fısıldadı. «Raca Hazretleri öldü. Hemen dönmemiz iyi olacak.»

Mezarların bulunduğu burundaydılar, ağaçların arasındaki bir ağaçlıktan Raca'nın babasının türbesine bakmışlardı. Bu aydınlatıyordu sorunu. Hindular'ın didine didine, avuç dolusu para harcayıp aslına tıpatıp uydurabildikleri Raca simgesini duymuştu, ama sık sık

gölden geçmiş olmasına karşın, hiç görmemişti. Ancak bir tek noktada görülebilirdi, oraya da Ralph götürmüştü onu. Çarçabuk uzaklaştı, çocuğun konuktan çok rehber olduğunun farkına varmıştı. «Dönelim mi artık?» dedi.

«Tören devam ediyor.»

«Daha yakına gitmemeyi yeğlerim —öyle garip âdetleri vardır ki, belki bir yerini incitirler.»

«Biraz daha yakına.»

Aziz uydu. Duyguları ona çocuğun, Mrs. Moore'un oğlu olduğunu söylüyordu; duyguları olmadan hiçbir şey anlayamazdı. Terane, «Radhakrişna, Radhakrişna Radhakrişna Krişnaradha» diye sürüp gidiyordu, sonra birden değişti ve bu kısacık an içinde, Çandapur'daki mahkemesi sırasında neredeyse kesin olarak duyduğu kurtuluş seslerini duyar gibi oldu.

«Mr. Moore, Raca'nın öldüğünü kimseye söylemeyin. Daha henüz sır sayılıyor, kimseye söylememem gerekir. Bayramın sonuna kadar hayattaymış gibi davranacağız, keder yaratmamak için. Daha yaklaşmak istiyor musunuz?»

«Evet.»

Sandalı meşalelerin ateşinden uzak tutmaya çalışıyordu, burnunu karşı kıyıya doğrulttu. Fişekler, hatta toplar atılıyordu. Birden, beklenmedik bir anda Krişna tahtırevanı yıkık bir duvarın ardından göründü, oymalı, parlak su basamaklarına indi. Her iki yanında şarkıcılar dizi dizi geliyordu, bir de önemli bir kadın, saçlarında çiçekler takılı genç, vahşi bir aziz... Hiçbir niteleme kullanmadan Tanrı'yı övüyordu —Tanrı anlamı buydu. Öbürleri de Tanrı'yı nitelemeden övüyordu, göğün belirtilerinin şu ya da bu parçalarında görüyorlardı O'nu. Kıyıya koştular, ufacık dalgaların arasında durdular, kutsal bir yemek hazırlandı, kendini değerli sayanlar yediler. Yaşlı Godbole rüzgârın altında salınan kayığı görmüştü kollarını salladı—. öfkeyle mi, sevinçle mi, Aziz bir türlü anlayamadı. Yukarıda Mau'nun dünyasal gücü duruyordu —filler, topçular, halk— onların da ta tepesinde koca bir fırtına koptu, ilk önce havanın üst katmanlarındaydı. Rüzgârın dövüşleri, karanlıkla aydınlığı birbirine katıyordu, kuzeyden perde perde yağmur sökün etti, durdu, güneyden sökün etti, aşağılardan yükselmeye başladı, tüm altlarında şarkıcılar çabalıyordu, seslerinde korkudan başka her tür ifade vardı. Tanrıyı atmaya çalışıyorlardı, Tanrı'nın kendini (gerçi Tanrı atılamazdı ya), fırtınaya atmaya çalışıyorlardı. Böylece her yıl, yıllar yılı Tanrı atılırdı, başkaları da atılırdı —Ganpati'nin küçücük şekilleri, on günlük ekin dolu sepetler. Muharremden sonrasının taptaze bitkileri,— ibadetlerini yükledikleri şeyler, eften püften olur

olmaz şeyler, bir geçidin işaretleri... kolay olmayan bir geçit... şu anda olası değil, burada olası değil, ancak erişilemediği vakit anlaşılabilen bir geçit; Tanrı'nın atılması da bu geçidin bir işaretiydi.

Gökül köyü tepesinin üstünde gene göründü. Gümüş şeklin yerini tutacaktı bu, gümüş put, çiçek kargaşasının arasında yerinde kalmıştı, bir başka simge uğruna, gümüş simge feda edilmişti. Bir uşak şekli eline aldı, beyaz ve mavi bayraklarını çekip kopardı. Adam çıplaktı, geniş omuzlu, ince belliydi —Hintli vücudu gene kendini göstermiş zaferine ermişti— onun geleneksel görevi, kurtuluş kapılarını kapatmaktı. Kara sulara girdi, köyü önü sıra itiyordu, ta ki kil bebekler iskemlelerinden kayıp yağmurun altında sürüklenene, Kral Kansa da. Tanrı'nın anasına, babasına erişene dek. Kara, katı, küçük dalgalar hafif hafif kabarıyordu, derken kocaman bir dalga kabardı. İngilizlerin sesi duyuldu, «Dikkat!»

Sandallar çarpışmıştı.

Dört yabancı kollarını açtılar, çırpındılar ve kürekler, sıırıklar diklemesine efsanelerdeki canavarlar gibi suyun üstünde fır dönmeye başladılar, ibadet edenler ya hışımla ya da sevinçle haykırdılar, uşağa doğru ne yapacaklarını bilmez bir halde ilerlediler. Adam bekliyordu onları, güzel esmer yüzü ifadesizdi, tepsinin üstündeki son parçalar erirken, çarptı onlara.

Sarsıntı, belli belirsizdi, ama en yakında olan Stella, düşercesine kocasının kollarına sığındı, sonra öne eğildi, sonra da Aziz'e doğru attı kendini, bu hareketleri sandalı devirdi. İlık, sığ suya daldılar, çırpına çırpına bir gürültü kasırgasına katıldılar. Kürekler, kutsal tepsi, Ronny ve Adela'nın mektupları, hepsi ortaya fırladı, karmakarışık suyun üstünde yüzmeye koyuldu. Toplar atıldı, davullar çalındı, fillerin boruları çalındı ve tümünü bastırarak, yâni sıra bir şimşekle birlikte, gökgürültüsü sükün etti, kubbe üstünde görkemli bir tokmak gibi gümbürdedi.

İşte doruktu bu, daha doğrusu Hindistan'da doruk kavramı benimsendiğince doruktu. Yağmur, herkesi ve her şeyi sıırıksıkla etmeye koyuldu, çok geçmeden tahtirevanın üstündeki sıırmalı örtüyü ve hayli pahalıya mal olmuş yuvarlak bayrakları berbat etti. Meşalelerin bazıları söndü, fişekler yanmadı, şarkı azaldı, tepsi Godbole'a verildi, o da tepsiye yapışmış bir parça çamuru alıp, fazla bir törene girişilmeden, alına sürdü. Olan olmuştu, yabancılar kalkıp kendilerine gelirken, kalabalık kente doğru darmadağınık yola çıktılar. Şekil de geri gitti, ertesi gün, hükümdar türbesine mor ve yeşil perdeler indirildiği vakit, kendi kendine, ama özel bir ölümle bir daha öldü. Şarkı daha da sürdü gitti... dinin kırık dökük kalıntıları. Yetersiz etkisiz, takıntılar... «Tanrı Sevgidir.» Son yirmi dört saatin

olaylarına bakınca insan, nasıl bulutun özünün nerede olduğunu anlayamazsa, duygu ve coşkunun da özünün nerede olduğunu bir türlü kestiremezdi.

XXXVII

Gene dosttular, ama bir daha buluşamayacaklarını da biliyorlardı. Aziz'le Fielding, Mau ormanlarında son gezintilerine çıktılar. Raca resmen ölmüştü. Konukevinin konukları da ertesi sabah, resmi gereklere uyarak, gidiyorlardı. Matem bir yana, bayram bir yana, bu konukluk hiç de parlak olmamıştı. Fielding, İmparator Beşinci Jorj Orta Okulunu gezdirmeye her gün söz veren, her seferinde de bir özür bulup kaçan Godbole'u hemen hemen görememişti. O gün öğleden sonra Aziz olanları anlattı; İmparator okulu zahire ambarı oluvermişti. Eğitim Bakanı bunu eski okul müdürüne açıklamak istemiyordu. Okul bir yıl önce Genel Vali'nin denetimcisi tarafından açılmıştı, kâğıt üstünde resmen açıktı; adamcağız okulun yokluğu resmen fark edilmeden tekrar açmayı, öğretmenlerini de, çoluk çocuğa karışmadan, gene bir araya toplamayı umuyordu. Fielding bu çaba kaybına ve kargaşalığına güldü, ama artık eskisi kadar bağısız ve bağımsız değildi; eğitim, kafasını bir hayli meşgul ediyor, çok önemli geliyordu ona, çünkü geliri ve ailesinin esenliği buna bağlıydı. Pek az Hintlinin eğitime salt eğitim olarak önem verdiğini biliyordu, şimdi de buna karşı isyan ediyordu. Hint Devletleri konusunda tam ağır bir laf etmek üzereyken Aziz'in dostluğu ve içtenliği onu caydırdı. Yeniden anlaşıp uzlaşmaları ne de olsa bir başarıydı. O garip sandal kazasından sonra artık aralarında hınç diye bir şey kalmamıştı; gülerek sanki hiçbir şey olmamış gibi tekrar eski dostluklarına döndüler. Şimdi de güzelim çalılıarın, kayaların arasında atla geziyorlardı. Çok geçmeden toprak güneş ışığına açıldı, kelebeklerle pırıl pırıl bir çimenlik, bir de orta yere çöreklenmiş, aylak aylak dolanan ve ansızın elma ağaçlarının arasında yiten bir yılan gördüler. Gökte küme küme beyaz bulutlar, toprakta ak su birikintileri vardı; uzaktaki tepeler mordu. Ortalık, İngiltere'de olduğu gibi, bir parkı andırıyordu, ama gene de garipliğinden kurtulamamıştı. Yılana geçecek yer açmak için, dizginleri çektiler. Aziz Miss Quested'e göndermek istediği, bir mektup çıkardı. Nefis bir mektuptu. Eski dostuna, iki yıl önceki güzel hareketinden dolayı teşekkür etmek istiyordu; kızın güzel hareketi artık iyice, açıkça anlaşılmişti. «Öbür dostlarımdan daha iyi anlatacağı bir nedenle, Mau'nun en büyük sarnıcına düştüğüm vakit, Miss Quested'in ne kadar cesur olduğunu düşündüm. İngilizcemin yetersizliğine rağmen, kendisine bunu anlatmaya karar verdim. Senin sayende, hapiste olacağım yerde burada çocuklarımla mutlu yaşıyorum, buna kuşku yok. Çocuklarıma senden büyük bir sevgi ve saygıyla söz etmelerini öğreteceğim.»

«Miss Quested çok sevinecek. Sonunda, onun cesaretini fark ettiğine sevindim.»

«Hep çevreme iyilik etmek, Marabar'ın tatsızlığını, kötülüğünü sonsuza dek gidermek istiyorum. Çok, bağışlanamayacak kadar çok acele ettim, parama el koymak istedin sandım, mağaranın kendi kadar kötü bir yanığı bu.»

«Aziz, karımla konuşmanı isterdim. O da Marabar'ın artık silindiğine, yok olduğuna inanıyor.»

«Nasıl?»

«Bilmiyorum, belki sana söyler, bana söylemiyor. Benim paylaşmadığım düşünceleri var —daha doğrusu, onun yanında olmadığım zaman, bu fikirlerini gülünç buluyorum, ama yanındayken herhalde sevdiğim için olacak, başka türlü hissediyorum; kendimi yarı ölü, yarı körmüşüm gibi hissediyorum. Karımın aradığı bir şeyler var. Sen ve ben ve Miss Quested, sözgelişi, hiçbir şey aramıyoruz. Elimizden geldiğince yaşamımızı efendice sürdürüp gidiyoruz, sen bizden biraz öndesin— gülünç bir topluluk. Ama karım bizden değil.»

«Ne demek istiyorsun? Stella sana bağlı değil mi Cyril? Beni çok üzdü bu söz.»

Fielding durakladı. Evliliği pek mutlu etmemişti onu. Vücutça gene duygu ve coşku doluydu —orta yaşlıların bu duyguyu kaybetmeden önce geçirdikleri son alevlenme anı— kendinin sevdiği kadar karısının onu sevmediğini biliyordu, durmadan kadının üstüne düşmekten utanıyordu. Ama Mau'ya yolculukları sırasında durum daha düzelmişti. Artık aralarında bir bağ doğmuş gibiydi —her çeşit ilişkide gerekli olan, ilişkiye katılanları dış yönden bağlayan, bir bağ. Evlilikleri din sözüyle kutsanmıştı. Stella'nın sadece bağlı olmakla kalmadığını, gün geçtikçe bu bağlılığın artacağını söyleyerek Aziz'i rahatlatmıştı; kendince de pek açık olmayan bir şey anlatmaya çalışırken, çok tatsız bir biçimde, tuttu, her insanın kendine göre bir görüşü olduğunu söyledi. «Marabar'dan Stella'ya söz etmek istemiyorsan, öyleyse ne diye Ralph'la konuşmayasın? Aslında akli başında bir çocuk. Ve (gene aynı benzetişle) o, gerçi Stella'nın yanında, ama biraz gerisinde ilerliyor.»

«Şöyle de ona: Söyleyecek bir şeyim yok. Ama gerçekten akli başında bir çocuk ve ölünceye kadar Hintli bir dostu var. Onu biraz da, beni sana vedaya getirdiği için seviyorum. Çünkü bu artık veda Cyril, gerçi bunu düşünmek bize hüznün verecek, gezintimizi bozacak.»

«Hayır, düşünmeyeceğiz bunu.» Bu konuşmanın, son anlaşma yolları olduğunu biliyordu. Bütün o saçma sapan, aptalca anlaşmazlıklar çözümlenmişti, ama toplum yaşamı bakımından buluşup görüşecekleri bir yer yoktu. Kendi ülkesinden bir kadınla evlenerek, demirini Anglo-Sakson dünyasına atmıştı, hatta daha şimdiden geçmişteki kahramanlığına şaşıyordu. Bugün, bir tek Hintli için, kendi ulusuna karşı gelebilir miydi? Aziz bir anı, bir zafer

yadigârıydı, birbirleriyle övünüyorlardı, ama gene de eninde sonunda ayrılmaları gerekti. Bu yarım günden elinden geldiğince yararlanmak için çırpınarak, en sevdiği, en çok değer verdiği kimseden, karısından içtenlikle konuşmaya başladı. «Onun görüşüne göre. Mau'ya ziyaretimiz çok başarılı oldu. Her ikisini de rahatlattı, —ikisinin de derdi huzursuzluk. Burada huzur ve garip dertlerine bir çözüm yolu buldu» Biraz sustu— toprak suyu içerken dört bir yönlerinde binlerce öpüş sesi uğuldadı— devam etti: «Bu Krişna işinden bir şey anlıyor musun?»»

«İlahi dostum, buna resmen Gökül Aştami derler. Bütün resmi daireler kapalıdır, bu seninle beni başka ne türlü ilgilendirir?» «Gökül, Krişna'nın doğduğu köy —ya da doğmuş sayıldığı yer, çünkü Bethalem ve Nazareth arasında olduğu gibi, bu köyle bir başka köy arasında da bir bocalama ve karışıklık var. Benim asıl anlamak istediğim şey, eğer varsa, bunun soyut niteliği.

«Benimle Hindular'ı konuşmak yararsız. Aralarında yaşayarak bile, fazla bir şey öğrendiğim yok. Onları sınırlendirdiğimi sandığım zaman sinirlenmiyorlar. Sınırlendirmediğimi sandığım zaman da sinirleniyorlar. Tahtirevana çarptığım için belki beni kovalar; yahut bir de bakarsın maaşımı iki katma çıkarırlar. Zaman gösterecek. Ne diye bu kadar merak ediyorsun onları?»

«Anlatmak güç. Onları hiçbir zaman tam olarak ne anlayabildim ne de sevdim, yalnız parça parça, zaman zaman biraz Godbole'u anlayıp sevebildim. Adamcağız hâlâ 'Gel gel' diyor mu?»

«Ne bileyim, herhalde.»

Fielding içini çekti, ağzını açtı, kapadı, sonra hafifçe gülerek, «Anlatamıyorum, çünkü sözcüklere sığmıyor, ama karımla kardeşi, dış görünüşüne, geleneklerine hiç aldırmadıkları halde ne diye Hinduizm'le bu kadar ilgileniyorlar? Bana bir türlü anlatmıyorlar bunu.

Hayatlarının bir yönünü yanılığ saydığımı sanıyorlar, çekiniyorlar. Onun için sen onlarla konuşasın istedim, çünkü ne de olsa Doğulusun.»

Aziz yanıt vermek istemedi. Aziz, Stella ve Ralph'ı bir daha görmek istemiyordu, onların da kendini bir daha görmek istemediklerini biliyor, gizlerini hiç merak etmiyordu. Cyril'in anlayışsız davrandığını düşünüyordu. Bir şey gözle görülen değil de, belki duyulabilen bir şey —dürttü onu. Miss Quested'e yazdığı mektubu bir daha okumasına neden oldu. Kızcağıza daha başka bir şeyler söylemek istemiyor muydu? Kalemını çıkardı, ekledi: «Bana gelince, ben bundan sonra sizin adınızı, bence çok kutsal olan bir adla, birlikte

anacağım.» Bitirdiği zaman, çevrelerindeki görünümün aynası kırıldı, imen parça parça kelebeklere bölündü. Mekke'ye — Vahdetin Kbesi'ne— Dost'a varmadan önce, hacıların can verdiği dikenli alıllara dair bir Şiir belirdi; karısını düşündü; derken manevi yaşamın en belirgin niteliği olan bu yarı mistik, yarı duygusal yolculuk bitiverdi, yerli yerine yerleşti, Aziz de kendini gene ormanda, sevgili dostu Cyril'le gezintide buldu.

«E, tut çeneni.» dedi. «Saçma sapan sorularla son saatimizi bozma. Bırak Krişna'yı, doğru dürüst bir Şeyden konuŐ.»

Öyle yaptılar. Mau'ya dönerken yol boyunca politikadan konuştular, ikisi de Çandapur'dan beri sertleŐmiŐ, yumuŐaklıđını yitirmişti, biraz çatıŐma ikisine de iyi gelmişti. Birbirlerine güvenleri vardı, oysa ayrılmak üzereydiler, belki de ayrılacakları için güven vardı. Fielding artık «nezakete pek kulak asmadığını» söylüyordu, yani sadece kaba olduğu için . Britanya İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması gerekmediğini kastediyordu. Aziz diretti, «yle olsun, ama bizim de size gereksinmemiz yok.» KiŐileŐmemiŐ, soyut bir nefretle bakıyordu: Fielding, «Bizden ayrılırlarsa, Hintliler derhl tohuma kaar. Bak Şu İmparator Orta Okuluna! Kendine bak, tıbbı unutup tekrar frklğe dönüyorsun. Őiirlerine bir bak.»

«Hiç de fena Şiirler değil. Bombay tarafında basacaklar.»

«Evet, ama ne diyor bu Şiirler? Kadınlarmızı zgr bırakın, Hindistan kurtulur. Dene bir, dostum, önce kendi kadınına zgr bırak, ondan sonra bak bakalım Ahmet'in, Kerim'in, Cemile'nin yüzünü kim yıkayacak. Nefis bir durum ha?»

Aziz de heyecanlanmıştı. zengilerin üstünde kalktı, atın başını çekti, gerileyeceğini umuyordu. O zaman kendini tıpkı savaŐtaymıŐ gibi hissedecekti. «Hepiniz gidin, hepiniz Turton'lar, Burton'lar,» dedi. «Sizi on yıl önce tanımak isterdik artık çok geç. Sizinle görüşüyor, komitelerinize katılıyorsak, unutmayın bu sadece politika uğrunadır.» Atı gerilemişti. «ekilin gidin, gidin diyorum. Ne diye bu kadar acıya sokuluyoruz biz? Sizi suçlu buluyorduk, Şimdi kendimizi suçlu buluyoruz, akıllanıyoruz. İngiltere'nin başı derde girmeden sesimizi çıkarmıyoruz, ama bir daha ki Avrupa savaŐında —aha aha! İŞte o zaman vaktimiz gelmiş olacak.» Sustu, gerçi görünüm gleryzlyd ama, insan umutlarını mezar taÇlarına denk bir kasvetle bastırıyordu. Hanuman'a yapılmış bir tapınağın yanı sıra geçtiler— Tanrı dünyayı öylesine seviyordu ki, maymun vücuduna bürünmüştü— bir Saivite tapınağını geçtiler, bu tapmak da sonsuzluk simgesi altında tutkulara sesleniyordu ama, tutku uzuvlarının etten kemikten olanlarıyla hiçbir benzerliği yoktu. Kelebeklerin, kurbağaların arasında pırıl pırıl duruyorlardı; çalılıktan tabak gibi koca koca yapraklar yükseliyordu. Günlük hayat artık canlanıyordu, tapınaklar hemen hemen kapanmıştı.

Fielding dizginleri çekerek, «İngilizler'in yerine ne istiyorsun? Japonları mı?» diye takıldı.

«Hayır,—Afganları. Benim atalarımı.»

«Ya, Hindu dostların da ister bunu değil mi?»

«Bu düzenlenir, Doğu devlet adamlarıyla bir konferans yapılır.»

«Eski hikâye, 'Peşaverden Kalküta'ya kadar her adamı soyar, her kadının ırzına geçeriz' sorunu herhalde, bu gibi sözler ikide bir edilir, ondan sonra da Öncü gazetesinde yayınlanır, bizi ürkütün de sizi elimizde tutmayalım diye! Biliyoruz bunları!» Ama gene de Afganları bir türlü Mau'ya uygun bulamıyordu, çıkmaza girdiğini sezerek, atını geriletti, birden anımsadı, onun da bir anavatanı vardı ya da olması gerekirdi., Bağırdı, «Hindistan bir ulus olacak! Kim olursa olsun hiçbir yabancıya yer yok burada! Hindular, Müslümanlar, Sihler hepsi bir olacak! Yaşasın! Yaşasın Hindistan! Yaşasın! Yaşasın!»

Hindistan bir ulus mu olacak! Ne büyük saçmalık! Bu kasvetli on dokuzuncu yüzyıl kardeşliğine katılan son parça! Dünyanın bu vaktinde araya katılıp yerini almak için ezile büzüle çıkageliyor! Tek öncüsü Kutsal Roma İmparatorluğu olan bu ulus, belki de Guatemala ve Belçika düzeyinde olacaktı! Fielding gene alay etti. Aziz öfke ve gazap içinde oraya buraya gidip geliyor, ne yapacağını bilmiyor, bağırıyordu: «Yok olsun İngilizler işte! Bu kesin. Çekin gidin efendiler, hem de çabuk tarafından. Belki birbirimizden nefret ediyoruz, ama en çok sizden nefret ediyoruz. Şayet ben kovamazsam sizi Ahmet kovar, Kerim kovar, bundan beş yüz yıl sonra da olsa, eninde sonunda her bir lanet İngilizini denize atacağız ve işte o zaman» —hışımla arkadaşına yaklaştı— «o zaman,» diye yan öpercesine devam etti, «sen ve ben dost olabiliriz.»

Öbürü, dostunu sevgiyle tutarak, «Neden şimdi dost olamayız?» diye sordu. «Benim istediğim bu. Senin istediğin de bu.»

Ama atlar istemiyordu bunu —ayrı ayrı yönler doğruldular; toprak istemiyordu bunu, binicilerin teker teker geçmesini gerektiren incecik yollar açıyor, kaya çıkıntıları uzatıyordu; tapınaklar, sarnıçlar, hapisane, saray, kuşlar, atmaca, Konukevi, aralıktan çıkıp da altta Mau'yu gördükleri vakit, bir bir gözlerinin önüne serilen bütün bunlar da, yüzlerce sesleriyle, «Hayır, daha değil,» diyorlardı, gök de, «Hayır,» diyordu, «orada değil.»

Weybridge, 1924

SON